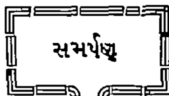
सूर्यप्रकाश प्रीन्टींग प्रेसमां पटेल [illegible] [illegible] छाप्युं
पानकोर नाका—अमदावाद

સમર્પણ

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ !

આપ જૈનશાસનના સ્તંભ છો. આપના ગુણો વર્ણનાતીત છે. આપે ગૂર્જરેશ્વર કુમારપાળને પ્રતિબોધ આપી ગુર્જરજન જિનધર્મરાગી અલંકૃત કરાવી ભવ્યજનો ઉપર અત્યંત ઉપકાર કર્યો છે. સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન, છન્દોનુશાસન, ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર, પરિશિષ્ટપર્વ, યોગશાસ્ત્ર, પ્રમાણમીમાંસા, સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયકાવ્ય, અભિધાનચિંતામણિ, નિઘંટુકોષ, અનેકાર્થકોષ, દેશીનામમાળા વિગેરે આપની દેહધારી પ્રતિભાસમાન અનેક ગ્રન્થો આપની સાહિત્યસેવાના પુરાવારૂપ છે. એતદ્દેશીય તેમજ પાશ્ચાત્ય અનેક વિદ્વાનો આપની ઉપરોક્ત કૃતિઓનો અભ્યાસ કરી મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરે છે અને સાક્ષાત્ વાગ્દેવતાના અવતારરૂપી ગણી હૃદયકમળમાં સ્થાપન કરી આપને નિરંતર અર્ધ્ય આપે છે. અમારાથી આપનું ઋણ કોઈ પણ પ્રકારે ફેડી શકાય તેમ નથી છતાં પણ ફૂલ નહિ, તો ફૂલની પાંખડી સમાન આ લઘુ ગ્રન્થ આપના કરકમલમાં અર્પણ કરી કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

લિ. આપનો સદાનો દાસ
સેવક નવાબ સારાભાઈ મણીલાલ.

વિષયાનુક્રમ

शुद्धिपत्रकम् ।

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
		प्रस्तावनायाम् ।	
५१	१	इदः	ईदे
५२	१६	[illegible]	[illegible]
५२	१	[illegible]	[illegible]
५२	१२	सुखिता	सुखिता
		मूलग्रन्थानाम् ।	
१	६	[illegible]	[illegible]
५	७	[illegible]	[illegible]
२	११	[illegible]	[illegible]
११	१	[illegible]	रसिज्ञ-
१३	३	[illegible]	[illegible]
१	२२	[illegible]	[illegible]
१२	१५	[illegible]	[illegible]
३१	२	[illegible]	[illegible]
३१	११	[illegible]	[illegible]
३५	५	[त्रिपुरस	त्रिपुरस्येव
३		[illegible]	[illegible]
३		[illegible]	[illegible]
३	२	[illegible]	[illegible]
३२	५	[illegible]	[illegible]
४	१	मत	मत
४		[illegible]	[illegible]
४	८	मत	मती।
४	१	[illegible]	[illegible]

पृष्ठम्	पङ्क्ति	अशुद्धि	शुद्धि
४१	७	मनुमि	मुमि
४४	१४	मत	भुत
४४	१५	मत	भुत
४८	७	चितमभि	चितम्भि
४९	३	वर्धमद	वर्धमत्
४९	२१	भविभि.	भुविभि
	४	वर्धमम	वर्धमम्
५०	१४	वाग्यऽभि	वाग्योऽभि
५१	१	भविभिः	भुविभिः
५६	१	भतवरैः	भुतवरै
	१	सोऽग्र	मोऽर्ह
५७	६	आतरित	आरोपित
	१४	प्रमव	प्रभव
१	११	मोह	मोह
८७		वमर्द	स्वमेद
	(टिप्पणी)	वाव	वस
९		तव बा	तथा वा
९		धर	मन
६	१५	रम्या	रम्यो
९	१०	भवदेव!	भवदेव
१ १		भिदमुरे ।	भिद्र ! मुरे
१	११	भव –भवि	भवम्भ–भवति
११२	१९	(अभि ९	(अभि ८.
१११	३	वीरोभ्रव	वीरोत्वर
११	१९	इति इमि	इति इति

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
११	१	वृषि	वृषणा
११	१	विहसुते । विद्वेषिदिशात्म ।	विहसुते-विद्वेष- दिशाते
१११	१	मते:	मुते:
१११	१	परिमल्लाहा	[illegible]
१११	१५	मम्मते ।	मम्मते ।
११४	१	मौद्गविस्मृति	मौद्गविद्वेष-
११५	११	हृत्स्वे: ।	हृत्स्वे: ।
११५	९	तेन	तेन
११	१५	मौत्मवतेः—	मौत्मवत्तनतेन—
११३	१	वामिव	वामिव
११९	२१	मिमिव	विमिवि
११	४	मनुकर्मेषे मासान्तरत्व ।	मनुकर्मेषे
१५१	१	कल्पस मुनि	कल्पसमुनि
१५२	२	रूप्यते	रूपमुद्रे
१ ९	९	मीठोज्य	मीठोज्यो
१८	(टिप्पण)	प्रार्थ विज्ञान वाचिकस्य	प्रार्थ विज्ञान-वाचिकस्य
१९		वाचीव	वाचीव
११८	११	वरेषैमे हलिता	वरेषैमेहलिता
२ ५	(टिप्पण)	मर्त मौखाम्यां	मन्त्मौखाम्यां
२१४	११	वाचिव	वाचिव
९२	१	पूर्वकिमेषे	पूर्वकिमेषे

પ્રાક્‌ કથન—

પ્રાતઃસ્મરણીય પવિત્રતર ન્યાયપક્ષધારી જૈનાચાર્યો અને ધર્મધુરંધર સાધુવરોએ રચેલી સાહિત્યની અમૂલ્ય કૃતિઓનો સમૂહ મારી ગ્રન્થાવલિના ત્રીજા પુષ્પ તરીકે જનતાસમક્ષ રજૂ કરતાં આજે મારા આત્માને જે અનહદ આનન્દ થઇ રહ્યો છે તે તો માત્ર અનુભવી શકાય પણ કહી શકાય નહિ!, પરન્તુ વાસ્તવિક રીતિએ આ ગ્રન્થરત્નને સર્વાંગ સમ્પૂર્ણ અને સુન્દર બનાવવાનો સુયશ પૂ. પા દક્ષિણ વિહારી મુનિરાજ શ્રીઅમરવિજયજી મહારાજના પરમવિનેય ન્યાયપક્ષધારી વિદ્વાન્ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ ચતુરવિજયજી મહારાજનાજ ધ્યાન અને મમને ફાળે જાય છે.

આ અનેમર્થ સાહિત્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની ભાવના બે વર્ષ પહેલાંથી થયેલી, અને ચતુર્માસ દરમ્યાન પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજને તે સમ્બન્ધી વાત કરતાં તેના પ્રકાશનના કાર્ય માટે ઉપદેશ આપીને આર્થિક મદદ આપવાની' અને પૂજ્ય ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા મારા દરેક ગ્રન્થપ્રકાશનના કાર્યમાં પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે સહાયતા કરનાર પરમ નિરાભિમાની વયોવૃદ્ધ સાહેબ પ્રવર્તકજી કાંતિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન શ્રી ચતુરવિજયજીના પરમવિનેય વિદ્વાન્ પૂ. ગુરુદેવ શ્રીપુણ્યવિજયજીની અમૂલ્ય સહાયથી આજ મૂર્તરૂપે એ ભાવના ફળી.

તેઓશ્રીની નિખાલસતા વિગેરે ગુણોથી આકર્ષાઈને મેં મારી તેથી તેમના ફોટાની રૂપરેખા દોરવા અને તેને ચિરસ્થાયી રાખવા આ અમૂલ્ય ગ્રન્થરત્નની સાથે તેને તેમની સંમતિ સિવાય જોડી દેવામાં આવે છે તે માટે તેઓશ્રી પાસે ક્ષમા માગું છું.

સારાભાઇ નવાબ.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં મુ. ગણિવિજયની અહિંસાના બીજને ઓતપ્રોત કરવામાં અગ્રભૂત પરમાર્હત કુમારપાળ ભૂપતિની તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહદેવની વિનંતિથી સિદ્ધહેમવ્યાકરણના કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય શ્રી વર્ધમાનગણિની એકાદી એક કૃતિ તથા તેમના સમકાલીન શ્રી સિદ્ધપાલસૂરિની વિદ્વત્તાભરી કૃતિ અને બીજા અજ્ઞાત વિદ્વાનોની અત્યારસુધી અમુદ્રિત રહેલી કૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે. આ વિષે વિશેષ ખુલાસો તો પ્રસ્તુત સંપાદકની પ્રસ્તાવનામાંથી મળી રહે તેમ છે.

આ પુસ્તક પ્રવચન ભગવાન્ પ્રભુ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને એજ કારણે સમર્પિત કર્યું છે કે—તેજ યુગપુરુષની નિર્મળ કૃતિના સાહિત્યસાગરમાંથી આવા અનેક ગ્રન્થરત્નોની ઉત્પત્તિ થએલી છે.

આ નિવેદન પૂરું કર્યા પહેલાં મારા સ્વર્ગસ્થ ચિરંજીવી ભરત કુમારનું મને સ્મરણ થઈ આવે છે. કારણ કે જે દિવસે આ ગ્રન્થ રત્નને મેં છપાવવાની શરૂઆત કરી હતી તેજ દિવસે તેનો જન્મ અને આ નિવેદન લખું છું તેજ દિવસે તેનું અવસાન થયે મને સૂચના આપી છે કે કર્મસત્તા અતુલ બળવાન છે માટે સારા કાર્યોને જલદી પૂર્ણ કરવાની કાળજી રાખવી જોઈએ.

અન્તે આ પવિત્ર મારા તરફથી બહુ થએલી આ ગ્રન્થાવલિના બીજા પુષ્પની અંદરના આ ગ્રન્થમાં આવેલી છે તે તથા આ ગ્રન્થોનો આદર ધાર્મિક લોકોના વિદ્વાનો કેવી રીતે કરે છે તે આ પુસ્તકના પાછળના ભાગમાં આપવામાં આવેલા "જૈનસ્તોત્ર સંદોહ ભાગ ૧ લા"ના અભિપ્રાયો વાંચવા માટે વાંચકોને ભલામણ કરી વિરમું છું.

પ્રકાશક—

સંવત ૧૯૯૧ } સારાભાઈ મણીલાલ નવાબ.
પોષ કૃષ્ણ પંચમી } નાગજી ભુદરની પોળ—અમદાવાદ.

ૐ

શ્રી ગિરનારાદિ પ્રાચીનજૈનતીર્થોદ્ધારક આચાર્યદેવ
શ્રીવિજયનીતિસૂરિજીની

ડુક

જીવન પ્રભા

આમુખ

સંખ્યાબંધ મહાત્મા પુરુષો કે જેમના હાથે ધર્મ મહાન ઉદ્યોત પૂર્ણ થયું છે અને સમાજની ધાર્મિક તેમજ નૈતિક દશામાં સુધારો થયો છે તેમના જીવનચરિત્રોમાં જેટલી મોહકતા રહે છે તેવી મોહક કલ્પિત ચરિત્રોથી નથી થતી.

ઉત્તમ પુરુષોના જીવનચરિત્રો અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ, ધર્મ અને ઉચ્ચ વિચારો, તેઓના પ્રત્યે બહુમાન અને ભક્તિની ભાવના વગેરે સર્વ બને છે. ઉત્તમ જીવનચરિત્રો એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. આરીસા જો પોતાના ચહેરામાં કંઈ ખામી હોય તો તે આપણને દેખી નાખે છે અને ચહેરો સાફ કરે છે તેમ ઉત્તમ ચરિત્રરૂપ સ્વચ્છ આરસી જો પોતાના દોષોને ટાળવા તથા ગુણરૂપ બનને વિકસાવવા અત્યંત ઉપકારક છે. જે કામ આવી ઉપદેશથી નથી બનતું તે કાર્ય ઉત્તમ જીવનચરિત્રો સહેજે પાર પાડે છે.

જે ભારતીના શરીરમાં સર્વ શક્તિ આવી રહી હતી તે ભારતીયો ચેતન ઉઠી અર્ધ મૃતપ્રાય બન્યા છે પરંતુ યુગો સુધી તેમના સદાચારિત્ર દ્વારા પ્રમાણિત થયેલી નૈતિક અને બૌદ્ધિક સત્યોની પરંપરા, મહત્તા અને ગૌરવના ભાન પર દિવ્ય પ્રકાશ નાખ્યા પ્રતિ ભાવિ બાળકોને પણ તે સન્માર્ગે ચાલવાની પ્રેરણા અને ઉત્સાહ આપ્યા કરે છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્રો બતાવી આપે છે કે એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન પ્રયાસથી ક્રમે ક્રમે કેટલી હદ સુધી ઉચ્ચ સ્થાને લઈ જઈ શકે છે અને કેટલી સુંદર અસર ઉપજાવે છે તથા ધર્મ અને તીર્થનું કેટલું મહત્વ વધારી શકે છે તે શાસ્ત્ર વિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયનીતિસૂરિજીના જીવનચરિત્રથી સાફ જણાઈ આવે છે ભાવ્યું! ૐ શાન્તિ

પરમપૂજ્ય પ્રાતઃસ્મરણીય આચાર્ય દેવેશ ૧૦૦૮
શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શ્રીજિનાગમાદિ પ્રાચીન જૈન તીર્થોદ્ધારક તથા પ્રાચીન જૈન
સાહિત્ય પ્રકાશન કાર્યમાં અનન્ય સહાયક અને ઉત્તેજક

બાળબ્રહ્મચારી-

શ્રીમાન્ વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીની

ટુંક જીવનપ્રભા

જગતનું ક્ષેમ કરનાર અને જગતના જનોને જ્ઞાનરૂપી ચક્ષુઓ આપી ભવ ભ્રમણના ફેરા ટાળનાર શ્રી તીર્થંકર દેવોને હું પુનઃ પુનઃ નમસ્કાર કરું છું

જેઓ સૂર્યના કિરણોની માફક પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાન રૂપ કિરણોથી અજ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરે છે અને સમ્યક્ તત્વનો પ્રકાશ કરે છે એવા શ્રી સદ્ગુરુ દેવને હું વારંવાર નમસ્કાર કરું છું.

જે વિદ્વાનોના મુખ સરોવરમાં રાજહંસી સમાન ક્રીડા કરનારી તથા અજ્ઞાન કાલિમાને અને સંસારના તાપને દૂર કરવામાં મજ્જન સરિતા સમાન છે તે શ્રીમતી સરસ્વતી દેવી સદા જયવંતા વર્તો.

જીવનની ઉજ્જવળતા એ જ છે કે જીવનમાંથી મેલનો નાશ થયો હોય મોહરાજાને દેશવટો દીધો હોય અને આ અસાર સંસારની માયા જંજાળના જાળ જેવી છે એવો ખરો આભાસ અંતઃકરણમાં થયો હોય એવી સ્થિતિએ પહોંચેલ જીવનને વિરાગી એટલે રાગ રહિત જીવન કહેવાય છે આવી સ્થિતિએ પહોંચેલ મનુષ્ય અન્ય જનોનું જીવન સુધારી શકે છે અને પોતાના જીવનની પ્રભાનો પ્રકાશ પાડી સમાજને ઉચ્ચ માર્ગે આણે છે. ઉચ્ચ કોટીમાં તેવું જીવન દ્રષ્ટાંત રૂપ થઇ પડે છે જેમ કે ભવતાર મહિ અનુકરણીય છે તેવા

નદીઓના આચરણ શીખે છે નદીઓના વર્તનનું અનુકરણ કરે છે. નદીઓની કીર્તિ પ્રસાર પામે છે. આવા સંજોગોમાં મુમુક્ષુ મનુષ્યો જે સંસાર સ્વાર્થી થાય છે તેજ તેના જીવનની રેખા બને છે તેથીજ પવિત્ર જીવનચરિત્રો મનુષ્યને પવિત્ર બનાવે આથી અનુપમ-વાંચન-મનનના છે

મહાન પુરુષના જીવન પણ ક્રમે ક્રમે ચડતી ઊંચ ઉચ્ચોત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે તેથી સામાન્ય વ્યક્તિને આવા જીવનથી પોતાનો માર્ગ સુઝે છે. દરેક તીર્થંકર ભગવાન પણ પ્રથમના ભવમાં એક સામાન્ય વ્યક્તિ હતા. પરંતુ પોતાના વર્તન, વિચાર અને આચરણમાં જેમ જેમ નિસ્વાર્થ ઉપયોગી પવિત્ર રજકણો ભરાતા ગયા તેમ તેમ જીવનની સિદ્ધિ નિકટ થતી ગઈ અને કર્મોનો ક્ષય કરી પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શક્યા હતા. આવું ઉત્તમ જીવન સંપાદન કરવામાં ઘણા આવરણો આવી નડે છે અને ઘણી કસોટીમાંથી પસાર થવા પામ્યા બાદ તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે. તે કસોટીનો કાળ તે નિર્મળ જીવનની કથા છે

અહિં જે મહાપુરુષનું જીવન-ચરિત્ર આલેખાયું છે. તે જીવન પણ સંસારી અવસ્થામાં સંસાર સાગરથી પસાર થતું થતું થાય છે.

શ્રીમાન વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજનો જન્મ ગુજરાતમાં આવેલ ચાંપાનેર શહેરમાં આસપુરા દેસાઈઓમાં શ્રી કુટુંબમાં શ્રીયુત કુશળચંદભાઈ નેમચંદની ધર્મપત્ની ચોથીબાઈ માતાના ઉદરથી સંવત ૧૯૨૩ ના પોષ સુદ ૧૧ને દિવસે થયો અને તેઓશ્રીનું નિહાલચંદ એવું નામ રાખ્યું. પૂર્વ કર્મના યોગથી સાધુ(?) ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ ધારણ થાય છે. આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, જૈન ધર્મ એવી ઉત્તમ સામગ્રી મળવી દુષ્કર છે આપણા ચરિત્ર નાયકને એ સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ હતી.

નિહાલચંદભાઇને બીજા ત્રણ ભાઇઓ અને બે બ્હેનો હતાં એટલે તેમની બાળવય મ્હોટા કુટુમ્બમાં પસાર થઇ હતી. બાળવયમાં તેમને કોઇની સાથે વધારે પડતું બોલવું કે અન્ય છોકરાઓની સાથે રમતગમતમાં હાજર થવું એ આદત બીલકુલ નહોતી. લગભગ ૭ વરસની ઉમ્મર થતાં વાંકાનેર તાલુકા સ્કુલમાં અભ્યાસ કરવા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા. એટલી નાની વયમાં જૈનશાળામાં જૈન ધર્મનું શીક્ષણ લેતા. પણ હરરોજ સવારમાં વ્હેલા હાજર થઇ જતાં. કુશાગ્ર બુદ્ધિમત્તાથી ૧૨ વર્ષની વયમાં ગુજરાતી ૭ ધોરણ પુરાં કર્યાં અને ઇંગ્લીશ સ્કુલમાં દાખલ થયા. ઇંગ્લીશ ચાર ધોરણ પૂરાં કરી સ્કુલ છોડી દીધી. નિહાલચંદભાઇને માટે હેડમાસ્તરે તેમના પિતાશ્રીને આગ્રહ કર્યો કે તમારા આ પુત્રને પૂરો અભ્યાસ કરાવો કારણ કે તેનામાં એવા ઉત્તમ લક્ષણો તથા બુદ્ધિ છે કે જેથી તે ભવિષ્યમાં તમારા કુળને અજવાળ દીપાવશે. પરંતુ શ્રી. નિહાલચંદભાઇનું મન વૈરાગ્યમાં મગ્ન થવાથી વ્યવહારીક અભ્યાસ આગળ વધારવા તેમની ઇચ્છા ન હતી. પણ પોતાના આત્માનું સાધક કરવા તત્પર રહેતા હતા. તેથી હમેશાં ધર્મનું શિક્ષણ લેવું, દેવદર્શન કરવાં, અને જો કોઇ મુનિવરનો જોગ થાય તો તેમની પાસેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય તેવો ઉપદેશ સાંભળવો આ તેમનો નિત્યક્રમ હતો. ચાર ધોરણ સુધી ઇંગ્લીશ અભ્યાસ કર્યો તેની સાથે પાંચ પ્રતિક્રમણ અને બીજા ગ્રંથો પણ તૈયાર કર્યા હતા.

ઉભય ટંક આવશ્યક કરવા પૂજા કરવી વગેરેમાં ક્ષતિ પડવા-આવતા નહીં વળી વખતોવખત આવતાં જતાં મુનિવરોની સેવા શુશ્રુષાથી તથા તેમના સમાગમથી તેમના ઉપદેશાદિકથી તેમનો આત્મા વસ્તુને વધુ નિર્મળ બનતો ગયો. અને આ સંસારમાં રહેવું દુઃખમય છે એવું તેમને ચોક્કસ ભાન થયું. અને હવે આ સંસાર કારાગાર માંથી કેમ મુક્ત થવું એ વિચારણા કરવા લાગ્યા આખરે લાંબા વિચારથી દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો કે ચારિત્ર ધારણ કરવું પણ જો વતનમાં રહીશ તો મુરાદ પાર પડશે નહીં તેથી

આમ રીતે ગુજરાતમાં જતા રહ્યા. નાની વયમાં લાલજીને નહોતો અભ્યાસ તેમજ ધર્મ ઉપર પૂરી પ્રીતિ જોઈ ગુજરાતની મોટા શહેરમાં ધર્મનિષ્ઠ ગૃહસ્થો અને આચાર્યશ્રીથી નિષ્કુળાનંદસ્વામી અને ધાર્મિક પુસ્તક વાંચ્યાં અને વિવિધ અભ્યાસની તમામ સગવડ કરી દેવામાં આવી. દરમ્યાનમાં સંસારી એમના વડીલભાઈ મેઘજીભાઈ જનોએ તેમને શોધી, સમજાવીને પાછા ઘેર લઈ ગયા. પરંતુ ફરી લાગ મળતાં તેઓ ઘર ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા. આ પ્રમાણે બે ત્રણ વખત ઘરથી સંસારી કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરવા માટે છેલ્લી વખતે શાસ્ત્રોપામાં એક ભાઈસાહેબ એમનજી વકીલ શ્રી લક્ષ્મીચંદ શાહને ત્યાં સારા દરજ્જાથી ક્લાર્ક તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યા. પણ એમના આત્મામાં આધ્યાત્મિક નિશ્ચય થઈ ગયો હતો. તેને કોઈપણ સંસારી કામ પ્રત્યે લાગણી નહોતી. શાસ્ત્રોપામાં ચોથી વખત રહી ફરી પાછા ગુપ્તપણે ગુજરાતમાં જતા રહ્યા અને કોઈપણ વ્યક્તિને માલુમ ન પડે તેવી રીતે ત્યાગાશ્રમનો અભ્યાસ કરવામાં રોકાયા.

નિષ્કુળાનંદસ્વામીનું કુટુંબ ગમ્યું હતું અને ગમ્યું પૂરું પાલન કરવાપણું હતું. તેથી તેઓએ વિચાર્યું કે નિષ્કુળાનંદસ્વામી કોઈપણ રીતે સંસારમાં રહેવાના નથી અને આપણું તે કાર્યમાં આપે તેઓ મહેનત કરશું તે વ્યર્થ જવાની છે. માટે હવે તેના શુભ કાર્યમાં અંતરાય પાડવો નહિ. આ વખતે તેમના માતાપિતા હયાત હતા.

સ શાસ્ત્રીજીમહારાજ નિષ્કુળાનંદસ્વામી તેમના ધર્મપ્રેમી મિત્રોને વારંવાર કહેતા કે —

મનુષ્ય જન્મ વારંવાર મળતો નથી. મહાપુણ્યના યોગે આવો ચિંતામણિ રત્ન સમાન આ માનવ દેહ મળ્યો છે. માટે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવો એ બુદ્ધિમાનનું કામ છે. જેમ સર્વનો દેહ અને આયુષ્ય થયા જ કરે છે તેમ આ આત્મા પણ સંસાર માંહે વારંવાર દેહ ધારણ કરી જન્મ મરણ કર્યા જ કરે છે. પણ પરમ તે એવું

થવું જોઇએ કે ફરીવાર જન્મ મરણ થવાનો વારો ન આવે. જ્યાં સુધી આ દેહમાં આત્મા છે ત્યાં સુધી જન્મ મરણના ફેરા ટાળવા માટે આત્માનું ભલું કરવા ધર્મનું શરણ લઇ કોઇપણ શુભ કામ કરી લેવું જોઇએ. કારણ કે કાળની કોઇને ખબર નથી."

નિહાલચંદભાઇનું અંતઃકરણ કોમળ શુદ્ધ અને નિખાલસ હતું તેથી દેહની અસ્થિરતા બરાબર સમજી સંસાર તરફની મોહમાયા તદ્દન નષ્ટપ્રાયઃ થઇ ગઇ અને આ સંસારનો ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની ભાવના થઇ ગઇ. શ્રીમંત અને ખાનદાન કુટુંબનો સગીર ઉમરનો પુત્ર સંસારી સમાજમાં કોઇપણ જાતની ન્યૂનતા નહીં છતાં જ્યાં ચારિત્ર લઇ શકશે નહીં એ વાત જનમંડળીએ જાણવાના ભયથી પોતે કરેલો દ્રઢ નિશ્ચય પોતાના કુટુંબના કોઇપણ માણસને જણાવ્યો નહીં

જે મનુષ્યનો સંસાર ઉપરથી મોહ નષ્ટ થાય છે તે મનુષ્યને સંસાર ખારા જળ જેવો લાગવાથી તેને ધર્મ સિવાય બીજું કાંઇપણ પ્રિય લાગતું નથી.

નિહાલચંદભાઇ વખતોવખત વડીલોની આજ્ઞાને માન આપતા. કોઇ વખતે તેઓએ વડીલોની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરેલું નહીં પરંતુ ચારિત્ર લેવામાં વડીલોની આજ્ઞાની જરૂર જણાતાં તેઓ બહુજ મુંઝવણમાં પડ્યા. તોપણ તેઓએ શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય વિજયસિદ્ધિસૂરિજીને ચારિત્ર આપવાને નમ્રસ્વરે વિનંતિ કરી. શ્રીમદ્ આચાર્ય મહારાજે ઉત્તર આપ્યો કે જૈન શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ માતપિતા અને વડીલજનોની આજ્ઞા સિવાય કોઇપણ વ્યક્તિને અમારાથી ચારિત્ર આપી શકાય નહીં. માટે તમારા માત–તાતની સંમતિ મેળવીને આવો એટલે યોગ્ય તજવીજ કરશું. આવો ઉત્તર સાંભળીને શ્રીયુત નિહાલચંદભાઇના અંતઃકરણમાં ખૂબ જ આઘાત થયો. અને હવે કયો રસ્તો લેવો, તેનો વિચાર કરવા માંડ્યો. વતનમાં જવાથી માતપિતા સ્વ

આપે તેઓ સંમત નહતા. જેથી ત્યાં ગયા પછી પાછું આવવું પણ મુશ્કેલ હતું. તો પણ જેમ જેમ વખત પસાર થતો ગયો તેમ તેમ ચારિત્ર ધારણ કરવાનો નિશ્ચય દૃઢ થતો ગયો. ઉત્તમ પુરૂષો જે નિશ્ચય કરે છે તે પુરેપુરો વિચાર કરીને જ કરે છે.

દોહરો —

કામ કરે વાણા કરે, કરે નદીના પૂર,
ઉત્તમ બોલ્યા ન ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

ચારિત્ર ધારણ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી એક માણસને સાથે લઇ ને પેલે કાઉસગ્ગ જવા માટે નીકળ્યા. ત્યાં આગળ દેરાસરજીમાં પ્રભુની પૂજા આદિ પૂર્ણ કરી ત્યાંથી મહેસાણા ગામ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં એક ગામ બહાર નીચે પોતે પહેરેલા સંસારી વસ્ત્રોને ઉતારીને પોતાના હાથથી સંવત્ ૧૯૪૯ ના અષાડ સુદી ૧૧ સોમવારે વેશ કરી સાધુવેશ ધારણ કર્યો, અને સંસારી વસ્ત્રો સાથે આવેલા માણસ નિહાલચંદ પારેખને સુપ્રત કર્યાં અને તેઓથી મહેસાણા ગામમાં આવ્યા અને તે ચોમાસું મહેસાણામાં પૂર્ણ કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ વિહાર કરી ઉંઝા ગામે ગયા. ત્યાં બિરાજતા મુનિરાજશ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજે સં. ૧૯૪ ના કાર્તિક વદી ૧૧ રવિવારે પન્યાસશ્રી ભાવવિજયજીના નામથી દીક્ષાની વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરાવી.

ઉંઝાથી વિહાર કરી તેઓશ્રી પાલનપુર ગયા. ત્યાં પન્યાસશ્રી પ્રતાપવિજયજી તથા આચાર્યશ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી જેવા હતા. તેથી તેઓ માંડલીયા (વડી દીક્ષાના) જોગમાં પેઠા. સં.૧૯૫૦ના મહા સુદ ૪ ગુરુવારે શ્રીપોર ગામમાં પન્યાસ પ્રતાપવિજયજી પાસે વડી દીક્ષા લીધી અને શ્રી નીતિવિજયજી નામ રાખવામાં આવ્યું. વડી દીક્ષાની ક્રિયા વખતે સાહ ચાલતગામ પાનાચંદ તરફથી એક અષ્ટાપદ વિગેરે પવિત્ર તીર્થોની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા સાહ કસ્ત

વાડીલાલ તરફથી ઉજમણાની શરૂઆત થઈ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના ઉત્સવે દિવસ બાદ શા. મલુકચંદ પાનાચંદ તરફથી આખા ગામને (અઢારે નાતને) જમાડી હતી. ઉપરના શુભ કાર્યોમાં ઉપર જણાવેલ ધર્મ પ્રેમી ગૃહસ્થો તરફથી પંદર હજાર રૂપીઆનો ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હતો અને દરેક ખાતામાં સારી ઉપજ થઈ હતી

ચાતુર્માસ માટે વિજાપુરના આગ્રહથી તેઓશ્રી વિજાપુરમાં પધાર્યા. ત્યાંના શેઠ નથુભાઈને ત્યાં બેચરભાઈ કરીને પ્રેમ રહેતા હતા તેમનો આત્મા વાસિત થયેલ હોઈને મહારાજશ્રીના પરિચયમાં આવ્યા અને તેઓ તથા દલાભાઈ એમ બન્ને જણાએ મહારાજશ્રી પાસે પ્રકરણ તથા વ્યાકરણાદિકનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. જ્યારે વૈરાગ્ય પામવાથી સંસાર ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. બેચરભાઈનું નામ બુદ્ધિસાગરજી રાખવામાં આવ્યું (પાછળથી જેમને આચાર્ય પદવી મળી હતી તે) તથા દલાભાઈનું નામ દાનવિજય રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫ નું ચોમાસું વિજાપુરમાં કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અનુક્રમે રાજનગર (અમદાવાદ) ગયા. ત્યાં પ્રથમ શેઠ વીરચંદ દીપચંદની હવેલીમાં સ્થિરતા કરી પણ સુધારની પોળવાળા ભાઈઓનો આગ્રહ થવાથી સુધારની પોળના જૈન ઉપાશ્રયમાં સં ૧૯૫૬નું ચોમાસું પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ આસપાસના તીર્થો તથા તારંગાજી કેસરીયાજી વિગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી દીક્ષા લીધેલ ગામ મેરવાડામાં દેરાસરજીના ધ્વજ દંડનો મહોત્સવ હોવાથી તેમાં સામેલ થયા. તે ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ સિદ્ધપુર ગયા. ત્યાં ઉપધાન કેર્યાં ક્રિયા કરાવવા માટે રોકાઈ પાલમ તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. તે તીર્થની યાત્રા કરી ઉમતા ગામે આવ્યા. ત્યાં સમાચાર મળ્યા કે મહારાજ શ્રી ગુમાનવિજયજી સખ્ત બિમાર છે તેથી તેમની વૈયાવચ્ચ કરવા નિમિત્ત તુરત અમદાવાદ ગયા. (જૈન વા ૮)

મુમાનવિજયજી મહારાજની બીમારી લગભગ ૭ માસ પર્યંત ચાલવાથી તે ચોમાસું અમદાવાદ કરવા નક્કી થયું.

ચોમાસાના વ્યાખ્યાનમાં મુખ્યત્વે શ્રી સિદ્ધાચલ મહાત્મ્ય વંચાવવામાં આવ્યું અને પવિત્ર તીર્થગિરિરાજની વિધિપૂર્વક યાત્રા કરનારને તથા કરાવનારને કેટલો મહાન્ લાભ થાય છે તે સમજાવ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫૨ નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરતી વખતે મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ઠાકરની પોળવાળા શાહ મોતીલાલ વીરચંદ ચાલીસહજાર ખરચીને શ્રી સિદ્ધાચળજીનો સંઘ કાઢવાની તીવ્ર અભિલાષા થઈ અને તેઓએ પન્યાસ શ્રી પ્રતાપવિજયજીની સમક્ષ સંઘ કાઢવાની પ્રતિજ્ઞા પૂરા ઉત્સાહપૂર્વક લીધી. ત્યાંથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી ઉમતા ગયા અને ત્યાંથી વીસનગર ગયા. દરમ્યાન અમદાવાદથી સંઘ નીકળવાનો હતો તેમાં પધારવાની વીનતી થતાં તેઓશ્રી અમદાવાદ આવ્યા અને સાધુસાધ્વીરૂપ ચતુર્વિધ સમુદાયની સાથે સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરવા માટે સંઘની સાથે વિહાર શરૂ કર્યો. રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં મુકામ થતો ગયો ત્યાં ત્યાં ભવ્ય જનોને ઉપદેશ દેતા શ્રી સિદ્ધાચળજી પહોંચ્યા અને સંઘની સાથે દાદાના પવિત્ર દર્શન કર્યાં.

સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરી તેઓશ્રી પાટણ ગયા. પાટણમાં આવતાં ત્યાંના સંઘ તરફથી ચોમાસાની વિનતી થતાં ક્ષેમસીના પાડાના ઉપાશ્રયે ચોમાસું રહ્યા. આ ગામમાં ઘણો વખત થયા ભાઈઓમાં ક્લેશ હતો તે દિવસે ક્લેશથી જેવાં માઠાં ફળ થાય છે આદિ સિદ્ધિ નષ્ટ થાય છે અને આત્મનું અહિત થાય છે તે વ્યાખ્યાન દ્વારા સમજાવવાથી અંદરનો ક્લેશ નષ્ટ થતાં સૌ હળીમળીને રહેવા લાગ્યા.

શ્રાવણ સુદ ૪ એટલે મહીના પછી મહારાજ શ્રી નીતિવિજયજીએ આઠ કરી (આઠ ઉપવાસ) તે વખતે ક્ષેમસીના પાડાવાળાઓએ મહોત્સવ શરૂ કર્યો. તપસ્વીના પારણા નિમિત્ત ચાકર

તેરશી કુશળચંદ નેણસીભાઈ (મહારાજશ્રીના સંસારી પિતા) કે જેનો લાભ લેવા આવેલ મોહની પ્રબળતાથી સંસારી સ્નેહની લાગણી તેમને થઈ આવી તે પિછાની મહારાજશ્રીને જણાઈ ગઈ અને તેથી વ્યાખ્યાનમાં પ્રસંગોપાત તેમણે જણાવ્યું કે—

“આ જગતમાં ધર્મ વિના બીજું કંઈ સારભૂત નથી ધર્મતરૂ છત્ર નવ નિધાન, સ્વર્ગ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે માટે કુબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, આત્માના કલ્યાણ માટે ઉપયોગ કરવો યોગ્ય છે આ મનુષ્યજન્મ વારંવાર મળનો નથી, અને તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ કુટુંબ, પરિવાર, માત પિતા પુત્ર સ્ત્રી, ભાઈ બ્હેન વિગેરે એક જાતની માયા છે જેમ વાદળની છાયા વિજળીનો ચમકારો, અને જળના તરંગોને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. વળી સાંજે એકત્ર થયેલો પક્ષીનો મેળો પ્રભાતે વિખરાઈ જાય છે તેવી રીતે સૌ કુટુમ્બ પરીવાર વિખરાઈ જતાં વાર લાગતી નથી. જગતમાં સૌ સ્વાર્થનું સગું છે માટે સમજુ માણસો એવા ફાંસલામાં નહીં ફસાતાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા તત્પર થાય છે મારૂં મારૂં જગતમાં સૌ કરે છે પણ તૃષ્ણાની અગ્નિથી બાળીને ઉંઘામાં ઉંચી કીમતીનું ચિંતામણી રત્ન પણ અહીંઆ મુકીને ખાલી હાથે જવું પડે છે માટે ખોટી માયામાં શું મુંઝાવું ! જે શરીરને હમેશાં શણગાર કરીએ તેની ચિંતા રાખીએ છતાં તેને પણ એક દિવસે બાળીને જવું પડે છે તો પછી બીજા પરીવારમાં શો મોહ કરવો ! માટે દેહની અંતર્ગત રહેલા આ આત્માનું હિત કરવું એ ઉત્તમ પુરૂષનું કર્તવ્ય છે તેનું હિત થવાથી જન્મ મરણના ફેરા ટળે છે આત્મા અમર છે તે કોઈ કાળે મરતો નથી. પણ તેનું શુભ કરેલાં સર્વ કર્મો જ્યારે ક્ષય થાય છે ત્યારે તે શિવપદને વરે છે જે આત્મા આ સંસારની મોહજાળમાં લપટાય તો આત્મભાન ભૂલી અનેક કષ્ટો ભોગવવા પડે છે પણ જ્યારે આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ સમજાય છે આત્મા સત્-ચિત્-આનંદમય છે અને જગ ત્ની સર્વ ઉપાધિ માત્ર દુઃખમય છે એવું જ્યારે તેને ભાન થાય છે

ત્યારે તે આત્માને જગતના ભાવ ભાવો સ્પર્શ કરી શકતા નથી. માટે હે ભવ્યજનો ! આ સંસારની મોહજાળ આત્માનું અતિ અહિત કરનાર છે. એવું જાણી રત્નચિંતામણિ સમાન એવા જૈનધર્મનું ખરા હૃદયથી સેવન કરો. તે વિના આત્માનો વાસ્તવિક ઉદ્ધાર નથી.

મહારાજશ્રીના સંસારીપણાના પિતાશ્રીને એમને સર્વ સંઘને આનંદ થયો અને સર્વ જનો બોલવા લાગ્યા કે ધન્ય છે આવા કુળને કે જેની અંદર આવા મહાપુરુષનો જન્મ થયો છે.

એ રીતે સં. ૧૯૫૩ નું ચાતુર્માસ ખૂબ મહારાજશ્રીએ પાટણમાં પસાર કર્યું.

પાટણમાં ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ શ્રીપેથાપુરના શેઠ મગનલાલ શા ખુશાલચંદના પુત્ર મોહનલાલ ઉજમણાના મહોત્સવ પ્રસંગે પધારવાની વિનતી કરવા આવ્યા. તેથી માગશર વદ ૩ ના રોજ વિહાર કરી શ્રીપેથાપુર ગયા. ત્યાં ઉજમણાના મહોત્સવની તથા પંચતીર્થોની રચના થઈ. તેમાં શ્રી સિદ્ધાચલજી ગિરનારજી આબુજી સમેતશિખરજી અને અષ્ટાપદજી એ પાંચ તીર્થોની રચના કરવામાં આવી. મહોત્સવમાં સંઘ તરફથી આઠ દિવસ સુધી રસોડું ખુલ્લું મુકવામાં આવ્યું હતું. આસપાસના ગામોમાંથી તથા મોટા શહેરોમાંથી લગભગ ૭ હજાર માણસો દર્શનાર્થે આવ્યા હતા અને આશરે દશહજાર રૂપીઆનો ખર્ચ થયો હતો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૫૪ નું ચોમાસું શ્રીપેથાપુરમાં થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યાં ચોમાસા દરમ્યાન અને ત્યાર પછી પણ બંને સમય રહી શ્રીભગવતીજીસૂત્ર સાથે વાંચ્યા. બાદ દશવૈકાલિક વિગેરે ઘણા સાધુઓને તેનું મનન કર્યું. બોધનો લાભના અનુસાર લોકોની હંમેશ સાત કલાક સુધી વાંચન ચાલુ રાખવામાં આવ્યું એ રીતે સંવત ૧૯૫૫ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં સમાપ્ત કર્યું.

તે સમયે વડનગરમાં કાલજ્વર ફેલાયા. જેઓ જૈનધર્મથી વિમુખ હતાં જોઇ ત્યાંના આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ નગીનદાસ ઘેલાભાઈ તથા શાહ વીરચંદ ખેમચંદ ત્યાં પધારવા અને ચાતુર્માસ રહેવા માટે વિનતી કરવા આવતાં, મહારાજશ્રી વિહાર કરી વડનગર ગયા. જે જૈનોની પૂર્વે કરોડોની સંખ્યા હતી, તેજ જૈનો દિન પ્રતિદિન ઘટતા જાય છે તેમાં પણ ગુજરાત જેવા ધર્મ પ્રેમી પ્રદેશમાં. આવી સ્થિતિ અફસોસ જનક છે આ ગામે ચોમાસામાં દરમ્યાનમાં વ્યાખ્યાન વાંચવાનું શરુ રાખવામાં આવ્યું હતું અને જૈનધર્મના સેવનથી તેના કેવા શુભ ફળ મળે છે તે દરેક શ્રોતાઓને સમજાવવામાં આવતું હતું. આથી સમાજમાં સારી જાગૃતિ આવી. ચોમાસા દરમ્યાન ગામમાં કોલેરા (બીમારી) નો રોગ પુરા જોસમાં ફાટી નીકળેલ હતો ૮ મ ણુ થયા અન્ય દર્શનીઓમાં ૪ મરણ થયાં. પરંતુ જૈન શાસનના પવિત્ર પસાયથી એક પણ જૈનનું મૃત્યુ થયું નહીં જેથી અન્ય ધર્મીઓ પણ જૈનધર્મનો આવો પ્રભાવ જોઈ અનુકરણ કરવા લાગ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૫૬ નું ચોમાસું વડનગરમાં પુર્ણ થયું

ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયા બાદ ઉમતા વિગેરે ગામોમાંથી વિહાર કરીને પાટણવાળા સંઘવી વધુ ખેમચંદ તરફથી વિનતી આવતાં વિહાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાં ઉજમણાનો ભવ્ય મહોત્સવ થયો. જેમાં સંઘવી તરફથી સારા પ્રમાણમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો. તે વખતે સુરતથી ખબર મળ્યા કે શ્રીમદ્ આચાર્યસિદ્ધિશ્રી ૧૫૨છ અમરતી-સ્થના નગરમાં બેઠા છે તેથી મહારાજશ્રી વિહાર કરી સુરત ગયા અને ત્યાં ચોમાસું નક્કી થયું એ પ્રમાણે સંવત ૧૯૫૭ નું ચાતુર્માસ પૂર્ણ થયું.

ચોમાસું પૂર્ણ કરી વિહાર કર્યો અને માગસર સુદ ૨ ના રોજ વીજાપુરવાળા વીસાશ્રીમાળી ડાહ્યાભાઈ ઉત્તમચંદને દિક્ષા આપી તેમનું નામ દાનવિજયજી રાખવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ છાણીમાં માહના

સંઘની વિનતી માનવાથી શ્રી સંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરી વેજલપુર, મેસાણા થઈ પધાર્યા. ત્યાં શ્રી જયપુરવાળા વાડીલાલ તથા પાટણ વાળા કુંવરજીને દિક્ષા આપી. નામ અનુક્રમે શ્રી રવિવિજયજી તથા હર્ષ વિજયજી રાખવામાં આવ્યા. ઘણોતથી વિહાર કરી રાજનગર પધાર્યા. ભોયણીજીની યાત્રા કરી ઈડર ગયા. ત્યાં વાસ કલ્પ કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરી ઉમરેઠ ગયા ત્યાં વિશેષ લાભ થયો. કારણ કે વ્યાખ્યાન વખતે મોટી સંખ્યામાં સ્થાનકવાસીઓ આવતા અને ઉત્સાહ પૂર્વક વ્યાખ્યાનનો લાભ લેતા. તેમાં પણ મહતીઆ પુંજાભાઈ તથા મિસ્ત્રી લલ્લુભાઈ દઢ સમ્યક્ત્વધારી થયા અને તેની સાથે બીજા ઘણા સ્થાનકવાસી ભાઈઓ તેમનું અનુકરણ કરી તેમજ ઘણા ભાવસાર વગેરે લોકોએ પણ લાભ લઈ ઉજમાળું કર્યું. એ રીતે સં. ૧૯૫૮ નું ચોમાસું ઉમરેઠમાં સમાપ્ત થયું.

ત્યાંથી વિહાર કરીને અમદાવાદના સંઘની વિનતી થવાથી અમદાવાદ પધાર્યા. ત્યાં ઝવેરી છોટાલાલ વાલુભાઈની વિનતીથી સિદ્ધાચળ જવા સંઘની સાથે વિહાર શરૂ કર્યો. અનુક્રમે શ્રી સિદ્ધાચળ પહોંચ્યા. ત્યાં સંઘની સાથે શ્રીસિદ્ધગિરિના દાદાને ભાવપૂર્વક ભેટવા ભાગ્ય સંઘની તરફથી સારા પ્રભાવનાનાં કામો થયાં. તે વખતે અમદાવાદ રહેવાના ઉપાશ્રયમાં જ્ઞાનની આશાતના થતી જોઈ સંઘના આગેવાનો શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ શેઠ શ્રીમનભાઈ (અનાભાઈ સારાભાઈના મામા) તથા શેઠ મણીભાઈ ઉમાભાઈ પાસે આવ્યા અને જ્ઞાનની આશાતના થાય છે તે હકીકત મહારાજશ્રીને જણાવી અને તે દૂર કરાવવા વિનતી કરી. મહારાજશ્રીએ ત્યાંથી વિહાર કરી શેઠો ગુરુની શ્રી તારંગાજીની યાત્રા કરી વડનગર આવ્યા અને ત્યાંથી અમદાવાદ આવી રહેવાના ઉપાશ્રયે સ્થિરતા કરી. વ્યાખ્યાન દ્વારા સર્વ સંઘને જણાવ્યું કે જ્ઞાનની આશાતના થવાથી પ્રાણીને કેવા મહાન કર્મો ભોગવવા પડે છે. તે જાણ્યા છતાં પણ આશાતના ટાળવા પ્રત્યે ઉપેક્ષા રાખો છો તે

પૂજ્ય આચાર્યમહારાજ કે જે સદા તમારા આત્માના કલ્યાણ માટે જ્ઞાનાભ્યાસના ઉત્તમ માર્ગે તમને ખાસ ભલામણ છે. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી થોડા વખતમાં સર્વે તમામ જ્ઞાનના પુસ્તકોને સુધારા પર લાવી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી આશાતનાની બીક દૂર કરી. એ રીતે સં ૧૯૫૯નું ચોમાસું અમદાવાદ પૂર્ણ કર્યું

સુરતવાળા ઝવેરી નગીનદાસ મંછુભાઈ વીનતી કરવા આવતાં વિહાર કરી ત્યાં ગયા. ત્યાં શેઠના દેરાસરજીમાં શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિજીની સાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. સુરતમાં ગોપીપુરાના આગેવાન શાહ સુરચંદ ઝવેરી નગીનદાસ ઝવેરચંદ વિગેરેના આગ્રહથી ગોપીપુરામાં નેમુભાઈની વાડીના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી અને અષાડ સુદ ૬ થી ભગવતી સૂત્રના યોગમાં પેઠા. એ પ્રમાણે સંવત્ ૧૯૬૦ નું ચોમાસું સુરતમાં પૂર્ણ કર્યું

સુરતમાં સં ૧૯૬૧ ના માગસર સુદ ૫ ના રોજ મહોટા મુનીઓ તથા સંઘ સમક્ષ ગણીપદ આપવામાં આવ્યું. ચોમાસા દરમ્યાન રાંદેર વાળાની વારંવાર વીનતી આવવાથી ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી રાંદેર ગયા. ત્યાં પોષ માસ સુધી સ્થિરતા કરી ઉપધાન તપની ક્રિયા કરાવવામાં જોડાયા ત્યાં અમદાવાદ વાળા શાહ સેનાભાઈ ચુનીલાલ તરફથી શ્રી ભોયણીજીમાં ઉજમણાના મહોત્સવમાં આવવા વિનતી થતાં વિહાર કરી શ્રી ભોયણીજી ગયા. મહોત્સવનું કામ પૂર્ણ કરાવવામાં આવ્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી પાલી તાણે ગયા અને સંવત્ ૧૯૬૧ નું ચાતુર્માસ પાલીતાણે પૂર્ણ કર્યું.

પાલીતાણામાં સં. ૧૯૬૨ ના કારતક વદ ૧૧ રવીવારે પૂજ્ય શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજના વરદ હસ્તે સંઘ સમસ્ત તથા પંન્યાસ આણંદવિજયજી તથા [illegible] સમક્ષ પંન્યાસ પદવી અર્પવામાં આવી. તે સમયે ઓચ્છવ સુરતવાળા ઝવેરી ફૂલચંદભાઈ તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો.

પાલીતાણાથી વિહાર કરી શ્રી ગીરનારજી તીર્થની યાત્રા કરી રાજકોટ ગયા. ત્યાં અપૂર્વ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી વિહાર કરી જામનેર (જન્મભૂમિ)માં પધાર્યા. દિક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી આ પહેલીજ વખત વાંકાનેરમાં આવવાનું થયું. મહા શુદ ૧૦ના રોજ વાંકાનેરના રહીશ શેઠ ભાઈચંદ ફુલચંદ (સંસારીભાઈ) તથા નીલ આવશેઓએ ચતુર્થ વ્રત ઉચ્ચર્યા. વાંકાનેરથી મોરબી ગયા. ત્યાં સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સનું અધિવેશન હતું. આ મેળાવડામાં ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાંથી સ્થાનકવાસી જૈનો આવેલા અને અજમેરવાળા ભીકુન દયાળજી તથા રાજકોટવાળા શ્રીમદ્ મોરારજી વીગેરે આગેવાન ગૃહસ્થોએ વરઘોડામાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. અને ઉત્સાહપૂર્વક હજારો મનુષ્યોએ મહારાજના દર્શન કર્યાં હતાં. ધર્મની ઉન્નતિ સારા પ્રમાણમાં થઈ હતી. મોરબીથી વિહાર કરી જામનગર ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી સંઘને વ્યાખ્યાનનો લાભ દીધો. ત્યાંથી વિહાર કરી રાજકોટ ચાતુર્માસ માટે પધાર્યા.

ત્યાંના વકીલ [illegible] તરફથી સમવસરણની રચના કરવામાં આવી હતી, તથા નવકારશી પણ કરી હતી. આ શુભ પ્રસંગે આસપાસના ગામડાઓમાંથી અને મોટા શહેરોમાંથી જૈનોની મોટી સંખ્યા દર્શનાર્થે આવેલી હતી, તે સર્વ જૈનોનું સારી રીતે સ્વાગત થયું હતું એ પ્રમાણે સં. ૧૯૬૨નું ચોમાસું રાજકોટમાં પૂર્ણ થયું.

રાજકોટનું ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી મોરબી ગયા. તે અરસામાં રાધનપુરવાળા મસાલીયા મોતીલાલ સોભાગ્ચંદ્રને શ્રી સિદ્ધાચળજીનો સંઘ કાઢવાની ભાવના થવાથી તેમના તરફથી મહારાજશ્રીને તેમાં સામેલ થવા વિનતી પત્ર આવવાથી ત્યાંથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા અને સંઘની સાથે સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરી રાધનપુર આવ્યા અને ચોમાસા માટે ત્યાં સ્થિરતા કરી. આ ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં વીસ સ્થાનકની હકીકત સમજાવવામાં આવતી કે તીર્થની યાત્રા કરવાથી આત્માને મહાન લાભ થાય છે.

અને તેથી ચારિત્ર તેવા પદને પામે છે સત્પુરુષ પોતે જ તીર્થરૂપ છે એટલું જ નહીં પણ તેમના ચરણકમળના સ્પર્શથી પવિત્ર થયેલી તે ભૂમિ અને તેની પ્રત્યેક રજ એ પણ તીર્થ રૂપ છે એવા પવિત્ર તીર્થની વિધિપૂર્વક સ્પર્શના પૂજન ભજન ધ્યાન વિગેરેથી આત્મામાં તે સત્પુરુષના જેવા અસાધારણ સદ્ગુણો સંક્રાંત થાય છે અને તેની યથાવિધિ ઉપાસનાથી અનુક્રમે આપણે પણ તે સત્પુરુષ જેવાં જ થઈ શકીએ છીએ. અનંત સદ્ગુણોથી સંપન્ન મહાત્માઓના રોમેરોમમાં ઉચ્ચતા પવિત્રતા નિર્મલતા ભરી રહેલી છે તેમના પ્રત્યેક શ્વાસોશ્વાસમાં અને શરીરના સૂક્ષ્મ અણુ એક રોમમાંથી નીકળતા પરમાણુ ઓમાં અલૌકિક અસર કરનાર ઉચ્ચ શક્તિઓ રહેલી હોય છે તેઓ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં શુભ વાતાવરણ જ રચાય છે તે વાતાવરણમાં વસનારા ઉપર તેની ચમત્કારીક અસર થાય છે તીર્થમાં ભ્રમણ કરવાથી ભવ ભ્રમણથી મુક્ત બનાય છે. તીર્થમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી સ્થિર સંપત્તિવાન થવાય છે. જીર્ણ થયેલા તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાથી શરીરમાં રહેતી ઉપાધિનો નાશ થાય છે. માટે આવા કળીકાળમાં જીર્ણ તીર્થોનો ઉદ્ધાર કરવો એ મનુષ્યમાત્રનું પહેલું કર્તવ્ય છે વળી તીર્થંકર દેવની પૂજા કરનાર પ્રાણી પોતે ભવાંતરમાં પૂજનિક થાય છે એ રીતે સં ૧૯૮૩ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ થતા બાદ માગશર વદી ૫ ના રોજ દીવાન ધર્મશી શ્રી કેશરીયાજી તીર્થનો સંઘ કહાડ્યો. તેની સાથે મહારાજશ્રીએ વિહાર કર્યો. અને શ્રી કેશરીયાજીની યાત્રા કરી ચાર માસે ફરીને રાધનપુર આવ્યા રાધનપુરના તમામ સંઘનો અતી આગ્રહ થવાથી બીજું ચોમાસું પણ ત્યાં સ્થિરતા કરી. અર્થાત્ સં ૧૯૮૪નું ચોમાસું રાધનપુરમાં કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ કર્યા બાદ મસાલીયા ભોગીદાસ સોભાગ્યચંદ તરફથી ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ કરવામાં આવી. ક્રિયા પૂર્ણ થતાં માળ

ઘોરાની વિહાર કર્યો અને વાવ થરાદ ભોરાલ અને સાચોરની યાત્રા કરી રાજપુર ગયા. ત્યાં શ્રી સંઘના આગ્રહથી ઉપધાન મહોત્સવની સાથે અષ્ટાપદની રચના કરવામાં આવી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી ભાંડુક તીર્થની યાત્રા કરવા ગયા. ત્યાં તીર્થના દર્શન કરી પંચ તીર્થની યાત્રા કરી અનેક ભવ્યજનોને ઉપદેશ દેતાં સાણંદ ગયા.

અમદાવાદ દેશના ઉપાશ્રયના આગેવાનો તરફથી ચોમાસા માટે વિનંતી થતાં સં. ૧૯૧૫નું ચોમાસું ત્યાં કર્યું

ચોમાસા દરમ્યાનના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામીને ઝવેરીવાડમાં નીશાપોળવાળા શાહ મોહનલાલભાઈને તથા થરાદની પોરવાડના રતનભાઈએ અનુક્રમે સં. ૧૯૧૧ ના મહા સુદ ૭ અને જેઠ સુદ ૧૩ ને રોજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમના અનુક્રમે મુક્તિવિજયજી તથા રાજવિજયજી એવા નામ રાખ્યા. એ રીતે સં. ૧૯૧૧નું ચોમાસું પણ અમદાવાદમાં કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ થતાં શ્રી શંખેશ્વરજી તીર્થની ભમતીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. ત્યાંથી વિહાર કરી તારંગાજીની યાત્રા કરી બીકાનેર ગયા. ત્યાં ચોમાસું રહેવા માટે સંઘના આગેવાન શેઠ મથુરાદાસ મોહનલાલજી સુગનચંદજી વિગેરે સંઘ સમસ્તની વિનંતી થતાં તેઓ સાથે કરી ત્યાં ચોમાસું કરવા રહ્યા. ચોમાસામાં તપશ્ચર્યા સારા પ્રમાણમાં થએલી તથા હંમેશ વ્યાખ્યાનમાં સંખ્યાબંધ જૈનો તેમજ જૈનેતર પણ આવતા. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૧૭ નું ચોમાસું બીકાનેરમાં ક

બીકાનેરમાં ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ થએલી તે ક્રિયા કરાવ પંન્યાસ દાનવિજયજીને રાખીને પોતે જિનપુરની વિનંતી આવ જિનપુર ગયા અને ત્યાં પણ ઉપધાનની ક્રિયા કરાવી ત્યાંથી વિહ કરી ફલોધી ગયા ત્યાંથી પાછા જિનપુર આવ્યા ત્યાં ઉજમણાં મહોત્સવ પૂર્ણ કરાવી વીરમગામ તરફ વિહાર કર્યો અને ત્યાં ચોમાસ માટે સ્થિર રહ્યા.

વિરમગામમાં ધર્મનો રાગ સારો હોવાથી પર્યુષણમાં સારી રીતે તપસ્યા અને મહોત્સવો થયા તથા વ્યાખ્યાનમાં સારી સંખ્યામાં માણસો આવતા એ પ્રમાણે સંવત્ ૧૯૬૮નું ચોમાસું વીરમગામમાં થયું.

ચોમાસું ઉતર્યા બાદ ઉપધાન પૂર્ણ કરાવી દરેક વતિને માળા પહેરાવી. તથા મહા સુદ ૧૦ના રોજ મુનિશ્રી મદનવિજયજી તથા શ્રી માનવિજયજીને વડી દીક્ષા આપી રાધનપુર તરફ વિહાર કર્યો.

આ વિહારમાં ખાસ કરીને જ્ઞાનનો વિષય વધારે પ્રમાણમાં ચર્ચવામાં આવતો હતો. કારણ કે ગુજરાત જેવા ધર્મ પ્રેમી પ્રદેશમાં મુનિરાજોને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાને કોઈ પણ સ્થળ નહોતું, તેથી મુનિઓ જોઈએ તેવું શાસ્ત્ર જ્ઞાન મેળવી શકતા નહીં. તેથી મહારાજશ્રી વ્યાખ્યાન દ્વારા જણાવતા કે–"જ્ઞાન વડે કરીને આ સંસારની મોહજાળ કેવી છે તેની ખબર પડે છે જ્ઞાન વડેજ તે મોહજાળથી મુક્ત થવાય છે જ્ઞાનવડે જ મનની મલિનતા દૂર થાય છે અને આત્મીય ઉજ્જવળતા વધે છે માટે દ્રવ્ય અને ભાવથી સિદ્ધાંતનું આરાધન કરવું અને કરાવવું એ દરેક વીરપુત્રોને પરમ હિતકારી છે વરતમાં દીક્ષા લીધેલા મુનીઓએ તે સિદ્ધાંતનો પૂરો અભ્યાસ કરી લઈ તેમજ તે આ સંસાર સમુદ્રને પાર પામી શકે. અને અજ્ઞાનીઓને પાર ઉતારી શકે જ્ઞાનની નિર્મળતા કરવા માટે જિનાગમો લખાવી ભંડારમાં મુકાવવા, તેમજ છપાઈ ગએલા સિદ્ધાંતને ફરી લખાવીને દરેક મુનિજનોને વહોરાવવા વિગેરે પ્રવૃત્તિથી જેઓ જ્ઞાનની પૂજા કરે છે તે ભવ્યજનો સંસારની અજ્ઞાન જડતાનો નાશ કરે છે એ જ્ઞાનની આરાધનાથી પ્રાણી આત્મની ઋદ્ધિ અને પદ તીર્થંકર પ્રભુની જેમ કેવળ જ્ઞાન પામી શાશ્વત સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે જ્ઞાનથી પ્રાણી હેય-ઉપાદેય તત્વ અને પોતાનું હિતાહિત જાણી શકે છે તેઓ તત્વ રૂપથી વિરતીને પામે છે અને વિરતીપણાથી અંતર મોક્ષને પામે છે ચૌદ શાસ્ત્રમાં પણ કહેલ છે કે જ્ઞાન એ

પાપ રૂપ રોગના ઔષધ સમાન છે પુણ્યના કારણ રૂપ છે દિવ્ય ચક્ષુ રૂપ છે અને સર્વ અર્થને સાધનાર છે પ્રદિપ્ત થયેલ અગ્નિ જેમ ઇંધનને બાળી નાખે છે તેમ જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ પ્રાણીઓના કર્મ ઇંધનને ભસ્મીભૂત કરી દે છે જ્ઞાનદાન દેનાર પ્રાણી નરકના દુઃખોથી બચી સ્વર્ગીય સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે માટે હે ભવ્ય જનો! એવા જ્ઞાનનો સદુપયોગ કરી આ માનવ જન્મને સાર્થક કરો. પોતાની આંતરિક શુદ્ધ પ્રેરણાથી કરેલ દાન પ્રાણીને કલ્યાણની પરંપરા દેનાર બને છે ઉપર પ્રમાણેના વ્યાખ્યાન દ્વારા તેમ ગામવાળા ઝવેરી ઉજમશી વીરચંદ તરફથી સાધુઓની પાઠશાળા માટે રૂપીઆ પાંચ હજારની રકમ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું.

અનુક્રમે વિહાર કરતાં તેઓ શ્રી રાધનપુર પધાર્યા અને ત્યાં ફાગણ સુદ ૧ ના રોજ મુનીશ્રી ઉદયવિજયજીને વડી દીક્ષા આપી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની સાથે શ્રી પાવાપુરીની રચના પણ કરવામાં આવી હતી. ત્યાંથી વિહાર કરી અમદાવાદ લુહારની પોળમાં સ્થિરતા કરી, કેમકે ત્યાં પન્યાસ પ્રતાપવિજયજી ગણીશ્રી બીમાર હતા તેમની વૈયાવચ્ચ કરવાની ખાસ જરૂર હતી. પણ દૈવની ગતિ ન્યારી છે. એટલે આખરે પન્યાસજી કાળ ધર્મ પામ્યા, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી સમવસરણની રચના કરી અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર ભણાવી. તે કાર્ય પૂર્ણ થતાં આપ રાધનપુર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. સાધુઓના પાંત્રીસ ઠાણાની સાથે ચોમાસામાં વ્યાખ્યાનમાં ભગવતી સૂત્રની વાંચના થતી હતી. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું રાધનપુર કર્યું ચોમાસામાં પન્યાસ શ્રીતીલકવિજયજીએ તથા બીજા મુનિરાજોએ તપસ્યા સારા પ્રમાણમાં કરી હતી, તેથી શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા પાવાપુરીની રચના કરવામાં આવી હતી. તથા સ્વામી વાત્સલ્ય અને પ્રભાવના આદિમાં દ્રવ્યનો સારો વ્યય કરવામાં આવ્યો હતો.

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ શ્રી સંઘ સમક્ષ મુનિ શ્રી દાન વિજયજી મુનિ શ્રી દયાવિજયજી મુનિ શ્રી ધર્મવિજયજી મુનિશ્રી દેવવિજયજી તથા શ્રી [illegible]વિજયજી ઉપરા પાંચને ગણિપદ માગશર સુદી ૧૨ ના દીવસે તથા પન્યાસ પદવી માગસર સુદી ૧૫ ના રોજ આપવામાં આવી હતી. તે શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી સમવસરણની રચના તથા અષ્ટોત્તરી સ્નાત્ર વિગેરેનો મહોત્સવ ધામ ધુમથી કરવામાં આવ્યો હતો. એ રીતે સં. ૧૯૬૯ નું ચોમાસું રાધનપુરમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસું વ્યતીત થતાં ત્યાંથી વીહાર કરી વીરમગામ તરફ પધાર્યા અને ચોમાસાની સ્થિરતા વીરમગામમાં કરી વ્યાખ્યાન દ્વારા ત્યાંની સર્વ જનતાને મહારાજશ્રીએ જણાવ્યું કે શ્રી સીદ્ધાચળજી તીર્થ ઉપર પાલીતાણા દરબારે વાર્ષિક રૂપીઆ પચીસહજાર લેવાનો ઠરાવ કર્યો છે આવડી મોટી રકમ દર વર્ષે આપીએ પાસેથી પુરી થતી નથી. અને વધી વર્ષે તેમાં વૃદ્ધિ પામે તેમ છે માટે ભારતના તમામ જૈનોએ મળીને હાથો કરી અમદાવાદ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી પર મોકલવા જોઈએ." આ ઉપદેશથી ત્યાંના શ્રી સંઘે હાથો કર્યો તેમાં સત હજારની રકમ થઈ એ રીતે સં ૧૯૭૦ નું ચાતુર્માસ વીરમગામમાં આનંદ પૂર્વક પસાર કર્યું.

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી સિદ્ધાચળજીની યાત્રા કરી મેવાડ પ્રદેશ તરફ વિહાર શરૂ કર્યો. જેને રસ્તે થયા ત્યાં ત્યાં શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વ વિષે દેશના દેવામાં આવતી હતી. આ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા સર્વ ધર્મ જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજા આવતી. દેરાગ્ર ધર્મનું શુદ્ધ અને સાચું સ્વરૂપ મહારાજશ્રીના મુખેથી સાંભળી ઘણા સ્થાનક વાસીઓ મૂર્તિ પૂજક બનતા હતા. મેવાડના ઘણા ભાગોમાં વિહાર કર્યો પછી આગળ વિહારની ભાવના હતી પરંતુ દેહ પ્રકૃતિ તેમ નહીં હોવાથી તબીયત નરમ રહેવા લાગી આથી પાછા વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યા. ચોમાસા દરમ્યાન

તબીયત નરમ રહી એ રીતે સં. ૧૯૪૧ નું ચોમાસુ અમદાવાદ પાંજરાપોળના ઉપાશ્રયે પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસુ પૂર્ણ થયા બાદ આરોગ્ય સારી થવાથી વિહાર કરી પાટણ ફોફલીઆ વાડાના શેઠીઆઓની પોપટલાલ તથા લલ્લુભાઈ-ભાઈની વિનતી આવતાં વિહાર કરી પાટણ ગયા અને ત્યાંથી નીકળતા શ્રી કેશરીયાજીના સંઘમાં સામેલ થયા અનુક્રમે કેશરીયાજીની યાત્રા કરી સંઘની સાથે વિહાર કરી પુનઃ પાટણ આવ્યા અને પાટણમાં આગ્રહના પાડામાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં પ્રતિક્રમણ સૂત્ર શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પંચાવલિ વગેરે વાંચવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. એ રીતે સં. ૧૯૪૨ નું ચોમાસુ પાટણમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસુ પૂર્ણ થયે બાદ પાટણથી વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યા. ચોમાસાની સ્થિરતા કરવા શ્રી સંઘ તરફથી વિનતી થતાં તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. કેમકે કોઈ કારણસર દેરાસરના તથા પાંજરાપોળના હિસાબમાં ગોઠવણ બની નહોતી અને ગોઠવણની ખાસ જરૂર હતી તેથી વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી સંઘને મહારાજશ્રીએ ઉપદેશ આપ્યો કે—

"મહાનુભાવો ! કાળ રૂપી કાળ મનુષ્યને કાપી રહેલ છે તેની ખબર આપણને ખબર નથી. જેમ જેમ સમય વ્યતીત થતો જાય છે તેમ તેમ છદ્મસ્થનું આયુષ્ય ઘટતું જાય છે. માટે જે સુકૃત સત્વરે થવું તેજ આપણને પરમ ઉપયોગી છે. ધાર્મિક ખાતાઓની ગોઠવણ કરી આપણ પાસ ચોખ્ખું ચોખ્ખું સાફ કરવી એ તમારી ફરજ છે. માટે સંસારીક કાર્યને ગૌણ કરીને પણ આ કાર પહેલી તકે કરવું યોગ્ય છે. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી ધાર્મિક ખાતાઓને સાફ કરવા તથા ખાતાઓને નભાવવા માટે ઠીક બોલતાં જીર્ણમાંથી શીતલ નાથ પ્રભુની પ્રતિમા નીકળેલી તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા શ્રી શીતલ નાથજી જૈન મંદિરની સ્થાપના કરવામાં આવી. તે પછી ઉપદેશ અને કાર્યો પોતાને હસ્તક કર્યા. અને ખાખાપાર શ્રીમાન મયાભાઈ

તપસ્વી ચોખ્ખા રેગ્યુલર કરાવી આપ્યા અને શીતલનાથ પ્રભુની
પ્રતિમાને ચોમ્મ સાથે ઉત્સાહ અને ધામધુમ પૂર્વક પધરાવી આ
પ્રતિમા અતિ પ્રાચીન અને ચમત્કારી હોવાથી ઘણે સ્થાનેથી હજારો
લોકો દર્શનાર્થે આવતા એ રીતે સં. ૧૯૭૨ નું ચાતુર્માસ આસુરમાં કર્યું

ચોમાસુ પૂર્ણ થયા બાદ આસુરમાંથી વિહાર કરી રસ્તામાં
આવતા ગામોના જિન ચૈત્યોને જુહારતા ઊંઝા ગયા અને અષાઢ
સુદી ૧ ના રોજ મુનિશ્રી સંપતવિજયજીને વડી દીક્ષા આપવામાં
આવી. તથા દેવગુરૂ અને ધર્મની સેવા કરવા અર્થે સેવા સમાજની
સ્થાપના કરવામાં આવી. ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન શ્રવણ અર્થે હજારો
સ્ત્રી પુરૂષો આવતાં અને સેવા સમાજની મુખ્યતાથી સંઘ ભક્તિ પૂજા
પ્રભાવના થતા હતા એ રીતે સં ૧૯૭૪ નું ચોમાસુ ઊંઝામાં કર્યું

ઊંઝાનું ચોમાસુ પૂર્ણ થતાં અમદાવાદ રાજપુર ગોમતીપુરની
પોળવાળા શાહ હઠીસીંગ ભગુભાઈ તરફથી વિનતી આવી કે અમારે
અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાન્તિસ્નાત્ર છે તે ઉપર આપ પધારો તેથી
વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને તે શુભ કાર્ય કર્યું ત્યાંથી વિહાર
કરવાના હતા પરંતુ ત્યાંના સુતારની પોળના આગેવાનોની વિનંતીથી
ચોમાસાની સ્થિરતા કરી ચોમાસામાં તપસ્યા મહોત્સવ સાધર્મીવાત્સલ્ય
વિગેરે સારા પ્રમાણમાં થયા. આસો માસમાં પાંજરાપોળવાળા શાહ
કાલીદાસ મણીચંદ તરફથી ઉપધાન તપની ક્રિયા શરૂ કરાવવામાં
આવી. એ પ્રમાણે સં ૧૯૭૫ નું ચોમાસુ મહારાજશ્રીએ અમદાવાદ
પૂર્ણ કર્યું.

પવિત્ર રહેણી કરણી રાખનાર સંત પુરૂષો આત્મ વાણી
અર્પણ કરવાની પદ્ધતિ અનાદિકાળથી ચાલી આવી છે આજ ભારત
વર્ષમાં પૂર્વે દરેક સ્થળે જૈનધર્મનો ઝંડો ફરકતો હતો. મહાન આચાર્યો
અને મોટા શ્રીમંતો જૈનધર્મનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહેતાં. તેઓએ
રાજસત્તા પાસે પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રની એવી સુંદર છાપ પાડી

હતી કે જેથી ક્ષેમ, ધર્મ અને તીર્થના રક્ષણના પ્રસંગે રાજ્યસત્તા કોઈ વખતે ઉપયોગી થઈ પડતી હતી. એ જમાનામાં જૈનોની કારકિર્દી ઝળહળતી હતી. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય તથા શ્રીમાન્ હીરવિજયસૂરિ સમાન આચાર્ય મહારાજાઓએ ગુજરાતના રાજા કુમારપાળ અને દિલ્હીના સમ્રાટ અકબરશાહને પ્રતિબોધી જૈનધર્મના તત્ત્વો સમજાવી જૈનધર્મની મહત્તા પ્રસરતી દિશાએ દેશને દેશમાં જમાવ્યો હતો. અનાદિકાળથી કમળ ભોગવનારા વીરોના લેખ પરસ્પર મેળવતા હતા એ પણ એક સમય હતો. આ જમાનામાં જૈનોમાં મહાન્ ચારિત્ર સંપન્ન અને નિષ્પક્ષ ધર્મગુરુઓ, આત્મજ્ઞાનવાળા શ્રીમંતો અને શાસ્ત્ર જ્ઞાનવાળા વિદ્વાનોના અભાવે ઠેકાણે ઠેકાણે ક્લેશ અને કુસંપથી કૈલાસ કરી રહ્યો છે તેના પરિણામથી ધર્મ ઉપર અંધકારના વાદળા ચડ્યા છે આવા નાજુક વખતમાં ધર્મ અને તીર્થની રક્ષણની ખાતર આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયનીતિસૂરિજી મહારાજ જે સેવા બજાવી રહ્યા છે તે સુવિદિત છે. ગરજો જે સમે તેઓ જ્યાં છે ત્યાં સંઘોમાં ઉપદેશથી ક્લેશ કુસંપને દૂર કરી સમાધાન સંપનું સ્થાપન કરેલ છે. આ ઉપરથી ગુજરાતના મોટા શહેરોના સદ્ગૃહસ્થોની એવી ઇચ્છા થઈ કે મહારાજશ્રીને આચાર્ય પદવી આપવા માટે તેમના ગુરુ મહારાજ શ્રી ભાવવિજયજી સમક્ષ વિનતી કરવી એ આપણી ફરજ છે. કારણ કે જે આચાર્યો પોતાની સંપત્તિથી સમયાનુસાર પણ મહાવ્રતધારક છત્રીસગુણયુક્ત તથા મહિમા ઉત્તમ વિચારના યોગ્ય અનપૂર્વક સંયમરૂપ ઉત્તમ પ્રકારે શ્રીજિનાગમને અનુસાર એવા મુનિવર્યોનો આચાર્યાદિ પદારોપણનો મહોત્સવ કરે છે તે આગમ તથા આચાર્યાદિકથી રચેલા અનેક ગ્રંથોના અનુમોદનથી સૂત્ર સંમત ગણ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સુરત ગામોમાં અનેક ભાવીકોએ આચાર્યશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજને ઉપરની હકીકત વિનતીપત્રે જાહેર કરી આગ્રહભરી વિનતી કરી. અનુરોધમાં આચાર્ય મહારાજ પણ ખુશી થયા અને કહ્યું કે આવો આશય

વાચો સેવાનો તમે જે સંકલ્પ કર્યો છે તેથી જૈનશાસનની શોભામાં અત્યંત વધારો થશે. માટે તમારા મનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા હું તમને અંતઃકરણથી આદેશ આપું છું. આથી ગુજરાતના મોટા મોટા શહેરોમાં આ શુભ પ્રસંગે હાજરી આપવા માટે કુમકુમ પત્રિકા લખવામાં આવી. તથા કાર્યને લગતી તમામ સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવી. શેઠ મગનલાલ કકરસી શેઠ વાડીલાલ જગનલાલ, શેઠ પ્રેમચંદ સાકરચંદ સુતરીયા ભગુભાઈ ચુનીલાલ શેઠ મણીલાલ સાકળચંદ શેઠ શાંતિકુમાર, શેઠ જગાભાઈ ઉમાભાઈ શેઠ સાકરચંદ મોહનલાલ ઝવેરી ડાહ્યાભાઈ મનચંદ શેઠ મણીલાલ મોતીલાલ તથા બીજા પણ અનેક આગેવાન તેમજ બહારથી હાજર થયેલા ભાવિકો સમક્ષ સંવત્ ૧૯૭૬ ના માગશર સુદી ૧૧ ના શુભ દિવસે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની હાજરીમાં શ્રીમાન્ ભાવવિજયજી મહારાજ પાસે પ્રાણીઓના મનોરથને પૂરનાર એવા આચાર્ય પદારોપણની ક્રિયા વિધિ કરાવી મહોત્સવો કરાવવામાં આવ્યા. તેમજ મેળાવડામાં પધારેલ મુનિરાજો તથા આવેલાઓનો યોગ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો.

ઉપરોક્ત ક્રિયાની સમાપ્તિ બાદ મહારાજશ્રી નીતિવિજયજી (શ્રી વિજયનીતિસૂરિજી)મહારાજે ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ નમ્રતાપૂર્વક જણાવ્યું કે–"આપ સર્વએ મને આચાર્ય પદ આપ્યું તે માટે હું આપના તથા શાસનનો ઋણી છું અને તે ઋણ અદા કરવાની શક્તિ પરમાત્મા મને આપે એમ ઇચ્છું છું. જો કે હું આચાર્યપદને લાયક નથી, તોપણ મળેલ પદની સાર્થકતા હું ત્યારેજ માનીશ કે જ્યારે શાસનમાં પેઠેલ કુમતાદિક અનિષ્ટ તત્વો દૂર થાય, એકતા થાય અને ધર્મ તથા જીવનું હિત અને સંરક્ષણ થાય. જ્યાં સુધી ભિન્નતા નથી ત્યાં સુધી કોઈપણ કાર્યને સહિસલામત પાર ઉતારવું મુશ્કેલ છે. એક સમયે આજ ભારતવર્ષમાં કરોડોની સંખ્યામાં જૈનો હયાતી ભોગવતા હતાં દિન પ્રતિદિન તે સંખ્યામાં ઘટાડો થતો ગયો. અને પરિણામે વર્તમાનમાં ચાર

વાજની સંખ્યા જૈનોની રહી છે એ સંખ્યામાંથી સત્ય ઉપદેશ અને સાધુવિહારના અભાવે હજારો જૈનો જૈનેતર બને છે એ ઠીક સાધુ સંસ્થાને માટે અતિશરમજનક છે. જો જૈનોની સંખ્યા સારા પ્રમાણમાં રહી તેમ સાધુઓનો યોગ્ય આદર થશે. માટે સાધુઓએ સતત વિહાર કરી ઉપદેશ દ્વારા જૈનોને જાગૃત કરવાની જરૂર છે. પરસ્પરમાં પ્રેમભાવ પ્રગટ થશે તેમ ઉપરનું કાર્ય પાર પડશે. માટે પ્રથમ અંતઃકરણમાં નિખાલસ શુદ્ધ પ્રેમને સ્થાન આપવું જોઈએ."

ઉપરના શુભ પ્રસંગે ગુરુદેવની યોજનાવાળા આગેવાન શેઠશ્રી તથા શાહ કાલીદાસ મહીચંદ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવની સાથે સમવસરણની રચના તથા શાન્તિસ્નાત્ર થયાં હતાં. બહારગામથી આવેલની સંખ્યા લગભગ સાત હજારની હતી.

પૂજ્ય અનુયોગ આચાર્ય મહારાજશ્રી ભાવવિજયજીની તબીયત ઘણા વખતથી નરમ રહેવાના કારણે અમદાવાદના શ્રીસંઘની આગ્રહભરી વિનતીથી તે ચોમાસું ગુરુદેવની યોજના ઉપાશ્રયે રહેવાનું થયેલ. ચોમાસામાં પૂજા પ્રભાવના, તપશ્ચર્યા, સ્વામી વાત્સલ્ય વિગેરે સારી રીતે થયેલ. ભાવિકોએ ઉત્સાહ પણ સારો કરેલ. એ રીતે સં. ૧૯૭૮ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં થયું. તે અરસામાં શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ તરફથી ઉપધાનની ક્રિયા શરૂ કરવામાં આવેલ. ઉપધાન પૂર્ણ થયે માળ પહેરાવી મહારાજશ્રીએ વિહાર કર્યો. અનુક્રમે મોટા મોટા શહેરોમાં જૈન મંદિરોને વંદતા શ્રી સિદ્ધક્ષેત્રમાં પધાર્યા અને ચોમાસા માટે ત્યાં સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં દરરોજ તીર્થયાત્રા સંબંધી વ્યાખ્યાન આપવામાં આવતું. શ્રોતાજનો સારા પ્રમાણમાં હાજરી આપતાં. સમવસરણની રચના તથા શાન્તિ સ્નાત્ર, ઉપધાન થયા હતા. એ રીતે સં. ૧૯૭૯નું ચોમાસું પાલીતાણામાં થયું.

ઉપધાન પૂર્ણ થયે બધા યતિઓને માળ પહેરાવી તથા શ્રી પાલીતાણા જૈન સેવા સમાજની સ્થાપના કરી, ગિરનારજી તરફ

વિહાર શરૂ કર્યો. રસ્તામાં આવતાં જૈન વસ્તીવાળાં ગામો શહેરોમાં ઉપદેશ અને દિવસની સ્થિરતા કરતાં જુનાગઢમાં આવી પહોંચ્યા અને ચૈત્ર સુદ રોહિણીને શ્રી નેમનાથ પ્રભુના દર્શન માટે ઉપર ગયા. યાત્રા દરમ્યાન તમામ જૈન મતનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું અને તેને પરિણામે જણાયું કે પ્રાચીનકાળમાં બંધાયેલાં આ ચૈત્યો આ ચૈત્યોને ઘણાંજ મહાન નુકશાન થઈ ગયાં છે તે બરાબર સાચવી રાખવા એ દરેક જૈનની ખાસ ફરજ છે આ તીર્થની મરામત કરાવવાની ખાસ જરૂર છે. જો તે કાર્યમાં કાળક્ષેપ થશે તો પ્રાચીનકાળના અવશેષો નષ્ટ થવાનો સંભવ છે માટે તાત્કાળીક જ તેના જીર્ણોદ્ધારની જરૂર છે આવી શુભ ભાવના મહારાજશ્રીના અંતઃકરણમાં થઈ ઉપરની બીના લક્ષમાં રાખી જુનાગઢથી વિહાર કરી તેઓ વેરાવળ ગયા અને ચાતુર્માસની સ્થિરતા ત્યાં કરી તેમજ ગિરનાર જીર્ણોદ્ધારની હકીકત વેરાવળના સંઘને જણાવી. મહાપુરુષો જે કાર્યને ચિંતવે છે તેને તેઓ પ્રાપ્તિ પણ ચૂકતા નથી દરમ્યાનમાં જુનાગઢ સ્ટેટના દિવાન શ્રી ત્રીભોવનદાસ કુબેરદાસનું વેરાવળમાં આવવું થયું તેમજ તેજ અરસામાં શેઠ દેવકરણ ખુશાલભાઈને ત્યાં લગ્નનો મહોત્સવ હતો તેથી દેરાસરજીમાં તેમણે ઉત્સવ શરૂ કરેલ, આ શુભ પ્રસંગે આવવા માટે સંઘ તરફથી દિવાનજીને આમંત્રણ કર્યું અને પૂજામાં તેઓ આવ્યા ત્યારે પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પણ ત્યાં હાજર હતા. ત્યારબાદ મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી વેરાવળના આગેવાન જૈન ગૃહસ્થો દિવાનજીની પાસે ગયા અને ગિરનારજી પર જીર્ણોદ્ધાર કરવા માટે રજા દેવા વિનંતી કરી. પ્રત્યુત્તરમાં દિવાનજીએ જણાવ્યું કે જુનાગઢ આવજો, નવાબ સાહેબને આ બાબતથી વાકેફ કરી જવાબ આપીશ. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૭૮નું ચોમાસું વેરાવળમાં પૂર્ણ કર્યું.

ત્યાંથી પ્રભાસપાટણ ગયા અને ત્યાંના મંદિરના જીર્ણોદ્ધારની જરૂર જણાતાં ત્યાં વ્યાખ્યાન દ્વારા ઉપદેશ દઈ ફંડ એકઠું કરાવ્યું,

જેમાં ત્રણ ગૃહસ્થો તરફથી રૂ. ૫૧) તથા સંઘ તરફથી રૂ. ૨૪) ભેળા થયા. તે રકમની વ્યાજમાંથી પ્રતિવર્ષ કાયમ રીતે થાય તેવો પ્રબંધ થયો.

ત્યાંથી વિહાર કરી મીગશર સુદ ૧ એ જુનાગઢ આવ્યા. તે વખતે વેરાવળના નામીચાન ગૃહસ્થો દીવાન [illegible] સાહેબની મુલાકાતે ગયા અને જીર્ણોદ્ધારનો હુકમ આપવા માટે વીનતી કરી. અને પ્રયત્નોથી હુકમી જીર્ણોદ્ધારની રજા મળી. આ સમાચારથી મહારાજશ્રીને ઘણું હર્ષ થયો. મહારાજશ્રીએ જુનાગઢમાં તથા વેરાવળમાં સેવાસમાજની સ્થાપના કરી પોરબંદર તરફ વિહાર કર્યો. પોરબંદરના શ્રીસંઘને ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની હકીકતથી વાકેફ કરી તેમાં યોગ્ય ફાળો આપવા જણાવી થોડા દિવસ સ્થિરતા કરી જામનગર ગયા. આ નગરમાં વ્યાખ્યાન દ્વારા જામનગર સંઘનો ઉત્સાહ વર્ધમાન કર્યો. કરછી આસપાસના ગામડાઓમાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ જૈન બાળકોને ધાર્મિક તથા વ્યવહારીક શીક્ષણના અભાવથી તેઓ અન્ય ધર્મી જેવા બની જતા હતા, તેથી ગામેગામ (કરા તે પ્રદેશમાં ૨૫) પાઠશાળાઓ બેસાડવા માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. તેના ખર્ચ માટે સારી રકમની જરૂર જણાતાં બાળકોને ઉત્તેજન આપતાં કેટલાએ પાઠશાળા માટે સારું ફંડ એકઠું કર્યું. આથી બાળકોને વ્યવહારીક અને ધાર્મીક શિક્ષણ મળતાં તેઓ શ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિક બનવા લાગ્યા. આ સર્વે પૂર્ણ થતાં વિહાર કરી ગિરનારજી તીર્થની છાયામાં આવી પહોંચ્યા અને જીર્ણોદ્ધારના કાર્યમાં રસ લેવા માંડ્યા. આ કાર્ય માટે ચોમાસુ જુનાગઢમાં કરવા નક્કી થયું અને અષાઢ સુ ૧૪ પહેલાં જીર્ણોદ્ધારના સ્થળો નક્કી કરવા તથા ખર્ચનો અડસટ્ટો કરવા શ્રી સંઘને જણાવ્યું. જીર્ણોદ્ધાર ફંડનો હિસાબ રાખવા તથા કામની વ્યવસ્થા કરવા માટે એક કમીટી નીમવામાં આવી. આ કમીટીમાં જુનાગઢ સ્ટેટના નાયબ ઓડીટર સાહેબ

ગુરૂભક્તિ તન મનથી તીર્થની સેવા બજાવી તમામ રીતે સરળતા કરી આપી. કમીટી તરફથી પેપરોદ્વારા આખા ભારતવર્ષમાં ગિરનારજી જીર્ણોદ્ધારની ખબર દેવામાં આવી. જેથી ક્રમેક્રમે ફંડમાં નાણું એકઠું થવા માંડ્યા ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ કમીટી તરફથી કામકાજ શરૂ કરવામાં આવ્યું અત્યાર સુધીમાં લગભગ પચીશ લાખ રૂપીઆ ખર્ચાઇ ચુક્યા છે અને હવે એકાદ લાખ રૂપીઆની જરૂર છે તીર્થ પ્રેમી જૈનો તરફથી મળી જશે એ નિઃસંશય બીના છે તે વખતે જીર્ણોદ્ધારના કાર્યના અંગે ગુરૂશ્રીની આજ્ઞાથી તે ચોમાસું મહારાજશ્રીએ જુનાગઢમાં કર્યું. ચોમાસા દરમ્યાનમાં આચાર્ય દેવશ્રી ભાવવિજયજી મહારાજની બીમારીના સમાચાર મળ્યા પણ ચોમાસામાં શું બની શકે? અંત કરણમાં પસ્તાવો થયા કરતો કે અરે વખતે હું ગુરૂ દેવથી દુર રહ્યો. પરંતુ ભાવિ પ્રબળ હોય સં ૧૯૭૪ ના ભાદરવા શુ. ૩ ના રોજ આચાર્ય મહારાજશ્રી ભાવવિજયજી પાટણમાં કાળધર્મ પામ્યા. તે સમાચાર જુનાગઢ આવતાં શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ તથા શેઠ આણંદજી મોતીચંદ તરફથી શાન્તિ સ્નાત્ર થયા હતાં. એ રીતે સં ૧૯૭૪ નું ચોમાસું જુનાગઢમાં પૂર્ણ થયું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ થયા. રસ્તામાં આવતાં મોટા શહેરમાં ગીરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર માટે ઉપદેશ આપવામાં આવતો અમદાવાદમાં લોકોના આગ્રહને ચોમાસાની સ્થિરતા કરી અને ઉપદેશથી અમદાવાદના શ્રી જીર્ણોદ્ધાર માટે આઠ હજાર રૂપીઆ ભેગા કરી મોકલ્યા. શ્રી કમલવિજયજીને વડી દીક્ષા ત્યાં આપી. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૭૫ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ રાધનપુરવાળા મસાલીઆ ભાઇચંદ અમરચંદની વિનંતીથી વિહાર કરી રાધનપુર ગયા. માગસર માસમાં

મસાલીયા ભાણુભાઈ તરફથી ઉજમણું કરવામાં આવ્યું. ત્યાંથી મુનિ કમળવિજયજી સાથેની વીનતીથી પાલણ થયા. મેતાણા પ્રસંગે મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી ક્ષેત્રસીના પાટણવાળાના આગ્રહથી ત્યાં ગયા. ત્યાં મુનિશ્રી હર્ષવિજયજીને પંન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાત્ર થયાં. તે વખતે શ્રી ગિરનારજી ઉપર નવેલ જીર્ણોદ્ધારવાળા દેરાસર ઉપર ધ્વજાદંડ ચઢાવવાના કામમાં લાભ લેવા માટે તાર આવતાં જુનાગઢ ગયા. ત્યાં જઈ તે કાર્યને નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ કરાવ્યું. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર દેશ પરદેશથી સારી સંખ્યામાં લોકો આવ્યા હતા. જેથી તે મહોત્સવ પ્રસંગે જીર્ણોદ્ધાર ફંડમાં સારી રકમ થઈ. ત્યાંથી વિહાર કરી જેતપુર, મોટા સરધાર, રાજકોટ થઈ વાંકાનેર ગયા. વાંકાનેરમાં જૈનોની વસ્તી તથા ભાવનો હતો. તે વખતના પાટણના શુભ પ્રસંગ ઉપર વાંકાનેરના રહીશ શાહ વીરચંદ કલ્યાણવાળા તરફથી મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં ઘણા શક્તિ મુજબ ખર્ચ કરી સંપત્તિનો લાભ લીધો હતો. દેરાસરમાં પણ સારી ઉપજ થઈ હતી. મહોત્સવ પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી મોરબી ગયા. ત્યાં ચોમાસુ રહેવા માટે શ્રી સંઘનો આગ્રહ હતો પરંતુ શ્રી વાંકાનેરના સંઘે નક્કી કરેલ હોવાથી વાંકાનેર તરફ ચોમાસા માટે વિહાર કર્યો. વાંકાનેરમાં ઉપાશ્રય હતો, પણ તે જુના વખતનો અને સગવડ વિનાનો હોવાથી તેને નવેસરથી કરાવવાની ખાસ જરૂર હતી. તે દરમ્યાન મોરબી નિવાસી શેઠ જીવરાજ ધનજી મહારાજશ્રીના દર્શનાર્થે વાંકાનેર આવતાં તેમને આ હકીકત જણાવી. તેમણે મોટી રકમ આપવા કબુલ કર્યું. ઉપાશ્રયનું કામ પૂર્ણ કરાવ્યું. તેમાં રૂા. ૧૧   ) થયા. તેમાં રૂ.૧   ) શેઠ જીવરાજ ધનજી તરફથી મળેલા. ઉપાશ્રયનું કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ વાંકાનેરના શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ તથા શાન્તિસ્નાત્ર થયાં હતાં. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૧ નું ચોમાસુ વાંકાનેરમાં થયું.

ચોમાસા બાદ મોરબીમાં બંધાયેલા ઉપાશ્રયવાળાને ત્યાં પધરાવી કચ્છ તરફ વિહાર શરૂ કર્યો અને પાનોલ્ય (ધીમાણા) ગયા.

તે દરમ્યાન ઉદ્ધાર કમીટી તરફથી સૂચના થવાથી શ્રી સિદ્ધાચળજી તરફ વિહાર કર્યો, અને યાત્રા કરી અમદાવાદ થયા. રસ્તામાં મુંબઈના મિત્ર સમાજ તરફથી આગ્રહ કરવામાં આવ્યો કે શ્રી શંખેશ્વરજી તીર્થમાં પાટણવાળા શેઠ ચુનીલાલ નાનચંદ તરફથી આંબીલ તપની ઓળી થવાની છે માટે ત્યાં પધારો. આથી મહારાજશ્રી શંખેશ્વરજી ગયા. ઓળી બાદ વિહાર કરી કરી ગામે ગયા. ત્યાં સંઘમાં કુસંપના મૂળ ઘર કરી ગએલા તેથી ત્યાં સ્થિરતા કરી. વારંવાર વ્યાખ્યાન દ્વારા ક્લેશથી કેવા અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે તે દાખલા દલીલથી સમજાવતાં દરેકના હૃદયમાંથી ક્લેશ સમતો ગયો. અને પરસ્પરમ પ્રેમની લાગણી પ્રગટ થઈ. ક્લેશના કારણે ત્યાંના દેરાસરના જીર્ણોદ્ધારનું કામ નહીં થયું હોય તે કરવામાં આવ્યું તે પછી વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા. ત્યાં શાહ વાડીલાલ છગનલાલ તરફથી ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો અને લુહારની પોળમાં ચોમાસાની સ્થિરતા કરી. ચોમાસામા વ્યાખ્યાન દ્વારા ગિરનારજી તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર વિષે જણાવ્યું અને તે ઉપદેશથી દરેકને લાગણી થવાથી ૬૬ એકઠું કર્યું તેમાં રૂપીઆ સોળ હજારની રકમ એકઠી થઈ એ રીતે સં. ૧૯૮૨ નું ચોમાસું અમદાવાદમાં પૂર્ણ કર્યું

તે વખત શાહ ચુનીલાલ ખુશાલચંદ તરફથી ઉપધાન થએલા તેમાં માળ પહેરાવીને સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદના કચ્છ ભદ્રેશ્વરના સંઘમાં પધારવા વિનતી થતાં સુખપર ભેગાં થયાં. તે વખત ખરાણથી શાહ મીઠાભાઈ છગનલાલે મુલેશ્વરનો સંઘ કાઢેલ તેને તીર્થ માળ પહેરાવી કચ્છના સંઘની સાથે વિહાર કરી ભદ્રેશ્વર અને કચ્છની પંચતીર્થની યાત્રા કરી ગિરનાર આવ્યા ત્યાં સંઘવી નગીનદાસભાઈને માળ પહેરાવી ગિરનારજીની યાત્રા કરી જેતપુર તરફ વિહાર કર્યો, અને ચોમાસાની સ્થિરતા જેતપુરમાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાન ઉપધાન થયા તે દિવસ કરાવી ધર્મની ઉન્નતિ સારી થઈ એ રીતે સં. ૧૯૮૩ નું ચાતુર્માસ જેતપુરમાં પૂર્ણ થયું

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી ગિરનારજી ગયા અને ત્યાં યાત્રા કરી. રાધનપુરના શેઠ વાડીલાલ પુનમચંદે ત્યાં ઉજમણાના મહોત્સવ ઉપર પધારવા વીનતી કરતાં રાધનપુર ગયા. રાધનપુરમાં ઉજમણાંના મહોત્સવ કરતાં ધર્મક્ષેત્રમાં સારો રકમની ઉપજ થઈ બાદ શ્રી સંઘ તરફથી વિનંતિ કરતાં ત્યાં ચોમાસુ રહેવાનું નક્કી કરેલ. ચોમાસા દરમ્યાન વ્યાખ્યાનમાં જૈન બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવવા માટે પાઠશાળા ખોલવા ઉપદેશ કરવામાં આવેલ અને પરિણામે પાઠશાળાના કાયમ નિભાવ માટે શેઠ ભાણુલાલ જમનાદાસે (રૂપિયા ૧૫) આપવાની ઉદારતા બતાવી એટલે રાધનપુર તથા આસપાસના જૈન બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાન મળે તે માટે પાઠશાળાની સ્થાપના કરવામાં આવી. શ્રીરત્નવિજયજી જૈન પાઠશાળા એવું નામ રાખ્યું. એ રીતે સં. ૧૯૮૪ નું ચોમાસુ રાધનપુરમાં કર્યું.

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી ભાભર ગયા ત્યાં ઉપધાનવાળાને માળ પહેરાવી શ્રી ગિરનારજી ઉપર જીર્ણોદ્ધાર કરેલ દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવવા વિહાર કરી જુનાગઢ ગયા. માગશર વદી ૨ ના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરતાં મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો તથા અમદાવાદથી આવેલ સંઘ । સંઘવી.

ને તીર્થમાળ પહેરાવી સંઘવી તરફથી અમદાવાદમાં ચાતુર્માસ માટે વિનંતી કરતાં તે સ્વીકારી વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને ઝવેરીની પોળના ઉપાશ્રયે સ્થિરતા કરી. ચોમાસામાં મુનિશ્રી માનવિજયજીને તથા મુનિ ઉદયવિજયજીને [illegible] આપવામાં આવ્યું તે પ્રસંગે મહોત્સવ કરવામાં આવ્યો. એ પ્રમાણે સં. ૧૯૮૫ નું ચોમાસુ અમદાવાદમાં પુર્ણ થયું

ત્યાંથી વિહાર કરી શ્રી કેશરીયાનાથજીની યાત્રાએ ગયા આ પવિત્ર ધામમાં બાલબ્રહ્મચારી શ્રી ધરમસીભાઈ તથા તેમના ધર્મપત્નીએ સજોડે ચોથા વ્રતની અભિલાષા જાહેર કરતાં તેમના ચારિત્રના ઉદ્ગાર આ તીર્થમાં હાજર રહેલ સંઘ સમક્ષ તેઓને આપવી ([illegible] આપવામાં આવી. અત્રેથી [illegible] મુનિ ભક્તિવિજયજી તથા

સાધવી શ્રી મંગળશ્રી રાખવામાં આવ્યા. અમદાવાદ સુતારની પોળવાળા ઓને ઉજમણાનો મહોત્સવ કરવાનો હતો તેથી તથા શ્રીવિનયવિજયજીના ઉપાશ્રયવાળાઓને પન્યાસ શ્રી ગુલાબવિજયજીના કાળધર્મ પામ્યા નિમિત્ત મહોત્સવ કરવાનો હતો તે બન્ને તરફથી આગેવાનોની વીનતી થતાં અમદાવાદ પધારી બન્ને સ્થાને મહોત્સવો કરાવ્યા. ત્યાંથી વિહાર કરી કપડવંજ ગયા. અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસા દરમ્યાનમાં દરરોજ નિયમિત વ્યાખ્યાન વંચાતું હતું. તેમાં જૈન તથા જૈનેતરો સારી સંખ્યામાં આવતાં હતા. પજુષણ પર્વમાં તપસ્યા તથા મહોત્સવો થયા હતા. કારતક વદી ૫ ના રોજ મુનિ મોતીવિજયજીને તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી તથા મુનિ હીરાકવિજયજીને ભગવતી સૂત્રના જોગમાં પેસાર્યા હતા. કારતક વદ ૮ ના શુભ રોજે મુનિ મોતી વિજયજીને તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી તથા મુનિ કસ્તુરવિજયજીને આશીષ આપવામાં આવ્યું તથા મુનિ મુક્તિવિજયજી મુનિ મોતી વિજયજી મુનિ ઉદયવિજયજી મુનિ શ્રી હીરાકવિજયજી તથા મુનિ કસ્તુરવિજયજીને પન્યાસ પદવી આપવામાં આવી. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર શ્રી સંઘ તરફથી અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ શાંતિસ્નાત્ર તથા નવકારશી વીગેરે થયેલ. બહાર ગામથી દર્શનાર્થે લગભગ દોઢ હજાર શ્રાવક શ્રાવિકાઓ આવેલ તે સર્વેનું શ્રી સંઘ તરફથી સ્વાગત થયેલ. આ શુભ પ્રસંગના દિવસે મુનિ સુંદરવિજયજીને વડી દીક્ષા દેવામાં આવી હતી એ પ્રમાણે સં ૧૯૮૬ નુ ચોમાસું કપડવંજમાં પૂર્ણ કર્યું

ચોમાસું પૂર્ણ થયા બાદ વિહાર કરી અમદાવાદ ગયા અને ત્યાંથી મારવાડમાં જવા માટે વિહાર કર્યો ત્યાંથી શીરોહી ગયા ત્યાં મુનિ રાજુવિજયજી મુનિ દેવેન્દ્રવિજયજી તથા મુનિ જીવવિજયજીને દીક્ષા આપી ત્યાંથી વિહાર કરી જાવાલ ગયા અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. ચોમાસામાં મુનિ મહેન્દ્રવિજયજી મુનિ મંગળ-વિજયજી મુનિ મનોહરવિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ભગ વતી સૂત્રના જોગમાં પેસાર્યા ચોમાસામાં વ્યાખ્યાન દ્વારા ઉપકાર

તથા ગાનના હિસાબ માટે ખાસ ઉપદેશ દેવામાં આવતો. આની સંઘ ઉપર ઘણી જ સુંદર અસર થઇ. એના પરિણામે સં. ૧ ૪ શ્રી ગિરનાર ઉદ્ધારમાં સંઘ તરફથી આપવા અને એજ સાલ તરફથી સં. ૪) શ્રી કુમારીયાજીના ઉદ્ધારમાં આપવા ઠરાવ થઇ ૫ ના શુભ દિવસે મુનિ મહેન્દ્રવિજયજીને પન્યાસ પદવી આપી તથા મુનિ મંગળવિજયજી મુનિ મનોહર વિજયજી તથા મુનિ સંપતવિજયજીને ગણી પદવી આપવામાં આવી હતી આ શુભ પ્રસંગ નિમિત્ત શ્રી સંઘે મહોત્સવ તથા નવકારશી વિગેરે કર્યા. એ રીતે સં ૧૯૮૭ નું ચોમાસુ આનંદમાં પૂર્ણ થયું

ચોમાસા બાદ વિહાર કરી પંચ તીર્થીની યાત્રા કરી પાછા શાપરમ થઇ જોધપુર ગયા ત્યાં ફલોધીવાળા ઉત્તમરાજ અમરચંદજીને જેસલમેરનો સંઘ કાઢવાનો હતો તેથી તેની વીનતીથી ફલોધી ગયા અને ત્યાંથી સંઘની સાથે વિહાર કરી જેસલમેર ગયા. સંઘમાં બે હજાર યાત્રાળુની સંખ્યા હતી. યાત્રા પુરી થયા બાદ વિહાર કરી ફલોધી ગયા. આ વખતે કલેશના બીજ રોપાયાં હતાં તે દૂર કરવા વ્યાખ્યાનમાં દ્રષ્ટાંતાદિકથી ઉપદેશ ચાલુ રાખ્યો. આથી દરેક બાબતને બોધ થવાથી સંઘનો ક્લેશ દૂર થયો અને શુભ સ્નેહસંપ થયો. ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી જેઠ સુદ ૬ ના રોજ પન્યાસ હરખ વિજયજી મહારાજને આચાર્ય પદવી આપી શ્રી વિજયહર્ષસૂરિ એ નામ રાખવામાં આવ્યું. આ વખતે શેઠ હીરાચંદજીએ મહોત્સવ કર્યો. તથા શેઠ સંપતલાલજી ગુલેચ્છા તરફથી મહોત્સવ તથા શાંતિ સ્નાત્ર થયાં હતાં. ચોમાસામાં પર્વના દિવસે વરઘોડા કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેની સાથે સ્વામી વાત્સલ્ય અને મહોત્સવો થયાં હતાં. સ્થાનકવાસી તેરાપંથી, ખરતર ગચ્છ, લોકાગચ્છ તથા તપાગચ્છી વિગેરે તમામ ગચ્છવાળાઓએ એ મહોત્સવમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લીધો હતો અને ધર્મકાર્યમાં દરેક ગચ્છવાળાઓએ સારી રીતે દ્રવ્ય ખર્ચી લાભ લીધો હતો. તેમજ ધર્મક્રિયામાં સારી

ઉજવ થયું હતું. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી શેઠ કીશનલાલ સંપત-લાલજી તરફથી મોટી ધર્મશાળા (વ્યાખ્યાન હોલ) તેમજ દેરાસર કરાવવામાં આવ્યું હતું તથા ઉપધાન પણ થયા હતા એ પ્રમાણે સં ૧૯૮૮ નું ચોમાસું ફલોધીમાં પૂર્ણ કર્યું.

ચોમાસા બાદ ત્યાંથી વિહાર કરી બીકાનેર મેડતા, સોજત, પાલી અને તખતગઢ ગયા. તખતગઢમાં સંઘની અંદર કલેશ ખૂબ હતો અને તેથી દેરાસરની પેઢીને તાળાં દેવાયાં હતાં તેથી ઉપદેશ દેવાતાં ત્યાંનો કલેશ દૂર થયો. અનુક્રમે આબુ ગયા અમદાવાદના આગેવાન માણસો આબુજીની યાત્રાએ આવેલા તેમણે વિનંતી કરવાથી ત્યાંથી વિહાર કરી મહારાજશ્રી અમદાવાદ ગયા અને ચોમાસાની સ્થિરતા ત્યાં કરી. વ્યાખ્યાનમાં નિયમિત જૈનોની મોટી સંખ્યા હાજર રહેતી હતી. રૂપા સુરચંદની પોળ વાળા વાડીલાલ છગનલાલ તરફથી ઉપધાન તપના મહોત્સવમાં (રૂ. ૧૪) નો વ્યય કરવામાં આવ્યો એ રીતે સં. ૧૯૮૯ નું ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું

ચોમાસા બાદ ભારત વર્ષના ચતુર્વિધ સંઘની સમ્મતિથી અમદાવાદમાં મુનિ સંમેલન ભરવાનું નક્કી થયેલ હોવાથી દૂર દૂરના પ્રદેશમાંથી લગભગ ચારસો જેટલા સાધુઓ રાજનગરમાં ભેગાં થયાં. અને એક માસની લંબાણ ચર્ચાના પરિણામે નવ આચાર્ય મહારાજની સમિતિએ ઠરાવો ઘડી સિદ્ધાંતને બાધ ન આવે તેવા ઠરાવ રજુ કર્યા. જે સર્વાનુમતે પસાર થઈ ગયા. ત્યારબાદ મુંબઈના આગેવાનોની વીનતી થતાં ચૈત્ર માસમાં વિહાર કરી લગભગ બે માસે મુંબઈ પહોંચ્યા અને ત્યાં શ્રી પાયધુની ઉપર આવેલ ગોડીજી પાર્શ્વનાથના મંદિરના ઉપાશ્રયમાં ચોમાસા માટે સ્થિરતા કરી અને વ્યાખ્યાન દ્વારા શ્રી ગિરનારજી ઉદ્ધાર કરવા માટે જનતાને ઉપદેશ આપતાં સારી રકમ તે માટે થયેલ છે. મહારાજશ્રીની સાથે ચાર સાધુઓ હતાં, જેઓ સર્વ વ્યાખ્યાન આપે તેવા હોવા મુંબઈમાં તથા પરા-

એમાં રહેલ, એવી સર્વ સભા ધર્મના ઉદ્યોત સારૂ મળે છે ગોગાસા સમાન પુંજ્યપુષ્પિયો વગેરે આદિમાં સર્વ સાધુઓની હાજરી હતી. શિવાય જ્યાતી નહોતી. વળી એમાં દેરાસરની સામસો સર્વની વર્ગમાંને અગિ અનુપમ મહોત્સવ તથા શાંતિસ્નાત્ર પણ થયેલ ત્યાં પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા હતા.

મનહર છંદ.

પવિત્ર જિનની નીતિ, પંચ મુનિઓને છતી,
વગેરે ધર્મમાં પ્રીતિ, આગ્નિને પાળતા.
પંચ મહાવ્રત ધારી, વળી ન્યાય બ્રહ્મચારી,
વચન વદી વિચારી, ધર્મને પ્રમાણતા.
ગુરુ એ રાખવામાં, સુધર્મ વધારવામાં,
અજ્ઞાન વારવામાં, શાસ્ત્રને ગાળતા.
કહે સુર ઇન્દુ નરો, નીતિ છે નીતિનો ગ્રહો,
સર્વને મુક્તિને વરે આ આઠ જાણતા.
સ્થવિર કેસર ઓછી, ગુરુ વિના જ્ઞાન નથી,
એમ સર્વ જાણી રહ્યા, છતી ગુણારતા.
સંસાર અસૂઝી અસાર જાણી તેહ તજ્યો પાર,
નિજ દલે નીરધાર આત્મને ધારતા.
શાસન દીપાવનાર, ધર્મને ઉદ્ધારનાર,
જીવ તરે આ સંસાર, પુણ્યથી પોખારતા.
કહે સુર ઇન્દુ નરો નીતિ છે જ્ઞાનનો ગ્રહો
સર્વને મુક્તિને વરે, પદ આઠ જાણતા.

ૐ શાન્તિ

श्रीहेमचन्द्रसूरिशिष्यश्रीवर्द्धमानमिश्रप्रणीतस्य
श्रीकुमारपालप्रतिबोधस्य [illegible]

अर्थाना सूचि ।

१११ दशसर्गम्
१ २ महाध्यासर्गम्
१ ३ रत्नविरसर्गम्+
१ ४ त्रिनयनवरसर्गम्+
१ ५ हासर्गम्+
१ ६ दशसर्गम्+
१ ७ [illegible]सर्गम्+
१ ८ वर्णसर्गम्+
१ ९ वसूद्धर्मसर्गम्

११ त्रैविद्यसर्गम्
१११ विदर्भसर्गम्
११२ वैराग्यसर्गम्
११३ त्रिवेणसर्गम्+
११४ त्रिमाधुर्यसर्गम्+
११५ भरतवेदसर्गम्
११६ मातावचसर्गम्
११७ मार्गसर्गम्+
११८ पर्वविसर्गम्+

• [illegible] ।

श्रीसोमप्रभसूरिसुत्रामसूत्रितस्य शतार्थकाव्यस्य

अर्थानुक्रमणिका ।

१ श्रीयुगादिदेवः	(१) तीर्थङ्करः		२६ श्रीमदाचार्यः	(२)	,,
२ श्रीअजितः	(२)		२७ श्रीउपाध्यायः	( )	,,
३ श्रीसम्भवः	(३)		२ श्रीमुनिः	(५)	,,
४ श्रीअभिनन्दनः	(४)		२९ श्रीपुण्डरीकः[२]		
५ श्रीसुमतिः	(५)		३० श्रीगौतमः+		
६ श्रीपद्मप्रभः	(६)		३१ श्रीसुधर्मा+		
७ श्रीसुपार्श्वः	( )		३२ अहिंसा+	(१) प्रवचनम्	
श्रीचन्द्रप्रभः	(८) ,,		३३ ज्ञानम्	(२)	,,
९ श्रीसुविधिः	(९)		३४ दर्शनम्	(३)	,,
१ श्रीशीतलः	(१)		३५ सम्यक्त्वम्	(४)	,,
११ श्रीश्रेयान्	(११)		३६ चारित्रम्	(५)	,,
१२ श्रीवासुपूज्यः	(१२)		३७ परमागमः		
१३ श्रीविमलः	(१३) ,,		३८ सरस्वती		
१४ श्रीमदनन्तनाथः	(१४)		३९ धर्मः	(१) पुरुषार्थः ।	
१५ श्रीधर्मः	(१५) ,,		४ अर्थः	(२)	,,
१६ श्रीशान्तिः	(१६) ,,		४१ कामः	(३)	,,
१७ श्रीकुन्थुनाथः	(१७) ,,		४२ मोक्षः	(४)	
१८ श्रीअरनाथः	(१)		४३ ब्रह्मा		
१९ श्रीमल्लिनाथः	(१९) ,,		४४ नारदः		
२ श्रीमुनिसुव्रतः	(२)		४५ वेदः		
२१ श्रीनमिनाथः	(२१) ,,		४६ विष्णुः		
२२ श्रीअरिष्टनेमिः	(२२)		४७ शङ्करः		
२३ श्रीपार्श्वनाथः	(२३) ,,		४ श्रीः		
२४ श्रीमहावीरस्वामी	(२४) ,,		४९ प्रद्युम्नः		
२५ श्रीपुण्डरीकः	(१) परमेष्ठी		५ नागम्		

१ स्थिर इति सूत्रपाठे वर्णः ।
२ पूर्वे ... ... । + मिश्रीर्वा प्रोक्ता मनोच्चारणार्थं ।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

" અધિષ્ઠાયકાષ્ટક "

શ્રીયુત રવિશંકર રાવળ, શ્રીયુત ધુરંધર, શ્રીયુત નરરામ તથા જયંતિલાલ ઝવેરી વિગેરેની સુંદર કલમથી ચિતરાયેલાં—

(૧) પદ્માવતી (૨) ચક્રેશ્વરી (૩) સરસ્વતી (૪) શાંતિદેવી (૫) જ્વાલા માલિની (૬) પદ્માવતી અને પાર્શ્વયક્ષ (૭) બ્રહ્મશાંતિયક્ષ (૮) અંબિકા વિગેરે દેવ દેવીઓના ત્રિરંગી ચિત્રોવાળુ રંગીન માઉન્ટ ઉપર ચોડેલું સુંદર આલબમ.

કિંમત ફક્ત રૂા. ૨-૦-૦

પ્રસ્તાવના.

જૈનસાહિત્યમાં વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોષ, અલંકાર છંદ જ્યોતિષ્ વૈદ્યક ન્યાય, વિગેરે સાહિત્યના દરેક અંગને લગતા ગ્રંથો જેમ વિશાલ પ્રમાણમાં દષ્ટિગોચર થાય છે તેમ અનેકાર્થ ગ્રંથો પણ અનેક છે આ ગ્રંથોમાં જૈનાચાર્યોની વ્યાકરણ-સાહિત્યની નિપુણતા અને વિવિધ વિષયોને જુદી જુદી પદ્ધતિએ રજુ કરવાની કુશળતા નજરે પડે છે અને જો મારા અભ્યાસ ઉપરથી અનુમાન છે કે આ ગ્રંથો મોટા મોટા વિદ્વાનોના મસ્તકને ધૂણાવે અને અભિમાન ઉતારી મુકાવે એવા છે ધનંજયાદિ કવિઓના દ્વિસંધાનાદિ બેચાર કાવ્યોને અપવાદ રૂપે મુકીએ તો ઈતરદર્શનીય સાહિત્યમાં એવા ગ્રંથો ભાગ્યે જ ઉપલબ્ધ થશે. પરંતુ અફસોસની વાત છે કે જૈન વિદ્વાનોની બેદરકારી અને સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિરુચિના અભાવે ઈતર વિદ્વાનોને હજુ સુધી એ ગ્રંથોનો લાભ મલ્યો નથી તેથી જ ઓરીએંટલ અને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો કોઈ પણ ઠેકાણે અનેકાર્થ ગ્રંથોનો નામ સરખો પણ ઉલ્લેખ કરી શક્યા નથી.

શ્રીમાન્ દે. લા. પુ. ફં. તરફથી છપાતા **अनेकार्थरत्नमंजूषा** નામના ગ્રંથના પ્રુફો તપાસતી વખતે મારી નજરે પડેલા તથા અવલોકનમાં આવેલા કેટલાક અનેકાર્થગ્રંથોની ટુંકી નોંધ "જૈનોનું અનેકાર્થસાહિત્ય" ના હેડીંગવાળા લખવી અને સને ૧૯૩૧ના સાંજ વર્તમાનના પતેતી અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરાવી તે તરફ વિદ્વાનોનું લક્ષ ખેંચ્યું હતું. અને સદ્ભાગ્યે તે જ **अनेकार्थरत्नमंजूषामां श्री समयसुन्दरविहित अष्टलक्षार्थी** વિગેરે કેટલાક નાના મોટા અનેકાર્થ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા છે એ સંસ્થાના કામમાં કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોને લીધે મદદ ન આપી હોત તો હજુ પણ બીજા લાભ દ્વારા અન્ય અનેકાર્થ ગ્રંથોનું દર્શન કરવા જનતા ભાગ્યશાળી બની

વર્તમાન [1]ગુણચન્દ્રગણિકૃત્યાં શાકમાહાત્મ્યપ્રશસ્તૌ-
ના ... ઉપરથી સં. ૧૧૪૧ સુધી એમનું અસ્તિત્વ સ્વી-
કારી શકાય છે.

શ્રીકુમારવિહારપ્રશસ્તિકાવ્ય સંભવ છે કે રચેલી પ્રાપ્ત થાય અને તેની પ્રશસ્તિ વિગેરેમાંથી જેવો ... વિગેરેનો પરિચય થાય ત્યારે તો એ જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરી શકાય, એ સિવાય કોઈ અન્ય માર્ગ નથી.

શ્રીસોમપ્રભસૂરિ—

એ એક સુપ્રસિદ્ધ જૈન જ પ્રખ્યાત વિદ્વાન્ હતા. અને શ્રીમહાવીર પ્રભુથી ચાલતી આવતી મૂળ પટ્ટપરંપરામાં ૪૧ મે પટ્ટે વિરાજતા હતા. એઓ ગૃહસ્થાવસ્થામાં પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) જ્ઞાતિના વૈશ્યવંશજ હતા. પિતાનું નામ સર્વદેવ અને પિતામહનું નામ જિનદેવ હતું. જેઓ રાજાના મંત્રી હતા તે પોતાના સમયમાં બહુ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા.[2]

પ્રસ્તુત આચાર્યે કુમાર અવસ્થામાં જ જૈન દીક્ષા લઈ તીવ્ર બુદ્ધિના પ્રભાવે સમસ્ત શાસ્ત્રોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી આચાર્ય પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. એમની તર્ક શાસ્ત્રમાં અદ્ભુત પટુતા અન્ય વિષયમાં ઘણી તીક્ષ્ણતા અને વ્યાખ્યાન આપવામાં બહુ કુશળતા હતી. તથા ખરા વિદ્વાનો આ શતાર્થ કાવ્યને લીધે જ એમને શાતાર્થિક ઉપનામથી ઓળખાવે છે.

શ્રીહેમસૂરિશિષ્યેણ શ્રીમન્મહેન્દ્રસૂરિણા ।
ભક્તિનિષ્ઠેન ટીકેયં તન્નામ્નૈવ પ્રતિષ્ઠિતા ॥

—અનેકાર્થકૈરવાકરકૌમુદી

૧ અભિધાનચિંતામણિ રચેલી સ્વોપજ્ઞ ... અને અનેક-
ાર્થસંગ્રહની ટીકામાં સાથ આપ્યો હતો.

૨ જુઓ આજ ગ્રન્થની અંતે આપેલી ઉપોદ્ઘાત વૃત્તિ.

૩ સોમપ્રભો મુનિપતિર્વિદિત જગતી.

—મુનિસુન્દર ગુર્વાવલી.

આ ગ્રન્થની વૃત્તિના પ્રારંભમાં ગુરૂપર પરામાંથી માત્ર અરહત્ત
દેવ અને વિજયસિંહસૂરિનો ઉલ્લેખ કરે છે પરંતુ એમણે ગ્રંથ

હોય. અસ્તુ. મુમે યથાશક્તિ યથામતિ એ ધારણાનુસાર સાહિત્યની સામગ્રી મેળવનાર લોકોને તે કાર્ય ઉપાડી લેવાનો અધિકાર છે એમ સમજી અમારા **જૈનસ્તોત્રસંદોહ** ના પ્રથમભાગના પ્રકાશનથી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા અમદાવાદના નવાબ સારાભાઈ મણીલાલે તે ભાર ઉપાડી લઈ **જૈનાચાર્યસાહિત્યસંગ્રહ**ના નામે એ સાહિત્યનું મુદ્રણ આરંભ્યું છે તેનો આ પ્રથમ ભાગ આજે વિદ્વાનોના કર-કમલમાં અર્પણ કરવામાં આવે છે.

અનેકાર્થ સાહિત્યની ઉત્પત્તિ અને તેના ક્રમિક વિકાસ સંબંધી યોગ્ય સાધનના અભાવે અહિં કંઈ પણ લખી શકાયો નથી તે માટે વિદ્વાનો પાસે ક્ષમા યાચું છું.

આ વિભાગમાં અનેકાર્થ ચાર રત્નો આપવામાં આવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના શિષ્યરત્ન શ્રીવર્ધમાનગણિકૃત સ્વોપજ્ઞવૃત્તિયુક્ત શ્રીકુમાર વિહાર પ્રશસ્તિ ૮૬મું ગમ્ભીર સ્ફુરતિ‑ કાવ્ય આ કાવ્યના અર્થ ૧૧૬ કર્યા છે તેમાં—૭૨ શ્રીકુમારપાલપક્ષે.

૪૨ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યપક્ષે.
૨ શ્રીવાગ્ભટમંત્રિપક્ષે.

આ ગ્રંથ અર્થો અત્યંત ઉપયોગી અને ઐતિહાસિક ક્ષેત્ર ઉપર ઠીક અજવાળું પાડે તેવા છે.

(૨) જેના નામોલ્લેખ વગરનું **પઞ્ચાર્થકાવ્ય**

(૩) કર્તૃનામરહિત **અનુલોમપ્રતિલોમસ્તોત્ર.**

(૪) શ્રીસોમપ્રભસૂરિવિરચિત સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ વિભૂષિત **કલ્યાણસારસવિતાન** એકાર્થ શતાર્થ કાવ્ય.

આ ગ્રંથમાં પદ્ય ૯૧ થી ૧૨ સુધીના અર્થો ઐતિહાસિક શોધનો માટે ખાસ મહત્વના છે.

અમને અનુમાનતઃ અત્યંત ખેદ થાય છે કે ઘણી ઘણી તપાસ કરી—કરાવી છતાં કુમાર[1] **વિહારપ્રશસ્તિકાવ્ય** સંપૂર્ણ [illegible]

[1] પાટણમાં શ્રીમાન મ. શ્રી [illegible]

દષ્ટિગોચર થયું નથી શ્રી કુમારપાળ રાજાના અવસાન પછી તેમની ગાદીએ આવેલા અ ભયપાલાદિના હાથે વિનાશ પામ્યું હોય, અગર ગુપ્ત ભંડારો રૂપી કારાગૃહમાં ગુપ્ત રહી અન્ન આદર્શ પ્રતો નહી થવાને કારણે ઉધેઈ વિગેરેને ઉપભોગ્ય બન્યું હોય, ગમે તેમ થયું હોય પરંતુ અત્યારે અસ્તિત્વ ધરાવતું હોય એમ તો સંભવ નથી. જો કોઇ વિદ્વાનોને અથવા ભંડારના સંરક્ષકોને પ્રાપ્ત થાય અને અમને જણાવવા તસ્દી લેશે તો તેમનો આભાર માનીશું

કર્તા સબંધી ચર્ચા

શ્રીપાર્શ્વમામગણિ

આ મહાત્મા સૂરિશ્વર કુમારપાળનૃપતિપ્રતિબોધક આચાર્ય શ્રીહેમચંદ્રના શિષ્ય હતા એમ જણાય છે આ ગ્રંથની રચના પ્રસંગમાં સંવત ૪ ૫ તુ તેમની ગુ ધ અવસ્થાની ગણિત, જન્મ સ્થળ, માતાપિતાના નામ મ દીક્ષા અને અવસાન સંવત્ વિગેરે સંબંધી લેખ પત્ર ગ્રંથ દ્વારા ઉપર્યુક્ત માહિતી મળી નથી એ માટે આધાર ર નાર ઐતિહાસિક આ ગ્રંથમાંથી ન કુમારપાળ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં આપેલા

हेमसूरिपदपङ्कजहंस श्रीमहेन्द्रमुनिप भगवान् ।

વ્યાકરણ્યેથ વન ઇ ના પુત્ર સ હેમ આ હતી હૈમગચ્છ નાદિ શ્રીકુમાર પાળ રાજાએ ૧ [illegible] જિનનુ મ ૬ બનાવ્યું હતું અને કો વજ્ર ન ૪ મ ર ન ર ૧ ૨ ૩ ૧૨ અન્યત્ર આવેલ છે અને [illegible] ૨ ન કુમ વિહારાલયમાં શો ૧ મ પ્રતિમા ૧ છે તે જુઓ જ નામનું મુદ્રિત પત્રિકા અને અન્ય ગ્રંથમાં ઉપર પ ૨૨૧૧૧ કુમારપાળે બનાવેલું તે હાલ મોજુદ છે. જુઓ ઇતિ. ૧ ૨ ૩ પ્રવેશ પ્રબંધ આ પરથી પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં આ વિદ્વાન સંબંધી વધુ કહી શકાય તેવું મુશ્કેલ છે.

૧ જિનને હમણાં શ્રેમચંદ્રસૂરિની श्रीपार्श्वचरित्रचित्तकौमुदी નામની ટીકા પ્રસિદ્ધ થયાં પૂર્વ નામથી જ પ્રસિદ્ધિમાં મુકી છે જુઓ શ્રીયુત શ્રીમાન શ્લોક—

वर्धमान-¹गुणचन्द्रमणिभ्यां साकमाकल्पितशास्त्रपरस्रोतः
આ શ્લોક ઉપરથી સં. ૧૧૪૧ સુધી એમનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી શકાય છે.

श्रीकुमारविहारप्रशस्तिकाव्य સંપૂર્ણ કોઈ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થાય અને તેની પ્રશસ્તિ વિશેષમાંથી ચોથે રચેલા અન્ય ગ્રંથો વિશેનો પરિચય હાથ લાગે તો એ વિષયમાં વધુ કહી શકાય, એ સિવાય કોઈ અન્ય માર્ગ નથી.

श्रीसोमप्रभसूरि—

એ એક સુપ્રસિદ્ધ તેમ જ સમર્થ વિદ્વાન હતા. અને શ્રીમહાવીર પ્રભુથી ચાલતી આવતી મૂળ પાટપરંપરામાં ૪૧ મે પાટે વિરાજતા હતા. એઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) જ્ઞાતિના વૈશ્યવંશજ હતા. પિતાનું નામ સર્વદેવ અને પિતામહનું નામ જિનદેવ હતું. કોઈક રાજાના મંત્રી હોય તે પોતાના સમયમાં પણ પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ હતા.[2]

પ્રસ્તુત આચાર્યે કુમાર અવસ્થામાં જ જૈન દીક્ષા લઈ તીવ્ર બુદ્ધિના પ્રભાવે સમસ્ત શાસ્ત્રોનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી આચાર્ય પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. એમની તર્ક શાસ્ત્રમાં અદ્ભુત પટુતા કાવ્યશિલ્પમાં ઘણી ધીમત્તા અને વ્યાખ્યાન આપવામાં પણ કુશળતા હતી. ઘણા ખરા વિદ્વાનો આ શતાર્થ કાવ્યને લીધે જ એમને શતાર્થિક ઉપનામથી ઓળખાવે છે.[3]

श्रीहेमसूरिशिष्येण श्रीमत्सोमप्रभसूरिणा ।
मतिविशेषेण टीकैषा तदार्थेन प्रतिष्ठिता ॥

—श्रीधर्मघोषसूरिकृत...

૧ ગુણચન્દ્રગણિએ રચેલી સ્તોત્ર ... અને વાદ-દર્શનોત્તમ વિષયે ધાર આપ્યો હતો.

૨ જુઓ આજ ગ્રન્થની અંદર આપેલી શિષ્યકૃત સ્તુતિ.

૩ सोमप्रभो मुनिपतिर्विदितः शतार्थी.

—મુનિસુંદર સૂરિકૃત ગુર્વાવલી.

આ કાવ્યની વૃત્તિના પ્રારંભમાં ગુરૂપરંપરામાંથી માત્ર અજિત
દેવ અને વિજયસિંહસૂરિનો ઉલ્લેખ કરે છે પરંતુ જેમણે રચેલુ

૨ ચંદ્રપ્રભસૂરિ—પૂર્ણિમા પક્ષના સંસ્થાપક

૩ [illegible]સૂરિ—સં. ૧૨૧૮માં ચૈત્યવિધિ બનાવનાર એ જ આચાર્ય છે કે ભિન્ન તે નિર્ણય કરવાની જરૂર છે

૪ વાદિદેવસૂરિ—એમનો જન્મ વિ. સં. ૧૧૪૩માં ગુજરાતના મડાહત ગામમાં પ્રાગ્વાટ વણિક કુળમાં થયો હતો. એ નવ વર્ષની નાની વયે સં. ૧૧૫૨માં ભરૂચમાં ઉપરોક્ત શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લઈ સં. ૧૧૭૪માં આચાર્યપદ પામ્યા હતા. એમને અનેક શિષ્યો હતા તે પૈકી પદ્મપ્રભ[illegible]ને સૂરિપદ આપી આચાર્યો કર્યા હતા. એમણે આઠ પરિચ્છેદમાં અને ૩૭૪ સૂત્રમાં પ્રમાણનયતત્ત્વાલોક નામનો જૈન ન્યાયનો ગ્રંથ રચી તેના ઉપર સ્વોપજ્ઞટીકા નામે [1]સ્યાદ્વાદરત્નાકર ૮૪ હજાર શ્લોક પ્રમાણ રચી [illegible] અભ્યાસીને જૈન ન્યાય માટે તેમજ દાર્શનિક અભ્યાસ માટે બીજે [illegible] ન [illegible] સગવડ કરી આપી છે. આ આચાર્યે સં. ૧૧૮૧માં [2]અણહિલપુર પાટણમાં શ્રી જયસિંહદેવની રાજસભામાં દિગંબરાચાર્ય કુમુદચંદ્રને વાદમાં જીતી પાટણમાં દિગંબરોનો પ્રવેશ અટકાવ્યો હતો. તથા સં. ૧૨૦૪માં ફલવર્ધિ (ફલોધી) ગામમાં ચૈત્ય અને બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમ જ આરાસણમાં શ્રીનેમિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

૫ આનંદસૂરિ—આ આચાર્ય શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિની [illegible] થયા હતા.

૬ જિનદત્તસૂરિ—આ આચાર્યના નામોલ્લેખવાળા વિ. સં.

---

૧ આ ગ્રંથનો કેટલોક ભાગ આર્હત પ્રભાકર કાર્યાલય (પુના)વાળી [illegible] પ્રગટ થયેલ છે.

૨ [illegible] ।
[illegible] ॥

—પ્રભાવકચરિત્ર.

૧૨ ૬નો એક શિલાલેખ આ સ્થળ તીર્થના જિનમંદિરમાં છે[1] અને સં. ૧૧૪૩નો બીજો બે લેખ કોરટા ગામની બ્હાર આવેલા ઋષભદેવના મંદિરમાં મોટી બે પ્રતિમા ઉપર કોતરેલા નજરે પડે છે[2] શ્રી ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય પોતાની પટ્ટાવલીમાં આલમ્ક વિરચિત વિવેકમંજરી વૃત્તિના સંશોધક તરીકે એમનો ઉલ્લેખ કરે છે પણ તે નાગેંદ્રગચ્છીય વિજયસેનસૂરિ એમનાથી ભિન્ન છે[3]

૭ હેમચંદ્રસૂરિ—એમણે નાભેયનેમિદ્વિસન્ધાન એટલે ઋષભદેવ અને નેમનાથ એ બન્નેને લાગુ પડતું મહાકાવ્ય (પાટણ ભં. કો. વિ. ૧૨૧) બનાવ્યું હતું જેનું સંશોધન કવિચક્રવર્તિ શ્રીપાલકવિએ કર્યું હતું

૮ પદ્મપ્રભસૂરિ—આ આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી બે પ્રતિમાઓ ગોડવાડ પ્રાંતમાં આવેલા નાડોલ ગામમાં પદ્મપ્રભુના મંદિરના ગૂઢ મંડપમાં કાયોત્સર્ગસ્થ છે તેમના ઉપર કોતરેલા લેખમાં એમના નામ પાછળ 'પાણિનીય' વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યો છે તેથી તેઓ પાણિનીરચિત વ્યાકરણ શાસ્ત્રના મ્હોટા અભ્યાસી હશે એમ કલ્પી શકાય છે (જુઓ જિન વિ. પ્રાચી. જૈ. લે. સં. ભા. ૨ ૩૬૫–૩૬૬ લે.)

૯ ભદ્રેશ્વરસૂરિ—આ સૂરિવરે પોતાના ગુરૂભાઈ વાદિદેવસૂરિને સ્યાદ્વાદ રત્નાકર ગ્રંથ રચવામાં સારી મદદ (સહાય) આપી હતી. તથા સં. ૧૨૨૬માં તેમના સ્વર્ગવાસ પછી એજ તેમના ગાદી વારસ બન્યા હતા અને શાન્તિનાથમહાકાવ્યના પ્રણેતા મુનિભદ્રસૂરિ પણ એમના જ સંતાનીય હતા.

૧૦ રત્નપ્રભસૂરિ—એમણે રચેલો રત્નાકર અવતારિકા નામનો

---

૧ જુઓ જિનવિજય સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક ૧૨૧

૨ આ બન્ને લેખો માટે જુઓ અર્બુદાચલ પ્રદક્ષિણા ૧ ૩૧૪ લેખાંક ૩૭૫–૩૭૬

૩ જુઓ અમારો જ ટિ.

તો ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ છે કે જેમાં ગૌતમાદિકો અષ્ટક અને ધર્મોત્તરનો ઉલ્લેખ છે એ સિવાય સં. ૧૨૩૩માં પ્રાકૃતમાં નેમિનાથ ચરિત્ર (જેસ. પ્ર. ૪૬) અને સં. ૧૨૩૮માં ભૃગુપુર (ભરૂચ)માં અશ્વાવબોધ તીર્થમાં ધર્મદાસગણિ કૃત ઉપદેશમાલા ઉપર વૃત્તિ (જેની રચી) કે જે દેવેશ્વરસૂરિ આદિએ સંશોધી હતી.

૧૧ ગુણચંદ્ર એમણે લઘુ પરંતુ અત્યંત ઉપયોગી હૈમવિભ્રમ નામક વ્યાકરણ ગ્રંથ રચ્યો છે.

૧૨ પૂર્ણદેવ અને રામચંદ્ર—જાબાલિપુર (જાલોર) પાસેના સુવર્ણગિરિનગરના એક જિનમંદિરમાં રહેલા શિલાલેખમાં આ પૂર્ણદેવ અને રામચંદ્ર નામના મુનિઓનો ઉલ્લેખ થયેલો છે

૧૩ મહેશ્વરસૂરિ—આ મહાત્માએ પાક્ષિકસપ્તતિ ઉપર સુખપ્રબોધિની નામની વૃત્તિ રચી હતી કે જેમાં વજ્રસેન ગણિએ સહાય કરી હતી. (પ્ર. ભાં. ન. ૧)

૧૪ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ—પોતાના પિતા ક્ષેમંકરના પ્રતિબોધ માટે એમણે વાદસ્થલ નામનો ગ્રંથ રચ્યો હતો, જેમાં આશાપલ્લીના ઉદયનવિહારમાં શ્વેતાંબર યતિથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલાં જિનબિંબો પૂજનીય નથી એવો વાદ ખરતર જિનપતિસૂરિના અનુયાયિઓ કરતા હતા તેનું ખંડન છે (જેસ. પ્ર ૨૭) તે ગ્રંથના સામે ખ. જિનપતિસૂરિએ વિધિપ્રબોધવાદસ્થલ નામનો ગ્રંથ રચી પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૧૫ મુનિદેવ—એમણે શાંતિનાથ ચરિત્ર બનાવેલ છે તેમાં શ્રી હેમાચાર્યના ગુરુ દેવચંદ્રસૂરિકૃત મૂલ પ્રાકૃત શાંતિનાથચરિત્રને સંક્ષેપીને આ રચ્યું એમ કર્તાએ જણાવ્યું છે તેની સં. ૧૩૩૮ ની પ્રત ખ. તાં. ભં. માં છે (પી.૧-૬). અને દેવમૂર્તિ શિષ્ય જયસિંહસૂરિકૃત ધર્મોપદેશ માલા ઉપર વૃત્તિ રચી હતી જે પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ સંશોધિત હતી. અને સં. ૧૩૩૮ માં પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ રચેલા પ્રવ્રજ્યાવિધાન મૂલશુદ્ધિપ્રકરણનો પ્રથમાદર્શ એમણે લખ્યો.

૧૬ પદ્મપ્રભ—નાગોરી તપાગચ્છીય પટ્ટાવલી પ્રમાણે એ શ્રી

ચારિત્રસૂરિના શિષ્ય છે એમણે ભુવનદીપક નામનો જ્યોતિષ ગ્રંથ રચ્યો કે જેનું બીજું નામ ગ્રહભાવપ્રકાશ છે આ ગ્રંથ ઉપર ૧૩૭૧ માં સિંહતિલકસૂરિએ વૃત્તિ રચી છે

૧૭ જયાનંદસૂરિ—મુનિ સમુદાયને શિક્ષા શિખવા તેમને સુરતી આવાથી તેમનું શિક્ષાદાયીક ગ્રંથના ... ઉપાધ્યાયની મદદથી શિષ્યોદ્ધાર કર્યો ત્યારબાદ ત્રિકાળ ... તેથી જયાનંદસૂરિ દીક્ષા આ પ્રમાણ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા અને ... તપનો અભિગ્રહ સ્વીકારી ૧૨ ... ઉપા ... લેખ્યું છે.

૧૮ ... એમનું ... ઉપર ... વિવેચન રચ્યું છે (...)

૧૯ વિદ્યાકર મતિ. શ્રી ... વિદ્યા ... શ્રી ... થી એમણે ... (...)

૨ મુનિભદ્ર ... શ્રી મુનિરત્ન ... ઉપરથી ... ૧૨૧ માં ... (...)

૨૧ ... માં ... ૧૩૩૩ માં ... (...) ...

૨ ... ઉપર ...

૨૩ ... વિચાર ...

૨૪ ... ઉપર ... વૃત્તિ ...

ઉપરોક્ત ... ચારિત્રસૂરિના ...
(...)

શ્રી આત્મપ્રકાશકની ...

(૧) સુમતિનાથ ચરિત્ર ... રચના ...
...

અને કુમારપાલનું રાજ્યારોહણ[1] સં. ૧૧૯૯માં થયેલ છે તેથી આચાર્યની આ પ્રથમ કૃતિ હોવી જોઈએ છે. આ ચરિત્રમાં પંચમ તીર્થંકર સુમતિનાથનું ચરિત્ર અનેક પૌરાણિક કથા સહિત આપવામાં આવેલ છે. પ્રાકૃત ભાષામાં સાડા નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણ આ ચરિત્ર પાટણના કેટલાક ભંડારોમાં જોવામાં આવે છે.

(૨) સિન્દૂરપ્રકર અથવા સૂક્તમુક્તાવલી. આ ગ્રંથનું પ્રથમ પદ્ય સિન્દૂરપ્રકર એવા શબ્દથી શરૂ થતું હોવાથી તે સિન્દૂરપ્રકરના નામે તથા સોમપ્રભાચાર્ય કૃતિ હોઈ તેમાં એકસો પદ્યોનો સંગ્રહ હોવાથી સોમશતક નામે પણ પછી વખત ઓળખાય છે. આ ગ્રંથ જૈન સમાજમાં ઘણો પ્રસિદ્ધ છે. દિગંબર અને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના ઘણા ખરા પુરુષોને કંઠસ્થ હોય છે. ભર્તૃહરિના નીતિશતકની શૈલીથી લખાયો છે અને અહિંસા સત્ય, અસ્તેય, શીલ, સૌજન્ય આદિ વિષયો ઉપર સંક્ષિપ્ત પરંતુ હૃદયંગમ રીતિ લખેલું છે. આમાંના કેટલાક પદ્યો કુમારપાલપ્રતિબોધમાં તથા પ્રસ્તુત શતાર્થકાવ્યની વૃત્તિમાં પણ સંક્ષિપ્ત થયેલાં નજરે પડે છે. આ ગ્રંથ બીજી કૃતિ તરીકે ઓળખાવી શકાય છે. આ ગ્રંથ ઉપર શ્રીમચ્ચંદ્રકીર્તિસૂરિના શિષ્ય હર્ષકીર્તિસૂરિએ સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ રચી છે. ઘણા પંડિતે ભાષાન્તર પણ કરેલ છે અને સં. ૧૬૯૧માં બનારસીદાસે હિંદીભાષા ગ્રન્થમાં પણ રચેલ છે.

(૩) પ્રસ્તુત શતાર્થ કાવ્ય. આ કાવ્યની સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિના અંતિમ શ્લોકસ્તુતિમાં ઉપરોક્ત અને ગ્રંથોના નામો આપેલાં છે તેથી આ ગ્રંથ એમની ત્રીજી કૃતિ હોય એમ અનુમાન થાય છે. આ ગ્રંથમાં રચના સંવત્ નથી તથાપિ એ સં. ૧૧૭૦થી ૧૧૮૦ની વચ્ચેનો સંભવે છે. આ ગ્રંથમાં જુદી જુદી રીતે એક જ કાવ્યના ૧ અર્થો

---

૧ દ્વાદશસ્વથ વર્ષાણાં શતેષુ વિરતેષુ ચ એકોનેષુ મહીનાથે સિંહાસનમધિષ્ઠિતે ॥

કરેલા હોવાથી વિદ્વાનો તરફથી એમને 'શાસ્ત્રાર્થિક'નું ખાસ પ્રશસ્ય ઉપનામ પ્રાપ્ત થયું હતું.

(૪) કુમારપાલ પ્રતિબોધ અથવા જિનધર્મ પ્રતિબોધ. આ ગ્રંથ વિ. સં. ૧૨૪૧માં કુમારપાલના મૃત્યુ પછી ૧૧મે વર્ષે રચાયેલો છે. આ ગ્રંથમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાલ સંબંધી જે હકીકતો આપી છે તે ખાસ વિશ્વસનીય ગણી શકાય. એમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ એ ત્રણે ભાષામાં અનેક કથાઓ આપેલી છે. તેથી આ ગ્રંથ ભાષા ઉપર ઘણો પ્રકાશ પાડે એમ લાગે છે.

(૫) કુમારપાલ-ચરિત્ર—આ નાના પણ ઉપયોગી ગ્રંથના પ્રણેતા પણ આ આચાર્ય પોતે છે.

કુમારપાલ પ્રતિબોધ તથા આ ચરિત્ર સિવાય બીજી કૃતિમાં કેટલેક સ્થળે ઉપદેશમાળા એમ જણાવી પોતાની જ કૃતિ કહી છે પરંતુ તે ઉપરોક્ત કોઈ કૃતિમાં ન હોઈ શકતા નથી તે ઉપરથી અન્ય પણ એમના ગ્રંથો રચેલા હોવા સંભવ છે.

શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ ઉપદેશરત્નાકરમાં પ્રસંગોપાત્ત જણાવે છે કે–

"यथा केचित् [illegible] धर्मोपदेशमाला [illegible] न तु पारिते । यथा विजयसिंहसूरि—

हेम सयव [illegible] पुण्यार्थसिचियजिमर्यं [illegible] ।
मायं यदसि [illegible] [illegible] सर्वं [illegible] ॥

इति [illegible] [illegible] [illegible] प्रतिबुद्ध-[illegible]
[illegible] [illegible] श्रीसोमप्रभसूरयः [illegible]

—શ્રી તરંગ ૧૪

પરંતુ આ હકીકત નિઃશંક વિશ્વસનીય નથી, કારણ કે શોધખોળ ઉપર જે શ્રી [illegible] કર્યો હોય છે અને તે [illegible]ની પ્રેમ [illegible] આપેલી છે એ કોઈ પણ [illegible] ન થાય તો આ હકીકત ખાતરી [illegible] બીજા વિભાગમાં ન [illegible] કરવા પ્રયત્ન ગણાય છે.

આભારદર્શન

વર્ધમાનવિહિત શેષજિનસ્તવશતાર્થકાવ્યની પૂજ્યપાદ પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના ભંડારની એક પ્રત મળી હતી. તેના મૂળ પાનામાં ઝીણામાં ઝીણા અક્ષરે લગભગ એક હજાર જેટલા શ્લોકોનો સમાવેશ હતો.

સોમપ્રભાચાર્યકૃત શતાર્થકાવ્યની બે આદર્શ પ્રતો મળી હતી.

(૧) જૈન પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસે વડોદરેથી મોકલાવેલી.

(૨) પ્રવર્તકપદભૂષિત મુનિશ્રી અમરવિજયજી મહારાજના જ્ઞાનભંડારની

આ પ્રમાણે આ ગ્રન્થના સંશોધનાર્થે જે બે મહાત્માઓ તરફથી પ્રતિઓ મળી હતી, તે સર્વેનો ઉપકાર આ સ્થળે માનવામાં આવે છે તેમજ પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન્ શિષ્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી અસલ હસ્તલિખિત પ્રાચીન પ્રતિ સાથે મેળવી પ્રથમ ફર્માઓના સાબૂત પ્રૂફ તપાસી મોકલાવ્યા હતા તે બદલ તેમનો પણ આભાર માનવો જરૂરી છે.

આ ગ્રન્થ છપાવવા માટે આર્થિક મદદ આચાર્ય શ્રીવિજયનીતિ સૂરિજીના સદુપદેશથી અમદાવાદ પાંજરાપોળના રહેવાસી સ્વર્ગસ્થ શેઠ મણીલાલ ... ના ધર્મ પત્ની ... બેન મંગુ તરફથી મળી છે તે તેમનું દાન અનુમોદનીય અને અન્ય સદ્ગૃહસ્થો ને અનુકરણીય છે.

આ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક બે પ્રતોના આધારે યથામતિ પ્રયત્નપૂર્વક આ ગ્રન્થનું સંશોધન કર્યું છે છતાં પ્રમાદ-દોષથી, અને મુદ્રણદોષથી થએલી જે કાંઈ સ્ખલનાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય તે સર્વ સુધારી વાંચવા વિદ્વાનો પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

શીનોર. | વિદ્વચ્ચરણરેણુ સમાન
દક્ષિણ વિહારી મુનિશ્રી અમરવિજયજી
તા. ૫-૧-૩૫ | મહારાજના શિષ્ય મુનિ ચતુરવિજયજી.

શ્રી જૈન ચિત્રકલ્પદ્રુમ

ગુજરાતભરની જૈનાશ્રિત ચિત્રકલાનો તાજેતરમાં બહાર પડનારો

અપૂર્વ ઐતિહાસિક ગ્રંથ

(વિ. સં. ૧૧૮૪ થી ૧૯૭ સુધી)

આદિથી અંત સુધી કુમાર કાર્યાલયમાં જ તૈયાર થનારા
અતિ મૂલ્યવાન વિરલ અને અપૂર્વ કલાસંગ્રહ

જેમાં મૂળની આબેહૂબ પ્રતિકૃતિ સમી ૩૩ પૂર્ણરંગી તથા
૪ એકરંગી ચિત્રપટો છે અને જેમાં બધા મળીને

બસો ઉપરાંત ચિત્રો સંઘરાયાં છે

•

એ ગ્રંથમાંથી ઉપરાંત એ ચિત્રો ઉપર વિવેચન કરતા મનનીય લેખો. તેના ઉદ્ભવસ્થાનો તથા તેના ઇતિહાસ વગેરેની માહિતી આપતો લેખ. તથા પ્રાચીન લેખનકળાની પદ્ધતિ અને તેનાં સાધનો લેખણી પીંછી રંગીન શાહીઓ વગેરેની બનાવટનાં રસાયણો આદિ હકીકત પર પ્રકાશ પાડતો પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી નો વિદ્વત્તાપૂર્ણ અભ્યાસપૂર્ણ લેખ આ પુસ્તકના મહત્ત્વમાં ઉમેરો કરશે.

[illegible] નાગજી ભૂધરની પોળ
[illegible]

અમેરિકાની પેન્સિલ્વાનિયા યુનિવર્સિટીના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર
તથા પેન્સિલ્વાનિયા મ્યુઝિયમ ઑફ આર્ટના હિંદી
ચિત્રકળા વિભાગના ક્યુરેટર

મિ. ડબલ્યુ. નૉર્મન બ્રાઉન

ના લેખ આમુખ તથા પ્રખ્યાત કલાકાર શ્રીયુત રવિશંકર
રાવળની પ્રસ્તાવના સહિત

•

આધ્યાત્મિક સાહિત્ય, ધર્મ, કલા બધી દૃષ્ટિએ મૂલ્યવાન અને આકર્ષક એવો આ ગ્રંથ ગુજરાતી સાહિત્યમાં પહેલી વાર બહાર પડે છે. ગુજરાતી ચિત્રકળાના ઇતિહાસમાં તો આ ગ્રંથ ઘણો કિંમતી ફાળો આપશે. ગુજરાતી આવૃત્તિની માત્ર પાંચસો પ્રત જ છપાશે. સૌએ પોતાની નકલ તરત મેળવી લેવી.

કિંમત

અગાઉથી ગ્રાહક થનાર માટે રૂ. ૨૦-૦-૦
પાછળથી રૂ. ૨૫-૦-૦

અંગ્રેજી આવૃત્તિ

અગાઉથી ગ્રાહક બનારને રૂ. ૪૦ પાછળથી રૂ. ૫૦

અગાઉથી ગ્રાહક થવાનાં સ્થળો

અમદાવાદમાં ગુર્જર કાર્યાલય, રાયપુર; ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ, ધી યંગમેન્સ જૈન સોસાયટી, પાંજરા પોળ, તથા સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ, માંડવીની પોળમાં નાગજી ભૂધરની પોળ, ને ઉપરાંત મુંબઈમાં તથા સુરતમાં ધી યંગમેન્સ જૈન સોસાયટીની ઓફિસ, અને સાપ્તાહિક નવચેતન ઑફિસ, ૧ પાયધુની સ્ટ્રીટ
મેસર્સ રમણલાલ અમૃતલાલ ઝવેરી પો. બો. નં. ૬૮૩૨.

જૈન સાહિત્યનો મહાન અપૂર્વ ગ્રંથ

પ્રાચીન સ્તોત્ર સંગ્રહ

ભાગ ૧ લો

સંપાદક અને પ્રકાશક

પૂ. ક્ષિપ્રવિહારી શ્રીભક્તિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્યરત્ન

મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી

લગભગ ૭૦૦ પાનાં, બોર્ડ પૂંઠાનું પાકું બાઈન્ડીંગ, ઉપર કનુ દેસાઈનું દોરેલું સરસ્વતીનું રમણીય રેખાચિત્ર અને મનોહર રંગીન છાપેલું પેપર—છતાં

મૂલ્ય ફક્ત પાંચ રૂપિયા

૪૨ આચાર્યોના અપ્રસિદ્ધ અને ભાવમય સ્તોત્રોનો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહ કરવામાં [illegible] તથા [illegible] ૧૮ [illegible] તેમાંની કૃતિઓનું વિવરણ, તેમના [illegible] છે. આ ઉપરાંત મૂળ આચાર્યોના [illegible] પ્રસ્તાવનામાં [illegible] ઉપર નવીન પ્રકાશ [illegible] છે. [illegible] Forwoard પણ લખી છે.

ચિત્ર ૧૧ અને [illegible] દેરાઓ

તેમજ શ્રી [illegible] પ્રાચીન મૂર્તિનો ફોટો પણ આપ્યો છે.

દુર્લભ મંત્રો અને વિધાનો

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી વિરચિત ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર, એની લઘુવૃત્તિ
તેમજ એની આરાધનાનાં વિધાનો તથા મંત્રોના ઉપાયો
આપવામાં આવ્યા છે તથા શ્રીપદ્માવતીદેવીનું સ્તોત્ર
તથા રવિ દેવીના આરાધનની વિધિ સાથે
આપવામાં આવ્યું છે આ ઉપરાંત
શ્રીસિદ્ધિક પાર્શ્વનાથનું સ્તોત્ર
ખાસ ખંત કરીને તૈયાર
કરાવેલા યંત્ર સાથે
આપ્યું છે

આ સંગ્રહ તો અપૂર્વ છે અને તે મંત્રશાસ્ત્રના શોખીનોને ઘણો જ ઉપયોગી છે જેના પર કાશીના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ્રો. વિન્ટરનિટ્ઝ જર્મન વિદ્વાન જૈનધર્મના લેખક હેલ્મુથ વોન ગ્લાસેનાપ પ્રો. શુબ્રિંગ (હામ્બુર્ગ) પ્રો. સ્ટેનકોનો (નોર્વે) બ્રિટિશ મ્યુઝિયમના પુસ્તકાલયના ડીરેક્ટર પ્રો. એલ.ડી. બારનેટ વગેરે સંખ્યાબંધ ખ્યાતિમાન વિદ્વાનો તથા મોડર્ન રીવ્યુ, મુંબઈ સમાચાર, વીરશાસન, દિગમ્બર જૈન વગેરે પત્રોએ સુંદર અભિપ્રાયો આપેલા છે.

પ્રકાશક

સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ

સંચાલક

શ્રી જૈન પ્રાચીન સાહિત્યોદ્ધાર ગ્રંથાવલિ
માંડવીની પોળમાં નાગજી ભુધરની પોળ, અમદાવાદ

अनेकार्थसाहित्यसङ्ग्रहः ।

[१]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

श्रीकुमारविलास[illegible] पाठ्यम् ।

— — —

[illegible]

चरेण' नृपतिना साम्यमालम्बतेऽस्य विहार' । अयमर्थः—त्वं चक्रवर्ती नृपतिस्तु एकराज्याधिपतिः अस्ति चक्रवर्ति-सामान्यनरेशयो सकल-भूमण्डलैकमण्डलाधिपत्यकृता विशेष । ततस्तेन समोऽयं विहारः । नृपतिः कीदृशः ? ' गम्भीर ' गाम्भीर्यभाक् । काभिः ? ' धुतिभिः ' तेजोऽन्यशरणे । न केवलं असौ नृपस्त्वदाज्ञैकशरणमाने वर्तते ' सदाचरणस्त ' शोभनाचारात् प्रासप्रतिष्ठ , तथा ' वृणप्रद । ' सत्कान्तारचितप्रिय ' सत्का —सम्बन्धिनः अन्ता —देशपर्यन्ता तेषां चा—लक्ष्मीः तथा रचितं प्रियं येन स तथा अयमर्थः—स्वदेशपर्यन्त-श्रीसमर्पणेनाऽपि विहितप्रिय । यद्वा सत्—शोभनं छत्राकारं मत्त-मस्तकं तदन्तेन—पर्यन्तेन वारिधिं प्रियं—प्रणत्यादिकं येन स । यद्वा सती—पूर्णा कान्ता सत्कान्ता—वारविलासिन्य तामि उपायनी-कृताभि रचितं प्रियं—माङ्गल्यसुखं येन स , अत एवासौ नृपति 'बहु-गुण ' तव पादपद्माश्रयणेन प्रगुणमहिमा । यस्तु गुणरहितः न भवद्गाश्रयणेन कान्तारमेव विशति । अयमर्थः —श्रीकुमारपालदेवप्रभ-तनृपतिना साम्यमोक्तः । यस्तु तथा न प्रणतिशाली स तावद् भ्रम्यते

॥ इति प्रणतनृपवर्णनम् ॥ १ ॥

अथाऽप्रणतनृपवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! 'नरचरण (उपा-)स्वरूपेण नृपतिना सह साम्यमा-लम्बतेऽसौ विहार । नृप 'गंभीर' गम समन्तमेति गमे 'युवर्णवृदृव-शरणगमृद्ग्रह ' (सिद्ध० ५-३-२८)इति भावेऽलि गम, स्वपक्ष-त्यागेन कश्चित् परनारी गमनं, तं करोति णिजन्ते वा प्रत्याख्यानो-दाहरणसहकारि इति ' णिज् बहुलं नाम्न कृगादिषु ' (सिद्ध

१-४-९२) इति णिचि 'प्रत्ययस्वरादे' (सिद्ध ७-३-४३) इत्यन्त्यस्वरादिलोपे गमयतीति कर्तरि 'क्विप्' (सिद्ध ५ १ १४८) इति क्विपि 'णेरनिटि' (सिद्ध ४-३-८३) इति लोपे क्विप 'अप्रयोगीत्' (सिद्ध १-१-३७) इति अप्रयोगे गम्-गमन कर्ता, अप्रणतत्वात् श्रीकुमारपालनृपतेर्भिया स्वपत्तनं परित्यज्य अन्यत्र गतोऽस्त्यर्थः। मीर मिया राजते मीर। अयमभिप्रायः—स्वयं प्रतिसमयविद्वत्त्वात् अन्येषाममिनयत भयमुत्पादयन् मीप्रव इति स्पपदिश्यते। स तादृशः श्रुतिभिः' त्वत्प्रमाणश्रवणे 'सदा सर्वदा' चरणतः' पादयुगलप्रसादात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—अवस्थानं उदयपर्वते येन स, अत एव सत्-शोभनं पुष्पफलादिभिर्यत् कान्तारं—अरण्यं तत्र चिता—उपचिताः सुखमकन्दमूलफलाहारे प्रिया—कलत्राणि यस्य स मर्व रूपकम। अकारप्रश्लेषात् 'अबहुगुणः' निर्गुण इत्यर्थ। यदि तस्य गुणा अभविष्यन् तदाऽसौ तव प्रणत्या वनं सुखितमकरिष्यत्।

इत्यप्रणतनृपवर्णनम्॥ २॥

अथ ब्रह्मवर्णनम्—

'हे नर!' पौरुष्यात्वयप्रमत्त!, अर्णोराजविजये दुर्जनरपि स्थापितेन पौरुषेण युक्त इति त्वमेव नरः, अपर तु समराङ्गणे मदाप्तिपा पयेत्यर्थः। ईशब्देन सकलजगज्जन्तूनामाकारोऽभिधीयते। तत्करणे इवरण सृष्टिकरणे प्रभुणा—ब्रह्मणा सह साम्यमात्मन्यतेऽयं विद्वान्। यथा कीदृशः? 'श्रुतिभिः चतुर्मुखीविनिर्गतैर्वेदैर्गम्भीर अवष्टम्भमध्य इत्यर्थ। पुनः कीदृश 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय'। प्राप्ता प्रतिष्ठा-मवमुरत्यंप्तत्वेन माहात्म्य येन स चासौ उदयश्च उत्-उद्गत अय-

मनुरूपं देहं यस्य स तथा । कुत्र स तादृशः ? सदा—सर्वदा चरणेभ्यः सगुणेभ्योऽभिप्रसिद्धचतुश्चरणेभ्यः । तथा सख्यौ—शोभनसख्यौ ये कान्ते सावित्रीगायत्र्यौ ताभ्यां रचितं प्रियं—भाग्यसुखं यस्य स 'सत्कान्तारचितप्रियः' । तथा 'बहुगुण' बहव —मधुरा गुणा —गाम्भीर्यौदार्यादयो यस्य सः ॥ इति ब्रह्मवर्णनम् ॥ ३ ॥

अथ विष्णुवर्णनम्—

हे पौलस्त्य ! 'नरेश्वरेण' परिहारसन्न्यायेन पुरुषोत्तमेन—वासुदेवेन सह साम्यमासम्पन्नतोऽस्त्रे विहार यस्य श्रीपौलस्त्येषु पक्षन !—सकपुरुषां सबर्गाणामश्वरानुलेन ई—श्री तस्या ईश्वरेण—श्रीपतिना वासुदेवेन सह साम्यमासम्पन्नतोऽस्त्रे विहार । कीदृश पुरुषोत्तम ? 'गम्भीर' कामि ? श्रुतिभि ? नाभिकमलकोटरावस्थितस्तुतिप्रवणमानवेदो-दगारे । 'सदा च ' सर्वकाले च । 'रणव ' सङ्ग्रमात् अनेकाक्षौहिणीक्षयरूपात् 'प्रशमविष्ट' स्थिरराम्यसमन्वि 'दय ' दानपरायणः । 'सत्कान्तारचितप्रिय ' सत्कान्ता—सत्यभामाप्रभृतय शोभना भार्या द्वात्रिंशत्सहस्रसहस्रा तासि विरचितप्रियः—निर्मिताह्लादसुख, यद्वा तासां रचितं—निर्मितं प्रियं—पक्षपातेन सुरतसम्भोगादिसुखं येन स । ननु एकशरीरेण कथं तासां युगपत् सुरतसुखमुत्पादयितुमक्षमो ? इत्याह—'बहुगुण ' बहुरूपधारी । गुणा—सत्त्वरजस्तमोरूपतया तत्तिष्ठपरूपहेतुतया बहुगुणोऽभिधीयते ॥

इति वासुदेववर्णनम् ॥४॥

अथ महेश्वरवर्णनम्—

'हे श्रीपौलस्त्यनर !' स्मरतीमुख्यरम्यतया पौलस्त्ये —कथ !

'ईश्वरेण' महेश्वरेण सह साम्यमाप्नुवतेऽर्थे विहार । ईश्वरोऽपि द्विविधो रागी परमब्रह्ममयश्च । तत्र रागी तावद् भण्यते—'गम्भीरः' अलब्धमध्य । काभि ? ' युवतिभि ' सानुरागपार्वतीप्रमुखयुवतिभिः । 'सदा च' सदैव । 'रतः' सक्तः । 'प्राप्तप्रतिष्ठ ' दानववधेन लब्ध यशाः इत्यर्थ । 'भवय दानवान् संहरन् निर्दय' । सत्कान्ता— पार्वती तया रचित प्रियं—सुरतसुखमन्य माद्भरो यस्य सः । 'बहुगुण' बहव —प्रचुरीभूता गुणा —सत्त्वरजस्तमोरूपा यस्य स ।

इति सरागेश्वरवर्णनम ॥५॥

अधुना परमब्रह्ममय ईश्वर उच्यते—

'हे भोऽज्ञजनर !' भेदावदातदोषविप्रमुक्तमहेश्वरभक्तिकरणेन सर्वज्ञपरिणतजिनधर्मप्रवणतया भोज्ञजनेषु भाविताम्यपुरुष ! । कीदृश परमब्रह्ममय ईश्वर ' 'गम्भीर ' अलब्धमध्य । 'युवतिभिः' कन्ये कन्ये तथाऽसुयाक्तिवर्देवप्रतिपादने सत्—शोभनं यत् आचरणं—धर्माधार. तेन प्राप्तप्रतिष्ठ —लब्धमाहात्म्य उदयः—अणिमाद्यष्टविधैश्वर्य यस्य स । सतां—शिष्टानां कान्तानां—श्रीणां रचितं—जनितं प्रियं—स्वर्गापवर्गप्राप्त्या सुखं येन स । 'अबहुगुण' सत्त्वरजस्तमोरहित । परमपुरुष इत्यर्थ । इति नीरागेश्वरवर्णनम् ॥ ६ ॥

---

१ अष्टादश दोषास्त्वमी—

अन्तराया दान (१) लाभ (२) वीर्य (३) भोगो (४) पभोगगा (५)। हासो (६) रत्य ( ) रती ( ) भीति (९) र्जुगुप्सा (१) शोक (११) एव च ॥ कामो (१२) मिथ्यात्व (१३) मज्ञानं (१४) निद्रा (१५) चाविरति (१६) स्तथा । रागो (१७) द्वेष (१८) श्च नो दोषास्तेषामष्टादशाऽप्यमी ॥ (अभि चिन्ता का १ श्लो ७२-७३)

अथ धनपतिवर्णनम्—

तथा हे श्रीचौलुक्यनर ! चौलुक्येषु सकलत्रैलोक्यलक्ष्मीस्वयंवारि-सौन्दर्यसमस्तुरतरूपवपु सौभाग्यशालितया विशिष्टलक्षणपुण्यप्राग-तिरिक्तभाग्यत्वात् प्रधानपुरुष ! ' ईश्वरेण ' ई—लक्ष्मीस्तस्या ईश्वरेण—धनपतिना सह साम्यमालम्बतेऽस्य विहार । इयर कीदृशः 'गम्भीर' अगम्यमध्य । काभि ' श्रुतिभि ' कर्णैः , प्रयोजने यत् तथा शृणोति, प्रयोजनाभावे श्रुतमपि न शृणोतीत्यभिप्राय । सतां—विदुषां श्रव-र्णं सदाचार तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—प्रथारूपा उदयश्च—समृद्धिरूपो येन सः । तस्य—श्रीसमरस्य या कान्ता —प्रियास्तासां रतिप्रिय मिष्टिवसन्ततिरेवसुरतसम्भोग । 'बहुगुण ' निर्गुणोऽपि बहुगुण इति मीयते । तथा चोक्तम्—

' यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवा' ।
यस्यार्थाः स पुमांल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डित ॥ '

यथा बहुगुणत्वमित्यं भवति—ऐश्वर्यशालिनि गुणिन उपतिष्ठन्ते ते गुणिनां संसर्गेण गुणभाजो भवन्तीति धनवति बहुगुणत्वम् । सौभा-ग्यादिगुणोपेतो वा बहुगुण । इति धनपतिवर्णनम् ॥ ७ ॥

अथ धनदवर्णनम्—

तथा हे श्रीचौलुक्य ! नरेश्वरेण—नरवाहनेन, यद्वा हे चौलुक्य-नर !' चौलुक्येषु पुरुषश्रेष्ठायमान ! 'ईश्वरेण' ई—श्रीः तस्या ईश्वर धनपति —धनदः तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । कीदृशो धनद ' गम्भीर श्रुतिभि —वेदैः, यतोऽसौ श्रीकण्ठसखा श्रीकण्ठस्य विष्णुसहचरित , यथा च विष्णुनाभिलिखित इति यथोद्दिष्टतामिर्भि-

म्भीरः। सह वा—वानेन वर्तते यत् सत् सदा—सवानं तच्च तदावरण च तस्मात् प्राप्तप्रतिग्र —सम्पमाहारस्य अत एव 'दय 'दय दानगति-हिंसादानेषु' इति दयते ' अच् ' (सिद्ध ५–१–४९) इति कर्त्रे मेचि दव —धनस्य दाता । सत्कान्ताभिः—शोभनास्त पुरपुरन्ध्रीभि रम्भितप्रियः—निर्मितसम्भोगसुख बहुगुण ' सकलगुणगणमन्दिरम् ।

इति धनदवर्णनम् ॥ ८ ॥

अथ क्षेत्रपालवर्णनम्—

हे चौलनयन ! सम्बोधनैकवचन रूपम् । पुन सम्बोधनपदं 'हे ए !' काम !, अस्य—विष्णो अपत्य इः—काम सुमगरूपत्वात् । हे सकलसिद्धकिंनरविद्याधरसुन्दरीवृन्दहारिरूपसम्पदपि परब्रह्मवामिर सूक्ष्मवत्तया सकलचौलुक्यान्वयिभि आप्यमूर्ते ! ' श्वरेण ' सुमा राजते—शोभते रामगुणास्ता ' क्वचित् (सिद्ध० ५–१–१७१) इति डे नाम्नो नोऽनह ' (सिद्ध० २–१–९१) इति न लोपे श्वर —यानवाहन क्षेत्रपाल तेन सार्द्ध साम्यमास्म्यतेऽयं विहार । कीदृशः क्षेत्रपाल ' ' गम्भीर गमं करोति णिचि क्विपि णिग्लोपे च गम् इति भवति, स चासौ औरश्च मिथं राति—ददाति द्विषन्म्य इति मीर , मिथं ईरयति—कम्पयति प्रणतामामिति मीर ईरण् लोपे चुरादिभ्यो णिच् ' (सिद्ध० ३–४–१७) इति णिचि ' कर्मणोऽण् (सिद्ध ५–१–७२) इति अणि ' णेरनिटि' (सिद्ध ४–३–८३) इति णिजूलोपे सति सिद्धि । ' श्रुतिभि ' आराधकजनपठितस्तोत्रश्रवणैरुपलक्षित., आराधकैर्हि पठिता स्तुती सम्यग् आकर्णयति स एवंविध क्षेत्रपाल , वा—दानम समीहितवितर

येन पापमेन वा साधकानां उपलक्षित 'वांछुक् स्थाने' इत्यस्य मार्गेः प्रयोगे स्थानेन वा शत्रूणां उपलक्षित । च विशेषणसमुच्चये । 'एनत्' शब्दमात्रात् प्रशमवित् सुखस्य-देयस्य-बोधिज्ञानिषु । 'दय' दानपरायण भक्तानाम्, 'स्वामी वा' शत्रुषु निर्दयत्वात् । सत्-श्रीमन्तं यस् ध्वं-मस्तक तस्यास्तु-' स्वरूपप्राप्तयोमन्तः ' (शाक्ते को. २-१) इति उक्तेः यत्र मन्तशब्दः स्वरूपे, तत्र मस्तके धारिते प्रिय-आत्मसन्तोषो यस्य सः, करकमलसमुच्चयर्पणात् सिद्धस्थिति इत्यपि गम्यति च क्षेमपतिरिति । महतो गुणा स्वक्षेत्रपता-वयो यस्य स ।

इति क्षेमपालवर्णनम् ॥ १ ॥

अथ श्रीमन्धरतीर्थंकरवर्णनम् —

'हे श्रीमोक्षमन्दन । सम्बोधनं पूर्ववत्, मयोत्तरसत्वानुसमागम-वपुर्विभाजन योऽस्मन्यु परमपुरुष !, तथा प-मिरिकुमारसदस । गिरि-कुमारमपि प्रसन्नमधरणं भवति त्वमपि शरणागतमगम्भाम्बुधरमकल-प्रणयतया तत्स्वरूप ' शरण ' इ' पूजानामन्यमम्, पृथिवी यथा भवति तथा भरनाम्य तीर्थंकर तेन सह साम्यमाकमय्य विहार ! कीदृश श्रीमन्धरनाथ ! गम्भीर स्वयम्भूरमणमकराकरस्यापि स-माधिकगाम्भीर्य । 'महिमि ' वर्णीतमलक्षित ।

' चतुर्गतिं चतुर्वेद चतुर्धा धर्मदेशकम् ।
चतुर्मेविधिनिर्मुक्त नमामि जिनपुङ्गवम् ॥ '

इत्युक्तेः । 'सदा'-सर्वकालं 'चरणत' धार्मिकचारित्रात् 'प्राप्तम् सिद्ध.' परमपदे स्थानस्थिति । 'दय' दीक्षासमये सांवत्सरिकदानस्य

स्त्री—निशा कान्तेव कान्ता कमनीया च सिद्धि तया तस्या वा रपि तप्रिय इत्यर्थः । यद्वा सर्वा—सुरनराणां कान्तारचितानां—अरण्योप चितानां म्लेच्छव्याघ्रादीनां च प्रिय —वल्लभ., सकलसत्त्वसाधारणया वाचा तेषां प्रतिबोधकत्वात् भगवत । तदुक्तम्—

' देवा दैवीं नरा नारीं शबराश्चापि शाबरीम् ।
तिर्यञ्चोऽपि च तैरश्चीं मेनिरे भगवद्गिरम् ॥ '

बहुगुण ' केवलिमिरव परिच्छेद्यानन्तगुणत्वाद् भगवत ॥

इत्यरतीर्थकरवर्णनम् ॥ १० ॥

श्रव्युगापरनामकश्रीमनाथकवर्णनम्—

हे श्रीचौलुक्यन । निस्तुषीकृतघाटवश्चिकावदातावदातत्वाय-तारितहत्युगमुगप्रधानश्रीहेमचन्द्रसूरिचरणपङ्कजमधुकर !' हे प ! ' कामानुरूप । ' अरण ' द्यु —पूजावचन., पूजितोऽसौ माऽर —सुषमासुषमास्वभाव तीर्थंकरोऽपरवर्ता सुतोम सुषमदु षमास्वक्षणः परशीतिके इत्कहत्युगनामा तेन पूजितारकेण सह साम्यमास्मबतेऽयं विहार । कीदृश पूजितारक ? ' गम्भीर ' गर्म करोति मिति स्विमि मिगूलापे गम्—भावर विंशतिसागरोपमकोटाकोटिभिरुदशाऽस्य कालचक्रस्य गमनशील वात् तदवयवस्तु एको मावर ण्व । भीर ' मिव ईरयति—कम्पयति भीर निर्भयत्वमीपेत्यात् प्रतिमि ' आगम-मबर्णं आगमे प्रतिपादितत्वात् इत्यर्थ । सत्—शामर्न परस्पराविरोधेन यत् आचरण—स्वकसत्रसन्तोषरूपं तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च यत्र स., पूर्वोपार्जितपुण्यसम्भारेण तत्र युगलकजनस्य प्रतिष्ठा उदयश्च असाधारण इत्यर्थ । सत्य —शीलवान् निया वा या: कान्ता—कम-

गापि तामि ' रचितप्रिय ' निर्मितसम्भोगसुखः अत एव बहु गुणः विरहदुःखस्याऽसम्भवत्वात् ॥

इत्येकान्तसुखभावर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ विष्णुपक्षवर्णनम्—

हे श्रीगौडजनः ! सम्बोधनं पूर्ववत् शरणागतजनपालकस्य महापुरुष ! हे प ! भरेण ' शोभनाकारेण सुवर्णेन विष्णुरूपेण सह साम्यमास्थितेऽत्र विहारः । कीदृशः सुवर्णेन ! ' गम्भीरः ' गाम्भीर्यभाक् । कामि ! ' श्रुतिभिः ' शास्त्रप्रतिपादितसम्यक्समाधिप्रत्येय-निर्णोपमाणे । 'सदा च' सर्वदा च ' रमत ' सद्भावात् प्रशस्तिः उत्—ऊर्ध्वं मयः—गमनं यस्य स । सत्य—शोभनस्य शोभमा वा या कान्ता—सत्यभामा-रुक्मिणीप्रभृतयो यस्य स ,स चासौ अथ कः—विष्णु तस्य रचितं प्रियं येन स अत एव सर्वासुपेषु अयमेव बहुगुण ॥

इति विष्णुपक्षवर्णनम् ॥ १२ ॥

अथायं विहारः कामसुखसारम् इति कथ्यते—

हे श्रीगौडजनर ! ई—कामः स ईश्वरः आत्मसमये प्रभुर्यस्य अनेन मनसिजेन सह साम्यमास्थितेऽयं विहार । ग कामसुख स कीदृश ! 'गम् गमनकर्ता सकलजनचित्तेषु इति गम् । 'भीरः' भिय ईरयति—कम्पयति भीर । अत्रापि रूपसिद्धिः पूर्ववत् । काम-सुखत्वेन निर्भय । यदि वा 'गम्भीर ' गाम्भीर्यधारी । ' श्रुतिभिः ' प्रकाशितया सकलभोगमयत्वाणे ' सदा च ' सर्वदा च 'रमत ' समरसंरम्भात् ' प्रशस्तिप्रेमक प्रशस्तप्रेमभवि' । सत्कान्ता—उप

तथा 'रचितप्रिय' अनिसरतसुख । बहव—प्रचुरा सौम्यसौमा
ग्यादयो गुणा यस्य स बहुगुण ॥

इत्यनिरुद्धवर्णनम् ॥ १३ ॥

अथ वागुरिकवर्णनम्—

हे महाराज! अविभ्रान्तप्रवर्तितसत्रागारविरयामसमीहिताबा-
सभाजनस तुपर्वतिक—कार्पटिक—मौलिक—तापस—रक्तभिक्षु—श्वेतभिक्षु
विप्रप्रभृतिभिर्नानाभक्तयाऽऽशीर्वादजयजयध्वनिकाऽऽहूतमवनमभिरितम
वणविवरानुसारविमन्दम दप्रयाणरचनाश्रनिपण्णाविनकरनिरीक्ष्यमाण
मुनकम्म श्रीयौगन्धरायण 'सम्बोधने पूर्ववत् । हे ए !
कामसुमना ' धरण धमि—याने रात्रौ य स धर—
वागुरिकरतेन सह साम्यमाह्लमवनऽर्य विहार । वागुरिक कौरश '
'गम आगटकाय बन गन्ता । 'मीर 'मयप्रद 'भूनिमि '
धनुर्गुणटणत्कारश्रवणे ।'सदा सर्वदा मसण्णेन वा उपलक्षित 'धर
णत 'बकौहनधरण यामात्, यदा 'धरणत इतस्ततश्चमन
मनात् 'प्रामप्रतिष्ठ प्रकर्षेण आप्ते—प्राप्त मृगाद्यौ प्रतिष्ठन्ते मा
प्यायनि प्रामप्रतिष्ठ । 'बन्धम निदम पशुन्यापादन । 'सन्ध्या-
स्मारचितप्रिय सति—बहुधापदसद्भावान शोभन कान्तार—प्रान्ते
चिर्त—र्यावर्ते प्रिय—मृगव्यापादनादिकमभिकल्पितं यस्य स । बहु
गुण'—प्रचुररज्जुपरिग्रह तन्मय वाद वागुराणाम् ॥

इति वागुरिकवर्णनम् ॥ १४ ॥

अथ पल्लीपतिवर्णनम्—

हे कौशाम्बस्यसापते ! 'इधरण' इत्यन्येन गिरिकुहरम्भमीयत

गस्य तत्र वा ईश्वर —पक्षीमतिस्तेन सह साम्यमाकम्पतेऽयं विहार। पक्षीमति श्रीरेश ! ' गम्भीरः ' गर्भ—बालभागमर्थ कुर्वति समापद्यते वा इत्यादि। रूपसिद्धि पूर्ववत्। तेन गम —पक्षीमाहमत्यावराः इत्यर्थ तेषां मिर्थ राति—ददाति गम्भीर रूपसिद्धिः पूर्ववत्, पक्षीमाहमत्यानां ममम्य इत्यर्थ। श्रुतिभिः ' स्वतन्त्रकम्पादनमपे ' सदा च ' सर्वकालं ' रणत संमात् ' प्रसन्नप्रतिष्ठोत्य कम्पमाहात्म्योमतिः ' सत्कान्तारपितप्रिय ' सतां कान्ता —कान्तिगुणयुक्ता विव तामि स इदम् समानीताभि ' रक्षितप्रिय ' वनितदर्शितसन्तोषः। अस्मभिप्राय —सतां कान्तारव न शत्रुमन्यन्ते, ततोऽसौ वाञ्छितसुरवाम्यवात् दृष्टिनिरीक्षणमात्रमपुरसर्व मन्यते। ' शत्रुघ्न ' शत्रोषु समधिकशौर्यगुण ॥

इति पक्षीपतिवर्णनम् ॥ १५ ॥

अथ चकोरवर्णनम्—

हे श्रीचोळमनन्र ! ' ईश्वरेण ' ईशब्देन शराभराभिन्या धर्ममीर्यते, तेषु च—सुष्ठु यथाममस्थैर्य इत्यर्ति य स ईश्वरः। श्च पूजावाममस्तमस्ति, तेन ईश्वरेण—चकोरेण सह साम्यमाकम्पतेऽयं विहार। चकोर श्रीरेश ! गम—गमनं करोति इतस्ततः किरणपानार्थम् रूपसिद्धि पूर्ववत्। गम्—गत्वा चन्द्रपरकिरणसमूहपानार्थं नमसीत्यर्थ। तदेवमभिपीयते। श्रमिर्निन्ता ! मीराः श्रुतिभिः ' मानि —नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स मीः—समुद्रः तस्य ई —श्रीः—लक्ष्मी तस्या रसत्वं कुर्वन्ति व्यवहरते वा इत्यादि। रूपसिद्धि पूर्ववत् मीराच

ता श्रुतयश्च—श्रवणानि ताभिः चन्द्रचन्द्रिकाप्रतिपादनश्रवणे 'सदा' सर्वदा 'चरणत' चंक्रमणात् 'चर् गतिभक्षणयो' भक्षणात् 'प्रासप्रतिष्ठोद्दयः' प्रासप्रतिष्ठ उत्—ऊर्ध्वं गमनं यस्य सः, किरणपद पाय ऊर्ध्वमुखपुटस्य तस्य गमनदर्शनात् । सत्कान्ता—चकोरी ताभि रचितप्रिय । बहवो—विविधा गुणा विषदूषितान्नसूचनादय कार्ण्यादयो वा धर्मा यस्य स । तथा चोक्तम्—

चकोरस्य विरज्येते नयने विषदर्शनात् ।

'बहुगुणः' पक्षिषु प्रचुरगुण ॥

इति चकोरवर्णनम् ॥ १६ ॥

अथ नागराजवर्णनम्—

श्रीचौलुक्यनरतिलक ! इहाराम भुजगा अभिधीयन्ते तेषां राजो नागराजः तेन सह साम्यमाम्नातऽस्य विहार । गम्भीर 'श्रुतिभि कर्णैः फणाभिःसवर्तिभिःकर्णौ इत्यर्थ । 'सदा' सर्वदा 'चरणात' सर्पास्तिम्याऽऽचरणत प्रासप्रतिष्ठ पाताल मध्यप्रतिष्ठ दृश्य' भक्षणं वाम्प्रितामव्यना । सत्कान्ता—नागाङ्गना ताभि 'रचित प्रिय ' निर्मिताहाराः 'बहुगुण ' प्रचुरगुण ॥

इति नागराजवर्णनम् ॥ १७ ॥

अथ सुरपतिवर्णनम्—

हे चौलुक्यनृप 'भुजग' भकारण भजग—निजरा देवा अभि धीयन्ते, तेषां इन्द्र—सुरपति तेन सह साम्यमाम्नातेऽस्य विहार । सुरपति श्रीरत्न ! 'गम्भीर' 'सुरगाहकरतरागमरम्य ' (मिद०

५-२-२८) इति भवति गम —गमनं—देवान् प्रति यात्रा, तं कुर्वन्तीति 'णिज् बहुलं नाम्नि कृगादिषु' (सिद्ध ३-४-४२) इति णिचि 'अत्यस्वरादेः' (सिद्ध ७ । ४ । ४३) इत्यन्त्यलोपे तत क्विपि 'णेरनिटि' (सिद्ध ४ । ३ । ८३) इति णिलोपे गम—यान्ता तेषां मिथं राशि—वराति । कामि : ' मुतिमि ' स्फूर्जद्‌-भक्त्ये । सह वा—सम्भ्रमेन वर्तते य स सवा—वानवेन्द्रः तेन सह 'रम्यस सङ्ग्रामात् 'भास्वप्रतिष्ठोत्सव' प्रासप्रतिष्ठ.—सम्यक्त्वगेमाहात्म्य उत्सव—साम्राज्य यस्य स । सकाम्ता —शचीरम्भाप्रभृतयो देव्यस्तासि: 'रचितप्रिय ' निर्मिताभिप्रेतस्तु 'बहुगुण ' पुष्पावसरेऽनन्तगुणरूप पारैश्वर्य ॥ इति सुरपतिवर्णनम् ॥१८॥

अथ वैश्वानरवर्णनम्—

हे श्रीकौतुक्य ! म—नैव रेवतेण ' र —यदि स यस्तो ईश्वर स्तेन रेवतेण सह साम्यमाश्रयतेऽस्य विहार । 'श्रुतिभि ' विविधाऽऽ-लोचनादिगंम्भीर, अयं तु न तथा यातोस्यवादेत्वादेरसस्य । तथार्थ विहार 'सदास्मरणस' शोभनपद्मप्रभयावासत् श्रीहेमचन्द्रसूरेः सका-शात् प्राप्त प्रतिष्ठा—श्रीपार्श्वनाथबिम्बप्रतिष्ठया उत्सव—महोत्सवो येन सः वह्निस्तु न तथा, चपलस्वरमाप्रमाणजटास्वरूपत्वात् अप्र-तिष्ठ इत्यर्थ । तथाऽस्य विहार सत्का —सभान्विता पऽन्ता.—प्रान्ता-स्ते वा—समन्तात् 'रचितप्रिय ' जनिताह्लाद वह्निस्तु न तथा । अत एवायं बहुगुण वह्नि पुनरबहुगुण इति । ततो विहारस्तेन साम्यं नाश्रयते किन्तु समधिक एव ॥

इति वह्निवर्णनम् ॥ १९ ॥

अथ कृतान्तवर्णनम्—

हे श्रीपौटक्य ! पौढ़क्यपु श्रीपाय ! 'नरभरेण' मराणां—उप
लक्षणत्वात् सबजीवानाम् भा इति परितापकरण—मारण प्राणानां
शरीरान्तरसङ्क्रामण तत्र ईश्वर —कृतान्तस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽत्र
विहार । कीदृशः कृतान्त ? गम् ' नामस्वरूणपदेषाम्लस्थितगति
त्रिभुवनेऽपीत्यर्थ । तथा ' भीर ' भयप्रद । कामि ? ' श्रुतिभिः '
आकर्णने । सर्व—सतगड्न यत् आचरणं—चेष्टितं तेन तम्—क्षय
'तसुन् दसुन् उपक्षय' इति धातोर्भवि ' कुसम्पदादिभ्य ' (सिद्ध
५-३-११४) इति क्विबन्तस्य प्रयोग तथा तमा ग्रामप्रविष्ट
उदय —उन्नतिभस्य स । सतां—पुरुषाणां कान्तानां—स्त्रीणां न
रचितं प्रिय—अभिप्रेतं येन स । सकलजगतोऽपि निधनमित्यनिष्ट,
अत एव अबहुगुण —निर्गुण ॥

इति कृतान्तवर्णनम ॥२०॥

अथ राक्षसवर्णनम्—

हे श्रीपौन्द्रस्पन ! सम्भावनमिदम् । ' नक्तरम ' नक्तारो
निशि गतिस्त तत्र तस्यां नु—नुष्टु इयर्ति 'अच् (सिद्ध० ५।
१।४९) इति अच् 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (सिद्ध ४।३।१)
इति गुण 'इत्यनिरसे स्वर यवरम्' (सिद्ध १ । २२ । १)
इति गोत्वादाय बवे च नकर —नक्तचर तेन सह साम्यमालम्बतेऽत्र
विहार । च कथम्भूता नक्तचर ' ' गम् ' मवत गत्वा । 'भीर '
भयप्रद, श्रुतिभि ' आकर्णनैरपि । सर्व' समगड्न यदाचरणं—
पदक्रमनं आ—समन्तात् भरणं वा तस्मादपि भीर । प्रगता आमेषु

प्रतिष्ठा यस्य स । 'मदम' निर्मम । सन्ति—सल्लक्षणानि यानि कानि—मस्तकानि तेषां अन्ता—पर्यन्ता ते भारान्वितं प्रियं येन स 'बहुगुणः' शमसुरापेक्षया ॥

इति राक्षसवर्णनम् ॥ २१ ।

अथ वरुणवर्णनम्—

तथा हे श्रीपौषस्यनर ! ईदृग्देश यादि प्रतिपाद्यते सततम् ईश्वरेण—जलाधिदेवेन वरुणेन सह साम्यमासाद्यतेऽयं विहार । कीदृशं वरुणम् ? 'गम्भीर' स्वामि. ! भुविभि—' जलन्धनिमग्नौ जलाधिदेव त्वात् तस्य । 'सदा' सर्वदा 'प्रचरणत' प्रसञ्चारात् पश्चिमाश्रमे विधि मीनस्थान प्राप्तप्रतिष्ठः । 'वम' वान्तलीकः । सत्यान्यान्य-पुरुषारमस्तामि 'रचितप्रिय ' जनितसन्तोष । 'बहुगुण सकलगुणसमन्वित ॥

इति वरुणवर्णनम् ॥ २२ ।

अथ वायुवर्णनम्—

हे श्रीपौषस्यन ! 'एचोऽप एकारस्य गमनमभिधीयते, त सु—सुष्ठु यस्तस्मिन्प्रसरतया इयर्ति पवनः—मरुत्पति पवनस्तेन स साम्यमासाद्यतेऽयं विहारः । कीदृशः पवन ! गम्भीर 'भुविभि प्रतिपन्नभवने । सदा—सर्वदा परगत —सञ्चरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः—स्व गतिरिति प्रतिष्ठितः स वायो स्वमय उत—ऊर्ध्वं अय—गमन यस्य स पताकाग्रो तथा स्वगम्यमानविधर्मात् । सत्—शोभनं यथा मार्ग एवम्—कान्तारे—अरण्य पितं उपचयप्राप्तं प्रिय यस्य स । बहु सौरभ्यप्रभृतयो गुणा यस्य स बहुगुणः ॥

इति वायुवर्णनम् ॥ २३ ।

यमवर्णनं पूर्वं कृतमेव । इति सुरपतिप्रभृतिदिक्पालवर्णनम्

अथ कमठवर्णनम्—

हे श्रीवौसुक्यन ! 'प्रवरेण' भकार कमठआवक स चासौ ईश्वरश्च तेन सह साम्यमाश्रम्यतेऽयं विहारः । कीदृशः कमठः ! 'गम्भीरः' गाम्भीर्यमाङ् 'श्रुतिमि' वेदोपरि वेदे हि "पृथ्वी कम ठेन धृता" इत्यस्ति श्रुतिः, स तु गम्भीरतया हर्षविषादरहित इत्यर्थः। सदा—सर्वदा यावल्लोकस्थितिस्तावत् 'चरणतः' चरणेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्ठोऽयं' लब्धप्रतिष्ठोऽभवत्। सत्—शोभन यत् क—पानीयं तदन्ते—तत्पर्यन्ते धारयितं प्रियं इतस्ततः परिसर्पणं येन सः। महतो महाभराक्रान्त-पृथ्वीधारणादयो गुणा यस्य स । यद्वा 'गम्भीरः' अलक्ष्यमध्यः कठोरेत्स्वरचित गोपितावयव श्रुतिभिः वेदैरुपलक्षित सदा—सर्वदा 'चर णत' चरणान्तराम्नायविशेषा तेभ्य सकाशात् प्राप्तप्रतिष्ठ । यद्वा 'चरणतः' चरणचतुष्टयबलात् प्रतिष्ठितः । शोभमेन कान्तेन—मस्तक-पर्यन्तेन अस्य—प्रजापतेः रचितं प्रियं येन सः, प्रजापतिप्रणीतसृष्टे-राधारभूताया धराया अभ्युद्धारात् । अत एव शेषकमठेषु अयमेव बहुगुण समधिकबलवत्त्वादेतस्य ॥

इति कमठवर्णनम् ॥ २४ ॥

अथ पातालवर्णनम्—

हे श्रीचौसुक्यनर ! 'ईश्वरण' ईशब्देन भुजगानां फणामणिरस्य योऽभिधीयन्ते, तस्य तैरुपलक्षित पाताले प्रमुखत्र तत् पाताल तेन सह साम्यमाश्रम्यतेऽयं विहार । कीदृशः पातालभागाः ! 'गम्भीरः' अलक्ष्यमध्यः । कामि ! श्रुतिमि' परमार्थिकत्वप्य-मानगरकनुस्कोत्रगृहमयणे । सदा—सर्वदा चरणा —सर्पाः तेभ्यः

प्रकर्षेण भासप्रतिष्ठः । वृक्षभेदैन कल्पान्यमभिधीयन्ते, द्युमि—नामधान्य मा:—भिया इव यत्र स दम' । सन्ति—शोभनानि धामि—धामानि येषु ते सद्धा ते च ते धन्वा —प्रधन्वा' ते, रचितप्रिय'—चानित्तस्तोन । 'मधुगुण ' प्रमधुगुणः मर्त्यलोकापेक्षया ॥

इति पातालवर्णनम् ॥ २१ ॥

अथ मर्त्यलोकवर्णनम्—

हे श्रीधेनुमत ! 'नरेश्वरेण' नराणां ई—श्वरस्य तस्मां ईश्वर-प्रभु समर्थ मर्त्यलोक एव तत्र तेषामुत्पत्तेः तेन साम्यमासन्नतेऽर्थं विहारः । क्षीरद मर्त्यलोक ! गम्भीरः श्रुतिभि' सततसञ्चारिणु तिर्यक्स्वनुगतलोकसङ्क्रमणैः, श्रुतिभि —वेदैर्वा । ' सदाचरणत शोभनाचारात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन स' । यद्वा सदा—सर्वदा आचरणत'—मनाचारात् प्रगता भासे—देवसुधर्मो प्रतिष्ठा—स्वर्गे उदय उदयस्तानुकूलं च दैवं यत्र स' । अयमभिप्राय —सदाचरणं कुर्वति यदा पुमांसस्तदा सुगतिर्भवति, असदाचारनिरतानां तु दुर्गतिरेव । 'सत्प्र-ण्यारचितप्रिय ' सत्कान्तामिः रचिता —कृता' प्रिया यत्र स' । 'मधुगुणः' प्रभुरगुणोऽनादिकर्मप्रतिबद्ध' च यथाऽनुगुण ॥

॥ इति मर्त्यलोकवर्णनम् ॥ २२ ॥

अथ सुरलोकवर्णनम्—

हे श्रीपीयूषमना ! 'एयरेण' अमरेण अमरा निर्जरा देवा अभिधीयन्ते, ते ईश्वरा —समर्था यत्र स सुरलोकस्तेन सह साम्यमास-न्नतेऽर्थं विहार । कोरक' सुरलोक ! गम्भीर , कामि ! 'श्रुतिभि'

अनवरतमहत्प्रेमणोऽमसङ्गिमवणी: । सदा—सर्वदा अभ्यारण अजग देवा समर्पयन्ते, तेषां भागतः ' सभारात् ' प्रान्तप्रनिष्ठ. ' स्थप्रनिष्ठ. । 'दय ' स्थानि—देवानां या'—अिय इव यत्र स । सर्वा—देवानां कान्तामि —देवैर्मि गच्छित सुर्य यत्र स' । 'बहुगुण' पातालमर्यन्तोऽभ्यपगया ॥

॥ इति सुरलोकवर्णनम् ॥ २७ ॥

अथ धनुर्धरवर्णनम्—

हे धीरेन्द्रमनः ! अत्रान्येन प्रायशो अभिपीयन तस्यां विषय इव यथा—धानुष्क तन मह माम्यमानमते ऽयं विराग: । धीरो धानुष्क ! गम्भीर 'ध्वनिभि ' धनुरद्वारधनाः । मद दा—धगदन बतेने यत्र तथ गदापरगं च—धनुर्वेदाभ्यासरूम्य गच्छन् प्रान्तभनिष्ठ —धानुष्केषु कम्पमानानि । यय —नाना अदय —निदय' । सर्वा—स्वजनानां कान्तानां—कमनागां गच्छन निर्य—अधीन येन । 'बहुगुण' यानर्थ गुणे—प्रत्यचायां यस्य । अयमभिप्राय:—न केवलं गम्भीर धुनिभि: दद्युममवधनीभि मदापरगान मान्न गर्दमनगान् यस्य निर्गोपापरगान् प्रमवर्तिनः सुभट: इत्यत्र न्तरा प्रथमन्त्यर्थ इति विभाव्यो । यदि वा पुर् गुण केन, अयमन्ते ' इति गुरू धनोः बहून् गुणान् गुणवत्—मामग्यर्थ इति सम्पूर्ण ॥ इति धनुधरवर्णनम् ॥ २८ ॥

अथ मालवागमनम्—

हे धीरेन्द्रमनः ! इदानीं सम्पर्ण्यन्तं अन्यपथन, अन्य

परोपकारशीलत्वाद य ईश्वरः—सज्जनस्तेन सह साम्यमाम्नातेऽयं विहारः ।
कीदृशः ? ' गम्भीरः ' गम्भीरप्रकृतिः श्रुतिभिः ' वेदोक्तिभिः स्व
सदाचरणं—शोभनाचारः तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठोऽत—स्वयं यस्य सम्यगा-
म्नोक्तिरित्यर्थः । ' सदा ' एति—गच्छति सर्वेषामप्याह्लादकत्वेन इति
सन । 'सत्कान्तारपितप्रिय' सत्सु—शिष्येषु ये कान्ता—कमनीया
सज्जनशिरोमणयः तेषां आ—समन्तात् रपित—प्रियं अभिमतं येन
स । बहुगुण ' सत्कलौदार्यादिगुणगणनिधानम् ॥

इति सज्जनवर्णनम् ॥ २९ ॥

अथ दुर्जनवर्णनम् —

हे श्रीपौषस्वजन ! य—कम्प्यमानरूप 'खरेण' सदृश् राजते पुरुषोऽभक्षणात् खरः—दुर्जनस्तेन सह साम्यमाम्नातेऽयं विहारः । कीदृशः दुर्जनः ? गर्म—मर्मं परजनानामेति गम्यते तत् करोति तदा-चष्टे वा ' णिच् बहुल नाम्न कृगादिषु ' (सिद्ध १-४-४२) इति णिचि ' क्विप् ' (सिद्ध० ५-१-१४८) इति च क्विपि ' णेरनिटि (सिद्ध ४-३-८३) इति णिलोपे गम् । 'भीर' भयप्रद श्रुतिभिः' भाषणैः यस्य असौ. । स दुर्जनः 'सदाचरणरत' सत्समाचरणात् प्राप्तप्रतिष्ठः । स्वयं ' निर्दय । सतां—शिष्टानां कं—सुखं अन्तयति यत् तत् सत्कान्तम् । आरपितं प्रियं आत्मार्थं येन स मत एव ' अबहुगुणः' निर्गुण ॥

इति दुर्जनवर्णनम् ॥ ३० ॥

अथ श्रीकुमारपालदेववर्णनम्—

श्रीपौषस्वप्नोत्परोण कवे पुरस्ताद्पविष्टेन सह साम्य-माम्नातेऽयं विहारः । कीदृशः कुमारपालदेवः ? 'गम्भीरः' पर-

समकराकरगाम्भीर्यमाह् । 'श्रुतिभिः' वेदोक्तिभिः सदाचारमत्त' सदाचारात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोत्' सम्यमाहात्म्यवता । यया प्राप्त्या भास-विषये प्रतिष्ठां प्राप्ता सत्–उक्तिर्यस्य । अय —मनुष्यदैवमिव शान्ति-सार्थवाता प्राणिनाम् । सत्कान्तारचितप्रिय' सत्–नित्यं क-सुख भन्ते आरचितं–आरचना येषां ते सत्कान्तारचिता –सेवका तेषां प्रिय यस्मात् स' । बहुगुण' सकलमणुगुणरत्नरत्नाकरः ॥

इति श्रीकुमारपालदेववर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ श्रीराजहंसवर्णनम्—

तथा विबुधश्रीहेमचन्द्रेण च सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । विना बुधश्रीहेमचन्द्रेण समाहारत्वादेकवचनम् । तत्र विना–पक्षिणा सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार' । कीदृश पक्षी ? 'गम' गमनकर्ता विहारवति । तथा भिन्ना राजते भीर कामि' स तादृश ? 'श्रुतिभि' तथाविधशब्दश्रवणे । सदा–सर्वदा चरणत'–चक्रमणात् चरणाभ्यां-पादाभ्यां वा चरणतः 'प्राप्तप्रतिष्ठ प्राप्ताहारस्थितिः । सदम' निर्भयः श्रीमाहारत्वात् । सच तत् कान्तार च महारण्य तत्र चितं–प्रियं आहारावरवानादिकं येन स, प्राय कान्तारप्रिय इत्यर्थ, अन-सुखे तु ममविहारत्वात् स्थातुं न शक्नोति । तथा 'बहुगुण' भूरिश्वेतगुण राजहंस इत्यर्थ । अत्रार्थे च सति सत् शोभन–निर्मलं यत् कं–मानससरः तदन्ते–तत्पर्यन्ते आरचितं प्रियं येन स । पुष्क-रम्पूरामिव भूरिशोभगुण, एवं यस्य यो वर्ण स तस्य गुण यस्तु वक्षी हेमिततरूप स' बहुगुण इति वर्णनीय' । अनेकार्थसमर्थ्योऽ-नेकार्थता, यावत् पक्षिप्रतिपादने; तत्र कस्यापि कोऽपि गुणो भविष्य तीति कृत्वा ॥

इति राजहंसवर्णनम् ॥ १२ ॥

अथ श्रीपण्डितवर्णनम्—

तथा बुधेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । तथाहि—विबुध-पण्डितः गम्भीर श्रुतिभि वेदैः सकलवाङ्मयप्रवर्तैर्वा । सरः—सरस्वती भगवती तस्याः चरणात् —पादप्रासादात् 'प्राप्तप्रतिष्ठेन' प्राप्त प्रतिष्ठ (ष्ठ)उत्—वदन यस्य स । यद्वा सदाचरणात्—शोभनाचारात् प्रकर्षेण प्राप्ते—देवगुर्वादौ प्रतिष्ठा उत्—वदनं यस्य स । अव-अनुकूलेनैवतत् सर्वलोकसुखजनक 'सकलान्तारादिभूतप्रियः' सर्वा-शितानां कान्तानां—स्त्रीणां भारत्विमिव—सर्वजनप्रिय इत्यर्थः । तथा अगणितबहुगुण अगणितबहुरत्नरोहणगिरि ॥

इति विबुधपक्षेण पण्डितवर्णनम् ॥ २१ ॥

अथ विबुधशब्देन मूर्खोऽप्यभिधीयते इति तत् प्रतिपाद्यते—

विपरीतलक्षणया भाग्यशाली विबुध ! इति मूर्खं प्रति प्रतिपादिते मूर्खत्वमत्र तस्यावसीयते, यथा दुर्भगं प्रति सुभग ! इति भणि-तेऽपि दुर्भगत्वमभिधीयते, विगता बुधा यस्मात् स विबुध—मूर्खः, तथा चोक्तम्—"भगो भगी. [illegible]" यद्वा विरुद्ध बुध्यते इति विबुध, 'नाम्युपान्त्यप्रीकृगृज्ञः कः' (सिद्ध० ५–१–५४) इति क, तेन विबुधेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । कीदृशो मूर्ख ! 'गम्भीर' गभा—[illegible] तान् करोति मन्यते वा णिच् पूर्ववत् रूपसिद्धि । गम्—[illegible] तत्र विषये भिया राजते गम्भीरा

[illegible] —
" [illegible] ।
[illegible] ॥ "
([illegible])

बुद्धिभिरकलङ्कितः', सर्वं वाक्यं सावधारणम्" इत्यस्यत्वार्थावधारणे मूलत्वाद् अर्थमवधारयितुं न शक्त स । सदा—सर्वदा अपरणात् दुःखारितात् 'अप्रप्रतिष्ठ.' प्रगता आप्ते—देवगुर्वादौ प्रतिष्ठा—स्थैर्यं यस्य स., देवे च गुरौ च सन्दिग्धबुद्धिरित्यर्थः । अनय—निर्दया: जीवाजीवपरिज्ञानाभावात् । तथा चोक्तम्——

"जो जीवे वि न याणाइ अजीवे वि न याणइ ।
जीवाजीवे अयाणंतो कह सो नाहीइ संजमं ? ॥"
जो जीवे वि वियाणाइ अजीवे वि वियाणइ ।
जीवाजीवे वियाणंतो सो हु नाहीइ संजमं ॥

(दशवै० अ ४, गा १२ । १३)

पढमं नाणं तओ दया एवं चिट्ठइ सव्वसंजए ।
अन्नाणी किं काही किं वा नाही छेय पावगं ॥

(दशवै० अ ४ गा १०)

इति ज्ञानाभावाज्जीवदयाया अभावोऽवसीयते । 'सव्वभूयारक्खिय प्रिय' सत्त्वा—सम्यग्ज्ञान स्वजनात्सान् अपि अप्सम्मति—विनाशयति

---

१ छाया—

यो जीवानपि न जानाति अजीवानपि न जानाति ।
जीवाजीवानजानानः कथं स ज्ञास्यति संयमम् ? ॥
यो जीवानपि विजानाति अजीवानपि विजानाति ।
जीवाजीवान् विजानानः स खलु ज्ञास्यति संयमम् ॥
प्रथमं ज्ञानं ततो दया एवं तिष्ठति सर्वसंयतः ।
अज्ञानी किं करिष्यति ? किं वा ज्ञास्यति छेकं पापकम् ? ॥

यः स सकलान्तः स चासौ अरचितभिम्बश्च न रचितं—प्रिय मुरल—येन स सर्वसंहारकर्ता इत्यर्थः । अत सर्वेऽपि जीवा संसारे सर्वै सह सम्बन्धमनन्तशोऽनुभूतपूर्वाः । तथा चोक्तमागमे—' एगेगस्स णं जीवस्स सव्वे जीवा माइत्ताए पीयत्ताए पियत्ताए पुत्तत्ताए अणंतसो अ उप्पन्नपुव्वा ' त्ति । अत एवास 'न बहुगुण ' निर्गुण इत्यर्थः ॥

॥ इति मूर्खवर्णनम् ॥ २४ ॥

अथ लक्ष्मीवर्णनम्—

तथा श्रिया सह साम्यमाकलय्यतेऽर्थ विचारः ।

कीदृशी श्री ? सर्वथाऽऽधार् विभक्तिपरिस्पन्दम इति गम्भीर-, कामि ! ' श्रुतिभिः ' विष्णुमभिकम्प्यमानकर्णोद्गारैः सद्यामरणत ' शोभमाभरणात् मासप्रतिष्ठ —उभयो यस्याः सा मासमप्रतिष्ठोऽस्या । सत्-शोभनत्वात् सामन्तो च कान्त—केशव तस्य आराधितं प्रियं—मुरलहानादिकं यथा सा । अत एव हि बहुगुण , तस्या हि असंभूता पुरुषा निर्गुणा अपि सगुणा इव भासन्ते ॥

॥ इति लक्ष्मीवर्णनम् ॥ २५ ॥

अथ स्वर्णवर्णनम्—

तथा हेम—सुवर्णेन सह साम्यमाकलय्यतेऽर्थ विहार । कीदृश हेम ? 'गम्भीरम् ' असम्भवमप्यम्, वर्णिकाद्यौ तस्य मूल्यादेर्गम्भीरत्वम् । ' श्रुतिभि तथामूल्यश्रवणे । सद्याभरणं—रक्षिण्याबर्धभ-

---

१ एगेगस्स णं जीवस्स सर्वे जीवा मातृत्वेन पितृत्वेन पितृत्वेन पुत्रत्वेन च अनन्तश उत्पन्नपूर्वाः ।

मिश्रत्वेन तस्मात् 'प्रासप्रतिष्ठोऽयम्' सम्यमाहात्म्योऽभवति । सतां—नृपतीनां कान्ता—भार्या पुरपुरमथ तासां मारचितं प्रियं यत्र सत् । 'बहुगुण' गुणात्कर्षोत्तम् । तथाहि—

'विसेपाय रसायण मंगलत्थ विणीए पयाहिणावत्ते ।
गुरुए अडज्झअकुच्छे अट्ठ सुवण्णे गुणा हुंति ॥

इति हेमगुणवर्णनम् ॥ १६ ॥

अथ चन्द्रवर्णनम्—

तथा चन्द्रेण—ताराचरण सह साम्यमालम्बतेऽथ विहार । कौतुक चन्द्र ! गम् गमनकर्ता भवसि । भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी । इ—कामोत्तया राजत इति ईर । 'धरतिमि.' स्वविमानस्थित-सुरप्राप्यगत्यपर्वनृत्यप्रपञ्चे । सह दा—भगडनेन वर्तते यत् तत् सदम तव नदाचरणं च तस्मात् प्राप्ता प्रतिमा उदय—उदयपर्वते यत्र स । सन्ध्या—स्वसम्बन्धिन्या पाप्तारका तामु भार्म—गमनं करोति निव किमु मनोरे सम्काम् इति रूपसिद्धि । 'ताराचितप्रिय तात्-कर्मो चिनप्रियभ ताराचितप्रिय —ताराचितप्रियस्य । कान्ता जगदा-ह्लादकत्वतया गुणा यस्य स ॥

इति चन्द्रवर्णनम् ॥ १७ ॥

---

१ छाया—
विसघाति रसायनं मंगल्यं विनीतं प्रदक्षिणावर्तम् ।
गुरुकं अदाह्यं अकुत्स्यं अष्ट सुवर्णे गुणा भवन्ति ॥
"कषच्छेदताप" इत्यादि वर्णयन्ति......

अथ कर्पूरवर्णनम्—

तथा घनसारशब्देन कर्पूरोऽभिधीयते तेन सह साम्यमाप्नोत्ययं विहार । कर्पूरः कीदृश ? 'गम्' गमनकर्ता सर्वत्र व्याप्तिगन्ध इत्यर्थः । 'भीर भी—चन्द्र तस्य भासो ई—शोभाभिः तथा राजते। 'भुविभि' यहो कर्पूरपरिमलोऽयं इति सकललोकवर्णनीयस्य भिन्न रसत्—शैत्यापादि भव्याचरण तस्मात् प्रकर्षेण भास —शरीरी यस्य तत् प्राप्ते—शरीरे तत्र प्रतिष्ठते मनुष्यमात्रं तत् प्राप्तप्रतिष्ठं तत्र उदया-भ्यस्थाने यस्य । सखा—सुमनसां कान्तानां—स्त्रीणां रचितं प्रियं येन स, सौरभ्यजनकत्वाभिमिततिप्रीतिरित्यर्थः । बहवो वैरागसौरभ्यप्रभृतयो गुणा यस्य स । तथा घनशब्देनाऽऽकाशोऽभिधीयते, स च शब्द-गन्धमात्रकनादिपदार्थजन्मानेकप्रकार इत्यनेकार्थता ॥

इति कर्पूरवर्णनम् ॥ १८ ॥

अथ देववर्णनम्—

तथा विबुध—देव तेन सह साम्यमाप्नोत्ययं विहार । विबुध कीदृश ? गम्भीर, कामिः ? 'भुविभि' यम यम मन्द गन्ध इत्यादिवाद्यवचनसमर्थे । सदाचरणाभि—सौम्यगाथाया क्रीडावापीम-नांसिनपूजनपुस्तकव्याख्यानादीभि तेभ्यः सदाचरणस्य 'प्राप्तप्रतिष्ठोऽयम' सम्भोगादि । यद्वा सह दा—सम्पदनेन वर्तते य स सदा—देव तेन सह च रणत—सङ्ग्रामात् प्राप्तोभति । सत्कान्ता —देवाङ्गनास्ताभि रचितं प्रियसमागमाभिमुखं यस्य सः । 'बहुगुणः भूरिगुण' ॥

इति देववर्णनम् ॥ १९ ॥

अथ सूर्यवर्णनम्—

तथा विबुधशब्देनाऽऽदित्योऽभिधीयते आदित्यशब्देन च सूर्य इति । अथवा अथ—पश्चिम सुधा इव यस्माद् वाचास्तथा सूर्यस्य दि पश्चिम कोऽन्यदृश पुर्वन्ति । विबुध—सूर्यः । तथा सूर्येण सह साम्यमासमतोऽत्र विहारः । सूर्य कीदृश ? ' गम् ' गमनकर्ता विहार्षमि चतुर्दिश मतो । 'भीर मिर्य इरयति—कम्पयति भीर । 'श्रुतिभि' प्रान मधुरविप्रवेशादौरुपलक्षित । सदा—सर्वदा चरण्त—सभागम् प्रामा प्रतिष्ठा—स्थिति उदय—उदयगिरौ यत्न स । सतां—शिक्षानां कान्तानां—स्त्रीणां च रचितं—निर्मितं प्रियं—प्रकाशमरण्णं यत्न स । बहव प्रकाशप्रतापादयो गुणा यस्य स बहुगुण ॥

इति सूर्यवर्णनम् ॥ १० ॥

अथ श्रीहेमचन्द्राचार्यवर्णनम्—

तथा विबुधश्रीहेमचन्द्रेण—श्रीहेमचन्द्राचार्येण सह साम्यमास्मतोऽत्र विहार । कीदृश श्रीहेमचन्द्राचार्य ? 'गम्भीर' क्षीरसागर इव गाम्भीर्ययुक्तः 'श्रुतिभि सकलशब्दसकलशास्त्रभरो' । मन—शासनं शब्दानुशासन—आचार [illegible] प्रकार तस्मात् 'प्रामप्रतिष्ठ' सकलजगति सम्पमाधुरार । रयः ' सकलसदविषय ज्ञाता । यत्र प्रामप्रतिष्ठ उदय—समृद्धियस्य । यत्र सदृश आत्मप्रतिष्ठया—श्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रतिष्ठया उदय—माहात्म्यो यस्य स । सदा सदृशा आत्मप्रतिष्ठयावेमवर्णामिदिनिर्मितं उत—उत्कम्प्य स । अथ—अनुकूलं देवं सकलस्मन्य मानसनाम् । यत्र मानविषये—ऽप्यगुर्वविषय प्रतिपन्नौ च । के '

उक्तं च—

वर्षेऽपि देवार्थमि च वर्षेऽपि चरमि गुरुव विदेऽपि ।
अवसरे अवसरो इम दत्तो वेसरा नामिको ॥ १ ॥

सुनय भावका वा । प्रकृष्ट प्रासप्रतिष्ठानां उदय—अभ्युदय ऊर्ध्वगमनं वा यस्मात् सः । यद्वा प्रासप्रविष्टस्य—सुरपु प्रासप्रविष्टस्य उरीकरण इव दया—करुणा यस्य स । यद्वा प्रकृष्ट आस—आत्मा परमात्मा वा यस्य स श्रीकुमारपालदेवः तस्मात् प्रतिष्ठा—माहात्म्यं उदय—अभ्युदयो यस्य सः । यद्वा प्रासानां प्रणमताम् श्रावकाणां साधूनां वा प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् स । यद्वा प्रकर्षेण आ—श्री तां प्रस्ता ये ते श्रीमन्तः कोटीश्वरा तेषां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् स । यद्वा प्रकर्षेण अ—विष्णु आसा—देवत्वरूपेण विहितौ वैस्ते वैष्णवास्तेषां प्रणमतां समये विष्णुरूपाऽभ्यासितपूज्यमूर्तीनां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् स । यद्वा 'प्रासप्रतिष्ठ' मकारविश्लेषणेन अभ्यस्याति महाक्रम—सोमनाथप्रभृतितीर्थप्रतिष्ठितो वा महेश्वर तस्यैव उदयो यस्य, योगिमात्रकमहासिद्धिमात्रत्वेन यता भगवन्तं श्रीहेमचन्द्रसूरिं महेश्वरं मन्यन्त इति भावार्थः । यद्वा ' प्रा पूरणे भावविजन्त तदर्थं व्याप्य —प्राप्य ये मौक्तिकदापसरास्तेषां प्रतिष्ठा उदयश्च यस्मात् । यद्वा 'प्रा पूरणे' इत्यस्य समासेनापि पूर्ति मोक्षमार्गिणां आप्तानां—आप्तवाचां पारायणतोऽपि यस्मात् सः सुगम कल्पलता तस्यैव प्रतिष्ठा उदयश्च यस्य स । यद्वा प्रकर्षेण आ—लक्ष्मी आस —धनपतित्वेन स धनदत्तस्यैव धान्येषां प्रतिष्ठा—प्राप्तकर्म उदय —समुद्धिकोशाभ्युदयो यस्य स । यद्वा प्रकर्षेण मा—लक्ष्मी आप्ता पुण्येन येन स प्रासा—समुद्र तस्यैव प्रतिष्ठा—लक्ष्मीसागरसहशं उदय—गाम्भीर्यं यस्य स । यद्वा

१ अखिल परिख चैव अखिल अखिल तथा ।
मासि प्रासमनसीखित अखिलं यत्र लिङ्गक: ॥

प्रकृत्या मा—श्री: भासा भगिनीत्वेन गृहीता येन स चन्द्रः तस्येव सितपक्षे प्रतिष्ठा—प्रौढत्वं उदय:—उद्गमश्च यस्य स । यद्वा प्रकृत्या मा श्री:—शोभा येषां ते प्रा:—देवास्ते भासा:—हिता: सेवका यस्य स इन्द्रः तस्येव प्रतिष्ठा—माहात्म्यपरत्वैश्वर्यं उदय:—परमैश्वर्यं यस्य सः । यद्वा प्रकृत्या मा—श्री: किरणसहस्रशोभा यस्य स प्रा:—आदित्यस्तस्येव प्रतिष्ठा—परमततिमिरापहरणेन माहात्म्यं उदय:—प्रतापोद्गमो यस्य स: । यद्वा प्रकृत्या मा—धी: भासा येस्ते देवा: तेषां मध्ये प्रतिष्ठा—बुद्धि-प्रचारबाहुल्यैर्यस्य स बृहस्पतिस्तस्येव उद्—उद्गतः अय:—परिज्ञानं यस्य स । एवमस्मिन्नेव पदे मेरु—पारिजात—चिन्तामणि—कामधेनु—श्री—सरस्वती—लक्ष्मीप्रभृतिसकलपदार्थावतारणाद्यनन्तार्थता । तथा सतां—शिष्याणां काम्य—कमनीयं भारपितं प्रियं—हृदयाभिप्रेतं येन स । 'बहुगुण' पदेन षट्त्रिंशदाचार्यगुणोपेत युगप्रधान इत्यर्थः ॥

इति श्रीहेमचन्द्रसूरिवर्णनम् ॥ ९१ ॥

अथ मन्त्रिवर्णनम्—

तथा वाग्भटमन्त्रिणा सह साम्यमाश्रमतेऽत्र विहार । श्रीर्विद्यते यस्य स श्रीमान्—ईश्वर, यद्वा श्रियं मन्यास्ति म स श्रीमन्, स

१ षट्त्रिंशदाचार्यगुणास्त्वेवम्—
पंचिंदियसंवरणो तह नवविहबंभचेरगुत्तिधरो ।
चउविहकसायमुक्को इअ अट्ठारस गुणेहिं संजुत्तो ॥ १ ॥
पंचमहव्वयजुत्तो पंचविहायारपालणसमत्थो ।
पंचसमिओ तिगुत्तो छत्तीसगुणो गुरू मज्झ ॥ २ ॥
स्वस्त्रिशिष्य अपि मिथिलमप्येव ३६ गुण भवन्ति ।
एतदर्थं विलोकनीयं गुरुगुणषट्त्रिंशिका ॥

कौरवाः शनिः ! ' गम् ' गमनकर्ता गगनाङ्गणे । ' धीर ' भयप्रद ' क्षितिमि ' गमनभवने । सदा ' सर्वदा ' अचरमतः ' न विरते चरणता—मन्दविहारशीलस्य शनैश्चरत्वात् । प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन सः, सतां—स्त्रियानां कान्तानां—कलत्राणां न रचितं—न निर्मितं प्रियं येन स मिथुनानां वियोगजनक इत्यर्थः । बहुगुणो यदि नीचरस्थ-न्तस्थित , अबहुगुणो बहुचरस्थानस्थित ॥

इति शनैश्चरवर्णनम् ॥ ४९ ॥

अथ राहुवर्णनम्—

सदा ' विधुभयकृद्भयकर्षेण इति पदे भुजगेश इति पदं वि-शेष्यम् । भुजस्य पुच्छस्य भीर्भयस्मात् स भुजभीः—भयः तं हन्ति—गच्छति विमानयति वा यः स भुजभीह—राहु तेन सह साम्यताप्रतीत्य विहार । राहु कौरवा ! गम् ' गमनकर्ता । भयेन सह भयोत्पादकर्ता । ' धीरः ' महापरिभवभयप्रद । ' क्षितिमि मुख राहो ! भयम् ' इति पुनरुक्तं सकलजनभयजनयते । यस्य भानि—नक्षत्राणि बिभ्यते यस्य स भी—भयः तं—ईरयति—कम्पयति य स भीर । क्षमि स इदा ! क्षितिमि वेत्सास्ये । ' सर्वं ' सखण्डनं सदाचरणं—चड्क्रमणं भक्षणं वा तेन ' प्राप्तप्रतिष्ठः ' । ' भयद '[निरय] भसनपेक्षणीयां प्रदातृ प्रक्षेपणायाम् । सत्—समुद्रपानेन निर्यक—मस्तकं छत्रेन—तत्पर्यन्तेन आ—समन्तात् रचितं—निर्मितं प्रियं सौभाग्यसौरिक येन स । अत एव 'बहुगुण' प्रकर्षोत्सगुण ॥

५० ॥

अथ केतुवर्णनम्—

तथा 'श्रीजैत्रमयनरेश्वरेण' इति पमे 'र' इति विशेष-मस्ति, ततश्च रशब्देन शिखी—वह्निरभिधीयते, तत्पर्याय शिखी—केतु तेन सह साम्यमासम्बतेऽयं विहार । यथा 'पद्मिकरचो दशरथ' इति तयोर्द्वं विशाम्यमवगन्तम्यम् । केतु कीदृश ' 'गम' गमन-कर्ता नमसि । 'भीर रावृस्यापि भवप्रद' 'श्रुतिमि श्रुतिमात्रेन पुनस्तत्त्वाख्या । 'सदा' सर्वदा च 'रणत प्राप्तप्रतिष्ठः' रण—सङ्ग्रामस्तत्र सत्—'सत्तु दसु उपक्षये' मावक्विबन्त सततसया रणतसा प्राप्तप्रतिष्ठ । 'अदय' निर्दय । सर्वा कान्तारे चिर्तं प्रियं यस्मात् स , बहुगुणो यदि नीचस्थानस्थित , अबहुगुणो मधुस्थानस्थ ॥

॥ इति केतुवर्णनम ॥ ४८ ॥

अथ महेश्वरशिरश्चन्द्रवर्णनम्—

तथा मचन्द्रेण सह साम्यमासम्बतेऽयं विहार । मशब्देन महेश्वरोऽभिधीयते, तस्य चन्द्र —मौलिचन्द्रमा तेन । कीदृशः महेश्व-रशिरश्चन्द्र ' गम्भीर कामिः ' श्रुतिमि गङ्गाजलप्रवाहपात-शब्दश्रवणै । सह दा—दानेन स सदा—महेश्वरः, तस्य सत्कान्तायाः—गौर्याश्च रचितं प्रियं—निधुवनावसरे दीपायितं येन स । बहव —प्रचुराः कान्तिसौन्दर्यादयो गुणा यस्य स ॥

इति महेश्वरशिरश्चन्द्रवर्णनम् ॥ ४९ ॥

च वाक् च मरुच मन्त्री च समाहारत्वादेकवचनम् । श्रीमान्—कान्-पति सोऽर्थः पूर्वं वर्णित एव । भिर्यं मध्नाति च स चासौ च, मरुच मङ्गल तेन सह साम्यमासम्यतेऽर्थं विहार । कीदृशो मङ्गलः ? 'गम्' गमनकर्ता व्योमि 'भौर' मयप्रद 'भुवितिभि' कोकमयार्थैर्-पुनस्तत्त्वाख्या, "यतो धर्मवतां पुंसां सर्वे सानुग्रहा ग्रहा ।" इति वचनात् सदा—सर्वथा परम्स —साधारण् भासप्रविष्ट उदयः—उदयनो यस्य स । सन्त एव गहनस्थानस्तया कान्तार तत्र स्थित—उपस्थित प्रियं यस्मात् स । बहुगुणः शुभमहानिरीक्षितो यदि, अबहुगुण वक्रितो यदि ॥

इति मङ्गलवर्णनम् ॥ ९२ ॥

अथ बुधवर्णनम्—

तथा विबुधश्रीदमचग्रेण ' इति पदे बुध इत्यस्मिन् विन्यस्म, तत बुधेन—सौम्येन सह साम्यमासम्यतेऽर्थं विहार । कीदृश बुध ? 'गम्' गमनकर्ता व्योमि । ' भौर 'भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी—चन्द्र तस्य इ—लक्ष्मीस्तया राजते—शोभते य स भौर चन्द्रपुत्रत्वादित्यर्थ । भिय वा इरयति—कम्पयति भौर, ' भुवितिभि ' मेरोलम्बनत्वात् । सदाभयस्य पद्मु—स्थानं तस्मात् 'मानम-तिम्रोदय 'केन्द्रस्थानात्स्वमात् प्रतिष्ठाख्ये । सतां—शिष्टानां कान्तानां—तीर्णा भारस्थितं प्रियं येन स । यद्वा सम्यु कान्त स चासौ भारस्थितप्रियश्च । भाग्य—मङ्गलेन मम्माषमर्दिना स्थितप्रिय —उपचिताभिमतस्तु । बहुगुण, सर्वमदेषु सौम्यचारस्य ॥

इति बुधवर्णनम् ॥ ९१ ॥

अथ बृहस्पतिवर्णनम्—

तथा ' श्रीमद्वाग्भटमन्त्रिणा ' श्रीमन्तः—देवा तेषां वाग्भटः—वाग्मी योऽसौ मन्त्री बृहस्पतिः तेन सह साम्यमाकल्पतेऽयं विहार । कर्थंभूतो बृहस्पति ? ' गम्भीर ' गम्भीरस्वरूप, 'भुतिमि ' वेदोक्तेरे सकलशास्त्रश्रवणैर्वा। 'अचरणत' पाठो—शनैश्चराद 'प्रसप्रतिष्ठ' परस्परं महाणां मैत्रीसद्भावात् । ' वप ' अमरदाता । सतां कान्तं—कमनीय मारचितं प्रियं येन स । ' बहुगुण ' प्रचुरपाठवादि गुणोपेत ॥

इति बृहस्पतिवर्णनम् ॥ ९४ ॥

अथ शुक्रवर्णनम्—

तथा श्रियं मन्यन्ति ये ते श्रीमथ —दानवाः तेषां वाग्भट —वाग्मी योऽसौ मन्त्री असुरगुरुः तेन सह साम्यमाकल्पतेऽय विहारः। कीदृशः शुक्रः ' गम्भीर ' गम्भीरार्थशास्त्रकरणात् ' श्रुतिभि ' उपलक्षित सकलशास्त्रश्रवणात् । ' सदा च ' सर्वकाल च ' रणत ' देवै सह सङ्ग्रामकरणात् प्रसप्रतिष्ठ उदयः अभ्युदय पाताले यस्य सः । सत्का—शोभनपामीयाः अन्ताः—पर्यन्ता यस्य पातालस्य तत्र मारचितप्रियः—असुराणां निर्मिताभिमतवस्तु । बहुगुण प्रचुरप्रभगुण ॥

इति शुक्रवर्णनम् ॥ ९५ ॥

अथ शनैश्चरवर्णनम्—

तथा श्रीर्मिम्नाति यः स श्रीमत् तेन श्रीमता 'असाधारणविशेषणात् [illegible] न्यायात शनैश्चरेण सह साम्यमाकल्पतेऽयं विहार ।

कीदृशः शनिः ? ' गम् ' गमनकर्ता गगनाङ्गणे । ' भीरं ' भयप्रदः ' श्रुतिभिः ' नामभयकारी । सदा ' सर्वदा ' अचरणात् ' न विद्यते चरणता—पादविहारसौभाग्यस्य शनैश्चरत्वात् । प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयश्च येन स , सतां—शिष्टानां अस्थानां—कल्याणां न रक्षितं—न निर्मितं प्रियं येन स मिथुनानां वियोगजनक इत्यर्थः । बहुगुणो यदि नीचरणा-गरिष्ठत , अबहुगुणो मधुचरणामरिष्ठत ॥

इति शनैश्चरवर्णनम् ॥ ९६ ॥

अथ राहुवर्णनम्—

तथा ' विधुपर्वोर्ज्जमपक्षेण ' इति पदे बुधभीह इति पदं विशेष्यम् । बुधस्य पुत्रस्य भीर्यस्मात् स बुधभी —चन्द्रः तं हन्ति—अदृश्यत्वं गच्छति विनाशयति वा यः स बुधभीह—राहुः तेन सह साम्यधान-मतोऽत्र विहार । राहुः कीदृशः ? ' गम् ' गमनकर्ता । कालेन सह असमागमवर्ती । ' भीरः ' भयवेश्मनां भयप्रदः । ' श्रुतिभिः श्रुत्र गतो । चक्रम् ' इति पुनरुक्त सकलभयजनकभयकारी । यस्य भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी—चन्द्रः तं—ईरयति—कम्पयति य स भीर । कामिः स इत्या ? श्रुतिभि वैदनाशे । ' सदं ' समागमने महाचरणे—चतुष्पर्वणि भक्षणं वा तेन ' प्राप्तप्रतिष्ठ ' । ' अदय ' [निर्दय] सतनोऽस्यसां भराभा कलोऽन्यथात् । सत्—भयजनकेन निःशङ्क—मनसा तरणेन—तत्पर्यन्तेन आ—समन्तात् रक्षितं—निर्मितं प्रियं दर्शनादि स्वपासारिक येन स । अत एव ' बहुगुण ' महत्त्वीदयगुणः ॥

इति राहुवर्णनम् ॥ ९७ ॥

अथ केतुवर्णनम्—

तथा श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण ' इति पद्ये ' र ' इति विरोध्य-मस्ति, ततश्च रशब्देन शिखी—वह्निरभिधीयते, तत्पर्याय शिखी—केतु तेन सह साम्यमास्थातेऽयं विहार । यथा 'पविच्छरयो दुरारम' इति तथैव विसाम्यमवगन्तव्यम् । केतु कीदृश ? ' गम ' गमन-कर्ता नभसि । ' धीर शत्रूरस्वापि मयप्रद ' श्रुतिभि श्रुतिमात्रैन पुनस्तत्सत्वाप्या । ' सदा ' सर्वदा च ' रणत प्रामप्रसिद्ध- ' रम — सहग्रामस्तत्र यस्—' तमु यमु उपशमे ' मायविकल्प ततस्तमा रम्यतमा ग्रामप्रसिद्ध. । ' भव्य ' निर्दय । सर्ता कल्याणे चिरं प्रियं यस्मात् स', बहुगुणो यदि नीचस्थानस्थित, अबहुगुणो यदुच्चस्थानस्थ ॥

॥ इति केतुवर्णनम् ॥ ४८ ॥

अथ महेश्वराभिरचन्द्रवर्णनम्—

तथा मथनेण सह साम्यमास्थातेऽयं विहार । मशब्देन महेश्वराभिधीयते, तस्य चन्द्र —मौलिचन्द्रमा तेन । कीदृश महेश्व-रगिरचन्द्र ' गम्भीर कमिः ? श्रुतिभि गङ्गाजलप्रवाहपात-न्म्यप्रवणी । सह वा—दानेन स सदा—महेश्वरः, तस्य सत्कान्तामाः—गौतमस्य गर्जितं प्रियं—निधुवनावसरे यौपापितं येन स । बहव — प्रभुग कान्तिसौन्दर्यादयो गुणा यस्य स ॥

इति महेश्वराभिरचन्द्रवर्णनम् ॥ ४९ ॥

अथ महेश्वरहासवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र-भाइव हासलक्षणतेन सह साम्यमाकलय्यतेऽर्धं विहार । महेश्वरहास कीदृश ? 'गम्यम् सकलकैलासेऽप्यपि गमनकर्ता । तथा 'मीर' मानि—मध्यमणि विपन्ते यस्य स मी—चन्द्र तस्य ईरः—कम्पो यस्मात्, यत्किम्नाम मपि निराधकार इत्यर्थः । यद्वा मी—चन्द्रः तस्य ई—कान्तिस्तद्र राजते—शोभते च स । 'श्रुतिभि' व्याख्यातासमर्थे । 'सदा च' सर्वकार्ये च रणतः ' प्रतिपाद्यत्वाच ' प्रमाणप्रतिष्ठोऽयम् सम्यगाहा-रम्योमति । सख्यो—साम्यौ ये कान्ते—महागौर्यौ तयोः 'रचितप्रिय विराजितानन्द । बहुः—प्रचुरः चमत्कारलक्षणो गुणो यस्य स ॥

इति महेश्वरहासवर्णनम् ॥ ५० ॥

अथ महेश्वरभस्मोद्धूलनवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र इव प्रोज्ज्वल, यद्वा चन्द्र—कर्पूर स इव धौतत्वो योऽसौ भस्मोद्धूलनप्रकार तेन सह साम्यमाकलय्यते-ऽर्धं विहार । कीदृशो महेश्वरस्य भस्मोद्धूलनप्रकार ? गम्भीरा, न ज्ञायतेऽसौ मनसा निर्मित, कर्पूरपारीस्थासा वा, रूप्यद्युतिनिर्मितो वा, स्फटिकचालकपटितो वा, तुहिनपिण्डविरचितो वा, चन्द्रम [निष्यन्दनिष्पादितो वा इति संशयजनकम् ।] 'श्रुतिभिः' तदोपविष्टप-नामनाभिरूपमन्त्रमणोद्भवप्रतिपापमपनस्तुतिमन्त्रसंवसितवेदोमरगणै । 'च रणत' मत्समैव प्रतिपादितेभ्य अन्यबलविशेषेभ्य 'प्रमाणप्रसिद्ध' स्थापयत्वात समीरे । 'इव ' प्रणतानां वाञ्छितार्थदाता । सत्यस्य-

मा—गौरीगाङ्गाया रचितप्रिय:,आश्लेषसमये कर्पूरचूर्णसौभाग्यजननात्, अत एव 'बहुगुण' प्रकृष्टमहिमा ॥

इति महेश्वरमस्मोत्कुल्लप्रकार ॥ ५१ ॥

अथ दानववर्णनम्—

तथा विबुधानां या श्री:—लक्ष्मी तां हृतीति य स [विबुध-ह –] दानव तेन सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहार। कीदृशो दानव ? गम्भीर, । दुर्धर्षमभ्यस्त्वात । 'भृतिभि' पाताल्गाङ्गाश्रय-भानमनवैः । 'सदा' सर्वदा भचरणा —सर्पा नागकुमारा इत्यर्थ तैश्च प्रासप्रतिष्ठ: । 'मदय' निष्कृप । सत्कान्तानां-अमुगाङ्ग-नानां रचितप्रिय: । 'बहुगुण' प्रतिपक्षप्रहारे प्रहार विविधरूपधारी, मायाविलासात् ॥ दानववर्णनम् ॥ ५२ ॥

अथ नरवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! नरेण सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहार । कीदृशो नरः ? गम्भीर,' गाम्भीर्यमाक् भुतिभि:' सकलशास्त्रश्रवणै मकर्ण इत्यर्थ । 'सदा सर्वदा 'चरणतः चरणाभ्यां सञ्चरणाद् वा प्राप्तप्रतिष्ठ: पृथिव्याम् । 'दय' दाता । सती साऽध्वी कान्ता तया रचितप्रिय' निर्मिताभिप्रेतरति । 'बहव' प्रचुरा गाम्भीर्य शार्यादयो गुणा यस्य ॥

॥ इति नरवर्णनम् ॥ ५३ ॥

अथ लक्ष्मीदन्तवर्णनम्—

श्रियं हन्ति य स श्रीह तेन सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहार.

कीदृश ? गम्भीर, कामि ! 'श्रुतिभि' गीतादिश्रवणे । 'सदा' सह दा—दानेन वर्तते यत् तत् सदम् तच्च तदावरणं च तस्मात् दानसहितात् व्याचरणात्—परस्त्रीसम्भोगात् इत्यर्थः । 'मदन' निर्देय. कृपणो बालस्य बान्धवचित्तसम्भागे प्रगल्भा मार्गविषये प्रतिष्ठा यस्य म, धामान् देवगुरून् न मन्यत इत्यर्थः । सती—शीलवती या कान्ता—कमनीयशरीरा स्त्रिय ताभिः रचितं प्रिय—आक्षेपादिकं येन सः परयुवतिषु निपुणप्रियतमा हारिताखिलवसुविभवेण इत्यर्थः । अत एवाऽबहुगुणः—निर्गुण ॥

इति कामीहस्तवर्णनम् ॥ ५४ ॥

अथ हेममयचन्द्रवर्णनम्—

तथा हेमचन्द्र—सुवर्णचन्द्र तेन सह साम्यमासम्यतेऽस्य विहार । कीदृश हेमचन्द्र ? 'गम्भीर' गम्भीरध्वानः । कामि ! 'श्रुतिभि' घटनस्फुटघटद्धारयान्तश्रवणे काञ्चनस्य सूक्ष्मघटनेऽस्मिन् मधुर स्वरो भवति, गाढपाटप्रहरणेन गम्भीर स्वरा भवति इति । चन्द्रस्तु श्रुतिभि—गम्भीर इति हेमचन्द्रस्य च साम्यम् । हेमचन्द्र सदा 'चरणतः' पादादारभ्य स्त्रीणां पुरुषाणां च प्राप्तप्रतिष्ठः उदयो यस्य स चन्द्रस्तु 'चरणत' सञ्चारात् प्राप्य प्रतिष्ठा उदयेऽस्तमयपर्यन्ते येन स, हेमचन्द्र सत्कान्ते—सती मस्तकपर्यन्ते व्यापितेन—भारचमता प्रिय—अभिमत चन्द्रस्तु सत्कान्ताः—तारा तासां रचितप्रियः—निर्मितानन्दः । हेमचन्द्रस्तु सानत बहुगुण—बाल्यादिगुणोपेत अस्ति चान्यार्थे वृत्तम्—

" सौवर्ण चक्रम अगाम विकर्ष पत्युर्वियोगानले—

वाच्यः सिंगल्मनात्मम् मिहरिणा सक्त च भर्तु स्मृते–
    स्वद्रुवार्सेगमनं यथा त्वपमपि श्रीहेमचन्द्रः स्मृत ॥ "
                इति श्रीहमममचन्द्रवर्णनम ॥ ५५ ॥

अथ याचकवर्णनम्—

सथा थिय इहते—याचते श्रीह –'कर्मगाऽण' (सिद० ५। १।
७२) इत्यंण याचक इत्यम , तन सह साम्यमामनातेऽथ विहार ।
कीदृशो याचक ' 'गम्भीर अकोपनप्रकृत । कामि ! मुनिभि '
रानु मन्त्रिपिनीभि कर्णकटुकवाक्यपरो । 'सदा वगत मनतं
गृहे गृहं क्रमगात् प्राप्ता प्रतिष्य्र भिक्षा —अरस्थानं मासादमास
प्राप्तिर्यन स । 'सत्कान्तारविनप्रिय सति–पुण्यकान्तारैमि [मयद]
कान्तार–अग्ये पिना–उपचिना प्रिया–कान्ता यस्य स ।'सवद्गुण '
सकृग्गुणर्गहम । तथा च प्रोक्तम—

' तृणं लघु तृणात् तूर्लं तूलादपि हि याचकः ।
वायुना कि न नीतोऽसौ ? मामपि मार्थयिष्यति ॥ '
                इति याचकवर्णनम् ॥५६॥

अथ निष्कामवर्णनम्—

यथा श्रीदन–श्रीमता ' न्हन ' इ –काम तेै हर्दर्शि इर –
निष्पगतो निष्काम तेन सह साम्यमाम्नातऽथ विहार । कीदृशो
निष्काम ' ' गम्भीर गम्भीरस्वभाव , कामि ' ' मुनिभि '
मिमान्तरो । 'सदा' सर्वदा पत्तन –नागिनाग्रामप्रतिरु. छन्द
स्थाम । ग्न–ऊर्ध्वं स्थाणपरारो भय–गमनं यस्य स । मनो–

अथ महेश्वरहासवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र—चाहास्य हासरूपत्वेन सा साम्यमुपगतेऽयं विहारः। महेश्वरहास कीदृश ? 'मम' सकलेऽलोकेऽपि गमनकर्ता। तथा 'मीर' भाति—नश्यति विपन्ने यस्य स मी—चन्द्र तस्य ईरः—कम्पो यस्मात्, चन्द्रिकाम् अपि तिरस्कार इत्यर्थः। यद्वा मी—चन्द्रा तस्य ई—कान्तिस्तया राजते—शोभते य स। 'भूतिभि' भस्मप्रसादसम्पर्कैः। 'सदा च' सर्वकाले च रणतः' प्रतिध्वन्याच 'प्राप्तप्रतिष्ठोऽयम् धन्यम्यया- म्योमति। रूप्यौ—साम्यौ ये कान्ते—गङ्गापार्वत्यौ तयोः 'रचिताभि' विरचितामन्द। चारु—मधुरः मध्याह्नलक्षणो गुणो यस्य स ॥

इति महेश्वरहासवर्णनम् ॥ १० ॥

अथ महेश्वरभस्मोद्धूलनवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र इव शोभमानः, यद्वा चन्द्र—कर्पूर स इव धवलो योऽसौ भस्मोद्धूलनप्रकार तेन सह साम्यमुपगतेऽयं विहार। कीदृशो महेश्वरस्य भस्मोद्धूलनप्रकार ? गम्भीरः, न ज्ञायतेऽसौ भस्मना निर्मितः, कर्पूरपरागभासो वा, रूप्यचूर्णनिर्मितो वा, स्फटिकशकलसमरचितो वा, तुहिनपिण्डविरचितो वा, सकलचन्द्र- [निस्यन्दनिष्पादितो वा इति संशयजननात् ।] 'भूतिभिः' तदुपभोगकृत- नमनाभिरूपक्रमसमोऽप्रमतिपायमानस्तुतिभिस्सर्वसम्भावितैर्महेश्वरोद्गारैः। 'च रणतः' शब्दायमानैः प्रतिपादितेभ्यः मध्यमनाविशेषेभ्यः 'प्राप्तप्रतिष्ठ' श- म्भुस्थान शरीरे। 'इव' प्रणतानां साम्भिव्यर्थनाद्य। सत्कान्त-

या—गौरीगाङ्गाया रचितप्रियः,भाळेऽस्तमये कर्पूरचूर्णसौभाग्यजननात्, अत एव 'बहुगुण' प्रकृष्टकलिमा ॥

इति महेश्वरमस्मोरमूकप्रकार ॥ ५१ ॥

अथ दानवबर्णनम्—

तथा विबुधानां या श्री —लक्ष्मी- तां हन्तीति य स [विबुध-द –] दानव तेन सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहारः। कीदृशो दानव ' गम्भीर, । दुर्धर्षमध्यस्थत्वात् । ' श्रुतिभि ' पातालगाह्माभरण-ध्यानमन्त्रैः । 'सदा' सर्वदा अचरणा —सर्पा नागकुमारा इत्यर्थः तेभ्य प्राप्तप्रतिष्ठ । ' अदय ' निर्दयः । सत्कान्तानां-असुराङ्ग-नानां रचितप्रियः । 'बहुगुण ' प्रतिपक्षप्रसङ्गे प्रहारे विविधरूपधारी, मायाविकत्वात् ॥ दानवबर्णनम् ॥ ५२ ॥

अथ नरवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! नरेण सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहार । कीदृशो नरः ! गम्भीर, ' गाम्भीर्यभाक् श्रुतिभिः ' सकलशास्त्रश्रवणै सकर्ण इत्यर्थः । ' सदा सर्वदा ' चरणतः चरणाभ्यां सञ्चरणात् वा प्राप्तप्रतिष्ठ पृथिव्याम् । ' दय ' दाता । सती याऽसौ कान्ता तया रचितप्रिय ' निर्मिताभिप्रेतरति । 'बहुब ' प्रचुरा गाम्भीर्यौदार्यादयो गुणा यस्य ॥

॥ इति नरवर्णनम् ॥ ५३ ॥

अथ लक्ष्मीहन्तृवर्णनम्—

प्रियं हन्ति य स प्रौढ तेन सह साम्यमाश्रित्यतेऽयं विहार

कीदृश ? गम्भीर, काभि ? 'श्रुतिभि' गीताधिकमक्षणी । सदा ' सह दा—दानेन वर्तते यत् तत् सदम् तस्य सदाचरणं च तस्मात् दानसहितात् आचरणात्—परस्त्रीसम्भोगात् इत्यर्थः । 'मदन'निर्दय इत्यनो कामस्य सान्त्वनचित्तसम्भागो प्रगल्भा कामविषये प्रविष्ट यस्य स न्यायान् देवगुरून् न मन्यते इत्यर्थः । सदा—शीलवतो या कान्ता —कमनीयशरीरा स्त्रिय तामिः रचितं प्रिय—आश्लेषादिक येन सः, परयुवतिषु निपुणप्रियतमा कारितसम्भ्रमेण इत्यर्थः । अत एवाऽनुगुणः—निर्गुण ॥

इति सप्तमीहम्सवर्णनम् ॥ ५४ ॥

अथ हेममयचन्द्रवर्णनम्—

तथा हेमचन्द्र —सुवर्णचन्द्र तेन सह साम्यमास्माकतोऽत्र विचारः कीदृश हेमचन्द्र ? 'गम्भीर ' गम्भीरध्वानः । काभि ? 'श्रुतिभि ' घटनसमुच्चयह्रदयधम्यमकणी काञ्चनस्य सूक्ष्मघटनयैकमयी मधुर स्वरो भवति, गारुपाटमहत्त्वन गम्भीर स्वरा भवति इति । चन्द्रस्तु श्रुतिभि—गम्भीर इति हेमचन्द्रस्य च साम्यम् । हेमचन्द्र सदा 'चरणक' पादाग्रस्य स्त्रीणां पुरुषाणां च प्रमप्रतिष्ठ: उदयो यस्य स चन्द्रस्तु 'चरणठ सदागत्य प्रभा प्रतिष्ठा' स्वयेउदयपर्वते येन स, हेमचन्द्र सत्कामस—सतां मस्तकपर्यन्तं धारयितेन—धारणतया प्रिय—अभिमत, चन्द्रस्तु सत्कान्ता:—तारा तासां रचितप्रिय:—निर्मितानन्दः । हेमचन्द्रस्तु तमत बहुगुण —कान्त्यादिगुणोपेत अस्ति पलार्थे इदम्—

" सौवर्णं वसन्तं जगाम विरुवं पत्युर्वियोगागमे—

स्तन्व्या' कस्मिन्मनसमो विप्रव इत्येपाऽपि ही दु'खिता।

ाप्ये सिक्तमनामयं मिहरिणा सर्क च मर्त्त्यः स्मृते-
रुच्छ्नासैर्गमन यया स्वयमपि श्रीहेमचन्द्रः स्मृतः॥ "
इति श्रीहेममयचन्द्रवर्णनम ॥ ५५ ॥

अथ याचकवर्णनम्—

तथा धिर्म इहत—याचने श्रीह —'कर्मगोऽण' (सिद्ध० ५। १। ७२) इत्यणि याचक इत्यथ , तन सह साम्यमानम्वतेऽय विहार । कीदृशा याचक ' 'गम्भीर' अकोपनप्रकृ स । कामि ' भुमिमि' यानु सम्बन्धिनीभि कर्णकटुकवाक्यग्रवणै । 'सदा चग्गत' सतत गृहे गृहे क्रमगात् प्रामा प्रतिग्राम स्थिति —मरणान्त ग्रामाद्ग्राम प्रामिर्वन स । 'सत्कान्तारविनाप्रिय सति—पुण्यक्रमादिमि [मधुदे] कन्तार—मरम्ये विना—त्यक्तिा प्रिया—कान्ता यस्य स।'अवद्गुण ' सकलगुणरहित । तथा च प्रोकम—

" तृणं लघु तृणात् तूलं तूलादपि हि याचक ।
वायुना कि न नीतोऽसौ ? मामपि मार्थयिष्यति ॥ "
इति याचकवर्णनम ॥५६॥

अथ निष्कामवर्णनम्—

तथा श्रीदेन—श्रीमता ' न्दम ' इ —काम तैं इर्थीनि न्द — कामापहागी निःकाम तन सह साम्यमानम्वतेऽयं विहार । कीदृशो निष्काम ' ' गम्भीर गम्भीरस्वभाव , कामि ' ' ह्रुतिभि ' सिद्धान्तवाणी । 'सदा' सर्वदा चग्गाम —चारित्राम ग्रामप्रतिष्ठ 'सम्य मशाम्य । उत्—ऊर्ध्व स्वर्गापवर्गादौ अय —गमन यस्य स । मर्ता-

यस्यायां यतज्ञानत्रयि सिद्धैरुपलक्षितः । 'सदा' सर्वदा नित्य इत्यर्थः । 'चरणस्य ' चारित्रात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय ' सम्प्रतिष्ठ उदय अभ्युदयो यस्य स । सतां—साधूनां कान्त–कमनीयं चारित्रं श्रियं—साम्राज्यसुखं येन स । 'बहुगुण ' ज्ञानदर्शनचारित्रगुणसम्पन्नः ।

इति मोक्षपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६१ ॥

अथ मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम्—

तथा श्रीमद्राज्ञा—श्रीसरस्वत्या सह साम्प्रतमहमत्रैव विहार । श्रीमान् कीदृशी ' गम्भीरा कामिः ! 'श्रुतिभिः' श्रवो—सारं जिते येषां ते श्रुतिन —श्रुतशास्त्रैरुपलक्षिता, सेवाभिमागते । 'सदा' सर्वदा अहर्निशं 'चरणस्य ' पादादारभ्य प्राप्तप्रतिष्ठ —समचतुरस्र उदय–उद्गमो यस्याः सा । 'सत्कान्ता' शोभनमस्तकपर्यन्ता । 'रचितप्रिय' रचितपरत्वाना महाकवीनाम् । 'बहुगुणा समस्तगुणनिधानम् ॥

इति मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम् ॥६२॥

अथ वचनरूपवाग्वर्णनम्—

तथा वचनरूपया श्रीमद्राज्ञा सह साम्प्रतमहमत्रैव विहार । श्रीमान् कीदृशी ! गम्भीरा, कामिः ! 'श्रुतिभि ' संस्कृत—प्राकृत—मागध—शौरसेन—पैशाचिका–ऽपभ्रंशरूपभाषायां । यद्वा गम्भीरा कैः 'श्रुतिभि ' श्रुतज्ञानधारिभि , अनेकार्थतां प्रापिता गणधरैरित्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'रणत' शब्दायत् यस्यो प्रतिभाग्रन्थस्य दया सा । सन्तु–विद्वत्सु कान्ता–कमनीया सत्कान्ता । रचितं रचना वैदर्भी-गौडीय पाञ्चालीरूपा तेन प्रिया–सकलजनवल्लभा । 'बहुगुणा' ओजः प्रसादिगुणोपेता ॥

॥ इति वचनरूपवाग्वर्णनम् ॥ ६३ ॥

अथ भीमदाशार्णवर्णनम्—

तथा भीमत् वाक् भीमद्वाक्—आर्शाक्षणा तथा सह साम्य माश्रमतेऽस्य विहार। कीदृशी भीमद्वाक्? गम्भीरा कामि "श्रुतिमि" परवनप्रतिपादितप्रसिमतुतिश्रवणे। तथा 'सदा' सततं 'भावरणतः सेवक भाज्ञापितविशेषविधानात्' 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' सम्यगमाहात्म्या। सत्सुधादेशकारिषु श्चत्कारचित्तं प्रिय—अभिप्रेत यस्याः सा सत्कारचित्तप्रिया। 'बहुगुणा' प्रभूतगुणा

इति भीमदाशार्णवर्णनम् ॥६४॥

अथ सुभटवर्णनम्—

तथा भटेन—सुभटेन सह साम्यमाश्रमतेऽस्य विहारः। कीदृशो भट? 'गम्भीर' प्रगल्भ। कामि ' 'श्रुतिमि प्रसिभटश्रवणे। 'सदा च सततं 'रणस' 'सङ्ग्रामात् प्राप्तो प्रतिष्ठा उदयश्च येन स। 'सत्कारचित्तप्रिय' सत्—शतसहस्रयोमितया शासन कार्तं—कमनीयं यत् भार—अरिसमूहत्रस्तेन 'चित्तं उपचितं—प्रियं सन्तोषो येन स। 'बहुगुण बहुप्रत्ययशासनगुणशील ॥

इति सुभटवर्णनम् ॥ ६५ ॥

अथ मन्त्रवादिवर्णनम्—

तथा 'मन्त्रिणा' मन्त्रवादिना सह साम्यमाश्रमतेऽस्य विहार। मन्त्रवादी कीदृशः? गम्भीर., कामि ' 'श्रुतिमि ' मन्त्रकोपार्जित कीर्तिश्रवणे। 'स मन्त्रवादी वा—खण्डने शत्रूणामिति गम्यम्, यथा मन्त्रबलेन भारमविद्यादेरस्तेन —खण्डनं भरण—विपादेः सवारण मक्षणं च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—मन्त्रवादिषु प्रसिद्धि उदय—समृद्धिश्च येन

साधूनां मुनीनां मार्गेण कान्ता—दीक्षात्मना तस्या रचितं प्रियं येन स।
'बहुगुण' सकलगुणसमोपेतः ॥

इति निष्कामवर्णनम् ॥ ५७ ॥

अथ धर्म [पुरुषार्थ] वर्णनम्—

तस्य धीः—धर्मीः तस्या मतः—अभिप्रेत तं करोति 'मिन्
मयुर्के मास क्ष्णापिद्यु' (शिशु० २।४। ४२) इति शिशि 'मिन्'
(शिशु० ५।१।१४८) इति मिन् तयोरपि धीमत्—धर्मः, तेन सह
साम्यमास्यतेऽयं विहार । कीदृशो धर्म ? 'गम्भीरः गम्भीरार्थः, धार-
मपि कुर्वन्तः सौनिका 'वय धर्म कुर्महे' इति प्रतिपादनमकरणम्।
धर्मोऽपि शब्दसाम्येन क्रियमाणोऽपि स्वर्गनरकफलो दृश्यते, दुग्धोप
मेसुग्धार्कक्षीरयो' एवं हि पुष्टिं जनयति पीयमानम्,मपरमन्यस्य
क्षोऽसौ धर्म गम्भीर, 'श्रुतिभि' वेदैः, तेषु 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि'
(छां उ अ. ८) इति प्रतिपाद्य 'अग्नीषोमीयम्' इति प्रतिपादितम्।
तत्र व्याख्यातृमतानन्त्य भवे—पशुभिरिति व्याचक्षते मम
पुरुष । ये तु पारम्पर्येणाऽस्य वेदवाक्यस्य व्याख्यां जानते ते वैन्य
मिपापिष्टिभिरीहिभिर्यष्टव्यमिति ब्रुवते, न वाक्यस्य हृदयमा—भिप्रायेषि
वीहय इति सिद्धान्ते मकल्पात्। किञ्च यदि श्रौतकोन स्वर्गः प्राप्यते
तर्हि नरकगामन्येषुरपि नास्तीति गम्भीरो धर्मः।'सदा' सर्वदा 'सन-
पात' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठ —सम्यमहात्म्य तदन —महान्पुरुषो निर्मा-
णावाप्तिर्यत्र स । 'सकान्तारप्रिसप्रिय' सतां कान्तं—कमनीयं व्यव-
सितं—निर्मितं प्रियं येन स । 'बहुगुण' सम्यग्दर्शनचारित्रादि
गुणोपेत ॥

इति धर्मवर्णनम् ॥ ५८ ॥

अथ अर्थपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा श्रीशब्देन अर्थः प्रतिपाद्यते, स च द्वितीयः पुरुषार्थः, सोऽपि वर्णनीय इति तया श्रिया सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । कीदृशी श्री ' 'गाम्' गच्छति विमच्छतीत्यर्थः । तथा 'भीरा' भमप्रदा राज-काम्याद-सस्कराग्निसप्तव्याधिप्रभृतिभिर्भयमेव वितरतीत्यर्थ । 'भुक्तिभि ' भुक्तं विद्यते येषां ते भक्तिन—भुक्तधरास्तै भुक्तिभिः 'सदा' सह सम्बन्धेन इयं वर्त्तते इत्यभिहिता । 'रणत्त ' सद्गमामात् 'प्राप्तप्रतिष्ठेयया सम्बोध्यति । 'सत्कान्ता' सतां—शिष्टानां क—सुखं अन्तयति या सा सत्कान्ता न रचितप्रिया । 'अबहुगुणा ' निर्गुणा इत्यर्थ ॥

इत्यर्थपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ५९ ॥

अथ कामपुरुषार्थवर्णनम्—

तया श्रिया उपलक्षित इ —कामस्तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । कीदृश काम ' गम्भीर , कामि ' ' भुक्तिमि सुरतकुशलप्रमदैः । 'सदा' सर्वकाल 'रणत्त प्राप्तप्रतिष्ठः। 'भवय 'निष्करुण., कामिजनजन्यापादने लुब्धक इव । सतां—पुरुषाणां कान्तानां—सत्कलत्राणां परिचितप्रिय रचिताक्षेमसुख । 'बहुगुण ' बहुटित्रप्रेमबकोदण्ड इत्यर्थ । इति कामपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६ ॥

अथ मोक्षपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा 'श्रीमद्रा' श्री —अनन्तज्ञानदर्शनसुखवीर्यात्मिका सा विद्यते येषां ते श्रीमन्त —सकलकर्मक्षयसिद्धास्तेषां धार्म—गमन यत्र स श्रीमद्रा—मोक्ष तेन सह साम्यमालम्बतेऽयं विहार । कीदृशस्तुर्य पुरुषार्थ । 'गम्भीर ' अनन्तसिद्धानामवकाशदानात् । 'भुक्तिमि ' पूर्वा-

करिरव ! गम्भीरः, कामि ! 'श्रुतिमि' गीतादिश्रवणे । 'सदा' सह दा—दानेन वर्तते यत् सत् सदम् तच्च तदाचरणं च तस्मात् दानसहितात् आचरणात्—परार्थसम्भोगात् इत्यर्थः । 'अदय-निर्दय कृपणो याचकस्य धान्यवित्तसम्भोगे प्रगता याचनविषये प्रतिष्ठा यस्य स, यास्मन् देवगुरून् न मन्यस इत्यर्थः । सतां—शीलवतां या कान्ता—कमनीयशरीरा श्रिय तामिः रचितं प्रियं—व्यापेक्षाधिक येन सः पत्युवद्धिषु मिथुनमिथ्यतया हारिकस्य प्रकटविप इत्यर्थः । कव एवाऽसद्गुणः—निर्गुण ॥

इति कमलीहस्तवर्णनम् ॥ ५४ ॥

अथ हेममयचन्द्रवर्णनम्—

यथा हेमचन्द्र —सुवर्णचन्द्र तेन सह साम्यमालम्बतऽयं विशदः कीरस्य हेमचन्द्र ' 'गम्भीर' गम्भीरध्वानः । कामि ! 'श्रुतिमि' पटनसमुपटङ्कारात्मकश्रवणे काञ्चनस्य सूक्ष्मपटमध्यमस्या मधुर स्वरो भवति, गाढपातप्रहृतस्य गम्भीर स्वरो भवति इति। चन्द्रस्तु श्रुतिमि-गम्भीर इति हेमचन्द्रस्य च साम्यम् । हेमचन्द्र सदा 'चरणस्य' पादाग्रारम्भ स्त्रीणां पुरुषाणां च प्रासप्रक्षिप्तः उत्तमो यस्य स, चन्द्रस्तु 'चरणत सदाराम प्रभा प्रतिष्ठा' अपेक्ष्यवर्तते येन स हेमचन्द्र सत्कान्त—सतां मस्तकपर्यन्ते धारयितेन—धारचनस्य प्रिय—अभिमत चन्द्रस्तु सत्कान्ताः—तारा तासां रचितप्रियः—निर्मितानन्दः । हेम चन्द्रस्तु तावद् बहुगुण —कान्त्यादिगुणोपेत अस्ति चात्रार्थे इत्थम्—

' सौवर्णं वर्ण्यं नगाम विवर्ण पत्युर्वियोगानले—

स्वन्त्या केलिमसद्यो विधुत इत्येपाऽपि ही दुःखित ।

वाम्यैः सिक्तमनात्मम् मिहरिणा सक्तं च भर्तुः स्मृते-
रुच्छ्‌वासैर्गमनं यथा स्वयमपि श्रीहेमचन्द्रः स्मृतः ॥ ”

इति श्रीहेमयचन्द्रवर्णनम् ॥ ५५ ॥

अथ याचकवर्णनम्—

तथा प्रिय इहत—याचते औह —'कर्मणाऽण्' (सिद्ध ५। १। ७२) इत्यनि याचक इत्यर्थ, तेन सह साम्यमाल्म्बतेऽयं विहार । कीदृशो याचक ' 'गम्भीर अकोपनप्रह त । काभि ' श्रुतिभि ' वाग्‌ मन्माम्भिनीभि कर्णकटुकवाक्यश्रवणे । 'सदा चरन्त सततं गृहे गृहे क्रमगात् प्राप्ता प्रतिष्ठा स्थिति —भवरधानं प्रासादप्रास प्राभिर्यन स । 'सत्कान्तारचितप्रिय सति—पुष्पफलादिभि [सम्पद्] कान्तारे—अरण्ये चिता—उपचिता प्रिया—कान्ता यस्य स ।'अवद्गुण ' मप्रगुणरहित । तथा च प्रोक्तम्—

' तृणं लघु तृणात् तूलं तूलादपि हि याचकः ।
वायुना किं न नीतोऽसौ ? मामपि मार्गयिष्यति ॥ ”

इति याचकवर्णनम् ॥५६॥

अथ निष्कामवर्णनम्—

तथा श्रीदेन—श्रीमता ' मदन ' इ —काम तं हन्तीति इह — क्षमापहारो नि काम तेन सह साम्यमाल्म्बतेऽयं विहार । कीदृशो निष्काम ' 'गम्भीर गम्भीरस्वभाव, काभि ' 'श्रुतिभि ' सिद्धान्तवक्यै। 'सदा' सर्वदा चरणत —चारित्रात 'प्राप्तप्रतिष्ठ.'सम्प्राप्तम्य । ग्य—ऊर्ध्वं स्वर्गापवर्गतो भय —गमनं यस्य स । सतां—

अथ महेश्वरहासवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र-आह्लाद हासकस्तेन सह साम्यमाकलयतेऽयं विहार । महेश्वरहास कीदृश ! 'सप्तलोकेष्वपि गमनकर्ता । तथा 'भीर' भानि—नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्य स भी—चन्द्रः तस्य ईरः—कम्पो यस्मात्, चन्द्रिकामपि निरादरकार इत्यर्थः । यद्वा भी—चन्द्रः तस्य ई—लक्ष्मीस्तद्वद् राजते—शोभते य स । 'श्रुतिभिः' व्याख्यासम्पन्नैः । 'सदा च' सर्वकाले च रणतः' प्रतिशब्दायमान 'प्राप्तप्रतिष्ठोऽस्य [illegible] रम्योऽसि । तयोः—साम्ब्यौ ये कान्ते—गङ्गागौर्यौ तयोः 'रचितप्रिय' विरचितानन्द । बहु—प्रचुरः [illegible]णो गुणो यस्य स ॥

इति महेश्वरहासवर्णनम् ॥ ५० ॥

अथ महेश्वरभस्मोद्धूलनवर्णनम्—

तथा यस्य—महेश्वरस्य चन्द्र इव शोभनस्य, यद्वा चन्द्र—कर्पूर स इव धौतस्ते योऽसौ भस्मोद्धूलनप्रकार तेन सह साम्यमाकलयतेऽयं विहार । कीदृशो महेश्वरस्य भस्मोद्धूलनप्रकार ' गम्भीरः, न ज्ञायतेऽसौ भस्मना निर्मित, कर्पूरपारीभस्मसो वा, रूप्यचूर्णनिर्मितो वा, स्फटिकचूर्णकल्पितो वा, तुहिनपिण्डविरचितो वा, चन्द्रस्य [निस्यन्दनिष्पादितो वा इति संशयजननात् ।] 'श्रुतिभिः' तदोषविलक्षण[illegible]प्रतिपादनसमस्तश्रुतिमन्त्रसमस्तिवेदैरपरै । 'च रणतः' यद्यपि प्रतिपादितेभ्यः अध्ययनविशेषेभ्य 'प्राप्तप्रतिष्ठ' [illegible]भ्यसत्त्वात शरीरे । 'बहु' प्रचुरतासां चाभिव्यक्तार्थतया । सत्या[illegible]

मा:—गौरीमाहात्म्या रचितप्रिय आश्लेषसमये कर्पूरचूर्णसौभाग्यजननात्, अत एव 'बहुगुण' प्रकृष्टपक्षस्मिमा ॥

इति महेश्वरमस्मोद्धूलनप्रकार ॥ ५१ ॥

अथ दानववर्णनम्—

तथा विबुधानां या श्रीः—लक्ष्मीः तां हरतीति य स [विबुध-ह—] दानव तेन सह साम्यमाम्नायतेऽर्थं विहार। कीदृशो दानव ' गम्भीर, । दुर्लक्ष्यमध्यत्वात्। 'क्षितिमि ' पातालगाहाश्रयण-व्यापारपरः। 'सदा' सर्वदा अचरणा—सर्पा नागकुमारा इत्यर्थः तेभ्यः प्राप्तप्रतिष्ठः। 'अदय ' निष्कृपः। सत्कान्तानां—असुराङ्ग-नानां रचितप्रियः। 'बहुगुण ' प्रतिपक्षप्रवृत्ते प्रहार विविधरूपधारी, मायाविस्वात ॥ दानववर्णनम् ॥ ५२ ॥

अथ नरवर्णनम्—

हे चौलुक्य ! नरेण सह साम्यमाम्नायतेऽर्थं विहार । कीदृशो नरः ? गम्भीरः ' गाम्भीर्यभाक् क्षितिमि: ' सकलकलाकलापवर्णी सकर्म इत्यर्थ । ' सदा सर्वदा ' चरणतः चरणाभ्यां सञ्चरणात् च प्राप्तप्रतिष्ठः पृथिव्याम्। ' दय ' दाता। सती साऽसौ कान्ता तया रचितप्रिय ' निर्मिताभिप्रेतरति । 'बहव' प्रचुरा गाम्भीर्यौ दार्यादयो गुणा यस्य ॥

॥ इति नरवर्णनम् ॥ ५३ ॥

अथ लक्ष्मीहस्तवर्णनम्—

कीदृश ! गम्भीर-, कामि ! 'श्रुतिमि' गीतादिश्रवणे । 'सदा' सह दा—दानेन वर्तते यत् तत् सदम्, तस्य तदाचरणं च तस्मात् दानसहितात् आचरणात्—परस्त्रीसम्भोगस्य इत्यर्थः । 'अनय' निर्दय हृदयो दानस्य कामस्य चित्तसम्भोगे प्रगता, कामविषये प्रतिष्ठा यस्य स, धामान् देवगुरून् न मन्यत इत्यर्थः । सतां—स्त्रीमनतां च कान्ता—कमनीयशरीरा प्रिय तामिः रचितं प्रियं—आक्षेपादिकं येन सः परपुरुषेषु निभुवनप्रियतमा हारितसकलप्रेमिण इत्यर्थ । अन पदाऽनुगुणः—निर्गुण ॥

इति सवमीहृदयवर्णनम् ॥ ५४ ॥

अथ हेममयचन्द्रवर्णनम्—

तथा हेमचन्द्र—सुवर्णचन्द्र तेन सह साम्यमाऽऽम्बतऽयं विरम्य कीदृश हेमचन्द्र ! 'गम्भीर' गम्भीरध्यानः । कामि ! 'श्रुतिमि' पटनसमुत्पद्यमानश्रवणे काञ्चनस्य सुरूमपटनवेलायां मधुर स्वरो भवति गाढपाटमहृदयन गम्भीर स्वरा भवति इति । चन्द्रस्तु श्रुतिमि— गम्भीर इति हृदयधर्मस्य च साम्यम् । हेमचन्द्र सदा 'चरगत' पाण्डुरस्य धीरां पुरुषाणां च प्राप्तप्रतिष्ठः उदयो यस्य स चन्द्रस्तु 'चरगत' मधागम प्राप्ता प्रतिष्ठा उदयेऽस्तमयने येन स हेमचन्द्र स कान्त—सतां मस्तकपर्यन्त धारणेन—धारणया प्रिय—भवन्ति चन्द्रस्तु सत्कान्ता—तारा तासां रचितप्रिय—निर्मितानन्दः । हेम चन्द्रस्तु सागर बहुगुण—कान्त्यादिगुणान्वित भरित चाचार्ये हृतम्—

' मौवर्ण वमयं जगाम विमर्श पत्युर्वियोगान्मे—

मन्या फलिमुपरसृभो विपुल हस्पपाऽपि हा दुःखिन ।

वाप्यैः सिक्तमनाः मम मिहरिणा सक्तं च भर्तुं स्तवे-
रम्भूवासैर्गमनं यथा त्वयमपि श्रीहेमचन्द्रः स्तुतः ॥ ''
इति श्रीहेममयचन्द्रवर्णनम् ॥ ९५ ॥

अथ याचकवर्णनम्—

तथा प्रिय इहते—याचते श्रीह —'कर्मणोऽण्' (सिद्ध० ५। १। ७२) इत्यपि याचक इयथ, तेन सह साम्यमात्मन्यतेऽस्य विहारः । कीदृशो याचक ' 'गम्भीर अकोपनप्रकृत । कामि ' श्रुतिमि ' वाक्षु सम्बन्धिनीमि कर्णकटुकवाक्ययश्रवणे । 'सदा चरगत सर्व गृहे गृहे क्रमगात् प्राप्ता प्रतिष्ठा स्थिति—अवस्थानं प्रासार्द्धमास प्राप्तिर्येन स । 'सत्कान्तारचितप्रिय सति—पुष्पफलादिमि [समृद्धे] कान्तारे—अरण्ये चिता—उपचिता प्रिया—कान्ता यस्य स।'अबहुगुण ' सकलगुणरहित । तथा च प्रोक्तम्—

' तृणं लघु तृणात् तूलं तूलादपि हि याचकः ।
वायुना किं न नीतोऽसौ ? मामपि मार्थयिष्यति ॥ ''

इति याचकवर्णनम् ॥९६॥

अथ निष्कामवर्णनम्—

तथा श्रीहेन—श्रीमता ' महन ' इ—काम तं हन्तीति मह—कामापहारी निःकामः तेन सह साम्यमात्मन्यतेऽस्य विहार । कीदृशो निःकाम ' ' गम्भीरः गम्भीरस्वभाव , कामि ' ' श्रुतिमि ' सिद्धान्तश्रवणे । 'सदा' सर्वदा चरणत —चारित्रात 'प्राप्तप्रतिष्ठ-स्थम-माहात्म्य । उत्—ऊर्ध्वं स्वर्गापवर्गादौ अय —गमनं यस्य स। सतां—

साधूनां मुनीनां कान्तेव कान्ता—शोभाजनना तस्या रचितं प्रियं येन स।
'बहुगुण' सकलगुणगणोपेतः ॥

इति निष्कामवर्णनम् ॥ ५७ ॥

अथ धर्म [पुरुषार्थ] वर्णनम्—

तथा श्री—लक्ष्मीः तस्या मतः—अभिप्रेत तं करोति 'श्रिय मतुर्के नाम कृतादिषु' (सि॰ ३।१।१२) इति णिचि 'श्रिव' (सि॰ ५।१।१४८) इति क्विप् तयोर्पि श्रीमत्—धर्मः, तेन सह साम्यमाप्यमत्र्यर्थ विहार। कीदृशो धर्मः ? 'गम्भीरः' गम्भीरार्थ, पाप मपि कुर्वन्तः सोनिश्च 'धर्म धर्म कुर्महे' इति प्रतिपादनश्रवणात्। धर्मोऽपि शब्दसाम्येन क्रियमाणोऽपि स्वर्गनरकफलो दृश्यते, दुष्प्रतिबोधगुणार्थत्वादियो एवं हि पुष्टि जनयति पीयमानम्, अपरमन्यसादश्यतोऽसौ धर्म गम्भीरः, 'श्रुतिभिः वेदैः, तेषु 'न हिंस्यात् सर्वभूतानि (छां उ अ ८) इति प्रतिपाद्य 'अजैर्यष्टव्यम्' इति प्रतिपादितम् तत्र व्याख्यानासमधानम्' अजै—पशुभिरिति व्याख्यायते मन्त्र गुणयः। ये तु पारम्पर्येणाऽस्य वेदवाक्यस्य व्याख्यां जानते ते व्रीहि त्रिवार्षिकैर्व्रीहिभिर्यष्टव्यमिति ब्रुवते, न जायन्त इत्यजा—त्रिवार्षिक व्रीहय इति सिद्धान्ते श्रवणात्। किञ्च यदि जीववधेन स्वर्ग प्राप्यं तर्हि नरकगमनहेतुरपि नास्तीति गम्भीरो धर्मः। 'सदा' सर्वदा 'प्रणतः' प्रादिवस् प्रशाप्रसिद्ध—सम्यमहात्म्य उदय—महाभ्युदयो नित्यं णावासिर्मत्र सः। 'सत्कान्तारचितप्रियः' सतां कान्ते—कमनीयं चरितं—निर्मितं प्रियं येन सः। 'बहुगुण' ज्ञानदर्शनचारित्रादि गुणोपेतः ॥

इति धर्मवर्णनम् ॥ ५८ ॥

अथ अर्थपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा श्रीशब्देन अर्थं प्रतिपाद्यत, स च द्वितीयः पुरुषार्थः, सोऽपि वर्णनीय इति, तया श्रिया सह साम्यमास्म्वतऽयं विहारः । कीदृशी श्री ? 'गम्' गम्भरी विनश्वरीत्यर्थ । तथा 'भीरा' भयप्रदा राज-दायाद-तस्कराग्नि जलप्रभृतिभिर्भयमेव वितरतीत्यर्थ । 'भु तिभि' श्रुतं विद्यते येषां ते श्रुतिन –प्रभुभरास्तै श्रुतिभिः 'सदा' सह सम्बन्धेन इयं वर्तते इत्यभिहिता । 'रणत' सङ्ग्रामात् 'प्राप्तप्र तिष्ठेऽपि सम्भावति । 'सत्कान्ता' सतां—शिष्टानां कं—सुखं अन्तयति या सा सत्कान्ता न रचितप्रिया । 'अबहुगुणा' निर्गुणा इत्यर्थ ॥

इत्यर्थपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ९९ ॥

अथ कामपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा श्रिया उपलक्षित इ –कामस्तेन सह साम्यमास्म्वतऽय विहार । कीदृशः कामः ? गम्भीर, कामि ? 'श्रुतिभि' सुरतकू-जनप्रवणी । 'सदा' सर्वकाल 'रणत' प्राप्तप्रतिष्ठ । 'अमय' निःकरुण, कामिपुरुषप्राणापहरणे सुभ्यक इव । सतां—पुरुषाणां कान्तानां—तरुण नारीणां च रचितप्रियः रचिताभेऽपसुख । 'बहुगुण' अधुदितप्रायचक्रो-दण्ड इत्यर्थ । इति कामपुरुषार्थवर्णनम् ॥ १० ॥

अथ मोक्षपुरुषार्थवर्णनम्—

तथा 'श्रीमता' श्री –अनन्तज्ञानदर्शनसुखवीर्यात्मिका सा विद्यते येषां ते श्रीमन्त –सकलकर्मक्षयसिद्धास्तेषां मार्ग—गमन यत्र स श्रीमद्दा—मोक्ष तेन सह साम्यमास्म्वतऽय विहार । कीदृशस्तुर्य पुरुषार्थ ? 'गम्भीर' अनन्तसिद्धानामवकाशप्रदानात् । 'श्रुतिभि' पूर्वा-

यस्यास्यां भवद्भन्तयामि सिद्धैरुपलक्षितः । 'सदा' सर्वदा नित्य-
इत्यर्थ । 'चरणस्य' चारित्रस्य 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय' लब्धप्रतिष्ठ उदय
अभ्युदयो यस्य स । सतां—साधूनां कान्तं—कमनीयं चारित्रं
मिषं—शाश्वतसुखं येन स । 'बहुगुण' ज्ञानदर्शनचारित्रगुणालङ्कृतः ।
इति मोक्षपुरुषार्थवर्णनम् ॥ ६१ ॥

अथ मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम्—

तथा श्रीमद्भाषा—श्रीसरस्वत्या सह साम्यमास्मतेऽयं विहार । श्रीवाक् कीदृशी ? गम्भीरा, कामिः ? 'मतिभिः' मतं—शास्त्रं विद्यते येषां ते मतिनः—श्रुतपरास्तैरुपलक्षिता, तेषामर्थमागते । 'सदा' सर्वदा अहर्निशं 'चरणतः' पादाचारम्भ प्राप्तप्रतिष्ठ—समचतुरस्र उत्स-उत्क्षेपो यस्याः सा । 'सत्कान्ता' शोभनमस्तकपर्यन्ता । 'रचितप्रिय' रचितवरवासा महाकवीनाम् । 'बहुगुणा' समस्तगुणनिधानम् ॥

इति मूर्तिमत्सरस्वतीवर्णनम् ॥६२॥

अथ वचनरूपवाग्वर्णनम्—

तथा वचनरूपया श्रीमद्भाषा सह साम्यमास्मतेऽयं विहार । श्रीवाक् कीदृशी ? गम्भीरा, कामिः ? 'मतिभि' संस्कृत—प्राकृत—मागध—शौरसेन—पैशाचिका—ऽपभ्रंशभाषास्वरूपैः । यथा गम्भीरा हे ! मतिभि' श्रुतज्ञानयुक्तैः, अनेकार्थैर्भाषिता गणधरैरित्यर्थः । 'सदा' सर्वदा 'रणत' शब्दायमानं प्राप्तो प्रतिष्ठा उदयश्च [illegible] सा । सत्सु-विरलेषु कान्ता—कमनीया सत्कान्ता । रचिते रचना वैदर्भी-गौडीय पाञ्चालीरूपा तेन प्रिया—सकलजनवल्लभा । 'बहुगुणा' ओज प्रसादिगुणोपेता ॥ ॥ इति वचनरूपवाग्वर्णनम् ॥ ६३ ॥

अथ भीमवाग्वर्णनम्—

तथा श्रीमत वाक् श्रीमद्वाक्—आत्मश्लाघया तया सह साम्य मास्यतेऽस्य विहार । कीदृशी श्रीमद्वाक्? गम्भीरा क्षमि ! 'प्रतिमि ' परजनप्रतिपादितप्रतिष्ठृतिमत्वमै । तथा 'सत्रा' सततं आचरणतः' सेवक आज्ञापितविशपविभानात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदया' सम्यमाहात्म्या । स व्युत्पत्तेशकारिपु कान्तारचित प्रियं—अभिप्रेत यस्या सा 'सत्कान्तारचितप्रिया । 'बहुगुणा प्रभूतगुणा

इति श्रीमद्वाग्वर्णनम् ॥६४॥

अथ सुभटवर्णनम्—

तथा मत्न—सुभटेन सह साम्यमास्यतेऽस्य विहारः । कीदृशो भट ? 'गम्भीर' प्रगल्भ । क्षमि ' 'प्रतिमि प्रतिभटाक्रमणमै । 'सत्रा च' सततं 'रणत 'सङ्ग्रामात् प्राप्तौ प्रतिष्ठ उदयश्च येन स । 'सत्कान्तारचितप्रिय ' सत्—शतसहस्रयोचितया शोभन कान्तं—कमनीयं यत् कार्य—अरिसमाक्रमेन 'चितं उपचितं—प्रियं सन्तोषो येन स । 'बहुगुण बहुप्रत्यञ्चाप्रगुणतीक ॥

इति सुभटवर्णनम् ॥ ६५ ॥

अथ मन्त्रवादिवर्णनम्—

तथा 'मन्त्रिणा' मन्त्रवादिना सह साम्यमास्यतेऽस्य विहार । मन्त्रवादी कीदृशः ? गम्भीर, क्षमि ! 'प्रतिमि ' मन्त्रफलोपार्जित कीर्तिमत्वमै । 'स ' मन्त्रवादी वा—खण्डनं शत्रूणामिति गम्यम्, यद्वा मन्त्रबलेन आत्मविद्यादेरस्त्रेण —खण्डन करणं—विपादेः सञ्चरण भक्षणं च तस्मात् प्राप्ता प्रतिष्ठा—मन्त्रवादिषु प्रसिद्धि उदय —समृद्धिश्च येन

स । सरभसरया—प्रियया मन्त्रभक्तेन माद्यया रचितं प्रियं—माक्षेपाविर्भावेन सः । 'बहुगुण' बहून् वारान् गुणयति मन्त्रमिति बहुगुणः, भूयो भूयो मन्त्रपरावर्तनपर इत्यर्थः ॥

इति मन्त्रवादिवर्णनम् ॥ १६ ॥

अथ पथिकवर्णनम्—

तथा परियाति—गच्छति परियाः—पथिकः तेन सह साम्यमाश्रयतेऽयं विहार । कीदृशः पथिकः ? 'गम्' गमनकर्ता सर्वदेशेषु । भिया त्यजते कान्तारादौ व्याघ्रादिभ्यो भयं भवतीति भीरु । 'सदा' सर्वदं 'चरण्य परगाम्याम्' प्राप्तप्रतिक्षेत् कुमारमहास्येति भयः—गमनं यस्य सः । सत्सु—शोभनेषु कान्तारेषु चितं—उपवनमार्गे प्रियं यस्य स । 'बहुगुणः प्रचुरभ्रमणेन उपात्तप्रचुरगुण इत्यर्थः ॥

इति पथिकवर्णनम् ॥१७॥

अथ भक्षणशीलाया वर्णनम्—

तथा भादिन्या—भक्षणशीलया सह साम्यमाश्रयतेऽयं विहार । कीदृशी भादिनी ? गम्भीरा, काभिः ? 'भ्रुविभिः' बाधरीभिमानसम्भवगौ । 'सदा' सर्वदा 'चरणस ' भक्षणात् 'प्राप्तप्रतिप्लोभ्रया' क्लेयोभाति । सत्—मिश्रं सद कान्तारत्वं भक्षणया बहुधक्षिप्तं तेन चितं—उपार्जितं प्रियं यस्याः सा । 'बहुगुण्या' प्रचुरभक्षणगुण्या ॥

इति भक्षणशीलया वर्णनम् ॥ १८ ॥

अथ सर्पिणीवर्णनम्—

तथा परितः—समन्तात् याति—गच्छति परिया —वक्रगत्यादिभ्या—सर्पिण्या सह साम्यमाश्रयतेऽयं विहारः । कीदृशी सर्पिणी ? 'गम्'

गमनकर्त्री विभवो गत्वरीत्यर्थः । 'मीरा मयप्रदा । 'सदा' सह लम्बनेन वर्तन्ते दंशलम्बनप्रवणत्वाद् ये ते भवरमा —सर्पास्तेभ्यः 'प्रासप्र तिष्ठोदया'सम्भवमनमाभतिः । सती चासौ कान्ता च सत्कान्ता—सर्पाणां भार्येत्यर्थः । न रचित प्रिय—अभीष्टं यया सा । अबहुगुणा सदोषत्वात् तस्या ॥

इति सर्पिणीवर्णनम् ॥ ६९ ॥

अथ स्वैरिणीवर्णनम्—

तथा 'परिवादिन्या' परिवदतीत्येवंशीला परिवादिनी तया परिवादिन्या—दोषोद्घाटनपरायणया सह साम्यमाम्नातेऽर्थं विहारः । स्वैरिणी परिवादिनी ! 'गम्' परपुरुषेषु गमनकर्त्री ।'मीरा' भर्तुं मयप्रदा श्रुतिमि अन्यप्रवादभक्षणे 'सदा' सर्वदा 'अचरणस ' अचारित्वात् स्वैराचारात् 'प्रासप्रतिष्ठोदया' सर्वत्र स्वैरिणीति प्रतिष्ठिता । 'सत्कान्ता' सक —स्वसम्बन्धी भर्ता तं कन्तयति या सा सत्कान्ता । न रचितं प्रिय प्रियस्य यया सा । यद्वा न रचित —न चेतसि न्यस्त प्रिय—स्वपतिर्यया सा । यद्वा सत्कान्तस्य—परिणीतभर्तुर्न रचितप्रिया अपि तु प्रतिकूलवर्तिनी । अत एव 'अबहुगुणा' निर्गुणा ॥

इति स्वैरिणीवर्णनम् ॥ ७० ॥

अथ पण्डिताया वर्णनम्—

तथा 'वादिन्या वादशक्तिसम्पन्नया—पण्डितया सह साम्यमाम्नातेऽर्थं विहार । स्वैरिणी पण्डिता ! 'गम्' 'सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्थाः गमं—ज्ञानं करोति 'णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (सिद्ध ३।४।४२) इति णिच् , 'क्विप्' (सिद्ध० ५।१।१४८) इति क्विप् तयालोपे

गम्—शासकर्त्री सेवकजनस्य । 'भीम' भयप्रदा प्रतिवादिनाम् । काभि ? 'भुक्तिभि' सकलवागायमणे । सत्रा वरदा—सरस्वती तथा 'चरणतः' पादप्रसादात् प्रसा प्रतिष्ठा उत्—अत्यर्थं अस्य—प्रन वरया सा । स कान्ता' शोभना—नित्यः स क.—ब्रह्मा तं कान्तयति बुद्धया मिनात्मरति—नमति या सा । यया सत्सु—शिष्येषु परिसमु या कान्ता—कमनीया माहात्म्यसुपयात् । आरचित—निर्मितं प्रिय-मात्मार्थं यया, परमूत्परत्वादिपरम्परा इत्यर्थः । 'कुसुम' माम्भार्यात्रिगुणवती ॥

॥ इति पण्डितामा वर्णनम् ॥७१ ॥

अथ सुभगवर्णनम्—

तथा 'श्रीमता श्री —शोभा तथा एरिव—कामरसेव इ—भास्कर' स विद्यते यस्य स श्रीमान् तेन श्रीमता—रूपशालिना सह सत्प-माधम्यतऽर्थ विहार । कीदृश सुभगा ? 'गम्भोर' गम्भीर हृदय गम्भीरनाभिकुहरो वा । यत विद्यते येषां ते मुक्तिन—मतशालिन पण्डितास्तैरुपलक्षित । 'सः सुभगा वा—ध्यानेन प्राप्त-प्रभितः, 'आपरम्पत' आ पादप्रसात् प्रसप्रतिष्ठोदया, समन्त-पुरससम्मान इत्यर्थं । 'सत्कान्तारचितप्रिय' सत्कान्ता—शोभन-प्रिय तासां रचितप्रिय —मतोरथारम्भ, यत्र सत्—शोभनं कान्तं कमनीयं मत् मा—समन्तात् रचित—रचना तेन प्रिय । 'नानागुण' 'मनावर्णितास्त्र गुणा वसन्ति' सुम्मातवा गुणिसंसर्गं, गुणिसंसर्गेण च गुणा केचित् कदाचित् पुरुषे वसन्तीति सकलगुणोपेत ॥

इति सुभगवर्णनम् ॥ ७२ ॥

अथ वात्स्यमहर्षिवर्णनम्—

तथा त्रिवृष इति पदे त्रि–शब्दोऽस्ति तद्विशेष्यम् उपमानेन च अभिधीयते तस्य तरसा वृषभ—कामपण्डित कामशास्त्रप्रणेता वात्स्यायन तरसा—वेगेनेति साभिप्रायम्। एवं किल प्रतिपाद्यमस्ति पौराणं यथा—पूर्वं वात्स्यायननामा महर्षि कुमारब्रह्मचारी तप भगवच्छिन्न सह देहेन नाकमाजगाम। गतवति च देवलोकं तस्मिन्नि-न्द्रममापतितिमिरुक्तम्, कथमेव स्वर्गमाजगाम? स तावदनेन सुरसदन प्रपा-तडागादिकं धर्मस्थानं चाकारि प्रतिष्ठामात्रात्। प्रतिष्ठामात्राऽपि नि सन्तमाऽनेन निर्ममे। शास्त्रं चाऽनेन पूर्वं किमपि विरचितं न। न चाऽनन्यसदृशाकीर्तिकीर्तनीयचरितं यमस्थानमन्तरेण सह देहेन स्वर्गं समारोढुं शक्यते। अयं च तपोबलेनैव स्वर्गविमानेषु मानिनी-मानविमुनिमिच्छति तत्र युक्तमिति दुष्टस्य सुरपतिसभामत्रि। तेन च दुष्टात्म स वात्स्यायनमहर्षिरकृतपुण्यमिव पातेन पातित पृथिव्याम्। पश्चात् धर्मशास्त्राणि तानि तानि तत्र तेन पूर्वपुरुषेण रचितानीति परिभाव्य तस्मा कामशास्त्रं विरचीपु परपुरप्रवेशाभिधानेन राज्ञः पट्टमहादेवी पर मात्मपमनुप्रविश्य गत्र सप्तशतं सकलसुरतरहस्यं विधाय राज्ञोक-लत्रं परित्यज्य महर्षिभूत्वा यमाय कामशास्त्रं तरसा चकार। इन्द्रा च सह देहेन पुनर्नाकं जगाम। ततश्च कवितरीत्या तरसा वृषा बभूव। तेन च सह साम्यमाम्नानस्य विहार। कीदृश वात्स्यायन? 'गम्भीर अनन्यसम्य कामि।' 'भ्रुतिभि' रूपाधिकम्प्यमानतचक्षु गनरहस्योपदेशमवर्णे। तत्र—शास्त्र यत् आचरणं—ब्रह्मचर्यपालनं तस्मात् प्राप्तप्रसिद्ध—सम्यमाहात्म्या उग्—उत्थितस्य स। अथ—अमु-

कृष्णैरमिव सर्वा—विषयिणां कान्तानां—सकलानां रचित—निर्मितं प्रियं—सुरता-ऽऽलिङ्गन चुम्बन-नखक्षतादिकं येन स । 'बहुगुणः' प्रचुरगुणान्वित ॥

इति मात्स्यमङ्गलवर्णनम् ॥ ७१ ॥

अथ मौक्तिकचापसवर्णनम्—

तथा उ—शब्देन हरोऽभिधीयते तस्येव इ—आकारो यस्य,सन्धि-कार्ये कृते सति 'चिः' भवति । तेन विना—हराकारेण मौक्तिकचाप-सेन सह साम्यमाश्रयतोऽयं विहारः । कीदृशः मौक्तिकचापसः 'चर' गमनकर्ता सर्वतीर्थेषु सर्वक्षित्याश्रयेषु । 'धीर' भवान्, कामि ! श्रुतिभि । 'सदा' सर्वकालं 'परमत' पद्मभवस्य गृहे गृहे वर्तनात् प्राप्तप्रतिष्ठ उत्सवः—अभ्युदयो यस्य स । सन्—नित्यो महेश्वर कलान्ते—गौरीभक्तो तयोर्विषये नर रचित—मार्गविरचना तत् प्रिय यस्य स । 'बहुगुणः' प्रचुररजस्तमोगुण ॥

इति मौक्तिकचापसवर्णनम् ॥ ७२ ॥

अथ हरमौक्तिकवर्णनम्—

तथा अ—शब्देन हरमौक्तिकमभिधीयते तस्येव इ—आकार सन्धि-कार्ये कृते सति 'चि तेन सह साम्यमाश्रयतोऽयं विहार । कीदृशो हरमौक्तिकाकार ! गम्भीर, कामि ! श्रुतिभि' गम्भीरगम्भीरल-नालङ्करणम् । सदाचरणत्व सदाचरणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय'

प्रप्तोन्नति । सन्–नित्यो महेश्वरस्तस्य कान्तमो –गौरीगङ्गयो रचितं प्रियं येन स । बहुगुण ' बहुभिर्गुणैर्भूषित ॥

इति हरमौलिवर्णनम् ॥ ७५ ॥

अथ गौरीस्तनतटवर्णनम्—

तथा उकारेण गौरीहृदयममिधीयते, तस्य इ –आकार तेन सह साम्यमासम्बतेऽस्य विहार । कीदृश गौरीहृदयाकार ' गम्भीर', कामि । श्रुतिभि हारार्धहारझङ्कारभवणे । ' सत्रा 'सह ता–नलसरसतसम्बन्धेन वर्तते य स सत्रा, स चासौ भवरणश्च भपरगा:–सर्पा हरकण्ठस्थितास्तान् तरयति इति 'क्वचित्' (सिद्ध० ५ । १ । १७१) इति ड विरवन्त्यस्वरादे (सिद्ध० २ । १ । ११४) इत्यन्त्यस्वरादिलोप निर्दयालिङ्गनसमये हरवक्षसि क्रीडापरायणान् सर्पान् पिनष्टीत्यर्थ । तथा ' प्राप्तप्रतिष्ठोदय ' प्राप्तप्रतिष्ठ उदय स्तनोन्नतिर्येन स । सन्–नित्यो योऽसौ कान्त–महेश्वरस्तस्य भारचितं प्रिय–आश्लेषसुखं येन सः । ' बहुगुण ' मधुरहास्यगुणविराजित ॥

इति गौरीस्तनतटवर्णनम् ॥ ७६ ॥

अथ चन्द्रकरवर्णनम्—

तथा उकारेण शशधरकिरणा अमिधीयन्ते, तेषां इ–आकार सम्बो हते सति वि भवति तेन सह साम्यमासम्बतेऽर्थ विहार । कीदृश शशधरकराकार । गम्भीर:, कामि ' ' श्रुतिभि '

शमनमर्णितत्तत्स्वरूपभवणे । सततरोत्थापनेन यथापरम्—विमा उ-
म्भात् प्राप्ता प्रतिष्ठा उदय—उदयपर्वते येन स । सतां—स्त्रियां
कान्तानां—बीणां रचितं प्रियं—आह्लादो येन स', अत एव 'बहुगुण'
सम्भावनोपकारकरणेन सद्गुण इत्यर्थ ॥

इति चन्द्रकरवर्णनम् ॥ ७७ ॥

अथ पारिजात् मादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णनम्—

तथा उपमेन चित्तमभिधीयते, तदेव इ —गम्भीरतया गिरिकुहरं
तेन सह साम्यमात्मनोऽयं विहार । कीदृशं चित्तकुहरम् ? गम्भीरम्,
कामि ' भुक्तिभि ' सामभवणैः गिरिकुहरं च गम्भीरं भवति यथ
इतराम्यप्रतिशम्यभवणे । 'सदा' सर्वदा परमत ' पारिजात्
'प्राप्यप्रतिष्ठोऽयम्' सम्यमाहात्म्योऽभवति । गिरिकुहरं च 'सदा [सह]
सम्यक्त्वेन वर्तन्ते ये ते सिंहप्रमृतिश्वापदा । तथा 'अपरणा-सर्वात्तेन
प्राप्तप्रतिष्ठोऽयम्' प्राप्तप्रतिष्ठोऽयम् । तथा चित्तं सतां—स्त्रिया-
णां कान्तानां च रचितं प्रियं येन तत् गिरिकुहरं च 'सत्कान्ते-
(प्यारे') सदरण्ये मिता—वपचित्य इहास्ते प्रियम् । चित्त
कीदृशम् ? 'बहुगुणम्' गाम्भीर्यादिगुणगणाधारम् गिरिकुहरं च बहु
भमरकम्पादिगुणजनकम् ॥

इति पारिजात् मादृक् चित्तं भवति तादृग् वर्णितम् ॥७८॥

अथ रत्नाकरवर्णनम्—

तथा उपमेन रत्नाकरोऽभिधीयते तस्या इ—आकर शब्दो इते
मात्र 'वि' भवति, तेन विना सह साम्यमात्मनोऽयं विहार । रत्नाकर

कीदृशः ? गम् ज्यम्नरम्मायादितस्ततो गन्ता । 'भीर' भय-प्रद, कामिः ! 'श्रुतिमि:'भगहमितिरास्यद्श्रवणे । 'सदा' सर्वदा 'चर-णत'' मह्मणात् यथाप्राप्तेन्यनपर्पणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय'' सम्मोभत्ति । सन्कान्तारे—बहुसारम्ये चित्र—उपचित्र 'प्रिय' द्रावकरणस्पर्शनं यस्य स । 'बहुगुण ' प्रचुरताभ्यापहारादिगुण ॥

इति टम्कप्रवर्णनम् ॥ ७९ ॥

अथ भास्यवर्णनम् —

तथा उपान्येन भास्यमभिधीयत, तस्य इ —भाकार तेन सह साम्यमाश्रम्वतेऽयं विहार । कीदृश भास्याकार ? गम्भीर, कामि ? 'श्रुतिमि' शास्त्रभवणे । 'सदा सर्वदा 'रणत'' शब्दात् 'प्राप्तप्रति-ष्ठोदय'' स्पष्टवागुच्चारणेन लब्धमाहात्म्यः । सत्कान्तायाः—सुकान्त-प्रत्य ' रचितप्रिय ' निर्मितचुम्बनादिव्यापार । यद्वा सत्कान्त — निम्यकमनीय स चासौ भारचितप्रियश्चय' स । 'बहुगुण प्रचुरक्ष-मयादिगुणोपेत ॥

इति भास्यवर्णनम् ॥ ८० ॥

अथ शुकवर्णनम्—

तथा बिपु—पण्डितपु शुक —पण्डित —आम्यशुकस्तेन सह साम्य-माश्रम्वतेऽयं विहार । कीदृश शुक ? 'गम्' गर्भ—विहायसि गमन करोति 'गिरत् बहुलं (सिद्ध० ३ । ३१ ९२) गित्, डिप् लपो-ऽपि गम्—गमनकर्ता इत्यर्थ । 'भीर' भिया मार्जारादिभयेन ईर — कम्पो यस्य स । कामि स ईदृश ? 'श्रुतिमि मार्जारादिशब्द श्रवणे । 'सदा सर्वदा च 'रणत' शब्दात् व्यक्तवर्णोच्चारलक्षणात्

'प्राप्तप्रतिष्ठोदय' सम्भोगमतिरित्यर्थं । सत्कान्ता—द्वयी यस्य स 'रचितप्रिय निर्मितसुरतप्रीति । 'चतुर्गुण सर्वगुणसम्पन्न इत्यर्थः

इति शुकवर्णनम् ॥ ८१

अथ सर्पदत्तिवर्णनम्—

तथा उशब्देन मेत्रममिधीयते यस्य इ—माकर, सन्धौ हो ति तेन सह साम्यमास्मतेऽर्य विहार । कीदृशो मेत्राकर गम्भीर कामि ! 'मुतिमि' समपे 'रक्तमुत्सो मुजङ्गमा' (एक पुमरूपा अभिधानरत्नमाला भो २ । १८) इति वचनात् सर्वे राक्षरोऽभिधीयते, असाधारणविशेषणात् विशेष्याभ्यधि । 'सर्व सर्वदा अचरणत 'सर्पविशेषात 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय' सम्भोदय । सर्व कान्ताय सत्कान्त स पातो अरचितप्रियय यत एव 'चतुर्गुण सदोष ॥

इति सर्पदत्तिवर्णनम् ॥ ८२

अथ कामिवर्णनम्—

तथा उकारेण कामोऽभिधीयते, तस्मात् उदीयमविभागात् इ कामो यस्य सि:—कामी, तेन कामिना सह साम्यमास्मतेऽर्य विहार कीदृश कामी ! गम्भीर', कामि ! 'मुतिमि' विविधरासमाविर्भावसमर्थे । सत्—भास्त्रागमसङ्कीर्णत्वेन शोभने मन्याकर नखक्षतचुम्बनालिङ्गनादि कर्म तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदयो यस्य स सत्कान्तानां—शोभनस्त्रीणां रचितं प्रियं—सुरतादि येन स । 'चतुर्गुण मधुरकान्त्यादिगुणोपेत ॥

इति कामिवर्णनम् ॥ ८३

अथ कामिनीवर्णनम्—

तथा ऊकारशब्देन पुरुषोऽभिधीयते तस्येव इ—काम आकारो वा यस्या सा, पुरुषाश्रितरतप्रिया कामिनीत्यर्थः, तया सह साम्यमालम्बतेऽस्य विहार । कीदृशी कामिनी ? 'गम्भीरा' असम्भ्रमगत्या, कामि ? भूतिभि सुरतकूजितस्वरसमणी । 'सदा' सर्वदा 'चरणत ' चरणाभ्यां किङ्किणिनूपुरस्वरत्मभ्यां चञ्चलाभ्यां च 'प्राप्तप्रसिद्ध ' प्रगम्भ उत्सवम यस्याः सा । सती चामौ कान्ता च सा । रचित प्रियो—भर्ता यया सा, भर्तृका इत्यर्थः । 'बहुगुणा' सकलस्त्रीगुणोपेता ॥

इति कामिनीवर्णनम् ॥ ८४ ॥

अथ सामन्तवर्णनम्—

तथा ऊकारेण राजाऽभिधीयते तस्येव इ—आकारो यस्य सामन्तस्य तेन विना सह साम्यमालम्बतेऽस्य विहारः । कीदृश सामन्त ? 'गम' शत्रुविजयाय गमनकर्ता । 'भीर भयप्रद शत्रूणाम् , कामि ' 'र्धातमि ' प्रमाणमणी । 'सदा च सर्वदा 'रणत सङ्ग्रामात् प्राप्त प्रतिष्ठ ' सम्पन्नमहिमा । तथा चरय खड्गपाते निर्भय । सन्त —युष्मद्यस्ते कान्ता इव तासां 'रचितप्रिय ' निर्मितसमानवान । यद्वा सन्त — प्रतिद्युमदायसे कान्ता इव तासां न रचितप्रिय', दृढप्रहारवानेन तेषां शौर्यायामां प्राणहर्तेत्यर्थः । 'बहुगुण प्रचुरशौर्यादिगुणोपेत ॥

इति सामन्तवर्णनम् ॥ ८५ ॥

अथ मांसाहारिवर्णनम्—

तथा ऊकारेण आहारो मन्यते, तत्र विपर्ययसम्या 'मि' इति भवति तत्र मि—मसि बुध—मांसाहारी, तेन सह साम्यमाम्नातेऽर्थं विहार । कीदृशो मांसाहारी ? 'गम्' गमनाद्य पशुवधार्थं वनादौ । 'मौर' समग्र 'श्रुतिभि' धारत्यकपशुवधभरतैः । 'मद्य' सह सङ्गमेन वर्तते यत् तत्र तथाचरण च तस्मात् प्राप्त-सिद्ध उदय —शरीरोपचयो यस्य स । सति—पशुवधपरे लोभे क्रोधे—मरण्य चित्तं—उपार्जितं प्रियं—मांसटकादिक यस्य स । क्रोध इव कस्यां प्रथमसामां अपरापरप्रयत्नार्थे प्रवृत्तस्य तस्मात् 'बहुगुण इत्यनेन

इति मांसाहारिवर्णनम् ॥ ८९ ॥

अथ दयालुवर्णनम्—

तथा अवनं ऊ तत्र विषये दयालुर्यो बुध —पण्डित —रक्षणविचक्षण दयापरायण इत्यर्थ, तेन सह साम्यमाम्नातेऽर्थं विहार । कीदृशो दयाधारी ? गम्भीर, कामि ! 'श्रुतिभि सदागमश्रवणे । सत्—शोभन आचरण—आचार तस्मात् प्राप्तमवाप्त उदयो—महिमा यस्य स । सर्वा—शिवानां कान्त स चासौ भारविकटाक्षवत् 'मणिकिरणिको' निर्मिताहार । 'बहुगुण ' दयादाक्षिण्यादिगुणोपेत ॥

इति दयालुवर्णनम् ॥ ८० ॥

अथ शाक्तरवरवर्णनम्

तथा ऊकारेण शाक्तरो भगविन्नेऽभिधीयते, तद्वत्वे मोऽन्यो बुध —वर्णितोच तेन सह साम्यमाम्नातेऽर्थं विहार । कीदृशो शाक्तर

विषमे चर ! 'गम्भीर' असम्भ्रमम्य, कामि ? 'ध्रुतिमि' सत्र राम्परादूम्यवहारवार्त्ताश्रवणे । 'सदा' सर्वदा 'चरण' चङ्क्रमण येषां ते सदाचरणा –प्रतिपरविशेषास्तेष्म प्रमप्रतिम उत्–उन्नर्त भयध–ध्यानं वा यस्य स । सत्कान्तार–अतिशयगहनारण्ये विर्त–उपविर्त प्रियं–प्रच्छन्नावस्थानादिक यस्य स, प्रायेण कान्तारा–सेनाऽन्तरान्तराम्नगरगमनन स्वप्रमुप्रियं विरचयतीत्यथ । 'बहुगुण' स्वम्पगोपननाऽप्रकटितात्मीय (स्वरूप) इत्यथ ॥

इति व्याघ्रइचरणनम् ॥ ८८ ॥

अथ रत्नपरीक्षकवर्णनम्—

तथा ऊक्तारण मणयाऽभिधीयन्ते तेषां इ–आकारस्तेन सह साम्यमामन्त्यतेऽर्थे विहार । कीदृशो रत्नपरीक्षक ? गम्भीर, कामि ? 'ध्रुतिमि' रत्नपरीक्षाशास्त्रश्रवणे । 'सः परीक्ष्क वा–स्पर्शनन–ताडनेन वर्णानां–मसृणान् शुभ्र रत्नं स्वन्पगुणादि चरति–प्रसरत यथाचरणमभिधीयत तस्मात् प्रमप्रतिम उदय –गम्युदया यस्य स । सत–दामना य कान्ता –चन्द्रकान्तमूर्येक्रान्ता 'त युक्ता (सिद्ध १।२।१०८ इत्यनन सूत्रेण चन्द्रविपादयोरायपयोर्गोपात् तै भास्थितं प्रियं यन स । 'बहुगुण' प्रचुररत्नज्ञानगुण ॥

इति रत्नपरीक्षकवर्णनम् ॥ ८९ ॥

अथ माङ्गणवर्णनम्—

तथा ऊकारेन प्राङ्गणमभिधीयत तस्य इ–आकार, सम्यो मन्ति 'रि' भरति तेन त्रिना सह साम्यमामन्त्यतेऽर्थे विहार । कीदृश

---

१ रवि कायाः

प्रासादाकार ! गम्भीर, भूमि ! 'मुनिभि' मुक्तप्रसिभि । सत् आचरण यस्या ते सदाचरणा—सत्पुरुषास्तेभ्यस्तस 'प्रासप्रतिष्ठोदय' लब्धप्राप्त्युदय । सत्कान्तासामि—सुभक्त्यैर्षेत् इत्थं—रचितं—रचन सात्त्विकादिक तेन प्रिय—सकस । 'बहुगुण' प्रचुरगुणसम्बन्ध ॥

इति प्रासादवर्णनम् ॥ १० ॥

अथ मङ्गलकान्तिवर्णनम्—

तथा ऊकारेण मङ्गलमभिधीयते तस्य इ—कान्ति सम्पो सति 'बि' भवति, तथा कान्त्या सह साम्यमात्मकत्वेऽस्य विहार । कीदृशी मङ्गलकान्ति ! गम्भीरा, मुनिभि मुक्तसम्पत्ती । 'सदा सततं 'चरणस्य' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठ उदय—अभ्युदयो यस्या सा । रचितं प्रियं यया सा । तथा 'बहुगुणा' प्रचुरगुणधारिणी ॥

इति मङ्गलकान्तिवर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ निपिकलवर्णनम्—

तथा उकारेण कलशोऽभिधीयते, तस्य इ—आकार तेन सह साम्यमात्मकत्वेऽस्य विहार । कलश कीदृश ! 'गम्भीर' अलभ्यमध्य, निपिकलशस्य हि मध्यप्रमाणं ज्ञातु न शक्यते मुनिभि' भैः स हि नि सूत्र समुद्भवात् । सदा आचरणं सदा यत् आचरणं तस्मात् प्राप्तप्रतिष्ठ' समुपपत्तिर्भि ।'दम सकलसामिकलसवस्तुसत्ता, अतो नि-क्षेपमाद् निपिकलशा इति प्रतीयते ।'सत्कान्तारचितप्रिय सन्—निजो विशुद्धस्य कान्ता—कान्तीस्तया 'रचितप्रिय' विरचिताभिप्रेत, अत एव 'बहुगुण' सकलगुणविभूषित ॥

इति निपिकलशवर्णनम् ॥ १२ ॥

अथ मत्स्यवर्णनम्—

तथा पूर्ववत् ऊरुमध्येन मत्स्योऽभिधीयते, तस्यैव ई—आकारो यस्य अक्षरस्य स वि तेन सह साम्यमासम्पद्यतेऽयं विहार । कीदृशो अक्षर ! गम्भीर, कामि 'श्रुतिभि' समुच्छ्रायप्रवणे । 'सदा' सर्वदा 'चरणत' पदक्रमणात् 'प्राप्तप्रतिष्ठोदय' सम्यग्जीवनवृत्ति । यद्वा 'चरणत' मन्नभात् 'प्राप्तप्रतिष्ट सम्यक्शरीरस्थिति 'अदय' निर्दय अपरसूक्ष्मजलचरभक्षणात् । तदुक्तम्—

'अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम शतयोजनविस्तर ।
तिमितिमिङ्गिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघव ! ॥'

सम्यग्वृत्त—निर्मित (निभृत) जलमध्ये रचितं प्रियं—भोजनं येन स । 'रो रे लुप् दीर्घश्चाणुत (सिद्ध० १।३।४१) इति सूत्रेण सत्कान्त्या इति तकारकारस्य दीर्घ । 'अवद्गुण निर्गुण, पुरुषार्थप्रत्यक्त्वात् ॥ इति अक्षरवर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ देवाकृतिवर्णनम् —

तथा ऊरुमध्येन देवोऽभिधीयते, तस्य ई—आकार, सन्धौ सति 'वि' भवति, तेन विना सह साम्यमासम्पद्यतेऽयं विहार । कीदृश देवाकार ! गम्भीर, कामि ? श्रुतिभि' उपाधिसमकाल-मेव मागधकल्पितमान्त रिक्तपुस्तकप्रवणे । 'सदाचरणतः पूर्वजन्मनि सुकृतविधानात् 'प्राप्तप्रतिष्ठो देवलोके प्रतिष्ठित । 'दय' यस्ता । सम्यक्तानि—प्रधानदेवाङ्गनानि रचितं—प्रियं सम्भोगादि येन स । बहुगुण अपर्यन्तगुणमाधनम् ॥

इति देवाकृतिवर्णनम् ॥ १४ ॥

अथ वणिग्वर्णनम्—

तथा श्लेषेण उपमानमभिधीयते, तत्र विम्बे योऽसौ गुण-वणिक् तेन सह साम्यमासम्बन्धोऽस्य विहार । कीदृशो वणिक् ! गम्भीर, । भ्रमि ! 'भुक्तिभि कामिककोशसम्पन्नसम्पणी । तथा 'सदा' सह वा—सह सम्बन्धेन परवञ्चनलक्षणेन वर्तते यस् तस्य भावार्थ-भाषारसस्य 'प्राप्तप्रतिष्ठ सम्पत्समृद्धिमत । 'मध्य' कुटुम्बसमूहमन-भूसद्वैस्मानाकर्षणेन परमारणाभि करुण । सत्कान्तया—कोमल-मिथाया अपि न रक्षितप्रिय अप्रामाण्यात् । तदुक्तम्—

' द्विमात्रिकापस्यकिरात्मकानां क्व वाल्लभ्यकिता परवञ्चनमयी
वेघोऽपि किं वास्यति पाव्यमानो यो मर्त्यकामादपि रक्षणाय॥'

'अनुगुण ' निर्गुण । अथ ' बहुगुण बहु गुणमपि दक्षिणमेवि
बहुगुण ॥ इति वणिग्वर्णनम् ॥ ९५ ॥

अथ देवाधिदेवप्रतिमावर्णनम्—

तथा 'परिवादि' या इति पदे श्लिष्टो विशेष्यम् । अथास्य देवाधिदेवोऽभिधीयते, तस्य ह—आकार—प्रतिहासितया सह साम्य-मासम्बन्धोऽस्य विहार । कीदृशी देवाधिदेवप्रतिकृति ! गम्भीरा अपि ! 'भुक्तिभि अवतारे । सदा सर्वदा 'अपरणत आवरणया 'प्राप्तप्रतिष्ठ' कृतप्रतिष्ठा तत्पराणा तु सततप्रतिष्ठा । 'उरस्य' उत्—उद्गत अन—अनुकूलं दैवं यथा तत्प्रसादेन अनुकूलं दैवं मनसि पुंसामिति तात्पर्यम् । सत्—शोभन कान्त—मस्तकपर्यस्तो यस्या सा । 'बहुगुणा स्फ-स्तमधुरमाधुर्ययोगेना ॥ इति देवाधिदेवप्रतिमावर्णनम् ॥ ९६ ॥

अर्हद्भक्तवर्णनम्—

तथा पूर्वस्या दिक्शब्देन देवाधिदेवप्रतिमाऽभिधीयत, तां वन्दि-वन्दनार्थं गच्छति य सोऽर्हद्भक्तोऽभिधीयते, तेन दिशा—श्रावकेण सह साम्यमास्थायेऽयं विहार। कीदृश श्रावक? 'गम्भीर' गम्भीरार्थ सदागमावगाही। मुनिन—गणधरास्ते 'सदाचरणस्' शोभनाचरणया 'प्रशस्ति' आरोपितप्रत इत्यर्थ। 'दम' वाक्षा। सर्वा-धिपत्नो कन्तानां—भोगो वा भारभिर्त प्रिये येन स। अत एव 'बहुगुण' क्षमाशान्त्यादिगुणसहस्रभूषित ॥

इति अर्हद्भक्तवर्णनम् ॥ १७ ॥

अथ स्याद्वादिवर्णनम्—

तथा दिक्शब्देन पूर्वकर्हदाकारस्तस्य मते वर्ततोऽन्यथैवोक्त सद्वादी, जैनमतप्रतिपादक इत्यर्थ तेन सह साम्यमास्थायेऽयं विहार। कीदृशो जैनवादी? 'गम्भीर' गम्भीरचित्त, 'मुनिभि' जैन श्रमणै। 'सदा' सर्वदा 'चरणत' चारित्रात् प्राप्तप्रतिष्ठश्चासौ उव यस्य वचनं स—सकलजनमुखदा दमा दया—करुणा यस्य स। सत्—नित्य कामयन्ति—अभ्युपगमन्ति ये ते सत्का —नित्यवादिनस्तान् अस्त-मति—मृतानिव करोति नित्यानित्यवादेन य स सत्कमस्त स चासौ भारभितप्रियश्च नित्यवादनिरासेन स्याद्वादिना अभिप्रेतार्थ इत्यर्थ। 'बहुगुण' प्रचुरज्ञानादिगुण ॥

इति स्याद्वादिवर्णनम् ॥ १८ ॥

अथ पौरुषवर्णनम्—

तथा स्वशब्देन रिपुरभिधीयते, तत्र रि—शत्रौ याने या—गमने तेन सह साम्यमापन्नतेऽयं विहारः । कीदृशी रिपा ! गम्भीरा अभि 'प्रतिपि' प्रतिभटानां हृदादिभवस्थे ।'सदापरणं—'शोभनाचार' 'अभिमुखा एव शत्रवो हन्तव्या ,पराङ्मुखास्तु सुमधु मोक्तव्या' इति स्वसमयस्तस्मात् महाप्रतिष्ठा—सम्यमाहात्म्या । 'उदया' उदयाऽनुकूलेन । सरसु—विद्यमानेषु सदेषु कान्ता—कमनीया । यद्वा सतां—पुरःस्थसुभटानां क—मस्तकं कन्तयति या सा सत्कान्ता । रचितं प्रियं—शत्रुविनाशनं यया सा । महत् —प्रभूता स्वामिभक्तिपौरुषादयो गुणा यस्या सा ॥

इति पौरुषवर्णनम् ॥ ११ ॥

अथ विनायकवर्णनम्—

तथा रदशब्देन गजोऽभिधीयते तद्रूपेण र—आदुर्भूतस्य गणाधिपस्य गजवदनत्वात् तस्य तदाकारता तेन सह साम्यमापन्नतेऽयं विहारः । कीदृशो गजवदन ! गम्भीर अभि ! 'भुविभि' मदसक्त भ्रमरव्याप्तविराजितमणे । 'सदा' सह दानेन—मदवितरणेन वर्तते यत् तत् सदापरणं च तस्मात् महाप्रतिष्ठ । यद्वा देवपर्षदा सह रणत्—सङ्ग्रामात् महाप्रतिष्ठ । तथाहि—एकदा देवैर्दैत्यैः प्रारब्धे—यो यो विरूपकः स यदि विघ्नमाप्तवान् विघ्नराजेन चिन्तितम्—देवानां मध्येऽहमेव विरूपक इति विचिन्त्य प्रत्यगमनाय निगदितम्—कथयत भो भो देवा ! यो देवेषु विरूपकः तं निर्धारयामीति रणसंरम्भतः माध्य-

वस्थानो देमानां पयदि । 'ऋद्य ' शत्रुनिपातेन नि करुण । सतो–
नियस्य महेश्वरस्य कान्ता–गौरी तस्या रचितं प्रियं–दर्शनसन्तोष-
मुसं येन स । 'बहुगुण ' प्रचुरगौरवादिगुणगणोपेत ॥

इति विनायकवर्णनम् ॥ १० ॥

अथ गजवर्णनम्—

तथा रिसम्देन गजस्याकारोऽभिधीयते तेन सह साम्यमासम्ब-
तेऽस्य विहार । कीदृशो गजाकारः ? 'गम् प्रतिगजं प्रति गन्ता ।
'भीर मयमद, कामि ? 'भुतिमि गजगर्जितमक्षणो । सत्कान्ता
मि रचित प्रियं–निभुवनं येन स । बहुगुण मत्रजातिमत्वात् ॥

इति गजवर्णनम् ॥ १०१ ॥

अथ गजाग्रेसरवर्णनम्—

तथा रित —गजाकाराद् बा–वार्त–भावनसक्षणं यस्य स रिवा —
प्रतिकार तेन सह साम्यमासम्बतेऽर्य विहार । प्रतिकार कीदृश ?
'गम् पुरस्तात् वेगेन गन्ता । 'भीर मिर्य ईरयति भीर निर्भय इत्यर्थ ।
। भुतिमि करिकरपर्यन्तस्पृष्टकरणवमै सदा सर्वदा 'चरणत
चरणद्वयप्रसादात् 'प्राप्तप्रतिष्ठ लम्भस्त्याति । 'वय कूर्चिकया भाराप्र
प्रद् । सस्क —स्वसमवन्धी योऽसौ भन्त'—पर्यन्त तत्र भारचित प्रियं–
गजवज्जनसक्षणं येन स ॥

इति गजाग्रेसरवर्णनम् ॥ १ २ ॥*

*कलविहार–विजयसमवसरण–रत्नत्रय–अष्टि ६ व्याख्यानपत्राणि मुद्रितानि ।

अथ वाग्भटवर्णनम्—

श्रीमद्वाग्भटमन्त्रिणा सह साम्यमालम्बतेऽर्थ विहार । कीदृग् ! गम्भीरः कामि ! 'श्रुतिभिः' वेदोक्तिभिः यथा सिद्धान्तमार्गे, यथा श्रुतधरे । सन्—शोभने रिपावपि अचिन्तितोपकारकरस्तथा यत् आचरणं—आचार अस्मात् 'आप्तप्रतिष्ठः' सकलजगति लब्धख्यातिः । 'दम' अशनपानशयनासनौषधपुस्तकादिवितरणेन मुनीनामुपष्टम्भकर्ता । 'सकान्तारचितप्रिय' सत्सु कान्त आरचितप्रियश्च 'बहुगुण' यथा-दाक्षिण्य-गाम्भीर्यौदार्य-स्थैर्यादिगुणरत्नरोहणगिरिः ॥

इति वाग्भटवर्णनम् ॥ १ ९ ॥

अथ जैनसिद्धान्तवर्णनम्—

तथा श्रीमतां तीर्थकराणां वाक्—सिद्धान्तलक्षणा तया सह साम्यमालम्बतेऽर्थ विहार । कीदृशी तीर्थकरवाक् ! 'गम्भीरा' अनेकार्थवाचकत्वमय्या, कामि ' श्रुतिभि'

'मूयं हुंकारं वा बाढक्कारं पडिपुच्छ वीमंसा ।
तत्तो पसंगपारायणं च परिणिट्ठ सत्तमए ॥ (आ.नि गा.२२)

इत्थिरूपाभि सप्तभि श्रुतिभि । 'सदा' । सर्वदा 'आप्तमतः' आरिणाम् मान्यप्रतिष्ठा उत्तमत्व परतीर्थिकेषु यया सा । सत्—शोभने अव गमरूपेण अभ्यन्तरार्थ—मुखं अन्ते—पर्यन्ते यया सा सकान्ता । अत एव रचितप्रिया । तथा 'बहुगुणा' बहव प्रशमजननादयो गुणा यस्या सा ॥ इति जैनसिद्धान्तवर्णनम् ॥ ११० ॥

---

१ अथ-मूकं, हुंकारं२ वा बाढक्कारं३ प्रतिपृच्छा४ विमर्शः५ ततः प्रसङ्गपारायणं६ च परिनिष्ठा७ सप्तमे ॥

अथ सिद्धगतिवर्णनम्—

तथा श्रीमती—सकलकर्मक्षयेण अविनश्वरी याऽसौ श्री तद्वती मुक्तिपथप्रस्थितानां मुनीनां वा—गमनं 'वा गतिगन्धनयो' इति धातो भावक्विबन्तस्य प्रयोग, तया सह साम्यमास्थातेऽयं विहार । कीदृशी कर्मक्षयमाप्तानां मुनीनां गति ? 'गम्भीरा' गमं—गमनं प्रस्तावात् निर्वाणं प्रतीत्य कुर्वन्ति समाचक्षते वा इति 'णिच् बहुलं नाम्न कृगादिषु' (सिद्ध० ३।४।४२) इति णिच् 'क्विप्' (सिद्ध० ५।१।१४८) इति क्विप् तयोर्लोपे गम—तपोधना तेषां भियं—संसारात् भयं ईरयति या सा गम्भीरा । सा च कथमवाप्यते ? श्रुतिमि ' सिद्धान्त श्रवणै । 'सदा' सर्वदा 'चरणत ' चारित्रात् प्राप्ता प्रतिपन्ना उदय—ऊर्ध्वं गमनं च यया सा ।सतां—शिष्टानां रतिकारकत्वेन कान्तेव कान्ता सत्कान्ता । 'रचितप्रिया' रचिता —कल्पिता प्रिया —वल्लभा यया सा बहूनां सिद्धानां प्रियत्वमाश्रयणात् । तथा 'बहुगुणा' प्रचुरज्ञानदर्शनादिगुणा ॥

इति सिद्धगतिवर्णनम् ॥ १११ ॥

अथ वेश्यासक्तवर्णनम्—

तथा श्रियं मध्नाति च स श्रीमत्—वेश्यासक्त विट तेन सह साम्यमास्थातेऽयं विहार । कीदृश वेश्यासक्त ? 'गम्भीर' समधिक धनं तव दास्यामीति वेश्याया पुरत वाग्वचरणै बहुप्रतिपादनैश्च भकम्यमम्य । श्रुतिमि गीतश्रवणै । सह वा—वागेन वर्तते मयाचरणं—तास्बूलदानादिव्यापार तेन प्राप्ता प्रतिपन्ना—वेश्यासधनि अवसानं

उद्रश्च—वेशाया सकाशाद् बिभवो येन स । सती—शोभना याश्री कान्ता—पम्पक्षी तया रचिर्त प्रियं—सुरतकाम्तारिक यस्य स ॥

इति वेश्यासक्त्यवर्णनम् ॥ ११२ ॥

अथ ऋषभदेववर्णनम्—

तथा 'परिवादिन्या' इति पदे भ्रादिन्या इति विशेष्यम् । युगादौ नमति—भिक्षयति शिल्पकलादिकमिति भादिनी—ऋषभदेव तेन सह साम्यमाम्यतेऽर्य विहार' । कीदृशो युगादिदेव ! मम्मैर, 'इतिमि भुतश्री' । सत्—शोभनं सत् माचरणं—मावश्यकानन्तरं वर्ष यावन्निरन्नविहारस्वरूपम्, ब्रमसहस्र यावद् मौनकरणस्वरूपं च तस्मात् सदाचरणतः—प्राप्तप्रसिद्ध सम्यमाहात्म्य उदय—केवलज्ञानागमिसिम— नन्तरं समवसरण [समागम] चतुर्विधदेवनिकायेभ्य पूजासक्षणो निर्वाणलक्षणो वा यस्य स । सर्वा—मिथुनकनराणां—युगलिकानां पन्तानां—तन्नेपसीनां रचितमिव —निर्मितधर्माधर्मव्यवस्थ । 'बहुगुणः' ज्ञानदर्शनादिगुणोपेत । इति ऋषभदेववर्णनम् ॥ ११३ ॥

अथ भरतचक्रवर्तिवर्णनम्—

तथा नरेश्वरेण—चक्रवर्तिना सह साम्यमाम्यतेऽर्य विहार। कीदृशश्चक्री ! 'गम्' गम—भरतक्षेत्रषट्खण्डेषु चङ्क्रमणं करोति तमाचम वा, कोऽर्थः प्रथमं भरतचक्रवर्तिना तस्य सभापतिरुदारः,

* विधेयरतिविहारवर्णनम् ॥११२ विषयसुखनिवृत्तिवर्णनम् ११४ सुखितम् ।

मैत्री पवित्रे महर्षिगोत्र सर्वप्रियोऽत्र सुधर्मी ।
विदुषी सुमिषो भारतीमन—मोदितदि—रश्मिसूर्यान
गौरश्रीनरतट—हासकिरण विर्धं स्तवोऽत्र ।
दिनं श्रेणीमोभर—सर्वपुर्णी—श्रीमि—कामिनी
सामग्री—विविधीहारिमन—दधीच—धीर—रत्निकासमयविरचणा
प्राक्षीण—मङ्गलैश्योमा—निषिक्तौसपेशुभर—देवोर्पा
मणिगीव देवाधिपैतिप्रतिमा—जिनमतौ—जैनमैत्र्यकाः ।
यौवेय—जिनोपित—नेमी—गोचीभसर—श्रीमविवैरोपि
जिनसमवसरण—रत्नत्रय—मौलि—भारमटसुमन्त्रिण सम्य
सिद्धिगति—पण्यनारीसख—जिनेश्वरविहारश्च
जिनस्तुतिसम्—प्रथमौद्वर—भरतेश्वरवाहि—परमजिनन्यथा
जपमानामि श्रीमत्पार्श्वस्वामवकराचेऽत्र
शुभं भवतु श्रीश्रमणसङ्घस्य ॥

कम्मर्थं निहन्तुं क्षम । यस्येदं वराणां—प्रशस्तानां समूहो वार तत्र इतिम कचम्मृता ? क्षमत्व, वरदाभिधानात् । यस्मात् श्रियं—शिवपदं प्रभूतम्॥

सूर्यपक्षे—

यो म गच्छतीत्यमा तं क्षमो—पशुं अरुणं 'गां' पुष्टिं च दधदस्ति । यो 'हरिणा' सुक्रमेण विभूयते, सप्तसप्तिरिति प्रसिद्धत्वात् । यो 'कर्मे' उदयाचले न म विराजते अपि तु विराजते । योऽसौ 'अर्क' अन्धकारम् ['कलिमम्'] अन्धकारं निहन्तुं क्षमः । यस्येदं वरा—प्रधाना वारोऽस्ति अमला, रविवार इति प्रसिद्धत्वा । यस्मात् श्रियं 'प्रभूतं' उत्पन्नम्॥४॥

चन्द्रपक्षे—

अम गच्छतीत्यमका तां अम्यमामिनीं दधदस्ति । हरिण एणा-ख्यस्तेन विभूयते, मृगाङ्कत्वात् । यो 'भागेन विराजते' ऐरावणेन सह शोभते, अमृतत्वात् । योऽसौ वारं तत्र इति—अनूपवा वरा—प्रधाना वारोऽस्ति । कचम्मृता ? अमला अमृतमयत्वात् । अथवा वर—यति तस्य वारोऽस्ति—येषु समानसमयपरिपाकत्वात्., तारासु प्रत्येक-विभक्तित्वात् । यस्मात् प्रभूतं 'श्रियं सुखम्, सौम्यप्रकृत्यादिविधि॥५॥

पार्श्वजिनपक्षे—

योऽयं' मनोभवमदमत्ततमम्यापारनिरोधकरणं 'गां' पवित्रगुण विभूषितां यौवनगामिनीं वाणीं च दधदस्ति । यः 'हरिणा' इन्द्रेण उपलक्षणत्वात् चरमेन्द्रेण विभूयते । यो नागेन सर्पेण विराजते, लाञ्छनत्वात् तस्य । स 'कलिमल' पापं निहन्तुं क्षमः समा-श्रितानामिति शेष । यस्य इयं वरा—प्रधाना वारोऽस्ति—वारिमा-पालीनां समूहो वार तस्य इति—परितो वेष्टनम मेघमालिनव-घोरवज्रोपसर्गसहनसमर्थत्वात् । यस्मात् 'श्रियं मोक्षं 'प्रभूतं' प्राप्यम् ॥ ६ ॥ अनुक्तोऽप्यर्थः ।

[४]

श्रीसोमप्रभसूरिप्रणीतं

स्वोपज्ञवृत्तिविभूषितं

शतार्थकाव्यम् ।

यद्भारती भ्रमगमीव पुरो विचित्रमर्थं ददात्यनुपमम् ।
कर्मोपदेशसमये प्रसूते स च जिनो तीर्थंकर करोतु ॥ १ ॥
अस्ति यस्याः स्मरणेन सूक्ष्म पयोजपङ्क्ते. पयसा कथम् ।
मतिमयोमात् कृपयाऽनुगृहीता जगति सा च श्रुतदेवताऽस्तात् ।
प्रभुर्बभूवाऽजितदेवसूरिः सकलागमाम्बरपूर्णचन्द्रः ।
जिनेश्वरमोम्बुनिधि प्रवेशे यानीकृतं स्फूर्तिमतीम यस्मात् ॥२॥

जयति विजयसिंहः सूरिरस्माकम-
विरतविजयसिंहस्तस्य पादाम्बुजेषु ।
चरणकरणनिष्ठो यस्य सर्वैव लोकः
कुवलयकमलादी वेत्ति सोऽभ्यासितारम् ॥३॥

तस्योदितपदेऽस्मत्याप्तरीक सोमप्रभाचार्य इति प्रसिद्धः ।
परावबोधाय परार्थलुब्धः शतार्थवृत्तस्य तनोमि वृत्तिम् ॥४॥

तच्चेदम्—

कल्याणसारसवितानहरेक्षमोह-
कान्तारवारणसमान जयाद्यदेव ।
धर्मार्थकामद महोदय वीर धीर
सोमप्रभाव परमागम सिद्धसूरे ॥ १ ॥

अत्र स्तुताश्चतुर्विंशतिर्जिना A सिद्ध-सर्व-पार्श्वाया ।
मुनि-पुण्डरीक-गौतम-सुधर्म- पद्मावती-Bसमया ॥ १ ॥
श्रुतदेवी पुरुषार्था C विधि -नारद-वेद-विष्णु-बलदेवाः ।
श्री प्रद्युम्नस्वर्णं स्तुतौ शिव-गिरिसुता-स्कन्दा ॥ २ ॥
हेरम्ब कैलासो ग्रहD-दिक्पालाश्च E वसन्त-घन-मदिरा ।
कलशाग्नि-सिंह-हय-करि-सरोज-भुजगा शुकोऽरण्यम् ॥ १ ॥
मानससरो ऽम्बुधिरो ऽनिलसुत-पत्नी-महागुरुपञ्चकम् ।F
जयसिंह-कुमारनृपा-ऽजयदेवा मूलराजश्च ॥ ४ ॥
श्रीसिद्धपालकवि-रविसेन-गुरुर्विजयसिंह ।
तच्छिष्य सोमप्रभसूरिश्च शतार्थवृत्तकवि ॥ ५ ॥

तत्र सकलकविरचितचरणसेवः श्रीयुगादिदेवः—

'हे आद्यदेव ! अस्यामवसर्पिण्यां प्रथमतीर्थङ्कर !'जय सर्वोत्क-

---

A ऋषभ १ अजित २ सम्भव ३ अभिनन्दन ४ सुमति ५ पद्मप्रभ ६ सुपार्श्व ७ चन्द्रप्रभ सुविधि ९ शीतल १ श्रेयांस ११ वासुपूज्य १२ विमल १३ अनन्त १४ धर्म १५ शान्ति १६ कुन्थु १७ अर १८ मल्लि १९ मुनिसुव्रत २ नमि २१ नेमि २२ पार्श्व २३ महावीरस्वामिनामान । B अर्थिजनसुखप्रदानेऽप्यपरिग्रहमिच्छया । C धर्मार्थकाममोक्षाख्याः । D सूर्य-चन्द्र-मङ्गल-बुध-गुरु-शुक्र शनैश्चर-राहु-केतव । E इन्द्र-अग्नि-यम-नैर्ऋत-वरुण-वायु-कुबेर-ईशाना । F श्रीसिद्धसेनदिवाकर-श्रीहरिभद्राचार्य-श्रीवादिदेवसूरि-श्रीहेमचन्द्राचार्याः ॥

वैरम् वर्धस्व । 'कल्याणसारसवितानहरे !' "कल्याणं हेम्नि मङ्गले" (हैमाने ३-१८९) इति पाठात् कल्याणानि—मङ्गलानि तान्येव सारसानि—कमलानि "सारसं सरसीरुहे । सारसः पुष्कराह्वेऽपि" (हैमाने० ३-७५४) इति पाठात्, तेषां वितानं—विस्तारः "वितानं क्लीबे यज्ञे विस्तारे ऋतुकर्मणि । तुच्छे मन्दे पुंस्यमेवे उल्लोचेऽपि ॥ (हैमाने० ३-२ ९)इति पाठात्, तदुन्मीलने हरे—सूर्य ! "अथ हरिर्दिवाकरसमीरयोः ॥ यमवासवसिंहांशुशशाङ्ककपिवाजिषु । पिङ्गवर्णे हरिद्वर्णे भेकोपेन्द्रशुकाहिषु ॥" (हैमाने० २ ५९९ ६००)इति पाठात् । 'अक्षमोहकान्तारवारणसमान !' "अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे बिभीतके । पासके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि रावणौ ॥ अक्षं सौवर्चले तुत्थे हृषीके स्यात्" (हैमाने २-५९१-५९४) इति पाठात् अक्षाणि—इन्द्रियाणि अक्षो—ज्ञानं आत्मा व्यवहारो वा तस्य विषये मोहो—भ्रान्तिः स एव कान्तारं—वनम् 'कान्तारं दुर्गवर्त्मनि । महारण्योपसर्गाश्च काननेक्षुविशेषयोः ॥' (हैमाने० ३-५२९) इति पाठात्, तस्योन्मूलने वारणसमान !—करितुल्य ! । 'धर्मार्थकामद !' "धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । सत्सङ्गेऽर्हत्यहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि ॥ धर्मं दानादिके" (हैमाने० २-३१९-३२०) इति पाठात् धर्मः—पुण्यं साधुमार्गमोक्षाचारो वा "अर्थो हेतौ प्रयोजने निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारधनवस्तुषु ॥" (हैमाने० २-२ ८-९) इति पाठात् अर्थो—विषयः, "कामः स्मरेच्छाकाम्येषु" (हैमाने० २-३११) इति पाठात् कामा—काम्यपदार्थाः तान् ददाति । 'महोदय !' महान् उदयः—उन्नतिर्यस्य, पञ्चत्रुस्व

प्रमाणदेहत्वात् । 'धीर !' सकलकर्मराशिविजयविक्रान्त ! । 'धीर !' क्षुत्पिपासादिपरीषहसहिष्णो!, वर्षावधि निरशन प्रवर्धित इत्यागमात्। 'सोमप्रभाव ! 'सोमस्त्वौषधिस्त्रषे दुपु ॥ दिव्यौषध्यां घनसारे समीरे पितृदैवते । यमुनमेदे सलिले वानरे किन्नरेश्वरे ॥' (हैम्य० २ ३३३ –३३४) इति पाठात् सोम –चन्द्र तस्य इव प्रभाव –स्फूर्तिर्यस्य आह्लादक इत्यर्थ । 'परमागम !' परम –सर्वस्वोत्कृष्टप्रधानत्वेन प्रख्य आगम –" अत्थं भासइ अरहा " (आ नि गा ९०) इति वचनात् अर्थरूप सिद्धान्तो यस्मात् । 'सिद्धसूरे !' सिद्धा – निष्ठिता सूरय–पुण्डरीकाद्या गणधरा यस्मात् ॥ १ ॥

अथ नमदमरराजिविराजितः श्रीमजित—

'हे अमाय !' अम –अयवाद आय –सर्वत्र प्रक्रमो यस्य स , अर्थात् अजित । यद्वा "ते लुग् वा" (सिद्धहे० १–२–१०८) इति विधान्दलोपे अयाशब्देन विजया उच्यते । यद्वा अयाशब्देनैव विजया "जयोमा तत्समी तिथि ।' (हैम्य० २–१५२) इति पाठात् तिथोऽपि अयाशब्देनोच्यते तथा ' विजयोमातत्सखीपोरितथावपि " (हैम्य०३–१९७) इति पाठात् तिथोऽपि विजयाशब्देनोच्यन्ते, एवमत्रापि अयाशब्देनैव प्रमोर्जननी विजया, सा माया–मातृत्वेन प्रथमा यस्य । 'कल्याणसारसवितानहरे !' कल्याणसारस–स्वर्णपद्म तस्य वितानो–विस्तार: तद्वत् हरि –कपिशा कान्तिर्यस्य । 'क्षमोद्ध !' क्षमा–क्षान्ति उद्धते । 'कान्तार !' कान्त –कमनीय आरः– षट्कर्मणां यस्य । 'वारणसमान !' वारणो–प्रमत्तगज तेन समान !–सदृश !, साम्यमगजदर्शनाद् अमित इति भावा

पूज्यते इत्यर्थः । 'देव !' देवाधिदेव ! । 'धर्मार्थ ! धर्मेशो ! 'कन्दर्प' स्मरखण्डक ! । 'महोदयवीरधीर ! महोदयो—मोक्ष तत्र धीर —निर्भयेण अनुसरतात्पर्या (रो—गमने तत्र रागद्वेषमोहप्रभृतिविघ्नसम्पातेनापि धीर !—प्रगल्भ ! । 'सौम्यप्रभ !' आहारक ! । 'सर्वरस । 'परम् आगमम्मतिरिक्तम् । 'भगवान्सिद्धमूरे ! भगवता—सिद्धान्तेन सिद्धा —समाप्ता निर्वृता वा सूरयो—गणधरा यस्य ॥२॥

अथ चरणस्मरणममातमन्नभवसम्भवः श्रीसम्भवः—

'हे संविग्नान्तहर !' संविग्नानां—विरक्तान्तरात्मनां हरि —नाम्ना यस्य इति अनेन सम्भवो लभ्यते, यथा इनाद्वो हरः । 'कन्दर्पस्मर !' मदभेद ! । 'क्षमेदुकान्तारया क्षमा—क्षान्तिरूपया उद्धो—विशद्. स एव कान्तारे—कानने तत्र वा—भवित (मम) । 'रागमदन !' रागो—युद्धं तद् स्पर्श—भगवति ग्लानं मार्ग—ज्ञानं यस्य । अत स्वम् । 'महात्म !' देवाधिदेव ! । 'धर्मैककामद !' निर्मोहद ! । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षमार्गप्रगल्भ ! । सौम्यप्रभार !' आहारक ! । 'परमागम !'परागमिनन्त ! । 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्य तत्॥३॥

अथ समस्तभिस्वनाभिनन्दना श्रीमभिनन्दन—

हे 'सर्विग्नान्तरे ! ' संविग्नानो—विरक्तात्मनां हरी —नाम्नान्तरमगो यस्य इति अनेन अभिनन्दना भाषते । 'कन्दर्पस्मार ! मदर ! 'क्षमेदुकान्तारसारगमभान !' कान्तानन्तमग्रममस ! अत स्वम् । आदेश ! देवाधिदेव ! 'धर्मैकधमर ! निर्मद ! 'महोदय-

वीरधीर !' मोक्षगतिप्रगल्भ ! 'सोमप्रभाव !' परमाह्लादक ! 'परमागम !' प्रवृद्धसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धा सूरयो यस्मात्॥४॥

अथ दुर्गदौर्गत्यगर्वमपत्यजन्तुजातोद्धरणमनघमतिः श्रीसुमतिः—

हे 'धीर !' धिया—मत्या शोभनत्वात् राजते धीर इति अनेन सुमतिर्निरूप्यते । 'कल्याणसार !' मङ्गलश्रेष्ठ ! । 'सवितान !' वि — क्रमञ्चनक्रौञ्चपक्षी तस्य तानो विस्तार तेन सह वर्तते यथा 'विविगो-गरुत्म' महाविष्णुमहेश्वराः' ( ) इत्यत्र विशब्दो पक्षिसामान्यवाचकावपि हंसे गरुडे च विशेषेण वर्तते तथाऽत्रापि क्रौञ्चे । 'हर' अपनय । कम् ? 'परं' भावशत्रुम् । 'ईश !' सकलस्थोकालोकवीक्षक ! । 'मोहकान्तारवारण ! मोहारण्यगज ! । 'समानमय ! मानमयमुक्त ! । 'आवदेव !' देवाधिदेव ! । 'धमार्थकामद !' धर्मार्थकामान् ददाति । 'महोदयवीर !' महोदयो—मोक्षस्त ईर्ते—गच्छति । 'सोमप्रभाव !' आह्लादक ! । 'आगमसिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धा सूरयो यस्य ॥ ५ ॥

अथ निमकायकान्तिविजितपद्मरागमम श्रीपद्मप्रभः —

'हे कल्याणसारसवितान !' कल्याण —श्रेष्ठ सारसस्य—कमलपद्मस्य वितान —विस्तारो यस्येति, अनेन पद्मप्रभो लक्ष्यते । 'हर' अपनय 'परम्' भावशत्रुम् ! । 'ईश ! सकललोकमध्यावबीक्षक ! 'मोहकान्तारवारण ! अज्ञानकाननगज ! 'समानमय ! मानमयमुक्त ! 'आवदेव !' देवाधिदेव ! 'धर्मार्थकामद ! त्रिवर्गप्रद ! 'महोदय

धीरधीर !' मोक्षगतिप्रगल्भ । 'सोमप्रभाव !' आगमक आगमसिद्धसूरे ! ॥ ६ ॥

अथ जघन्यतोऽपि त्रिदशकोटिपर्युपासितपार्श्वः श्रीसुपार्श्वः—

'कल्याणसार !' कल्याणशब्दः सामान्यमङ्गलवाचकोऽपि प्रस्तावात् मङ्गलविचारे स्वस्तिकमिह, मङ्गलाष्टकमध्ये पठितत्वात्, तेन लाञ्छनरूपेण सार—श्रेष्ठ, सुपार्श्व इत्यर्थः । 'सवितानहरे !' सवितान फणपटलविस्तारवान् हरिः—सर्पो यस्य । 'घनमोहकनकरस समान !' करणमोहकनकरिसम । घन रस । 'आदेव !' [देवाधिदेव] धर्मार्थकामान् ददातीति 'धर्मार्थकामद' । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमे मोक्षस्तत्र धीरो विशेषेण गमनं तत्र धीर ! । 'सोमप्रभाव !' आग क ! । प्रज्ञासिद्धान्त ! । सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ ७ ॥

अथ सकलभव्यलोकलोचनचकोरचन्द्रप्रभः श्रीचन्द्रप्रभः—

हे 'सामप्रभ !' चन्द्रप्रभ ! 'भव' रक्ष । 'परम्' भव्यलोकः 'कल्याणसार' । मङ्गलेषु । 'सवितानहरे !' सवितानो—विस्तारवान् हरि लाञ्छनरूपो यस्य । 'घनमोहकनकरसमान !' करणमोहकनकसम 'समानवम !' मानवसमूह । 'आदेव । देवाधिदेव । 'धर्मार्थकामद धर्मार्थकामान् ददाति 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमनधीर । 'आगम सिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धा सूरयो यस्य ॥ ८ ॥

अथ सकलसुरपतिविरचितचरणपरिचर्याविधिः श्रीसुविधिः—

हे 'कल्याणसार ! सकलकल्याणमय !, 'सारसं सरसीरुहे (हैम. ३–७५४) इत्यादिवचनात् मकरो लाञ्छनरूपो यस्य । 'सोमप्रभ

पत्पद्युत ! । आभ्यां पदाभ्यां सुविधिर्लक्ष्यते । 'जय' रक्ष । कम् ! 'परम्' मक्तिमत्परं जनम् । ' वितानहर ! ' वितानं—यज्ञ तस्य हर —निषेधक वितानहर —पशुवधप्रधानयज्ञनिषेधक । इत्यर्थः । ' ईश' परमार्थतोऽर्थलोकने यस्य । ' मोहकान्तारवारण ! ' अज्ञानवनगज । 'समानजय !' मदजययुक्त । 'आपदव । देवाधिदेव । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामान् ददाति । 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगाविरक्ष । आगमसिद्धसूरे । आगमेन सिद्धा सूरयो यस्य ॥९॥

अथ विद्यसरिदर्मिनिर्मलचरिमपविमित्रधरिभीतल भीशीतलः—

हे 'सोमप्रभाव !' सोम —शीतांशु तस्येव प्रभाव—स्वभावो यस्य इति,अनेन भीशीतलो लक्ष्यते, यथा मित्रभावो दद्दक । कल्याणसार !' कल्याणं—काम्यमनस्य ग्रीनसलक्षणं महत्त्वं तेन सार ! 'सवितानहर !' सवो—यज्ञ स वितत येषां ते सवित तर्षां तान —पशुवधादिविस्तार सं हरति । 'ईक्ष !' यथावस्थितवस्तुवीक्षक ! । 'मोहकान्तारवारणसमान !' मोहवनगजसम ! जय त्वम् । 'आयत्व !' देवाधिदेव ! 'धर्माथकामद धमाथकामान् ददाति 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगविरक्ष । 'परमागम ! प्रकृष्टसिद्धान्त ! 'सिद्धसुर !' सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ १० ॥

अथ स्मरणमात्रसमुल्लसितश्रेयाम् श्रीश्रेयान्—

हे कल्याण ' हे श्रेयान् । श्रेयांस इत्यर्थ " ऋषभो वृषभः श्रेयान् श्रेयांस स्यात ' (अभि. १–२९) इति पाठ्यम् । 'सारमंपितान

हरे ! सारेण—अनेन बलेन वा सविताना—सविस्तारो हरिर्यस्य, पञ्चिमवन्नायेन हरिग्रन्थेन भेयमसपिता विष्णुरुच्यते ! 'ममोहम-न्तारवारगसमान ! कुरगमोहवनगजसम ! अव तवम् ! 'भगवेव ! देवाधिदेव ! । धमार्थकामान् ददे । 'महोदयवीरघोर !' मोक्षमान-दक्ष ! सोमप्रभाव ! आह्लादक ! 'परमागम !' सुमसिद्धान्त ! 'सिद्धसूर !' सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ ११ ॥

अथ परमैश्वर्यनिवासवासवपूज्यः श्रीवासुपूज्या—

हे 'जगनाथ ! वासुपूज्य !' यथा—वसुपूज्यमहाराजदेवी सा अथा-जननीतेम प्रथमा यस्य । ' देव ! देवाधिदेव ! ! 'कल्याणसारसवितान !' बहुकल्याणकाले कल्याणसारसतां—कनकवसनानां वितानो-विस्तारो यस्य । 'हर' भयस्य । कम् ! 'परम' मलबाणम् । 'ईश !' जगन्मोहक ! मोहवनगजसम ! धमार्थकामद ! मोक्षगमनदक्ष ! [श्लो १ ०] ' सोमप्रभाव !' आह्लादक ! आगमसिद्धसूरे !' आगमेन सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ १२ ॥

अथ भगवत्सतपसवलवपुरामविमरीचिरोधिविष्णुवरपकमका श्रीविमलः—

हे 'कान्त ! विमलस्यैव कान्तत्वात्, अथवा कं—ध्यानीयं तस्मै वार्थ—स्वरूपं यस्य, यदुक्तम्—''कान्त स्वरूपे निकटे प्राप्ते निमन्तनाशयोः । अनन्तेऽपि (हैम्यने० २ १५५) अतः कान्तस्यैव विमल उच्यते तस्य विमलत्वात् । 'कल्याणसारसवितानहरे! कनककमलविस्तारकर कयिरुकमते !। ' अमोह !' अर्मा—आर्ति उच्यते ।

'भवतारणसमान !' भन्तरारिसमूहनिषेधसाहद्दार ! जय त्वम् । 'माप-देव !' देवाधिदेव ! धर्मार्थकामद ! 'महोदयवीरधीर !' मोक्षग-मनदक्ष ! भासावक ! 'परमागम !' शुभागम !! 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात् ॥ १३ ॥

अथानन्तकेवलज्ञानदर्शनसुखवीर्यसनाथः श्रीअनन्तनाथः—

'भवतारधारण !' भवस्त इत्यस्य पार —प्रापणं तं धारयति य स, भवस्य इत्यर्थ । 'कल्याणसार ! सद्रूप्य ! 'सवितान ! वि—वि-ष्वगनस्येनतस्य तानो विस्तार तेन सह वर्तते ।'हर' अपनय । कम्? 'परम् मालसमुम् । 'ईक्षमोहक!' ईक्षो—दर्शनं तत्र यो मोहो—भ्रान्ति-स्तद्विनाशो क—सूर्य, यथा यथार्थपदार्थावबोधमोहं हरति सूर्यस्तथा प्रभुरपीत्यर्थ । 'समानजय !' मदभयमुक्त ! 'भावदेव !' देवाधिदेव ! धर्मार्थकामप्रद ! 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमनदक्ष ! 'सोमप्रभाव !' भासक ! 'भागमसिद्धसूरे !' भागमेन सिद्धा सूरयो यस्य ॥१४॥

अथोपदिष्टदशविधसाधुधर्मः श्रीधर्मः—

हे धर्म ! ' धर्मकामद !' धर्मं विनाऽर्थकामद इत्युक्तेऽपि धर्मार्थकामद ! इति ज्ञेयम् । ' कल्याणसारसवितानहरे ! कनकाम सविस्तारवत् कपिशकान्ते ! भवमोहवनगज ! जय त्वम् । 'भावदेव !' देवाधिदेव ! 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमनदक्ष ! 'सोमप्रभाव !' भासक ! 'परमागम ! प्रकृष्टसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धा सूरयो यस्य ॥ १५ ॥

अथ निगमवारतरशिवसकलाभिवोपमान्तिः श्रीशान्तिः—

'ईश!' हे शास्ते !, 'ह इति आमन्त्रणे, 'ह सम्मुखो पादपूरणेऽ' (हैम्यन ७—१६)इति पाठश्च । 'कल्याणसारसवितानहरे !' कल्याणसारं—कनककमलं तस्य वितानो—विस्तारस्तत्र हरे !—पिङ्गकान्ते ! 'अक्षमोहकान्तार!' क—आत्म अन्त—स्वरूपं समीपं वा ते इनर्ति यत् मतया यः स कान्तार —यानपात्र, धाताद्युरितुस्ते पुष्पस्य एतु-कर्तेर्वा; अक्षमोह —करणमनोहर कान्तारो—यानपात्रभूतो यस्य । 'वारण !' अक्षने ऊ. तस्या वारण—अभावर्म यस्मात्, धर्मिमरक्षान् इत्यर्थः । 'समान !' सपूज्य ! जय त्वम् । 'आपदेव !' देवाधिदेव ! 'धर्मार्थकाम !' धर्मार्थं काम —अभिलाषो यस्य यस्मात् वा । 'उदय धीरपीर !' उदय—अभ्युदय तत्र धीर —विस्पगमन तत्र धिर्व—बुद्धि राति । 'सोमप्रभ !' आह्लादक ! 'परमागम ! प्रज्ञासिद्धान्त ! सितसद्रे !' सिता सुरसो यस्माद् ॥ १६ ॥

अथ ह्रादशममदमाननापनवीथीमयपाय श्रीकुन्थुनाथ—

हे 'अजय !' अजो—अस्मानपाग ते माति—प्राप्नोति, कुन्थुनाथ इत्यथ । 'परमागम !' मा—श्रीः पदित्यरभ्यायात् प्रभुमत्ता पर—प्ररय तस्या सकाशस्य आगम —उत्पत्तिर्यस्य । 'सितसद्रे !' सिता सुरसो यस्मात् । 'भव' त्वम् । कान् ! 'समान' शत्रुमित्रसमत्वेनासमस्वर्गा-दिषु गुन्पविपान् । कल्याणसारसवर !' स्वर्णपद्मविस्तारिपिङ्गका-न्ते ! । 'अक्षमहकान्तारवारण ! मान्यमोहवनगज ! आपदेव ! धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद ! 'महोदयधीरपीर !' मोक्षगामिनगण्य ! सोमप्रभ ! आह्लादक ! ॥ १७ ॥

अथ हेमाद्रिस्थितकल्याणकेशः श्रीमदरजिनेश—

हे अर! 'हे कल्याणसार!' कल्याणं—काञ्चनरत्नमयमर्त्यस्वर्णं महार्घं तेन सार ! 'सवितान्महरे ! सविताना —चतुरशीतिलक्षसहस्त्राका हरय —सुराः यस्य । क्षमोह !' क्षमा—षट्खण्डभरतक्षमां ऊहते—पालनार्थं वितर्कयति । 'कान्त !' रम्य ! । अथवा 'अक्षमोहकान्त !' अक्षमोहा कान्ता —चतु पष्टिसहस्रसङ्ख्या युवतयो यस्य । 'वारण समान ! वारणे —चतुरशीतिलक्षसहस्रे गजे समान !—साहङ्कार !। एभिर्विशेषणैश्चक्रवर्तित्वं कथितम् । अथ त्वम् । 'आपन्नेश ! देवाधिदेव !। 'धर्मार्थ !' चक्रवर्तिभोगान् मुक्त्वा धर्म—चारित्रधर्मं अर्थयते, अत एव 'कामद ! स्मरलुण्टक ! । 'महाश्चर्यवीरधीर ! मोक्षगतिप्रगल्भ ! 'सोमप्रभाव ! आह्लादक ! 'परमागम !' प्रथमसिद्धान्त ! 'सिद्धसूरे !' सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ १८ ॥

अथ सम्मेतस्थितमोक्षमल्लमाप्तः श्रीमल्लिनाथ—

हे 'प्रभाव !' प्रभाशब्देन प्रभावती प्रभोर्माता, पदैकदेशे समुदायोपचारात्, यथा भमरा भमरावती यदुक्तम्—"भमरा भमरावती" तस्या सकाशात् भावो—भाव उत्पत्तिर्यस्य स मल्लि । 'सोम !' सकीर्ते !। यद्वा सोमप्रभाशब्देन प्रभावती मन्यते सोमा—कीर्तिमती प्रभा यस्याः सा प्रभावती प्रभावतोऽत्र अतिशायन मतु अतिशायश्च सोमशब्देनोक्तः, तस्या सकाशात् भावो—भाव उत्पत्तिर्यस्य । 'कल्याणसार !' कल्याणं मल्लनरत्नकलशरूपं महार्घं तेन सार ! । 'सवितान्महरे !' सवितान —विस्तृतयशसाऽमनाः हरि—नीलवर्णो यस्य, अत एवाऽनु-

पम्मवनस्मिव प्रभु कस्यापि करणमोर्ह न करोति। सदेवाह—"कमोह कान्तारवारण !" मक्षमोहवनगज ! जय त्वम् । 'आवदेव! 'कर्मार्थकामक्षम्!' मोक्षगतिवत्स ! प्रह्मप्रसिद्धान्त ! सिद्धा सूरवो मत्मात् ॥ १९ ॥

अथ पाक्षाम्भुमत्भुमितविभुपाधिपमभुमतः श्रीमुनिसुव्रत—

हे 'परमागम !' मुनिसुव्रत ! अतः मात्रान्देन पमाऽभिधीयते, सा च प्रभोर्माता, पर—प्रधानस्तस्या सकाशात् आगमः—स्वरूपीर्त्यम। 'कल्याणसारस !' सरसि मत्र सारसः—कूर्मो कल्याणः—उत्कृष्टः सारस—कल्पनकूर्मो यस्य। 'वितानाहरेश !' वितानं—मकरन्दं पञ्चवप्रधानमिति तं हरति तादृशः ईशः—केतकलेखो यस्य। मोहमममदसम ! जय त्वम् । 'आवदेव !' देवाधिदेव ! कर्मार्थकामक्षम ! मोक्षगमनवत्स ! सोमप्रभाव !' आह्लादक ! 'सिद्धसूरे!' सिद्धाः सूरवो यस्मात् ॥ २ ॥

अथ चरमनतकिरणमक्सासित्तनमनमहाजिनः श्रीनमिजिनः—

'जयाव !' नमे ! जयशब्देन भगवत्पिता विजयो मण्यते, "वे सम् वा" (सिद्ध० ३।२।१०८) इति विरूप्यलोपात्, यथा "जयो जयन्ते विजये" (हैमने० २–१५२) इत्युक्तेः, स आपः प्रथमो जनकत्वेन यस्य। 'देवाधिदेव !' 'कल्याणसारस !' कल्याण—मोई सारसं—प्रस्तावात् कल्पनमौलोमयं यस्य। 'वितानाहरेश !' मङ्गलिकेनकलोक ! मोहवनमदसम ! मोक्षगतिवत्स ! 'सोमप्रभ !' आह्लादकं अर्थ' रथ। कम् ! 'परम' प्रभाविमधानम्। 'आगमसिद्धसूरे!' आगमेन सिद्धा सूरवो—गणधरा यस्य ॥ २१ ॥

अथ सकलारिष्टवनधिनिर्दलनचक्रनेमिः श्रीमदरिष्टनेमिः—

हे 'कल्याणसारस !' कल्याण—प्रशस्त सारस—सरसीमध्ये प्रत्यावात् लाञ्छनरूपो यस्य । 'सवितान्हर !' विवाहस्य निषेधक !। 'ईश !' पशुकरुणापराविदर्शनं यस्य स्थान् पशून् दृष्ट्वा प्रभुर्विवाह न चकार इत्यर्थः । मोहवनगज !। 'जयाथ !' 'जयो जयस्ते विजये" (हैमअने०२–६५२) इत्युक्ते जयशब्देन विजयो मन्यते, ति सूत्र् वा ' (सिद्ध० १–२–१०८) इत्यनेन समुद्रशब्दलोपे विजयशब्देन समुद्रविजयो मन्यते स भावो जनकत्वेन यस्य । देव !' देवाधिदेव !। 'धमार्थकामद !' धमार्थकामप्रद !। मोक्षगतिदक्ष !।'सोमप्रभ !' आह्लादक !'भव रक्ष ।कम् ! 'परम्' पञ्चवर्गं तदवाक्सरस्तत्येरयर्थ । 'सिद्धसुरे !' आगमेन सिद्धा सूरयो—गणधरा यस्य ॥ २२ ॥

अथ भिदक्षराभङ्गुरसल्लीलागामी श्रीपार्श्वस्वामी—

हे 'सवितान्हरे !' सवितान—विस्तारवान् मूर्ध्नि लाञ्छन वा हरि—सर्पो यस्य ।'कल्याणसार ! मन्त्रश्रेष्ठ !। अक्षमोहवनगजसम !। भव त्वम् !'आपदेव ! देवाधिदेव !। धर्मार्थकामप्रद । मोक्षगतिदक्ष । 'सोमप्रभाव ! आह्लादक ! 'परमागम !' ध्रुवसिद्धान्त ! 'सिद्धसुरो!' सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ २३ ॥

अथ पारविघ्नपनपटाविघटनसमीरः श्रीमहावीरः—

हे 'वीर !' वर्धमान ! 'कल्याणसार ! मन्त्रश्रेष्ठ !।' सवितानहरे !' सवितानो हरिः—लाञ्छनसिंहो यस्य । अक्षमोहवनगजसम !।

पञ्चमवीक्ष्य प्रभु कस्यापि करुणमोहं न करोति तदेवाह—'जन्मोह कान्तारवारण !' जन्ममोहवनगज ! जय त्वम् । 'भावदेव! 'कर्मौघ-कामन्द! मोक्षगतिरक्ष ! प्रकृतसिद्धान्त ! सिद्धा. सूरयो यस्मात् ॥ १९ ॥

अथ पादाम्बुजयुग्मविबुधाधिपमवतः श्रीमुनिसुव्रत—

हे 'परमागम !' मुनिसुव्रत ! मम मातृस्नेन पद्मप्रभेणोक्ते, सा च प्रभमोर्मौता, पर—प्रकृष्टस्तस्या सकाशात् आगमः—उत्पत्तिर्यस्य । 'कल्याणसारस !' सरसि मम सारस—कूर्मः कल्याण—उत्कृष्टसारस—कल्याणकूर्मो यस्य । 'वितानहरेश !' वितानं—यज्ञे पशुवधप्रधानमिति तं हरति तस्य ईश—केवलालोको यस्य । मोहमगजसम ! जय त्वम् । 'भावदेव !' देवाधिदेव ! कर्मौघकामन्द ! मोक्षगमनदक्ष ! सोमप्रभाव !' आह्लादक ! 'सिद्धसूरे!' सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ २ ॥

अथ चरणनखकिरणजलक्षालितनमज्जमदाहमिनः श्रीनमिजिनः—

'जनाथ !' नमे ! जयसत्स्नेन भगवत्पिता विजयो सम्मते, "वि वा' (सिद्ध० ३।२।१०८) इति विशब्दलोपात्, यद्वा "जयो जयन्ते विजये" (हैम्ने० २—१९२) इत्युक्ते, स नाथ प्रभवो जनकत्वेन यस्य । देवाधिदेव !' 'कल्याणसारस ! ' कल्याण—शोर्ते सारसं—मत्स्यवात् लाञ्छनमीक्षेपदं यस्य । 'वितानहरेश !' वाग्निर्वेषकारक ! मोहवनगजसम ! मोक्षमतिदक्ष ! 'सोमप्रभ ! आह्लादको मम' इह । कम् । 'परम्' प्रणतिप्रधानम् । 'आगमसिद्धसूरे! ' आगमेन सिद्धा सूरयो—गणधरा यस्य ॥ २१ ॥

यतिक्रियाकरणव्यवहारो यस्मात् । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामप्रद !, आचार्यसेवया उदयाप्ते । 'महोदयवीरधीर ! ' मोक्षगतिदक्ष ! । सोम प्रभाव !' आह्लादक !। परमागमसिद्ध ! जिनसिद्धान्तज्ञान विना आचार्यपदाप्राप्ते ॥२६॥

अथ प्रवोधप्रबन्धानध्याय तथा गाथा—

हे 'परमागम् !' उपाध्याय !, परमागमं–जिनोक्तसिद्धान्त आ मध्ये लिखि किपि सिखोवे च परमागम्–उपाध्यायः, सिद्धान्ताध्या-पनाधिकृतो उपाध्याय । असिद्धसूरे !' "सिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च" सेधनं सिद्ध–शासनम्, नास्ति सिद्ध येषां तेऽसिद्धा —अनधीनशास्त्रा शिष्या सूरय –पण्डिता यस्मात् । मयाम्भोजवनरवे ॥ करुणमोहवन गजसम ॥जय त्वम्। 'आयदेव ! आय –मुख्य "इच्छा मिच्छा तहकारे" (आ नि. गा ६६६) इत्यादिदशविधसामाचारीरूपो देव – साधुव्यवहारो यस्मात । धर्मार्थकामप्रद ! । महोदय !' अपरापर शास्त्रपाठेन महान् उदयो यस्मात् । अवन–ऊ.–श्रीवरक्षा सर्वा इर ! प्रपक्ष ! । धीर !' धियं–बुद्धिं राति । [२००] सोमप्रभ !'

× × × × × × × ×

गजसम ! ।जय त्वम्। 'आयदेव !' आयो देव –दैमसर्वं यत्र । 'धर्मार्थकामदमहोदय ! ' धर्मार्थकामप्रदं मह –तेजो यस्या सा धर्मार्थकामदमहो दया–कृपा यत्र दया विना सत्परक्षाया असम्भवात्। धीरं करोति शिथि अचि च धीर !, एवं धीर !, धीरत्व वीरत्वं च सत्परक्षातो भवतीत्यर्थ । 'सौमप्रभाव ! आह्लादक ! । 'परमागमसिद्ध ! ' जिनागमे प्रतिष्ठित ! सेयसुर्वेर्थिकैत्यदज्ञानात । 'सूरे !' अनर्थनिवारणविचक्षण ! ॥ ३२ ॥

+ अतः परं विशीर्णः पत्र. सर्वास्तुमक्ष्यतु प्रतिपु ।

जय त्वम् । 'भव देव ! भव—साम्प्रतम् । देवाधिदेव !, धर्म-नदीमार्गविपत्वात्; यदि वा आपदेवाधिदेव !; यद्वा पद्मानुरूपां प्रथमजिन ! । धर्मार्थकामप्रद !। ' महावीर ! महान् उरो वक्षस्। धीर ! ' सहनतानुपसर्गससर्गऽप्यक्षोभ्य ! । 'सोमप्रभाव !' आहा-रक !। ' परमागम !' क्रमसिद्धान्त !। सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥२४॥

अथ भवमतीर्थंकरमथमगणधरः कषायकरिसिंहमनुपुण्डरीकः श्रीपुण्डरीकः—

हे ' कल्याणसारस ! सिद्धाम्बुजस्येव कल्याणेहुत्वात्, छत्र-पङ्क्तिश्छत्रन्यायेन पुण्डरीक !। सूरे ! गणधर !। ' नाथ !' अस्य-मवसर्पिण्यां प्रथम !। देव !' विम्बरूपेण त्रिदश !। ' वितानदरेश !' महानिषेधकालोक !। मोहकान्तारवारणसमान !' अज्ञानवनमातङ्ग !। जय त्वम् । ' धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद !, भगवदाराध्यादि मोक्ष-प्राप्तिहेतुधर्मप्रधानफलमनुपतितो अर्थकाममावपि स्यादाम् यत प्रधानधान्यफलत्वात् कृषिकर्मेव पलालमपि । ' महोदयवीरवीर !' मोक्षगतिविदश !। सोमप्रभाव !' आहारक !। ' परमागमसिद्धसूरे !' जिनागमसमस्मात् ! ॥ २५ ॥

अथ कथितकार्याकार्य आचार्य—

हे सूरे ! आचार्य !। कीदृश ! कल्याणसा कृषिः—कल हस्तस्य भाग —कलक्षरं रमति । रसवितानदरेश !' रसा—श्रृङ्गा-रामा दुग्धदध्यादयो वा तेषां निहाने—विस्तारे हरन्ति च तपोधनारतम् स्मारणावारणादिमिरीश्वरो । मोहकाननगज !। जय त्वम् । ' आपदेव !'

माप —प्रेम्णो देवो—व्यवहारो यस्मात्, स्तेयकारिणो हि लोकैर्दूरत परिह्रियन्ते । मद्राम्भोजवनरवे ।। करणमोहारण्यमत्तवनगज ।। 'समान!' मानयुक्त ।। धर्मार्थकामप्रद ।। 'महोदयवीर !' अभ्युदयसम्पादने शूर ।। 'धीर !' पराप्रत्यनिरूढानाकुल ।। सोमप्रभाव ! सत्कीर्तिप्रताप ! 'सूर !' व्यसनवारणपण्डित ! ।। १४ ॥

अथ समस्तव्रतवर्यं श्रीमन्नामपर्यम्—

हे अक्षमोहकान्तारवारण !' अक्षाणि मोहयन्ति या कान्ता — स्त्रिय तासु आर—गमन तस्य वारण !—निषेधक ! । अथ त्वम् । मद्राम्भोजवनरवे ! । 'समान ! सपूज !, मन्मथकवन्त सुरैरपि पूज्यन्त इत्यर्थ । 'मापदेव ! मादि —कान्तारमण मूर्त स चाऽसौ इ —कामश्च सेना मदेव !—अक्रोड ! । 'धर्मार्थ !' धर्म एव अर्थ—प्रयोजनं यस्य । कामद !' कामं—स्त्रीपुंनपुंसकवेदोदयरूपं विकारं यति—खण्डयति । महोदयवीर !' महोदयो—मोक्ष तस्य म्पादने शूर ! । 'धीर !' धैर्ययुक्त ! । 'सोमप्रभाव !' सत्कीर्ति प्रताप !। परमागमसिद्धसूर !' परमागमे—जिनागमे सिद्धा सूरयो यस्मात् ॥ १५ ॥

अथ मनितसर्वविरतिस्वाग्र्य माक्षिकान्यम्—

हे परमागम ! परा—प्रकृष्टा मा—लक्ष्मीस्तस्या आगम — सम्यक्प्रस्तस्याऽऽगम ! । कीदृश ! 'सिद्ध ! प्रतिष्ठित !, मम ! 'धीर सोमप्रभो' धीरो—धनाकाङ्क्षाऽनाकुलो य सोम —सत्कीर्तिः प्रभु — इन्द्रियाणां प्रभुः—विष्णुस्तत्र । पुन कीदृशे ' 'कल्याणसारसविता—

अथ कृतमुकस्यसाङ्गत्यं सत्यम्—

हे 'कान्तारव!' सत्यराम्द ! कं—सुखं यन्ते यस्मात् इति व्युत्पत्त्या सात्वत्त्वेन परिणाममुखदत्वात्। जय त्वम्। महाम्भौजव्रतरवे !। 'क्षमोन्न ! क्षम—समृत उन्नो—वितर्को यत्र, सर्वं मया मया विचार्यते तथा तथा घटते इत्यर्थं । 'स्मरण !' अकलङ्क !। 'समान !' सद्गुण ! । 'आप्तदेव !' आप्तो—ज्येष्ठो देव —स्तुतिमस्मात्, सर्वत्र पूज्यते स्तूयते चत्यर्थं । 'धर्मार्थ !' धर्मप्रधान ! । 'अमद !' वाग्मित्वार्थप्रद !। 'महोदय !' महान् उदयो यस्मात्। 'वीर !' अनर्थप्रत्यर्थिजयशूर ! । 'धीर !' बुद्धिप्रद ! । सौमप्रभाव !' सर्वक्लिष्टताप ! । 'परमागमसिद्ध !' जिनागमप्रतिष्ठित !, अन्यत्र सत्यामाभात्; तथा हि—"न हिंस्यात् सर्वभूतानि" (छां ८ अ.) इत्युक्त्वा "ससदश प्राजापत्यान् पशून् आलभेत" (तै.सं का १ ४) "अग्निषोमीयं पशुमालभेत" (ऐ. अ ६ १)

"षट् शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि।
अश्वमेधस्य वचनात् न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥" ( )

तथा "गाव पूज्या " ( ) इत्युक्त्वा "गवहत्याभिचारकमेत" ( ) इत्याद्यसत्यवचनम्। 'सूरे !' सुमतिक्लमादिवादनकोविद ! ॥ ११ ॥

अथ स्वर्गापवर्गपथपाथेयं मस्तेयम्—

हे 'परमागमसिद्ध ! परेषां मा—श्री तस्या आगम—आगमनं निषिद्धिरित्यर्थ तेन सिद्ध !—निष्पन्न !। जय त्वम्। 'आप्तदेव !'

भाव—श्रेष्ठो देवो—व्यवहारो यस्मात्, स्तेयकारिणो हि लोकैर्दूरत परिह्रियन्ते । भवाम्भोधिवनरवे ।। करणमोहारण्यमतनगज ।। 'समान!' मानयुक्त ।। धर्मार्थकामप्रद ।। 'महोदयवीर !' अभ्युदयसम्पादने शूर ।। 'धीर !' परद्रव्यविपुलानाकुल ।। सोमप्रभाव ! सत्कीर्तिप्रताप ! 'सूरे !' व्यसनवारणपण्डित ! ।। १४ ।।

अथ समस्तव्रतवर्यं भीमप्रमपर्यम्—

हे अक्षमोहकान्तारवारण !' अक्षाणि मोहयन्ति या कान्ता—स्त्रिय तासु आर—गमन तस्य वारण !—निषेधक ! । जय त्वम् । भवाम्भोधिवनरवे ! । 'समान ! सपूज !, अथवयवन्त सुरैरपि पूज्यन्त इत्यर्थ । 'कामदेव ! आदि'—कान्तारमणे मूर्ध स माऽसौ इ—कामश तेना भदेव !—अक्रीड ! । 'धर्मार्थ ! धर्म एव अर्थ—प्रयोजने यस्य । कामद !' काम—स्त्रीपुंनपुंसकवेदोदयरूपं विकारं द्यति—खण्डयति । महोदयवीर ! महोदयो—मोक्ष तस्य स्पादने शूर ! । 'धीर !' धैर्ययुक्त ! । 'सोमप्रभाव !' सत्कीर्ति प्रताप !। परमागमसिद्धसूरे !' परमागमे—जिनागमे सिद्धा सूरयो यस्मात् ।। १५ ।।

अथ अनिवसर्वविरतिस्वाजन्यं भाकिञ्चन्यम्—

हे परमागम ! परा—प्रकृष्टा मा—लक्ष्मीस्तस्या आगम—सम्पकमस्तस्याऽभाव ! । कीदृश !' सिद्ध ! प्रतिष्ठित !, अत ' 'धीर सोमप्रभो' धीरो—धनाकाङ्क्षाऽनाकुलो य सोम—सत्कीर्ति प्रभु—इन्द्रियाणां प्रभु—विष्णुस्तत्र । पुन कीदृशे ' 'कल्याणसारसविता-

न्हरे !' कल्याणसारं—सद्धर्मं स्यति यत् अर्थात् पापं तस्य वितानहरे !—विस्तारहारिणि । अज्ञमोहारण्यगजसम !। अव माम् । 'आप्तदेव !'। आप्ति एव अभ्यवहार ! । धर्मार्थकामप्रद !। कामात् 'महोत्सववीर !' महोत्सवो—मोक्षरत्नसम्पादने वीर !। 'सूरे !' सकलक्लेशविनाशविशारद !॥ १६ ॥

अथ भवान्यासमसम्यानि इति कल्युक्तिकान्तासमागमः

परमागमः—

'हे परमागम !' जिनसिद्धान्त ! मम 'आप्तदेव !' शिष्टि-भ्यवहारसार !। 'कल्याणसारसवितानहरेश !' कल्याणसारं स्यति यत् कल्याणसारस—पापं तस्य वितानहर ईश—दर्शनं यस्मात्, आगमं विना यथावस्थितवस्तुस्वभावलोकाभावात् । यदवोचाम—

न देवं नादेवं न सुकृतकृतं न कुकृतं
न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ।
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं
विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥ (सिन्दूर १०)

मोहारण्यगजसम !। धर्मार्थकामप्रद !, जिनागमाचरणेन तेषां समसम्भवात् । महोत्सववीर !' महोत्सवो—मोक्षस्तत्र वीरो—विशिष्टगमनं तत्र यियं—बुद्धिं राति । 'सोमप्रभाव ! व्याकरण ! सिद्ध—सर्वप्रमाणप्रतिष्ठितो यस्मात् । तथा 'सिद्धसूरे !' सिद्धाः सूरयो यस्मात्, यद्वा सिद्ध—सर्वप्रमाणप्रतिष्ठितो यः स्याद्वाद नित्यानित्याद्यनेकधर्मात्मकैकवस्त्वभ्युपगमस्वरूपस्तत्प्रतिपादने सूर !-

पण्डित ! । स्याद्वाद एव प्रमाणसिद्ध ‌। तथा हि—जीवो द्रव्यत्व-रूपेण नित्य सुरनरनारकादिपर्यायै अनित्य । यदि पुनरेकान्तेन नित्य स्यात् तदानीमप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावतया तस्यापरापरपर्यायरूपेण परिणामो न स्यात् । यदि पुनरेकान्तेन अनित्य स्यात् यदि(तर्हि?)पूर्वपर्यायादपरपर्यायापत्तौ जीवत्वमपि विनश्येत् न चैवम् तस्मात् एकस्यापि वस्तुन[नित्या5]नित्यत्वम् ।तथा गात्वकत्वम् सामान्यमेक सकलगोपिण्डेष्वनुगतम् । तेषु धवल—शबलत्वादिको विशेषोऽप्यस्ति ।यदि पुनर्विशेषो न भवेत् तदा सकलगोपिण्डानामेकत्वमेव स्यात्, इत्येकस्यापि सामान्यविशेषरूपत्वम् ।तथा घट स्वरूपेण सन्, पररूपेणाऽसन् यदि पुन पररूपेणाऽसन् न स्यात् तदा घटे पटरूपमिवापरसकलपदार्थरूपमुपलभ्येत । न चोपलभ्यते, तस्मात्[एकस्य]मपि सदसद्रूपत्वम् । इत्यादि स्याद्वाद शास्त्रान्तरादवसेय ।। ३७ ।।

मयाऽऽगमसमुद्रमुरसरस्वती सरस्वती—

हे कम्यागसार ! ' कम्याः—सम्यगर्थप्रतिपादनदक्षा सत्यत्वा इत्यर्थः, तद्रूपा य आगा —शब्दा' ते सार !; यद्वा "कम्रे प्रभाते मधुनि सुखे दक्षे निरामये । कम्या कम्यागवापि स्यात् " (हैम्य मे २—१२९) इत्युक्ते कम्या—कम्यागौ वाक् सरस्वतरमर्थ तस्या भाम —अभिविरतन सारत्वं करोति गिरि किमपि मिश्रोपे च कम्यागसार !—सम्यक्ति ! त्वमव सैरस्तोऽसिसारं वर्न करोषीत्यर्थ', "रो रे लुग् दीर्घश्चादिदुत ' (सिद्ध० १—३—४८) इति रलोप । कौतुके ! रमविज्ञानदर ! रसे —गृङ्गारादौ विज्ञानं—शून्यं हरति—नीरसकविताअपनीय सरसकविता जनयति इत्यर्थ । पुन कौतुके !

अज्ञमोहकान्तारस्य ' अज्ञो–ज्ञानं तत्र यो मोहो–भ्रान्तिः स एव कान्तार–काननं तस्य वै मोषे शोषणे ज्ञानं वा–बोधो यस्य । पुनः किंविशिष्टे ' रणसमानजयावहे ! ' रणे–सङ्ग्रामे समान–साहङ्कार यश–पराभिभवायश स ज्ञातो येषां कीर्तिजनकभावेन ते रण-समानजयावास्तान् ददासि । अत्र ' रय । विशेष्यानुपादानात् विवक्षितं गम्यम् । पुनः किंविशिष्टे ' ' धर्मार्थकामदमहोदयवी. ' धर्मार्थकाम-प्रदान् महोदयान्–अभ्युदयान् वेत्ति–प्रकाशार्थे गर्भत्वेन ग्राह्यवि शेष प्रमनने' इत्यादिवाक्यैः प्रयोगात् । पुनः किंविशिष्टे ! 'धर्मी-रसोमप्रभावपरमागमसिद्धसूरे ! ' अजितं–कुत्रापि ईरयति–क्षिपति शरीर, सोमप्रभाव–आह्लादक यस्य–प्रकाशः यः ज्ञायम –सिद्धा-न्तत्वेन सिद्धः सूरयो यत सद्भावस्, ईदृगप्यमपि कोऽपि धर्मप्रसादातैव भवन्ति इत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथ पुरुषार्थचतुष्टयमध्यात् प्रथममपाभयमितोऽधुमशार्थे-
धर्मो धर्म–

हे धर्म ! हे कल्याणसारसवितानहरे ! '। महाम्भोजवनरवे ।। अज्ञमोहकान्तारवारणसमान ! '। महाविस्तर्षभगजसम ।। जय त्वम् । आद्यदेव ! ' आद्यः–प्रथमो देवो–देवत्वं यत्र गुरोर प्यग्रम्य चैव गुरुं विना देवस्याऽप्यपरिज्ञानात्, देवगुरुप्रतिपत्ति विना च धर्मस्यासम्भवात् । ' धर्मार्थमद ! ' धर्मार्थमद ।। धर्मादर्थोऽर्थत काम ( ) इत्युक्ते । महोदयवीरधीर ! ' क्रमेण मोक्षगतिरत ! । 'सोमप्रभाव ! आह्लादक !। ' परमागमसिद्ध ! ' जिनागमेन प्रतिष्ठित ! । 'सूरे ! ' धर्मे परलगरस ! ॥ १९ ॥

अथ दौस्थ्यप्रमथनसमर्थो अर्थ —

हे 'सार !' अर्थ ! । 'कल्याम !' श्रेष्ठ ! । 'सवितानहर !' सवितान —सविस्तारा हरय —सुराङ्गमा यस्मात् । 'मङ्गमोहकान्त !' मङ्गमोहा कान्ता —स्त्रियो यस्मात् । 'भारवारगसमाम !' भार—भरे समुद्रस्तम्भणे साहङ्कार ! अम त्वम् । 'आबदेव !' आव —श्रेष्ठ देव —भोग्यादिर्यस्मात् । धर्मादर्थस्य सुपात्रनिक्षेपात् धर्मम्, "अर्थे धर्मो निबध्यन्ते" ( ) इ यस्य अर्थम्, ' अर्थस्य काम ' ( ) इत्यस्माच्च कामं ददाति । ' महोदयवीरधीर ! महोदया —अभ्युदयवन्तो वीरा —सुभटा धीरा —पण्डिताश्च यस्मात् । ' सोमप्रमावपरमागम ! ' सोम —सत्कीर्ति प्रमाव—प्रताप परम —प्रकृष्ट आगमो—लाभो यस्य । 'सिद्धसूरे !' सिद्धा —प्रख्याता सूरयो यस्मात्, निर्धनानां विदुषामपि ख्यातेर भावात् ॥ ४० ॥

अथ मथाभिनन्दितजनाभिरामः कामः —

' हे काम ! ' हे कल्याणसारस ! कल्याणं—मङ्गल सार—बलं च स्यति । 'वितानहर !' विगतविस्तारो हरि —इन्द्रो यस्मात् ' अमेरुत्वैकल्यात् अहिल्यामिगमपर कुपितगौतमशापेन भगसह स्राङ्कितनुर्लज्जया राजा सङ्कुचित ।' इति श्रुति । 'मङ्गमोहकान्तारव ! मङ्गानि मोहयति मङ्गमोहकान्तानां—पुरुषार्णां स्त्रीणां वा आरव —शब्दो यस्मात् । ' भारणसमान ! ' आरणं—आरणे बलोक अभिमान समान ! – सदप !, आरणशब्देन एकादशो देवलोक

---

१ पा प. बाळ. प. ४८–४९, तथा पा प उत्तर. प. १

तदुक्त्या समपदृष्टिरच्युतोऽपि लभ्यते, तो यावत् ममत्वदृष्टिभावत् ।
उक्तं च—

' जो कामभिविसेरा कम्मा फोडेण होम्मि जो रुवे ।
सो ते जो पहर मणे ठंवरि प्पभिमारणा मत्थि ॥ ''

(प्रव गा १०१८)

जय त्वम् । त्रिजगत्- 'महादेव !' सुरासुरेभ्य !, हरिहरादिभिरप्यखण्डितमहत्त्वात् । 'धर्मार्थ ! धर्मप्रयोजन ! "कामभोगा सन्ति, सन्ततेर्वंशवृद्धिपूजा, ततो धर्म" इत्यादुक्तेः; अथ तु धूम— धर्मार्थ !' धर्मनिवर्तक !, धर्मस्वरूपस्य निरुपधिधर्मत्वात्, यथा मत्प्रभावो धूम । 'दमहेतव !' दमं—इन्द्रियजयं हन्ति नाशयत् तस्या वस्य । 'वीर !'[2] त्रिभुवनैकभट !। 'धीर !' तपस्तेजोऽसुरासवेभ्य साधुभ्योऽपि धर्मीकत्वा साहसिक !। 'सोमप्रभावपर !' सोममार्गा—चन्द्रोदय भावपर ! इन्द्रियप्रधान !, चन्द्रस्य कामोद्दीपनविभावत्वात् । 'नागमसिवसूर !' मममे — कामोद्दीपने सिवसूरे !— मन्त्रसिद्धकोविद ! ॥ ४१ ॥

अथ व्यसनपरम्परामोक्षपरो मोक्षः—

हे महाश्व !' मोक्ष ! । कल्याणसारसवितानहरे ! । महाम्भोधमगरणे ! । सकलकर्मक्लेशासुखत्वात् 'भवमोहकान्तारचरणसमान !' इन्द्रियमोहारण्यगजसम !, भामिन्द्रियत्वात् । जय त्वम् । 'मापन्न !' व्यापित एव मोक्षम्यमहारणवर्जित ! निःश्रेयत् । 'धर्मार्थकामद !' धर्मार्थकामसम्पद ! । "पुण्यपापक्षयान्मुक्ति"

---

१ धर्मित्व मु २ वरीक्ष मु । ३ नत्थि विमारो भणरि क्ली ! मु

(   ) इत्युक्ते. । ' धीरधीर ! ' धीरा —कर्मारिमार-
ग्रस्त ये तेषां धियं—संसारत्यागरूपां रुचिं राति । ' सोमप्रभाव !
भावावक ! । ' परमागमसिद्धसूरे ! ' परमागमेन सिद्धा सूरयः —
पण्डिता आचार्या वा यत्र ॥ ९२ ॥

अथ रत्नप्रभा प्रभा—

हे क ! ' हे ब्रह्मन् ! । ' अन्तारव ! ' अन्त —मुखस्य मध्ये
रवो—वेदध्वनिर्यस्य । "रो रे लुग् दीर्घश्चादिदुत (सिद्ध० १ ३ ४८)
इति रलोप पूर्वस्य च दीर्घ । ' कल्याणसार ! ' कल्याणं—
सुवर्णं तस्य सारा—गर्भो यस्य हिरण्यगर्भ इत्युक्ते । सवितान ! '
वि —पक्षी हंसस्तस्य तानस्तेन सह वर्तते । 'हरेशमोह !' हरस्य—शिव
रूपस्य ईश —पर्यन्तापोऽर्थं तत्र मोह —अज्ञानं यस्य, तत्पर्यन्तस्य
तेनाऽप्रमेयत्वात् । अरज ! निःकलङ्क ! । ' समान ! सपूज !।
अय त्वम् । ' आपदेव ! सुरज्येष्ठ ! । ' धर्मार्थकामद ! '
धर्मार्थकामप्रद ! । महोदयवीर ! ' महान् जगज्जयसम्बन्धित्वेन
मुक उदय—उत्पत्तिस्तत्र वीर !—शूर ! । ' वीर ! बुद्धिप्रद ! ।
' सोमप्रभावपरम ! सामप्रभावा—सत्कीर्तिमाहात्म्य परम —उत्कर्षो
यस्य । यदुक्तम्—" परम परे । कर्मेसरप्रथमयोरोद्धूरे परमं पुन ॥
स्यादव्ययमनुज्ञायाम् " (हैम्य ३-४६१ ४६२)। आगमसिद्धसूरे !
आगमं—त्रयीरूप सिद्धसूरे ! प्रकमप्रणतृत्वेन प्रसिद्धाचार्य ! ॥ ९३ ॥

अथ कलहकेलिविशारद नारदः—

हे ' कान्त ! ' क —ब्रह्मा तस्य अन्त —अन्तर्यात पत्, ब्रह्मपुत्र

---

१ सूत्रमेव सिद्धान्त प्रत्यं । २ शिव पु विश्वेश्वर संहिता
अध्याय ६-

णात् । 'कल्याणसार ! ' कल्ये—कल्याणे च भागः—शब्दस्तेन सार—श्रेष्ठ !, कविभिरिव इति भावे । सवितानहरे !' सवितान—वि-स्तारवान् हरि —इन्द्रो यस्मात् , सर्वलोकस्वरूपकथनेन इन्द्रप्रीति-जनकत्वात् । अक्षमोह ! अक्षमा—क्रोधं उत्सृते—स्तोकमपार्थेऽपि कुप्यतीति; अथवा अक्ष —स्फटिकमणिकस्तेषां मा—लक्ष्मीस्तया उत्सृते, अभ्रमात्सर्यं । कारवारण ! कारं—भरिसम्भूतस्तत्र वार-णा—गतिस्तया रणो यस्मात् । 'समान ! ' सपूज ! । अय त्वम् ! आपदेव ! ' श्रेष्ठदेव ! । 'धर्मार्थकामद । धर्मार्थकामलक्षण !, रणकरण्यात् लोकानाम् । 'महोत्सवधीरधीर ! ' मोक्षप्रतिष्ठित ! । 'सोमप्रभ ! पयोजन्मन ! । आप ! ' परमरसप्रधान ! । 'आगमसिद्ध ! ' सिद्धान्तप्रसिद्ध ! 'सूरे ! ' पण्डित ! ॥ ४४ ॥

अथ मरूपितविविधाम्बरमद' वेदः—

हे आगम !' वेद !। कल्याणसार ! कल्या —पठन उत्ता तानुदात्तस्वरितरूपा ये आगा—शब्दास्तै सार !—श्रेष्ठ !, प्राय शब्द प्रधाना वेदा नार्थसार । 'सवितान !' विविधाम्बरप्ररूपक !। 'हे हरेऽक्षमोह !' हरे—ईश्वरे अक्षमोह अक्षमां—क्रोधं उत्सृजसि, तन्निरा-करणप्रवणत्वात् । 'कान्तारवारण !' कान्ताख्य वार —गमनं वारयसि, अस्यार्थेन वेदाभ्यसनात् । 'समानसमापदेव ! समानस-म—मानसमाभ्यां युक्त आपदेव —पुराणपुरुषो यस्मात् , "महापुरुष" इत्युक्ते ।"मत्स्यरूपेण समुद्रमगमहनात् वेदानाकृष्य पूर्वो अर्थ प्रमाण हरि " इति श्रुतेर्वा ।'धर्मार्थकामप्रद !'। महोत्सवधीरधीर !' महोत्सव—

1 विशेषविविध काव्य. ८ सर्ग. का १४ विशेषटीका ।

महोन्मत्तो यो वीर —होमाग्नि तत्र धिय—बुद्धि राति । 'सोमप्रभ !' सोम—चन्द्रविशेष तस्य प्रभा यस्मात् ।'भव' रक्ष । 'परं' पशुं निरपराधं व्यापाद्यमानं मनुमतं ममेदमिति अनुमतो यज्ञो दुर्गतिगर्त-निपातहेतुत्वात् न युक्त प्रागवध इति भाव । 'सिद्धसूर !' सिद्धा —ख्याता सूरया—हिंसायामो यस्मात् ॥ ७५ ॥

अथ भगवन्नयेनिन्दितानदानवरभभमविष्णुः विष्णु'—

हे 'हर !' विष्णो ! 'भव' रक्ष । कम् ' परम् ' अन्यं सर्वं जगत् इत्यर्थः, पालनेऽधिकृतत्वात् । 'कन्धागसार !' कृति —सेना-मन्यत्र भाग —सिंहनाद शत्रुध्वनिर्वा तेन सार !—श्रेष्ठ !। 'सवितान!' वि —गरुडस्तस्य तान तेन सह वर्तते । 'अक्षमोहकान्त !' अक्षमोहा —कान्ता हार्गिरस्सहस्रसङ्ख्या प्रिया यस्य । 'भारवारण' अरिसमूहनिषेधक !। 'समानजयापदेव !' मानजय —दर्पसम्पन्ना तेन युक्ताः आपदेवा —पूर्वदेवा असुरा यस्मात् । 'धर्मार्थकामम महोदय !' धर्मार्थकामप्रदो महान उदयो यस्य । 'धीर !' विक्रम प्रधान !। 'धीर ! सम्भ्रमरस्थिर !।'सोमप्रभ !' सह उमया-गौर्या वर्तते सोमो—हरस्तस्य प्रभावो यस्मात् । 'किमेकेदा हरेण दानवाय वरो दत्तः—यस्य शिरसि त्वं हस्तं दास्यसि स भस्मसात् भविष्यतीति । स दानवो देवीलुब्धो देवस्यैव मूर्ध्नि हस्तं दातु प्रवृत्त । तत्र शम्भुर्विष्णुपार्श्वं ययौ । तद्वृत्तान्तं विज्ञाय विष्णुना गौरीरूपं अद्भुतं धृत्वा सुधार्थमापतत्र दानवं प्रोक्त यथा—मत्प्राप्त्यर्थं मस्तके हस्तं देहि । सोऽपि कामविह्वलस्तदुक्तं कृत्वा भस्मसात्भूत ।

---

१ त्रिलोकमल्ली भाग श्लो. १ व २ ।

मन स्यास्म्ये स्वायुरवाप । " इति श्रुते । सामान् प्रभा वन्येतैव, दुग्धमाधावन प्रापदिति । यदुक्तम्—

" हसित साहु सं कमलवक्षिमापास पद्मयो-
मैरेवं नेतग्मभिजमुखहरभेजकमलम् ।
गतो मध्युमक परिणतिमसौ पकमवुप
प्रयामी रमाये त्रिपुरहर । जायाँच जगज्जन् ॥"

( )

' मागममित्र ! ' मा—मरमीस्तुम्यां गम —गमन तेन प्रदवाड ! ।
' मूर ! ' दानवस्यूदैपन्मदीशगुग ! ॥ १६ ॥

मप पठसितापेन्द्रवज्रा वसमह—

हे कामर ! ' कामराज !, कामं दयमे—मनसयति । ' कम्मा णमास्मविमानहरे ! कम्यानामारी—म धन्य मतिमानी—विम्लगन् हरि -विजुर्मितम् । 'कामोज !' मनहुर !, मनमयपि र्ह एएट रूपनहत्या कम्मनरार्थे दिव्ये कुम्भधिया कुरे किमे कुन्ते ।
कान्मागागमनन ! ' कामरसात—रनगव स्याम्ना तमव ।। मव नम् । 'मायेन ! मुग्धमवमप ! 'कमथ !' पमद्रयोजन !, कवर्णनानिमराज् । ' महादमरिपेत ! ' महोरमा—मम्नुरवरगे व गुरुमेवा वीन -र्दिशा कमगमनर द ! ! । ' मोमप्रभार !' कनो कम ! । पमनगर्नमन्मेर ! ' पोर्ता मा—मामंगम्पा कमन वरम्मदन्नत मितावद ! ॥ ४७ ॥

मप ललितमनभीः श्री —

हे 'द " हे म्मिद !, मा मा मा मा मा ! ' दुपेदमानि द मनन्ति मिव हंस । वैनो ! 'मन्मनमानमगावहरे !' कम

सारसं—कनकपद्मं तस्य वितानं—विस्तारं हरति निजकान्तिसम्पदाऽस्मा
त्प्राप्नोति कमलस्सम्या इत्यर्थः । ' अक्षमोहकान्तारवारणसमानजया-
यते ! अक्षाणि मोहयन्ति या कान्ताः—स्त्रिय , ताराः—शोभनगामिनो
ये वारणा—हस्तिन समान —साहङ्कारो य जय —शत्रुविजयस्ते भावा
येषां कौर्यादीनां तान् ददाति । 'भव' रक्ष । विश्वमिति गम्यम् ।
कीदृशे ? धर्मार्थकामदमहोदयश्री ' धर्मार्थकामप्रद महोदयं वेत्ति—
प्रसवाय गर्भस्थेम गृह्णाति । पुन कीदृशे ? ' अधीरसोमप्रभाव
परमागमसिद्धस् ' अधीर —अस्तुभिन्याक सोमप्रभाव.—आह्लादको य
परमागमो—जिनागम तत्र सिद्धं—कथितं रूपसौभाग्यभोगस्वर्गा-
दिकं सुते—प्रसूते, सुपात्रनिक्षेपाभ्यनयति, धनरूपदेवताऽऽपयो-
धिसोमेन्द्रोपचारादिस्तुक्रम् ॥ ४८ ॥

पूर्वं विषयसुखानुभव कामः मोक्ता, साम्प्रतं श्रीनन्दनः
समरसंरम्भविस्रम्भितारामप्रद्युम्न प्रद्युम्न—

हे 'प ! प्रद्युम्न !, प्र—विष्णु तस्य अपत्य द्द । ' क
न्दर्पसार ! ' भद्रश्रेष्ठ ! । ' सवितानहरे ! सवितानः—ससन्तानो
हरिवंश्यात् । अक्षमोह ! मनोहर ! । कान्तारवारणसमान !'
क—सुखं अन्तयति अन्तं यत् भारं—भरिसमूह तद्वारणे साहङ्कार ! ।
जय त्वम् । भावेन !' श्रेष्ठवीर ! । धर्मार्थकामपालक ! । 'महो-
दयवीरधीर ! मोक्षगतिवक्ष ! ' तत्रापन्ते साम्बप्रद्युम्नयोः सिद्ध
त्वात् । ' सोमप्रभाव !' आह्लादक ! । परमागमसिद्धस् ' प्रकृष्टा
मा—शोभास्यां अ.—विष्णुस्तस्य गम—अभिगमस्तेन सिद्धा सु —
त्पत्तिर्यस्य ॥ ४९ ॥

---

१ 'प्रद्युम्नक' मस्य ।

अथ स्फुरत्समभाषार्धं पद्यम्—

हे 'सार ! पक्ष !, सह अरैर्वर्तते । 'कल्याण ! ' श्रेष्ठ !! सविताम्बुरे !' सवितानः—सराम्बविस्तारः हरि:—विष्णुर्यस्मात् । 'क्षमोह ! ' क्षमा—पृथ्वी साधनार्थं ऊहयति । 'कान्त ! ' भास्वर !! 'भारवारमसमान !' भरिसमूहस्य पोहेम सपूज !। अथ समः 'भव देव !' भावा—मुख्यो देवो—विशिरर्गता यस्मात् । 'धर्मार्थकामदमह' धर्मार्थकामदं मह —तेजो यस्मात् । 'अदय ! रिपुकण्ठच्छेदे निर्दय !! 'धीरधीर !' धीराणां—मदानां धियं—बुद्धिं ईरयसि । सोमप्रभाव !' सर्वोर्मिप्रताप !।' परमागमसिद्धसूरे !' परेषां मा—श्रीस्तस्या आगमे—भामे मन्त्रसिद्धाधाय ! ॥५०॥

अथ षम्ष्माणविसृक्तिवचनपुणन्या पाञ्चजन्यः—

हे 'सारस !' शङ्ख ! । 'कल्याण !' श्रेष्ठ !, पाञ्चजन्य इत्यर्थ ! 'वितानहरे !' विशिष्टविस्तारो हरि:—वासुदेवो यस्मात् । 'अक्षमोह' समरे परपक्षस्य चैतन्यहर ! । 'कान्तारव' तेषां कमनीय परेषां मुखान्तक आरव —शब्दो यस्य । भरण !' आसहमाम !, भानैव समरपूरणत्वात् । 'समानवयापदेव !' मानसमपदनपुण्य भावदेवाः—तान्तवा यस्मात् । 'धर्मार्थकामदमहोदय ! धर्मार्थकामप्रदामुदय !! धीरधीर !' धीराणां धियं ईरयति । सोमप्रभ ! 'यन्त्रोम्मक !! 'अव रस । परं आगमव्यतिरिक्त अर्थं मा वधी, तव यन्त्रोन्मत्तस्य परङ्गनमनुचितमित्यर्थः । आगमसिद्धसूरे ! ' आ—लक्ष्मीस्तस्या आगमो—भमरस्तत्राप्रसिद्धयार्थ ! ॥ ५१ ॥

अथ पञ्चमिवाभिवः शिव'—

हे 'सोम !' उमापते ! 'कन्याणसारसवितानहर !' कन्यो—दक्ष, कन्य इत्याग.—दाम्वर्न यस्येति पङ्क्तिरमभ्याभान् कन्यागशब्देन दक्ष — प्रजापति तस्य सारा—श्रेष्ठ मा—श्रीर्येत्र सद् सारसम् यद्वितान—मखस्तद् हरति । 'ईश्रमोह !' ईशा—प्रधार तान् मोहयति—रज्ञयति, मुरू पचात् । 'कान्तार ! क—अर्क अन्त—स्वरूपं यस्या सा अमात् मका तां इयर्ति मदा क—मस्तक तस्यान्त—अवयव तं इयर्ति— प्राप्नोति कपाली इत्यर्थ । 'वारगसमान ! वारगो—गमायुरस्य स्य ति य' तादृशो मान—महङ्कारो यस्य !' आयन्ध !' सर्वसुरग्यष्ठ !। 'धमार्भ !' धर्म—धनु प्रस्तावाद् पिनाक तस्मात् भभ—दानवबध- रूपो यस्य । 'कामद ! स्मरस्य दक्ष !। 'महाश्रय !' महोन्नते ! 'धीर !' धर !, भव्यकान्ति बसात । धीर ! धैर्ययुक्त !। प्रमाव !' परममाहात्म्य !। प्रकृत्यागम ! सकल्पापिमान निःक्रिय !। 'सिद्धसूर ! सिद्धानां अणिमादिसिद्धिमार्गा सूर !—आचार्य !॥

अथ हृदयहरणवारी गौरी—

कदाचित् गङ्गाभिगमपराम हराम पुकोप दवी, क्त किमप्येषा परिष्वती यबीरतां प्रपदे देव, देव्यपि साधिक्षेपमाप्मन निद्रायन्ती ह प्रण्यहृ— र आयन्ध ! सुरमुख्य !। कर्पर !' कातर !। 'कन्यागस !' कन्यार्थं स्मति ।'मरस !' मीरस !। वितानहर !' वराममसमवन !। 'ईशमोह !' इधगान् मह—स्नेहो यस्य। यथा—गौरी, "अमामा हसती तिथि' (हेमचन्द्रे २—१५२)

अथ स्फुरत्प्रभावकं पद्यम्—

हे 'सार !' चङ्ग !, सह धैर्येणेति । 'कल्याण !' श्रेष्ठ !। 'सवितानहरे !' सवितान—सदाम्भविस्तारः हरिः—विष्णुर्यस्मात् । 'क्षमेश !' क्षमा—पृथ्वी साधनार्थे स्मरति । 'कान्त !' भास्वर !। 'अपारसमसमान !' अरिसमूहप्रमथनेन सदृश !। अथ रसमा 'आप देव !' आपा—मुख्यो देवो—विजिगीषु यस्मात् । 'धर्मार्थकामदरम्य' धर्मार्थकामदं मह:—तेजो यस्मात् । 'अदम !' रिपुकण्ठच्छेदे निरत !। 'वीरधीर !' धीरागां—मद्यमां प्रियं—बुद्धिं ईरयति । 'सोमप्रभ !' सकीर्तिव्याप !। 'परमागमसिद्धसूरे !' परेषां मा—श्रीस्तस्या आगमे—लाभे मन्त्रसिद्धाय ! ॥५॥

अथ शङ्खमाथविभूषितचतुर्भुजस्य पाञ्चजन्यः—

हे 'सारस !' शङ्ख !। 'कल्याण !' श्रेष्ठ !, पाञ्चजन्य इत्यर्थः । 'वितानहरे !' विशिष्टविस्तारो हरिः—वासुदेवो यस्मात् । 'अपसमरे' समरे परचक्रस्य चेतस्यहर !। 'कान्तारव' तेषां कमनीयः रवो मुक्ताफल. भारव—शब्दा यस्य । 'अरस !' असदृशाम !, प्रधानैः समरङ्गस्थान् । 'समानमपायस्य !' मानमपञ्चनपुरुष आयेषा- मनसा यस्मात् । 'धर्मार्थकामदमहोदय !' धर्मार्थकामप्रदाभ्युदय !। 'वीरधीर !' धीराणां प्रियं ईरयति । 'सोमप्रभ !' चन्द्रोज्ज्वल !। 'अद रद !' परं आत्मव्यतिरिक्तं जनं या वधी., तत्र पश्चात्- ग्रहनस्य पराक्रमनमनुर्वितमित्यर्थः । 'आगमसिद्धसूरे !' मा—श्री- स्तस्या आगमो—असमस्तमार्गसत्यार्थे ! ॥ ५१ ॥

अथ भक्तिरसपूर्णकदम्बं हेरम्बः—

हे 'वारणसमान !' गजवदन ! । जय त्वम् । आपदेव !, हरिहरादिभ्य प्राक् पूज्यत्वात्; यद्वा आदौ भदेव !, गौर्या शरीरोद्वर्तनमलेन निर्मित इत्युच्यते । 'कल्याणसार !' महाश्रेष्ठ !, अस्पृहस्पृह स्पर्शादेवेत्युच्यान् । 'सवितान' ' सविस्तार !, सम्भारत्वात् । 'हेरम्बमोह !' हरात्क्रोधेन मोह —पितृस्नेहो यस्य । 'कान्तार !' कान्तः—सम्भ्रमत्वात् लोके प्रिय आर —चङ्क्रमणं यस्य । 'धर्मार्थकामद महोदय !' धर्मार्थकामप्रदाम्युदय '। 'धीरधीर ! ' धीर —कम्प तस्य धियं ईरयति तत्पूजया प्रयोजने निष्कम्प ! । 'सोम ! सत्कीर्ते !। प्रभावपर ! माहात्म्यप्रकाश !।' आगम सिद्धसूर !' श्रीसमागमनमन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ५५ ॥

अथ शुक्लगौरीगिरीशविलासः कैलासः —

'परमाग !' प्रकृष्टगिर ! प्रस्तुतत्वात् कैलास ' । 'कल्याणसार !' महाश्रेष्ठ !। 'सवितानहर ' ' वय —शकुनय शुकपिककोकिलकलापिहंसविहङ्गादयस्तेषां तानो—विस्तार । हरयश्च—चामर सिंहमरुद्वा वा सह वर्तन्ते । 'धन्यमोह !' मनोहर ! । यद्वा 'सवितानहर !' सवितान —गौरीगणादिपरिवारविस्तारवान् हर —शङ्करो यत्र । 'ईशमोह !' शम्भोर्हर !। 'कान्तारवारणसमान !' कान्तारे — कानने वारणेभ्य—गजैः समान !—सादृश्य !। जय त्वम् । आपदेव !' आपा दव'—क्रीडा यत्र । धर्मार्थकामद !, तत्र गतानामेतत्त्रितयसिद्धेः । महोदय ! महान् उदय—उत्कर्षो यस्य

इति पाठस्तु । 'अनामसितत्रस् ' यथा न गच्छतीत्यगः—शैलः तथा नास्ति गम —शब्दने यस्येति व्युत्पत्त्या अगम —शैल तस्मात् सितः सू—प्रसवा यस्याः सा । 'कान्तारवारणसम ।' कं—शब्दं अन्तः—स्वरूपं यस्याः सा कान्ता—गाहा तस्यां भार'—अभिगमस्तद्वारणे समा—सप्रीका । 'सोमप्रभौ सोमोपमलक्षिते प्रभौ—भर्तरि मया... 'अ अपरमा' न अपाश्या, किन्तु 'धर्मार्थकाममहोदयश्री.' धर्मार्थकामधर्म महोदयं—अभ्युदयं याति—प्रसवाय गर्भत्वेन गृह्णाति इत्यतस्त्वं मा मुद वीर इति भावः ॥ ५१ ॥

अथ वृषदेत्यावस्कन्दः स्कन्दः —

'सोमप्रभाव ! स्कन्द !, सह उमया सोम —शम्भुः तस्मात् प्रभाव —महत्त्वोत्पत्तिर्यस्य । 'कम्पामसार ! ' के—वाहनमयूरे सीदत इति कम्पीः स चासौ आणसारश्च आण —युद्धे वानवाहनतःप्रस्तेन सार । । 'सविस्तारहरे ! वि —करतवकुसुमस्तस्य तावो—विस्तार इरयम—किरमा सह वैर्यति । 'अजमोह !' मनोहर ।। 'कान्तारवारग ! कान्तासु—स्त्रीषु भार —गमनं वारयति ब्रह्मचारित्वात् । 'समानवम !' समान्या—सादरा सपूजा वा अमा—गौरी यस्मात् । 'अपदेव !' अपरितवानव मवानिसि गम्यम् । यथा(हा) वितीसंगिके युष्पष्वम् । कम् ' परमागम् ' क्रोञ्चमिपानप्रस्थपर्वतम् । 'धर्मार्थ ! धर्महेतो ! । 'कामद ! स्मरसत्पदक ! । महोदय !' अभ्युदयपुरुष । । 'वीर ! विक्रान्त ! । 'धीर !' युद्धे स्थिर ! । असितसूरे ! ' असित —केनापि कुत्रचित्प्रारणात् निष्पमो सरा-रणबरस्तत्र सूरे '—विचक्षण ! ॥ ५२ ॥

अथ मतिदत्यत्पूरकत्वम्बः हेरम्ब —

हे 'वारणसमान !' गजवदन ! । जय त्वम् । आपदेव !, हरिहरादिभ्य प्राक् पूज्यत्वात् मद्रा आद्यो अदेव ! गौर्या शचीरादर्चनमखेन निर्मित इत्युक्ते । 'कल्याणसार ! मन्त्रश्रेष्ठ !, प्रत्यूहव्यूह व्यपोहहेतुत्वात् । 'सवितान ! ' सविस्तार !, सम्भारत्वात् । हरमोह ! ' हरावसाकन मोह —पितृत्स्नेहो यस्य । कान्तार ! ' कान्तः— सर्वमत्वात् लोके प्रिय आर —वक्रकमगं यस्य । 'धर्माधकामद महोदय ! ' धर्मार्थकामप्रदाभ्युदय ' । वीरवीर ' ' वीर —कम्प तस्य मिथं ईरयति तत्पूजया प्रमोबनै नि प्रकम्प ' । 'सोम ! सर्वार्थे ! । प्रभावपर ! माहात्म्यप्रदत्व ! । 'आगम सिद्धमूर्ते ' ' ग्रीसमागमनमन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ५५ ॥

अथ गुरुकृत्वगौरीगिरीशविलास कैलास —

'परमाग ! ' प्रकृष्टगिर ' प्रस्तावात् कैलास !। 'कल्याणसार !' मन्त्रश्रेष्ठ ! । 'सवितानहर ' ' वय —शकुनय शुककोकिलकलपिकसविहङ्गास्तेषां तानो—विस्तार । हरयथ—पामत सिंहमकत्य वा सह सेवतते । अत्रमाह !' मनाहर ! । मद्रा 'सवितानहर '' सवितान—गौरीमागादिपरिवारविस्तारवान् हर —शङ्करो मत्र । 'हरमोह !' हरमनोहर ! । 'वारतारगसमान ! कान्तारे — कानने वारगैस—गजै समान !—साहद्दार ! । जय त्वम् । 'आपदेव '' आपो दव—क्रीडा मत्र । धर्माथकामद !, तत्र गमनामेतत्रितयमिति । महोन्दय ! महान् उदय—उन्नयो यस्य

इति पाठस्त् । 'अगमसिते ?' यथा न गच्छतीत्यगः—शैल तथा नास्ति गम —गमनं यस्येति व्युत्पत्त्या अगम —शैल तस्मात् सिता सु —प्रसवा यस्या सा । कान्तारवारणसम !' कं—जलं अन्तः—स्वरूपं यस्या सा कन्था—गङ्गा तस्यां आर —अभिगमस्तस्यारणे समः—समीनः । 'सोमप्रभो सोमोपलक्षिते प्रभो—भर्तरि मदुक्तपदे 'न अपरमा' न अपास्या, किन्तु 'धर्मार्थकामदमहोत्सवभी.' धर्मार्थकामानां महोत्सवे—अभ्युदयं वसि—प्रसवाय गर्भत्वेन गृह्णाति इत्यतस्त्वं मा भूः भीर इति भावः ॥ ५१ ॥

अथ वृत्तदेशानामस्कन्दः स्कन्दः—

'सोमप्रभाव ! स्कन्द !, सह उमया सोमः—शम्भुः तस्मात् प्रभावः—प्रादुर्भावोत्पत्तिर्यस्य । 'कल्याणसार !' के—वाहनमयूरे कल्याणं इति यस्मी स चासौ आणसारश्च, आण —युद्धे दानवादानवापत्तत्त्वसार ! । 'सविताननदरे ! वि —करस्तकुन्तकुठारस्तस्य तानो—विस्तारः दुरभय—विरमा सह वैर्यति । 'मनोहर !' मनोहर !। 'कान्तार-वारग ! कान्तासु—कोणेषु आर —गमनं वारयति अधर्मपरिहारात् । 'स-मानवय !' समाना—सादृशा सनूभा वा उमा—गौरी यस्मात् । 'अपरेभ !' सञ्चिरतनाम भवानिति गम्यम् । यथा(त्र) विलीयतिके युष्मत्पदम् । कम् ' परमागम् ' कौमाभिधानप्रदर्शनम् । धर्मार्थ ! ' धर्मीयो ! । 'कामद ! स्मरमण्डक ! । महोत्सव !' अभ्युदययुक्त ! । 'वीर ! ' विक्रान्त ! । धीर !' युद्धे धर ! । असिहस्ते ! ' असिहस्त—केनापि वदनं(?)मधाववलात् मिपमो मस्त-रक्तमस्तक सूरे !—विपक्षग ! ॥ ५४ ॥

पमविकासनाशक ! । 'ईशमोह ! ' इ—काम तन्मनने क्षमा ऊहा—वितर्को यस्मात् । 'कान्तारवारणसमान !' कान्ता—कमनीयमिव तासां मार —स्वैरविहारस्तस्य मारणे समान !—सदप !, चन्द्रोदये प्रकाशाभिया न सञ्चरन्ति स्वैरिण्य इत्यर्थः । अय त्वम्। मायम्वेव !' मायो देव —क्रीडा यस्मात्। धर्मार्थकामद ! त्रिवर्गप्रद !, विविधचक्रेन त्रिवर्गसिद्धिर्भवतीत्यर्थः । ' महोदय ! ' महान् उदयो यस्य । 'वनिचौर ! वय —पक्षिण तेषां ईरे—गमने चिम राति, ते हि चन्द्रोदये रात्रौ दिनभ्रान्त्या सञ्चरितुमिच्छन्ति । अपरमागमसिद्धसूरे ! सूरे—सूर्ये प्रभवति । अपरमागमसिद्ध ! अपगता रमाया —श्रिय आगमो यस्य स चासौ सिद्धश्च नि श्रीक इति स्यात ॥ ५८ ॥

मथापरतमाकपक्ष यक्षः—

हे 'मार' ' महत्व ! । ' कल्याणसा कल्याणं—मङ्गलं स्यति । रसवितानहर ! रसा —भूतात्रयस्तेषां वितान —विस्तारस्तं हरति । यदुक्तम्—

'समि मायसि मदन मूनेरणि कदि मयरि रवि मणदि दंसणि । समरसपन्न मडण्प कराला मडवा नरवइ थकि पद्मासइ ॥'

( )

ईशमोह ' ' ईशणं इलस्तन मोहयति मनान्तो महर्षादि नचिरं जनयति जनानाम् । ' कान्त ! ' क—पानीयं कन्तयति दरि दिव पक्वान् । वय 'सूर' सूर्य इयथ । धारणसमान !' मदकम्भनकार्यनिषेधे मदप '। अस एव 'मायम्ेव ! कान्ति एव

'घोरघोर !' घोरगर्जा—रावणस्तोना निर्वे—दरारोत्पत्तकृति ददाति । सोमप्रभाव !' चन्द्रप्रभां भवति—सर्वमति स्वच्छकान्तिभिः स्फटिक-मयत्वात् 'मणिमयूरे !' मणा—दराव् शिखा—मणिमान्दिशिखिमान सुरम—अध्यात्मकोविदा प्रमथा—पार्षदा यस्य मम ॥ ५६ ॥

अथ नव ग्रहाः ।

तत्र प्राक् कडुपक्षाभ्यामपूर्वः सूरः—

हे हरे !' सूर्य ! । कल्याण !' कल्यं—प्रत्यूषे तत् भाग-मति—भासयति । सारसवितान ! सारसानि—पद्मानि वितनोति—विकासेन विस्तारयति । 'अक्षमोहान्धकारवारणसमान !' इति सत्यप्रकाशनसम ! निरन्धकारत्वोत्पादकत्वात् । अथ भव । आपदेव !' प्रातस्त्वमेव देवो दृश्यसे तदनुपोषिते भुवन संगता देवा दृश्यन्ते इति । 'धर्मार्थ ! धर्मेद्धो !—सर्वधर्मकार्यप्रवर्तक !। 'कालसमय !' समा—वार्षिक्यावृत्तिः महा—उत्सवा यस्मात् । 'उदयश्री ! उदय—उदयपर्वत उद्गमो वा तं वेत्ति—गच्छति "वीङ् गतिप्रजनकान्त्यसनखादने' इत्यस्य । अधीरसोमप्रभाव ! अधीर—कातर सोमस्य—चन्द्रस्य प्रभाव—स्फूर्तिर्यस्मात् सूर्योदये चन्द्रस्य प्रभावो भवत्यल्पः । 'परमागमसिद्धसूरे !' परा—प्रकृष्ट मा—लक्ष्मीर्यस्य आगमः—आगमस्तस्य शिखा—प्रज्ञाया सूरम—पण्डित यस्मात् ॥ ५७ ॥

अथ धन्यपेक्षमासश्चन्द्रः चन्द्रः—

सोम !' चन्द्र !। कल्याण !' मेघ !। 'सारसविनाशन !'

देव !' देवमुख्य !, तत्राचार्यत्वात् । 'धमार्थ !' धर्मनिर्वर्तक ! । 'कामद!' कार्म-स्मरं दमते "सुरमधियमथ परमपुरुपार्थ" ( ) इत्युक्ते । महोदयर्षिर!' महोदय-मोक्षस्तं विशेषेण ईरयति-निराकरोति । 'धीर !' बुद्धिप्रद ! "विद्यारम्भे गुरुः श्रेष्ठः" (नारचन्द्रे) इत्युक्ते । सोमप्रभाव !' आह्लादक ! शुभ-महत्वान् । परमागमसिद्ध ! परेषां मा-श्रीस्तस्या आगमे-श्रम सिद्ध ! "पापार्थां जयदो गुरु" ( ) इत्युक्ते ॥६१॥

अथ भुवनोपनीतकाव्यः काव्य —

'हे सूरे !' गुरो !, दैत्यानामिति विशेषणात् गम्यम् । 'समानजयाधदेव ! समानजया-मानजयाभ्यां युक्ता आयन्त्रेवा-असुरा यस्मात् । कल्याणसारसवितानहर ! कल्याणसारस -मद्रसा-रात्मकत्व विताने-मखे हरियस्य यद्वे बलिप्रानाथसरं कनकाढ्यकानाघ्र वितरय वामनरूपेण हरिणा कुयाप्रेण चक्षु स्फोटमिव वा कल्याणसर्वस्व-मपनीतमिति श्रुते । 'अक्षमोह्कान्तारवारण!' अक्ष -व्यवहारस्तन्मोहन कागज !, प्रवर्तितनि सन्देहनीतिशास्त्रत्वात् ।'धर्मार्थकामदमहोदय!' दे वत्वाप्रतिगस्कारोपादयो धर्मदा रिपुविजययात्रादयोऽर्थदाः, विवाहा दयः कामदा, महा -उत्सवा यत्र स तादृश उदयो यस्य । 'धार धीर!' धीरान्-असुरस्तान् धीरमति । सोम श्रमप्रद इति सर्वार्थ !। 'प्रभा ' कान्तापभा । 'वप ' आरोपय । देवताप्रतिगत्री तद्वक्षस्तन प्रभासम्भवात् । 'रमागमसिद्ध ! रमा-श्रीस्तस्या आगमे-साम

मस्तुत ।। जय इत्युच्यते । ' धर्मार्थकामद ! ' धर्मार्थकामसम्पद ।। ' महोदयवीरधीः ! ' महोदया—उत्साहवती वीरागां धी —बुद्धिर्यस्मात् । ' असोमप्रमापरम ! असौर्विप्रमाणप्रकृष्ट ।। 'आगमसिद्ध !' आगम —आगमनं तत्र स्यात !—प्रसिद्ध ! महते प्रामाणो न गतस्मरः । यदुक्तम्—

" मंगलमारिं ससिवमपि ! पिउई पाइ न मेल्हि ।
हासइ पच्छुवासवउ माणिकि ठगल्ल म सिल्हि ॥ "
( )

अथ सर्वसौम्य' सौम्यः—

हे 'सूरे !' पञ्चिन्नयन्यायेन बुध ।। सोमप्रमाण ! सौम्यत्—कन्मात् प्रकर्षेण मान —उत्पत्तिर्यस्य । मङ्गमोदयनरण ।। 'अमलो-दयान्तारवारणसमान ! ' महावैनियकाननकारिसम ।। जय त्वम् । 'भागदेव !' श्रेष्ठयुते ।। 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद !, "मूर्तौ बुधसुरश्रुत्य श्रेष्ठ " इत्युच्यते । ' महोदयवीर ! ' महा —उत्सवास्तेषां उदये धर ! । ' धीर ! ' बुद्धिप्रद ! । ' परमागमसिद्ध ! परम —प्रकृष्ट इति आगम—ज्योतिषे सिद्ध ॥ ६० ॥

अथ धवमस्तमनाऽप्युपिठपिपप: पिपपः—

हे सूरे ! ' गुरो ! । ' कल्याणसारसच्चिदानन्दहर ! सच्चिदान-साम्बर' स पासो हरिध, पूर्वं सर्वे कतून् कृत्वा सम्‍क चित्रमूर्तिरि, कल्याणसार —अत्रभेत्र: सच्चिदानन्दहरिर्यस्मात् । अमलमोह ! अश्रमि मोहगति नास्तिकासप्ररूपकत्वात् । अत एव 'कान्तारवारणसमान !' कान्ता—विवस्तास्तु वार —यस्य तस्य-धारणम् "धर्म् सन्मतो" इत्यस्य प्रियतरस्य मानने—सेवापर्मित्यर्थः तेन सदर्प ! । जय त्वम् । 'धाम-

वीरधीर ! ' अभ्युदयकम्पनस्व !। ' सोमप्रभावपरमागमसिद्धसूरे !' सोम–चन्द्र तस्य प्रभाव–माहात्म्यं तस्य परमा–प्रकृष्टा श्री तस्या गम–स्थपगमस्तत्र सिद्ध !–पण्डित ! ॥ ६४ ॥

अथाऽऽकुमारकमापरेद् केतु —

हे ' प्रभव ! ' शिखिन् ! शिखाप्रभारस्मयः समनार्वाः " (इम अमि र मा १–६५) इति पाठ्यम् प्रभा–शिखां भवति–पास्यवति, भत्वर्थीमार्थं धातुनैवोक्त ; यद्वा प्रभया–शिखया भवति–हिनस्ति नृपादीन् यद्वा भवति–दहति पृथ्वीं प्रभाव भवति केतु । कल्याणसा ' मद्रान्तक !। ' रसवितानहरव ! ' रसस्य–अनुरागस्य शृङ्गारादेर्गुणवर्ष्यादेर्वा वितानः–विस्तार तं हरसि रसवितानहर इव –भवतोऽर्कनं यस्य । मा निषेधे । वय त्वम् । 'उद्धा' भवतीति ऊ.–राजामात्यादिस्तं हन्ति "क्वचित् '(सिद्ध ०५।१।१७१) इत्यत्र । 'कान्तारवारणसमान !' कान्तानां–कमनीयवस्तूनां भारः– प्राप्तिस्तद्वारणे समर्थ !। 'आपदेव ! भादित एव भस्तुत्य !।'धर्मार्थे। धर्मनिर्वर्तक !। 'कामदमद !' कामदं–वाञ्छितार्थसंगतक महः–तेजो यस्य । मदमयोरगी ! ' मदमा–नि रूपा बीरपु धीर्यस्य केतुरूपे सुबाधिसम्भवान् । असोम ! अकर्णे ! क्रूरग्रहत्वात् । ' परमागम- सिद्धसूरे ! परा–प्रकृष्टा या मा–लक्ष्मीस्तस्या गम–भपगमस्तत्र सिद्धसूरे ! – सिद्धाचार्य ! ॥ ६५ ॥

अथाऽष्टौ दिक्पालाः ।

तत्र प्रथमभिन्द्रप्रधानः स्मृतः—

ह ' हरे ! ' धन ! ' कल्याणसार ! कल्याणानि–सर्वचिन-

स्मात् । "सुखे वा क्लिश्यते मह सार्ध वरं देह ' (   )
इति ॥ ६२ ॥

अथ शुभकार्यसैनानि ध्वनि'—

' सिद्ध ! ' निष्पन्न । । स्व ! 'सूर' सूर्ये तत्पुत्रत्वात् । 'कल्या-
णसा' मद्यान्सार्द्र । ' रसविस्तानहरेश ! ' रस—रसाहृतस्य विता-
नहर-विस्तारहारी ईश—ईश्वरो यस्य धनिग्रहस्य कारणाशुभ-
त्वेनोत्साहमङ्गप्ररिहारात् । ' मोह ! ' वैचित्र्यजनक । । कान्तस-
मारजसमन ! ' कान्तानां—कमनीयवस्तूनां भार —मागमनं तत्रस्थ
सहहार । । अथ इत्युक्तासे । आपदेव । ब्यापित पदादय ! ।
धर्मार्थकामसम्पदः "धनी धनुर्मीनगते पृथिव्यां सर्वमता वक्ष्येष्ठ
फलर्पिता स्यात् । (   ) इत्युक्तेः । 'महोदय-
सीमभी अन्तुमत्युमिकल्पमयुखे ! । 'कसोमप्रभाव ! ' कलाङ्गादक !
' परमधाम ! परम —प्रकृष्टो धम —गतिर्यस्य पक्षु मार् ॥ ६२ ॥

अथ सकलजगदन्तुत्य पितुन्तर'—

हे ' कान्त ! ' क—मस्तक अन्त —प्रान्त देशे यस्य स राहु
रित्यर्थ । ' वितामहेर ! ' वितान'—विगतवीक्षितविस्तारः सुच्छो वा
हरि —आदित्यो यस्मात् । 'कल्याणसारस !' कल्याणसा—मद्यान्तः
रसो भवति सुधारसो यस्य सुधापानोपनत्स्य[तस्य]मूर्धच्छेदात् 'क्ष-
माह ! मोहकरणमन्यजनक । तमोरूपत्वात् । ' आरवारणसमन ! '
अरिसमूहनिषेधे सदर्प ! । अथ इत्युक्तासे । ' आपदेव ! ' आया
मत्या देवा यस्य । धर्मार्थकामसम्पदः । क्रूरग्रहत्वात् । ' महोदय-

---

१ धनगस्त्वे क ।

वीरवीर !' अभ्युदयकम्पन्नाश !। 'सोमप्रभावपरमागमसिद्धसूरे !' सोम –चन्द्र तस्य प्रभाव –माहात्म्यं तस्य परमा–प्रकृष्या श्री तस्या गम –अपगमस्तत्र सिद्ध !–पण्डित ! ॥ ६४ ॥

अथाङ्कुशलकमापहेतुं केतु —

हे 'प्रभव !' शिखिन् ! शिखाप्रभारस्मयः समानार्थाः " (हस्त भमि र मा १–६५) इति पाठात् प्रभां–शिखां भवति–प्रास्नयति, मत्वर्थीयार्थे धातुर्नेवोक्त ; यद्वा प्रभया–शिखया भवति–हिलस्ति तृणादीन् यद्वा भवति–दहति पृथ्वीं प्रभाव भवति केतु । कल्याणसा ' मत्रात्मक ! । 'रसवितानहरक !' रसस्य–अनुरागस्य शृङ्गारादेर्नुषदध्यादेर्वा वितान –विस्तार तं हरति रसवितानहर इक्ष –अवलोकनं यस्य । मा निषेधे । अव त्वम् । 'उद्यो' भवतीति ऊः –राजामात्यादिसं हरिति "क्वचित् "(सिद्ध ०५।१।१७१) प्रत्यय । 'कान्तारवारणसमान !' कान्तानां–कमनीयवस्तूनां आरा–प्राप्तिस्तद्वारणे समर्थ !! 'मातदेव !' मादित एव मस्तुरव ! ।'धर्मार्थी' धर्मनिर्वर्तक ! । 'कामदमह !' कमदं–वाञ्छितार्थसंपादकं महः–तेजो यस्य । भवयवोरपी ! ' भदया–निःकृपा वैरिषु वीर्यस्य केतूदये युद्धादिसम्भवात् । असोम ! अकर्त्रे ! क्रूरग्रहत्वात् । 'परमागम–सिद्धसूर ! परा–महती या मा–लक्ष्मीस्तया गम' –अपगमस्तत्र सिद्धसूरे ! – सिद्धाचार्य ! ॥ ६५ ॥

अथाऽष्टौ दिक्पालाः ।

तत्र प्रथमभिन्द्रस्तवकः स्मृ०—

हे 'हरे !' शक्र ! 'कल्याणसार !' कल्याणानि–सर्वेन्द्रि-

धनन्यादिविमोहसप्त सन्ति सन्ति—तत्र पूज्यान गच्छति इत्यर्थः । 'सविधान !' सामानिकग्रामर्षिगणपार्षदादिप्रचुरपरिवारविस्तारसहित !, यद्वा 'सविधान !' समस्त !, शतमख इत्यादुक्तोऽर्थः । 'अमोह !' अद्यापि मोहयति कान्तरूपत्वात् । 'कान्तारसारसमान !' कान्त—कमनीय आर—बहुकमलं यस्य, स चासौ सारश्च तेन सदृश ! । अथ त्वम् । 'आद्यदेव !' देवराज ! । 'धर्मार्थकामपरमहोदय ! धर्मार्थकामपालक महोदय—परमैश्वर्यं यस्य । धीर ! पापारि दानवभयहर ! । 'धीर ! धैर्यगुणयुक्त ! । 'सोमप्रभाव !' सर्वार्थि प्रताप ! 'परमागमसिद्धसूरे !' परमागमे—प्रकृष्टशास्त्रे सिद्ध—प्रख्यात सूरि—बृहस्पतिर्यस्य ॥ ६९ ॥

अथ तस्य 'पद्मसद्मन' व्यसनः—

हे 'क !' अग्ने ! "को ब्रह्मण्यात्मनि रवौ मयूरेऽग्नौ यमेऽनिले । च शीर्षेऽम्बु सुखे' (हेम० १—५) इत्युक्ते । 'अन्तारस !' अन्त—मध्ये रस—अभ्यागिति धनिर्यस्य । 'आगण ! निर्मलकायं नरगित्वम् । 'कल्याणसार !' कल्याण—हिरण्यं तदेव सर्वभक्ष्यमु सारम् । अर्थान्तरे होमस्य हिरण्यरेताः' (अभि २ मा. १।६४) इत्युक्ते । 'सवि-तान्तरे ! सविधान—विस्तारकारी हरि:—वायुर्यस्य । 'अकमोह !' कदापि मोहयति कान्तरूपत्वात् । 'समान !' सदृश !, विमे प्रत्यक्ष भूयमानत्वात् । अथ त्वम् । आद्यदेव !' सर्वदेवमुख ! 'अग्निमुखा वै देवाः' (आप० गृ. सू. अ ४) इति श्रुतेः 'धर्मार्थकामवाह' धर्मार्थकामानां पालके लोकोत्तमा तत्पर

वाहकक्षमया सह —सेवा यस्य। 'अद्भवीर ! नि रूपेषु शूर ! सर्व-वाहकत्वात्। ' धीर ! ' धियं—वस्तुज्ञानं रातीति। ' सामप्रभावपर !' सोमे—चन्द्रे प्रभावपर !—तेजसा श्रेष्ठ !, रात्रौ दीप्त इत्यर्थः। 'सूर' सूर्य सति ' मागमसिद्ध ! मा—तेज श्री तस्या गम —गमनं तेन स्यात !॥ ६७॥

अथ धनितजन्तुमात्रजीवितान्तं कृतान्तं—

हे हरे ! यम !। ' कल्यागस !' मद्रान्तक !। 'अरसनितान ! न विद्यते रसवितान —स्सारो यस्मात्। अस्मादि मोहयति तथा यथा तानि न नाम्पति वीर्येन्द्रियाकारित्वात्। ' कान्त !' कु-सुख मन्तयति कृन्तम्। आरवारणसमान ! आर—गमनमागमनं च उद्धारणे साहङ्कार !। सम इत्युपहासे। 'आपदेव !' आवित एव स देव —कोपाविर्भवस्मात्। ' धर्मार्थकामद ! ' त्रिवर्गान्तगतक !। महोदयवीरश्री ! अभ्युदयकम्पनतुदे !। असोम ! अकीर्ते !। प्रभौ स्वामिनि ' सूर ' सूर्य सिद्ध !' निष्पाप ! तत्पुत्रत्वात्। ' अपरमागम ! अपरम -अशोमनो मृत्युकारित्वात् आगम —आगमनं यस्य ॥ ६८॥

अथ पिशितावनमवानं यातुधानः—

ह ' अपरमागम !' अकारात् परा मा—अरमी अलक्ष्मीरित्यर्थ तस्याः सकाशात् आगम —उत्पत्तिर्यस्य। 'कल्यागसार ! कल्यागस —मद्रान्तक आर —सङ्ग्रम यस्य। ' सवितानहर ! सवितानं— सविस्तारो हरि —यमो यस्मात्, जनमारणेन यमोपष्टम्भकत्वात्।

'अक्षमोह!' अक्षे–विभीतके मोहः–मीतिर्यस्य, "अक्षे राक्षस" इति वचनात्। यदुक्तम्–"विट्ठीइ वसइ गारी मूरो छिंबे विही पम सेमि। पत्तूरयमि रक्खा अक्खे रक्खसा वसे मक्खो॥" (
'कन्तारवार' कान्तारं–मरण्यं याति क्विप्। 'रणसमान!' सदर्पे!। जय इत्युपहासे। 'आयदेव!' आश्रित एव भस्तुक!
'धमार्थकामद!' त्रिवर्गसाधक!। 'महोरव!' महाकाम! गैरघीर!' गौराग्रामपि भिर्मं–सुष्ठि ईरयति–कम्पयति गौरमथन
'सोमप्रभाव!' सामस्य–चन्द्रस्य प्रभ्या मा–दीप्तिर्यस्यां सोमप्रभा भवति रात्रि तत्र भवति–परति, क्विप्, 'संयोगान्तर (सार) रलोपे, तस्य तृतीयान्तम्। 'सिरा!' 'क्विप् गत्याम् मासनिवयस्य सिरा–गामनी आहाति–त्यजति। का सति! सूर्ये, निशाचरस्या दिन त्यक्तसम्बार इत्यर्थः ॥ ६१ ॥

अथ रुचिररत्नामरणकिरणभेम्भरुगः भक्ष्मः:—

हे 'व!' वरुणा, "व पश्चिमदिगीशे स्याद्वीमम्ये पुनरव्ययम्" (हेम्म १–१४) इति पाठात्। कन्यागसारसविस्तारे कञ्चनमसारसे–कनककमले सत्य वितान–विस्तार स इव मल्कं हरि–सूर्यो यत्र। अक्षमोह!' मनोहर!। 'कन्तार! कं–तत्पान्त–स्वरूपं समीरं वा तं इयर्ति तत्प्रविदेवत्वात्। 'भार समान!' भा–समन्तात् रम–समुद्रघोषः तेन सदर्प!! अथ त्व 'आयदेव!' भेदशीड!! 'धमार्थकामद!' त्रिवर्गसाधक!। 'महोरव गौरघीर! महोरम'–महोत्सविशस्य धीर'–विशिष्टकम्पस्तत्र धीर

दक्ष ! । अत्र विषये ' सोमप्रभो ' सोम –चन्द्र: स एव प्रमुखस्तत्र । बरुणं प्राप्य न केवलं सूर्यास्यतेजो नायते चन्द्रोऽप्यस्तमयतोऽयमं । ' अपरमागमसिद्धसूरे !' अपरा–पश्चिमा तस्या मा–श्री तस्या गम'– अभिगमस्तत्र सिद्धसूरे !–सिद्धाचार्य ! ॥ ७० ॥

अथान्दोलितपादपवनः पवन'—

हे 'हरे ! वायो ! । 'कल्याणसार ! मरुश्रेष्ठ ! । 'सवितान !' सविस्तार ! । ' अश्वमोहकान्तारवारणसमान ! अश्वमूर्च्छारण्यगजसम !, मूर्च्छानिवर्तकत्वात् । जय त्वम् । ' मायदेव ! ' श्रेष्ठगते ! । धर्मार्थकामद ! ' त्रिवर्गपालक ' वायुरूपप्राणाभावे तदभावात् । 'महोदयवीरधीर !' महोदया–उन्नतिमन्तो वृक्षास्तेषां वीर –विशिष्ट कम्पस्तत्र धीर !–दक्ष ! । 'सोम' सोम इत्यपरनामन् ! । 'प्रभावपरमागमसिद्धसूरे ! ' प्रभावा –प्रकृष्टा कुसुमकर्पूराद्या पदार्थास्तेषां परमा–प्रधाना सौरभ्यश्रीस्तस्या आगम –आगमनं तत्र सिद्धाचार्य ! ॥७१॥

अथार्थदानप्रवणः वैश्रमणः—

हे 'सोम ! किन्नरेश्वर ! । ' कल्याणसारसवितान !' कल्याण–स्वर्णं सार–धनं ताभ्यां सवितान !–सविस्तार ! । ' हरेक्षमोह ! ' हर –श्रीकण्ठ तस्य ईक्ष–दर्शनं तत्र मोह–स्नेहो यस्य । 'श्रीकण्ठसखा ' (हेम अभि धानमाला १–७८) इत्युक्तेः । 'कान्तारवारणसमान !' कान्तारे ! चङ्क्रमणं यस्य ईदृग् वारण'–सार्वभौमदिग्गज तेन सदृश ! ।जय त्वम् । 'मायदेव ! श्रेष्ठकीड ! 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गप्रद !, अर्थदानेन धर्मकामावपि ददातीत्यर्थं । महोदयवीर !'

महा –उत्सवास्तेषां उदय तत्र धीर !–शूर ! । 'धीर' ! बुद्धिमन् !, धनस्थानात्, 'सिर्वत्रस्य वरिमता' इत्युक्ते । 'प्रमापक ! 'महात्म-श्रेष्ठ ! । 'मागमसिद्धसूरे !' 'मा–यौस्तस्या भागमे–समे मन्तसिद्ध-पार्श्व ! ॥ ७२ ॥

ईशान पूर्वमुक्तस्तोऽत्र मुख ।

अथाऽष्टपूर्वविनिमयन्त्व भवन्त्व —

हे 'जय !' "जयो जयन्ते विजय" (हेम्प. २–१९२) इति पाठात् । 'कन्यागसार !' महाश्रेष्ठ ! । 'सन्निधान्धरे !' 'सविसम –सस्यस्थानो हरि –इन्द्रो यस्मात् ।'मनमोह !' मनोहर। 'कन्या-रवारणसमम " क–सुर्म बन्धयति यत् भारं–भरिसमुद्र वानरवन्-क्षणस्सरम्ये समान !–सदृप ! । 'मापदेव " श्रेष्ठगोत्र ! । 'धर्मार्थ-कामद !' त्रिवर्गपालक ! । महाश्रेय ! महोदस्ते ! । 'घोर ! विक्रम-त ! । 'धीर ! असुरसमरे स्थिर ! । 'सोमप्रभ !' चन्द्रप्रभ ! । 'अत्र' रख । 'परम्' प्रगासिपरम् । 'भागमसिद्धसूरे !' भागमे –समे सिद्ध मास्मात सूरिर्यस्य तस्य गुरुर्भिषग्गुर्वरस्पर्श ॥ ७३ ॥

अथ भवितपृथ्वीमयोरः पयोद —

हे 'देव !' जसधर ! । यदुक्तम्–"देवं हरीके देवस्तु तोमे सपतो सुरे ।" (हेम० २–५१४ । 'कन्याग !' कन्या–कर्णो-टरविणारमपङ्कु भाम –गर्वितध्वनिमास्य । 'सारससिद्धान्धर ! कमल-

१ कन्यम वर्ष स्थैम्–मधुमास वर्ष रूपे रिवः द्रष्टा विद्यमान । मूकस्य इत्य इत्यं वर्षायन्त्वं दरिद्रता ॥

नवितानविनाशक ।। 'कुसमोह !' ईशा—श्रृङ्गाररसान् मोहयति मनो-हरत्वात् । 'कान्त !' क—ब्रह्म अन्त —मध्ये यस्य । 'रवारणसमान !' र —वह्नि, "ररत्नोऽग्नि दहने ऽपि च" (हैम्य १-? १) इति पाठात्, तस्य वारणे समान !—सदृश ! । 'आय !' सकलजगद्दर्शने । 'धर्मार्थकामद ! त्रिवर्गपालक !। 'महोदय ! महोत्सवे !। 'वीरधीर ! वीराणां—भटानां धियं ईरयति, रिपुविमर्दार्थ देशान्तरगतानां तेषां मेघदर्शनात् मनः क्षुभ्यति इत्यर्थः । 'सोमप्र ! सोम—अर्थ प्राप्ति—पूरयति । 'मायपर !' माया—पद्मावास्तेषु पर !—प्रधान ! । मागमसिद्धसूर ! ' मा—मान्यादिलक्षणा लक्ष्मी तस्या आगमः—प्राप्तिस्तत्र आज्ञासिद्धाचार्य ! ।। ७४ ।।

अथ कृतविवक्षितैकल्प कल्पम्—

हे कान्त ! ' मद ! आगमार ' ' आग —शस्त्रस्तेन सार्त—प्रहार करोति, गिर क्षिपू, मः प्राक् मितमापो सोऽपि मद्यपानात् असम्बद्ध बहु भूते इत्यर्थः । 'असवितानहरे !' न सवितानः—सविस्तारो हरि —विष्णुर्यस्मात् । मदमत्तकुमारप्रकोपितेन द्वैपायनेन द्वारिका दग्धा इत्यागमात् । 'अक्षमोह !' करणैकस्यान्नकः, यत्र अक्षम —क्षान्ति-रहित ऊहो वितर्को यत्र । ' कान्तारवारण ' ' कान्त —कमनीयो भार —चरकमणं तद्वारग !, विशुद्धचरणस्यासद्दृशत्वात् । ' समान ! साहङ्कार !, मद्यं राजा इत्यादिप्रयुक्तत्वात । अथ इत्युपहासे । ' आयप्रेद !' आदिन प्रवाऽसुस्य ! । धर्मार्थ !' धर्मनिर्वर्तक ! । 'कामद ' स्मरोद्दीपक ! । महोदयवीरधीर !' महोदया —उन्नतिमन्त-स्तेषां वीर—विनिद्रकम्पने धियं राति । ' सोमप्रमाद ! ' सोमात्—अ-

ष्यम् प्रभाव—उत्पत्तिर्यस्य । 'परमागमसिद्धसूरे !' प्रकृष्टस्य आगमे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ७५ ॥

अथ मान्त्रिकार्थगर्भक चक्रम्—

हे 'कल्याण !' सुवर्ण ! सर्वधातुश्रेष्ठ !। 'सवितान्हरे ! सवितारा हरम—सुरश्मा यस्मात् । मनस्माह ! इन्द्रियबालस्क !। 'कन्सार !' कान्ता—कामिन्यस्तासां भार—मासि न करोति, जिन् अयं । वारणसमान ! वारणे—पावन्द्रे समान !—सदृश ! । जय त्वम् । 'आपदेव !' आप—श्रेष्ठो देव—कौशलिर्यस्य । धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक ! । 'महोदय !' महा—उत्सवास्तेषां अवो यस्मात् । वीरधीर ! वीरा—सुभट्यस्थान् धीरयति—सुधर्मश्रमय बोधा युद्धे धैर्य मवन्तीत्यर्थ । 'सोम !' सफल्ते !, " उमा सौमी हरिप्रियां कीर्तिकान्त्यमृतसीम्यपि" (हैम्य० २—३०९) इति पाठात् । 'प्रभाव !' प्रकृष्टस्यार्थ ! । 'परमागमसिद्धसूरे ! प्रकृष्टस्य आगमे सिद्धाचार्य ! ॥ ७६ ॥

अथाऽनुष्ठिताविषिमुद्रा समुद्रा—

हे 'कान्त ! समुद्र !। कं—अर्क अस्त—मध्य यस्य ! 'कल्याणसारस !' कल्याणा—पटुसमृद्धः सारसा—पुष्करा यत्र; यथा सरसां समूहः सारसं, कल्याणे—उत्कृष्ट सारस यत्र सारवान् ' (अभि. २ मा १।२०) इति प्रसिद्ध । 'वितान्हरे!' वितानो—मन्द निशाम्यमानत्वात् हरि—भेकस्तो यत्र । 'जयमोह !' प्रमावाहत्वात् कारण्यमूर्छोजनक ! । 'वारणसमान !' (?)—सर्वजविवस्तारणे विष्णपने समर्थ ! । जय त्वम् । आपदेव ! आप

अथ परमसम्भारणथा' गुरक्रः—

हे 'हरे!' सुराम !। 'कल्याणसार!' पञ्चकल्याण ! अथ कल्याण ! वा। यदुक्तम्—

"पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः ॥
पुष्कराग्रखुरकेशास्ये सिते स्यादष्टमङ्गलः ।"

(अभि. का ४, श्लो. १ २–१ ३)

'सविस्तान ! विपुलोर पृष्ठपार्श्वभाग!। 'अक्षमोह ! मनोहर !। 'कान्तार !' कान्त—अभिलाषानुरूप आर—पङ्क्रमणं यस्य। 'वारण-समान!' वारणे—हस्तिनि समान!—मदप ! गजमपि विगीषितरूर्वं । अथ त्वम् । 'आपदेव !' भेरीघोष !। धर्माधिकमद !' त्रिकर्मद ! विमृतिविद्युत्पाद् । 'महोदय !' महोन्नते !। धीर !' विक्रान्त !। धीर ! स्वमभारोऽपि त्वनाम्नि रगाद् बहिर्नयति इति धैर्ययुक्त !। 'सोमप्रमाण ! सोम—सर्वमिस्तारद् प्रमाणो—वेगो यस्य । 'परमा-गमसिद्धसूर !' परेषां मा—लक्ष्मी—स्थातव्यता तस्या आगमे आश्र-सिद्धाचार्य ! यस्माभास्तस्य मेदिनी ( )
इत्युक्ते ॥ ७९ ॥

अथ नामगिरिवन्धुरः सिन्धुरः—

वारण ! गज !। 'कल्याण !' मद्र! मद्रजाते!। 'सार ! पदुरजसैन्यभेद !। 'सविस्तान !' सविस्तार !। 'हर' अपनय । कम् ! 'परम् शत्रुम् । 'ईपमोह !' मधुपैपिष्यअनक !। 'कान्तार !' कमनीयपङ्क्रमण !। 'समानजयापदेव !' समाना—सदृशी जयाना—

'भारवारण !' 'गमनविभनमूत !' समान !' सदृप !! अथ इत्युपहासे। 'आवदेव !' आत्तित पदाऽसुल !। 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गसाधक ! आत्मनस्तदभावात् परेषां करणात् । 'महोदयवीरधीरौ' महा—उत्सवास्तेषां उदयस्तस्य वीरे—विविधकम्पन धीर !—दक्ष !, उत्सवाग्मेष्वाहिदर्शने मनःक्षोभात् । सोमप्रमाव ! सोमार्—भावोप्रमम —प्रकृष्ट आत्मा यस्य 'पञ्चनासन' इत्युक्तेः । परमागमसिद्धसूरे !' परेषां मा—श्रीवनश्री तस्या गमे—व्यपगमे सिद्धसूरे !—आज्ञासिद्धाचार्य ! ॥ ८२ ॥

अथ धम्मुरुविनुतिर्विश्रुकः शुक्रः—

हे 'हरे ! शुक !! 'कल्याणसार !' अथ, शौच, नम्र इत्यादि मार्गोपदेष्टप्रधान !। 'सवितान !' सह वीनां—शुकानां तानेन—विस्तारेण । अक्षमोह !' मनोहर !! 'कान्तारव ! कान्त—मनोज्ञोक्तियुक्तत्वेन कमनीय आरव —शब्दो यस्य । शरणसम्पन्न !' शरणे—व्योम्नि सवर्णं तेन समानो—सादृशार !। अथ त्वम् । 'आपदेव !' श्रेयस्कोऽ !! धर्मार्थकामद ! तत्कथनेन त्रिवर्गपालक !! महोदयवीर' महोत्सवान्—वनिनः वेत्ति—गच्छति । अधीर ! मार्गारमौरी !। सोमप्रमाव ! सोमो—क्ताविरोपरतस्य प्रमा तां वदति शौक्ल्य इत्यर्थः। 'परमागमसिद्धसूरे !' महत्प्रधानसिद्ध !—विचक्षण ! तापसाश्रमेषु तच्चकथनात् ॥ ८३ ॥

अथ विविधश्वापदधरण्यं अरण्यम्—

हे 'कल्पार ! !कल्याणसारसवितानहरे !' कवि—कल्प

त्तत्र आणसारा —शम्प्रधाना सवितान —सविस्तारा हरय —कपय सिंहा वा यत्र । ' वारणसमान !' वारणे —करिभि समान !—सदर्प !! जय इत्युपहासे । ' आवदेव ! ' आदिस प्रधानतेरशस्मप्रवेषकत्वात् । ' धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गस्पष्टक !, तत्पतितस्य जनस्य त्रिदगाभावात् । ' महारवा ' महाप्रमाण ! । वीरधीर !' वीरागां धियं ईरयसि। 'सोम प्रमाव ! सोमानां—दिव्यौषधीनां प्रभां भवति रात्रौ तत्रोपयाः प्रदीप्यन्ते इत्यर्थ । परमागम ! ' परमा—प्रकृष्टा अगानां—पर्वतानां तरूणां वा मा—शोभैत्र । ' सिद्धसुरे ! ' सिद्धा—रसादिसिद्धिमाव सुरमो भ्यादिनागार्जुनाद्या यत्र ॥ ८४ ॥

अथ विमलमतकविसम्बन्धसरः सर —

' हे समान ! सेन—सकारेण अधिकमान , मान इति शब्द चतुर्भिरधिकदशकत् मध्यपदलोपी समास । ततो मानशब्दात् अग्रत सकारेण मानस इति भवति । कीदृश ! कल्याणसारसविता नहरे !' कल्याणसारानि—कनककमलानि तेषां वितान —विस्तारस्तेन हरे !—पिङ्गवर्ण ! । यत्रा के—जले सेवन्ते कम्ब —हंसचक्रवाकप्रायास्तैर्या माप —शम्भ्रस्तेन सार!—श्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे ! ' सवितान —सकल-सुराग्रैर परिवारविस्तारवान् हरि —इन्द्रो यत्र । तत्र सुरपतिर्जलक्रीडां करोतीत्यर्थ । ' अधमोह ! ' मनोहर ! ' ' कान्तारवारण ! ' क—जर्क तम्यान्त—प्राप्त सं इति इयसि कान्तारा वारणा —वनगजा यत्र । जय त्वम । आवदेव ! ' आद्या देव —क्रीडा यस्मात् । धर्मार्थ कामद ! तत्र स्नाधानां सतपितृदशादीनां त्रिवर्गसाधनात् । महो-दय !' गगनादपि गुरुतर !। 'वीरधीर ! ' वीनां—राजहंसादीनां ईरे—

१ इत्यधरसरी' क ।

गमने पिम राति। अन्यसोऽनागमने राजाऽसा मानसं गच्छन्तीत्युक्तेः 'सोमप्रमावपरम।' सोमं—चन्द्रं तस्य प्रभावेण—नैर्मल्येन परम!—प्रकृष्ट !! 'आगमसिद्धसूर!' आगमेन सिद्ध —ख्यात सूरि—गुरुर्यस्य। यद्यपि शक्रागमनोत्सवा वृहस्पतेरप्यागमनं सम्भं, तथापि तस्य प्राधान्य ख्यापनाय भेदेन भणनम्। यथा 'ब्राह्मणा आयाता वशिष्ठोऽपि आयातः' ॥ ८५ ॥

अथ अमितवरिपुमनोपतापे पापम्—

हे धर्म!' पाप!! 'कल्याण!' कल्य—पटु, आण—शब्दः यस्यामिर्भस्य। सारसमिसानहरे!' सारं—बलं स्वस्ति सारसा अर्थात् वैरिणस्तेषां विधान तं हरति। 'ईहमोह!' ईहेण—दर्शनेन मोह मतीति मोपपन्नत्वात्। 'कान्तारवा!' कान्तार—दुर्गवर्त्म तत्र धर्मगमनं यस्मात्। 'रणसमाम!' रणे—युद्धे समाम!—समृद्ध!। बल त्वम्। 'आपन्न!' आपन्नयन्त!। 'अर्थकामवमहोदय!' अर्थकामप्रदो महोदय.—अभ्युदयो यस्मात्। 'वीरधीर!' वीरं—मानुषं धीरयति, यद्वा वीराणां प्रतिमल्लानां चित्तं ईरयति। 'सोमप्रमाव!' सर्वार्थिप्रताप!। परमागमसिद्धसूरे! परेषां मा—लक्ष्मीस्तस्य आगमे मन्त्रसिद्धाचार्य! ॥ ८६ ॥

अथ विदितोवानपयापुर्वेदविद्या[1] वैद्यः—

हे आनन्द!' वैद्य!, आमान्—रोगान् वति। 'कल्याणसारसमितामहर!' कल्यो—नीरोगो इत्यर्थे च आयः—सम्पदं स्वति विभू कल्याणसा यो रसविताम.—प्रथममातुर्भिस्तार तं हरति।

---

१ "विदितवानपया" ख।

'इक्षमोह !' ई—छरमीस्तदुत्पादने क्षम ऊहो यस्य। 'कान्तार भारगसमान !' कं—सुख तस्मात्तो दुःखं तस्मात्—प्रासिस्तत्कारणे समान !—सदृश ॥ रागिमां तु मनिपेषेता शाङ्के पूज्यत इति भावः॥ जय त्वम्। 'आपन्द !' प्रधानमुने ॥ 'धर्मार्थिक !' धर्मे सर्वे-मते परोपकारकरणात्। 'महात्ययवीर !' महोदयं विशपेग इर्वे-गच्छति, चिकित्साकरणात् प्रभूत विभव लभत इति भाव। 'धीर !' साहसिक ! यमात्प्यात्भिउय जनं मोचतीत्यर्थः। 'सोम' सर्वार्थ ॥ 'प्रभावपरमागमसिद्धसूर !' प्रभावपरमा च आगमा—सुश्रुत—चरक वाद्यस्ता अभ्यासस्तु सिद्धसूर !—प्रत्यात्तविचक्षण !॥ ८७ ॥

अथाऽङ्गुलसङ्घासनावनिः पावनि —

हे हर ' ' हनुमन् ' कम्प ! ' स्वाभ्यासेशाकरशस्त्र ! । भामसार ' शाङ्गप्रधान '। मनिमान मद्वास्तनात्पुरुपुष्प-चिन्तार ॥ 'अ मण ' अ ।—गा मांबिनरास्ते माह्यति, पुदे सरभाग। कान्तारपारगसमान ' का-भाः-त्रिय सासु भार—गमन सहारम समान —सम्प ' मनचाशमर्थ । जय त्वम्। भाग्न्व ' धेग्मयप । 'धनधनामद !' धर्माय काम पसि। महात्य ' महान् त्य — पमन यस्य पाम्न धर्.नाल्भिरि त्यर्थ । 'वश पचान्मट ॥ गेर र । भरा ा य । सम प्रभाव '' गम्भ —रमन सम्ताम् प्रभाव —प्रहृा पतिपाय । 'पर मागम सङ्गर ' परगय—पुराण पुरुष य शमरपर्थ मा इप—भोरिव मा अभ्यान सीमा सन्दा सगन—नभ सिन्मूर !—'सन्दक्त'स्तर ॥

१ मिलित्व त्त

अथ विषयसुखमपि (!) पित्रामा कान्तामाह—

हे 'दमदोदम !' द—दमनं तस्य मदं—विषमदोऽस्य तस्यो-दम ! । 'कल्याणसार !' कल्याणानि—श्रीपूर्णचन्द्रादीनि मङ्गलानि तैः सार !। 'सविलास !' धर्मोऽस्यमणिरमणप ! सदा मङ्गल !। 'हरेऽसमोह !' हरन्तीति हरा—चौरास्तेषां ईशा—कर्मसैन्यरूपा। कर्मं मया जन्ममरणादि मायमिति वितर्को यत्र। यद्वा हरे—आहारे असमोह ! —करुणान्तक ! तेनापि कर्मविपाकस्य कु-भावा। 'कान्तारव !' कमनीयः आरवो—वचनतूर्यादिर्यस्य। 'करणा' करणरहित !। 'समान' ऐश्वर्यादिगुणयुक्त !। मय मयम्। 'भावतेव?' भेदनीय !। 'धर्मार्थकाम !' धर्मार्थं काम—स्मर अभिलषणो वा यत्र। अन्ये विनाशस्य कर्मक्षयत्वात्। 'धीरधीर !' धीर—बुधस्तस्य प्रियं रातीति। धीरपुत्रो भविष्यतीति प्रियं वदतीति यावत्। 'सोमप्रभाव !' सर्वकीर्तिप्रताप !। 'परमागमसिद्धसूर !' परा—प्रकृष्टा मा—श्रीस्तस्या गमे आगमे वा सिद्धसूरे !—मन्त्रसिद्धाचार्य ! । ८९ ॥

अथ गुरुपदमुपक्रमध्यात् ममवचनममायनोदपूतसपनादुपवमनायकः श्रीसिद्धसेनदिवाकरः—

'सिद्धसूर !' सिद्धसेनदिवाकर !। यथा भीमो भीमसेन तथा सिद्धः सिद्धसेन, स एव सकलकुमतितिमिरतिरस्कारकरणात् सूरि-दिवाकर तस्य 'प्रभो' प्रभवति अपरमागम !' अपहृत्यसिद्धान्त ! 'मा भय—भयादस्मान्पाहि। सम्यक्त्वादिवर्णस्तुतिसूना भवाम्बु-करणस्य कृतत्वात्। 'कल्याणसार !' कवि—कवयस्तस्मै ग्राम—

सम्प्रस्तेन सार ! वाक्सद्मप्रधान ! ' इत्यर्थ । ' सवितान ! ' यमयुक्त ! अनेन वेद माङ्गिरस्तस्यैवाऽयमेधादिविविधाध्वरप्रत्यक्त्वात् ' हरल ! ' हर ईश्वरस्तं इस्त–सकलजगत्कर्तृत्वेन पश्यति । अनेन नैयायिको वैशेषिक आक्षिप्त । तयोरेव जगत्कर्तृत्वाभ्युपगमात् । मा निषेधे प्रागुक्त । ' स्वकान्तारवारणसमान ' स्व–अन्वयव्यतिरेकधर्मवितर्क स एव कान्तारं–कानन तत्र तत्र वारणसमान !–गजतुल्य ! । आद्येव ' ' आदि –प्रथम अ –विष्णुर्देवो यत्र अनेन सात्वत आक्षिप्त । विष्णुभक्तत्वात् तस्य ' धर्मार्थ ! ' धर्म एव अर्थो न धर्मी अर्थो–वस्तु यस्य उपलक्षणं चैतत् । अथवा एव न अवयवी, गुणा एव न गुणी अर्थ इत्यपि त्वव्ययम) तस्यैव धर्मादिनिषेधेन धर्मादिर्मात्रवस्तुत्वाभ्युपगमात् ' कामद ! ' दुष्कृत तपोजक्षयादिकदर्थनिराकरणेन कामान्–इष्टिमतमागान् द्यम–पालयति । अनेन नास्तिक आक्षिप्त । नास्तिकस्यैव परलोकवैमुख्येन इहमात्रसुखाभिमुखत्वात् । 'महाद्यमतानभीः । ' महाभया–मोक्ष' तस्य धीर –विशेषकम्पनं तत्र धी –बुद्धिर्यस्मात् । सर्वस्यापि परमार्थस्य मार्गविघ्नहेतुत्वात्। असाम' अकोर्ते ! सिद्धसेनदिवाकरेण व्यस्तप्रतापत्वात् । अयमर्थ –उन्मुन्मिलजैनदर्शनकमलाकर सिद्धसेन दिवाकरे परिस्फुरति न शेषदर्शनप्रयमानां स्फूर्तिरगरति, किन्तु सत्रास्तं गत । यदुक्तम्—

> " स्फुरन्ति वादिखद्योता साम्प्रतं दक्षिणापथे ।
> नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनदिवाकर ॥ ' ॥१०॥
>
> (प्रमा० द्द० प्र० सी० ७४)

अथ प्रकरणचतुर्दशशतीमन्दाकिनीविनिर्गमहिमाचलः हरिभद्राचार्यः —

हे ' हरे !' हरिभद्र ! ' कल्याणसार ! ' कल्याणं-भद्रं तेन सार ! हरिभद्र इत्यर्थः । ' सवितान ! ' विविधाम्बरप्रधान ! अत्र भावप्रत्ययस्य । ' महामोहकान्तारवारण ! महामोहो—ज्ञानं तत्र मोहो—विपर्यासः स एव कान्तारं—वनं तद्भञ्जने वारण !—कुञ्जर !, चतुर्दशविद्यास्थानाभ्यासेन सर्वसन्देहसन्दोहापोहक्षम ! इत्यर्थः । अत एव ' समान ! ' साहङ्कार ! । जम्बूद्वीपमध्ये यस्य पठितं नावगच्छामि तस्य शिष्यो भवामीति प्रतिज्ञाय करकलितजम्बूलतः पुरे पुरे बभ्राम इति भवः । अथ त्वम् । ' भावदेव !' भावो—पूर्वं भविष्यद्देवो यस्य । भवात् प्राक् चैत्यवन्दनात् । ' धर्मार्थ ! ' प्रतिपन्नचारित्रधर्म ' । ' अमद ! शब्दवादनपुरस्सरं प्राक्स्तोत्रकानां स्वपरशास्त्रसंशयच्छेदरूपान् भव्यानां दुःस्थितानां यथाभीष्टभोजनप्राप्तिरूपान्, अपराणां प्रतिवादिनां वादविवादरूपांश्च कामान् ददाति, निःस्वस्य भोजनदापनाशक्तिः कामानित्याह— महाभद्रयशोनिर्भर ! ' महोदय—अभ्युदयस्तस्मै धीरं—विशिष्टगमनं यस्य धी—बुद्धिस्तां राति । अथ—सामग्रीं विना च तत्कर्माभिमानात् उपसर्गाधिकरणो—मध्यस्थितान् मध्यगतपिततरजस्त्वान् मदनापि—दृष्टान् महाश्रिया तस्याऽनुग्रहं चकार हरिभद्रसूरिः । ' साम ! ' समर्थे ! चतुर्दशशतीप्रकरे करणे प्रमा परमागमसिद्ध !' प्रमाणपरम—माहात्म्यपर आगम ' चक्किदुगं हरिपणगं (आव. नि. गा. ४२१) इत्यादि

१ ददाति च ।

तिद्धान्तस्तेन सिद्ध !—निष्पन्न ! गृहीतव्रत ! इत्यर्थः । सम्यक् तत्त्वगमात् आचार्यपदप्राप्त ॥ ९१ ॥

अथ पट्दर्शनसम्पर्कसम्पन्नदिक्पटपटनिममकुन्ठमतिनिनितदेवसूरि श्रीदेवसूरि—

हे सूर ! ' आचार्य ॥ आपदेव ! ' आपो देवशब्दो यस्य देवसूर ! इत्यर्थः । कल्याणसारसवितानहर ! मन्नाम्भोजनरव ॥ ' क्षमोहकान्तारवारण ! ' क्षम —क्षपण कुमुदचन्द्रदिक्पटस्तस्य । ऊहा—वितर्क स्त्रीनिर्वाणनिषेधरूप स एव कान्तारं तद्भञ्जने वारण—गज ॥ अत एव ' समान ! ' श्रीसिद्धराजपर्षदि प्राप्तसत्कार ॥ जय त्वम् ।—जयवाद्प्राप्त्यवसरस्तवेति भाव । ' धमार्थक ' पादयम-सुखनुपत्त स्थापनेयप्राप्तावपि निरीहत्वात् । धर्ममेव अर्थयत । 'अमद !' राजपूज्यत्वेऽपि निरहङ्कार ॥ ' महोदयधीर ' ' मह —तेज दया—कृपा समाहारद्वन्द्वात् महोदयम् । विशदेन हृदि—गाप्दमि कृपालवसी युगपत् एकत्रासम्भविनो अपि त्वयि भवस्थिते अतस्त्व मोक्षोत्तरोऽसीति त्वं यस ' धीर अशाम्य ! दिक्पटवादावसर न दोर्मे गम इत्यथ । साम ! प्रतिवादिजयदिजृम्भितत्वादेई । ' प्रमानपरम !' प्रथमदर्शनादिप्रमाय स्मिरताभिमन्भिरपि मन प्रासादजननरूपाऽनुभाव तत्र परम !—प्रकृष्ट ! । आगमसिद्ध '' युगप्रधानागम ॥९२॥

अथ सौन्दर्यपराजितकुमारपालदेवप्रतिपादितधर्मदिमाद्भुतम्-सूरिः श्रीहेमचन्द्रसूरि—

हे कल्याण ! ' मिथ्यात्वविषपातनापटगुणाह्वयवन हम ॥

हे मान ! ' सकलसाकसाकनकठोरकलशीककाम्सिताया पज ! । 'मृग ! ' मा वार्य ।। तत्र श्रीहेमचन्द्रसूरे ! इत्यर्थः । 'सार !' सकलकोविदश्रेष्ठ ! । 'सविमानहर ! सनो—यत्र विमान देवो है सविन —यानिकामानां स्थान —यज्ञविध्वंसनमनायमस्तविस्तार तं हरति प्रवर्तितमयसबाभयदानपटहत्वात् । 'हंस !' समस्तगाथार्थगहन बोधक ।। 'मोहकान्तारवारण !' मोहो—यथार्थवस्तुनि संशयविपर्ययरूपं अज्ञानं तदेव कान्तारं—काननं तस्य वारण वारणा—कुञ्जर ।। तथा हि—

" कस्यापि व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्व्याश्रया-
  लङ्कारौ प्रथितौ नवो प्रकटितौ श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।
तर्कः सञ्जनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं
  वद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरत: ॥ "

'सगम ' समस्तरामामात्याविमार्कं - हतकनककमलवरनाद ! जय नम् । 'भावेश ! ' भावा—मुख्या देवा यस्मात् । स्थाने स्थाने जिनायतनानां तेन कारितत्वात् । 'धर्मार्थकामद ! ' मकरन्द नन्मान्तर विभ्रान्ते । 'मारेन्द्रपन्नियार ! ' महान्—कलियुगरूप-पराभिनमुर्यत्न गुरु उदय —साभाग्य यस्य स यस्मात् तेन्य वीर चारित्रिमनपनानां भन्तिविमप्रपनानां पराजय दुर, यावत् वत्र वनिधीरण्यरनोपः तस्य श्रियं—निराभिवनमुक्तिसम्पत्तारूपा विस्मयनाग—गरमगरमप्रदान—मत्र यत् जनमरनप्रधानां समुद्रि गते । 'प्रमारगम ! प्रभाव—माहात्म्यं दिग्व्यापनमाहात्म्यं तेन वरद—दाम् । आगममित '—मैत्रीभित्ति आगमग ! '॥ ९१ ॥

गम्यम् । ईदृशस्य अगम्यज्ञानमत्वात् । ' परमागम ! ' परेषां—प्रभूणां मां-कर्मणां आगमयति—करितुरमसमानां प्रत्यर्थिपार्थिवराज्यमिव मानोद्यानिरपर्य । ' सिद्ध ! साधितविविधसिद्धिवया सिद्धराज ! । ' सूरे ! ' समस्तशास्त्रविचक्षण ! ॥ १४ ॥

अथ समस्तद्विप्रुम्निमयोद्रिक्तभक्तियुक्ततया तुष्टिकुमारा श्रीकुमारपालदेवः—

हे सविधानङ्गर ! ' सविधम् —ससन्धान हरः—शङ्करो यस्य स सविधानङ्गरः—कुमारः, कुमारेणैव पुत्रेण हरस्य ससन्धानत्वात् तत्कुमार देवसम्बन्धस्य तपयमीकरणात् कुमारनृपते ! ' अवयाव ॥ अवय—अवयदेव रमापतिस्तस्य भार्या—प्रथम ॥ अव—रक्षा कान् ' ' समन्—सर्वान् । ' समसिमौ सर्वार्थौ (सिद्धहे १। ४ ।४४) इति पाठात् । जिनधर्मप्रधानतया प्रतिपिद्धपापर्द्धे तव परहवानपूर्वे सर्वसत्त्वरक्षणमनुमतं मम इत्यर्थः । ' कल्याणसार ! ' कल्याणानि—जिनानां च्यवन-जन्म-दीक्षा-निर्वाणविमोक्षपञ्चकेषु तपश्चरण—ब्रह्मचर्य-पूजानिमित्त—वित्तव्ययकरणेन सार—श्रेष्ठ ॥ यदवोचाम—

" चौलुक्यान्वयेन चैत्ये कुमारकमरैर्य पुरा सिन्धुरवी-
कल्याणत्रय विधातुं जिनजननमहे सुस्थिर्मप्रपञ्चम् ।
पट्टपञ्चाशत्सहस्रप्रमुखनिजनिकाचारचातुर्यमर्या
स्फूर्जन्माणिक्यरत्नाभरणकनकपिताशश्किरे दिक्कुमार्य ॥"

( )

गर्जिसत् निःश्वासिपा तपगृहाचैत्ये दिपाभ्यासिता
कल्याणाभरणाभिरामवपुषः कल्याणकमुत्सवे ।

स्तोत्रं कर्तुमसमर्थमौलिरसि स्वर्गादिवाम्यायमु-
स्त मध्ये च कुमारपालनृपतिर्मेचेऽभ्युतेन्द्रप्रियम् ॥ ''
( )

'ईश !' यथावस्थितदेवगुरुधर्मवीक्षक !। 'मोहकान्तारवारण !' मोहाय-विपर्यासाय यः कान्तासु-स्त्रीषु मारः-गमनं तस्य वारण !-निषेधक !, प्रतिवर्षं वर्षाकालमासचतुष्टयं शेषकालेऽप्यष्टमीचतुर्दश्यादि पर्वसु त्रिविधत्रिविधेन ब्रह्मचर्यं चकार इत्यर्थः । 'धर्मार्थ !' धर्महेतो!, पूर्वमत्तधर्मनिषेधेन सर्वत्र जिनायतनानि जिनरथयात्राश्च कारितवान् इत्यर्थः । कामदमहोदय ! कामदं-वाञ्छितार्थप्रदं महः-तेजो दया च-करुणा च यस्य । तेजसा दुष्टानुच्चाटनात् कृपया सर्वसत्त्वरक्षणात् जगतो वाञ्छितार्थान् ददाति इत्यर्थः । 'वीर !' कर्णोराज मल्लदेव-मल्लिकार्जुन-सोमेश्वर प्रमुख चतुर्दिगन्तवरिपार्थिवपराजयैकधुर !। 'धीर !' साहसिकचूडामणे !। 'सोमप्रभ !' सोमा-सर्वार्थि प्रभा यस्य । परमागमसिद्धसूरे ! स्वपरसिद्धान्ताधिगमसिद्ध सूरि श्रीहेमचन्द्रनामा धर्माचार्यो यस्य ॥ ९५ ॥

अथ मौनमवापमाभ्यामुभिरक्षप्रभृपरिश्रीपराभयः श्रीअभयदेवः—

हे 'देव !' अजयाय ! अजय इति शब्द आद्यो यस्य तेन अजयदेव !। कल्याणसार ! कलि-करिमल्लस्तूर्पं तस्य त्राण -कोऽअहतस्तेन सार !-श्रेष्ठ !। 'सवितानहर !' सवितान -सविस्तारः हरः-शङ्करो यस्मात् । परमार्हतश्रीकुमारपालदेवप्रवर्तितं पृथिव्यां शिवधर्मं प्रवर्तितवान् इत्यर्थः । 'ईक्षमोह !' ईक्षो-दर्शन तस्मात् मोहो-रागो यस्य । यां यां राजकन्यां ददर्श तां तां पर्यणैषीत् इत्यर्थः ।

---

१ °रितु क ।

'कान्ता! कमनीय। । आरव !' आरं—अरिसमूहं वारयति णिच्, णिलोपे 'रो रे लुक् च' (सिद्ध १–१–४८)' इत्यसमासे रणा—युद्धं तत्र समानं सवर्णं तं भावयते। णिच्, क्विप्, णिलोपश्च। यो यो युद्धाभिमानी भटस्तं तं सम्प्रसमभावात् इत्यर्थः। 'धर्मार्थ!' धर्मस्य अहिंसादेः अर्थो—निवृत्तिपरस्मात् अहिंसां निषिध्य पार्श्वप्रवर्तनेन हिंसां वारय इत्यर्थः। 'कामद! प्रणतप्रार्थितार्थप्रद!। महोदय वीरधीर!' महोदया —अभ्युदयवन्तो ये वीरा शाकम्भरीभूपसोमेश्वरप्रभृतयो विक्रान्तास्तेषां धियं इस्याति—कम्पयति निजगतरत्नस्त्वाप्रति यस्य हे करितुरगकाञ्चनमण्डपिकाविभागप्रक्षेपणपर। 'सोमम!' सर्वोत्कर्षेण्यते!! 'मम' रक्ष। का ? 'परमा' परां मा—लक्ष्मीः गर्मसिद्धसूरे! सर्वे गवर्या शास्त्रार्थाः ' इति गम्या—ज्ञानं तेन सिद्धाः प्रभूतविभूतिमारगा ज्ञानवन्त इति स्मार्ति गता सुरम—घ्यायिता यस्मात्॥ ९६॥

अथ समूलान्मूलिताराति्रुमूलः श्रीमूलराजः—

हे आपदेव! आपशब्दो मूलपर्याये देवशब्दो राजपर्याये श्रीति मूलराज!। अजयो म श्रीयते इत्यजय। यदि वा 'अजयपाल!' अजय —अजयदेवः माघ पितृत्वेन प्रथमो यस्य। नेत! 'राजन्!' 'अव' रक्ष। पाल! 'समान् अविसमान् साधून् इत्यर्थः कन्या असार! सदम्भयाङ्कश्चेतु!! 'सविताम्बरे!' सविताना —विस्ता रवान्तो इरम —सुराजमा यस्य। क्ष्मोह! क्ष्मा—पृथिवी स्वकीर्या पातालिनु परकीयां माहमिन्नु ऊढूत—बिताकलसि। 'कान्तारवारण!' कान्तारा —कामस्वरूपम्मयः वारणा —करिणी यस्या 'धर्मावधाय!

।त्रिवर्गपालक ! ' महोदय ! ' महान् उदयो यस्य । ' धीर ! ' गंभि कान्त ।। ' धीर ! ' शाहसिक ! । ' सोमप्रमाव ! ' प्रत्यर्हं क्षमोप -शीममानत्वा सोमस्येव–चन्द्रस्येव प्रमावो यस्य । ' परमागमसिद्ध-सूरे ! ' मेरवो–शत्रूणां मा–लक्ष्मीस्तस्या गमे– व्यपगमे सिद्धसूरे ! मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ९७ ॥

अथ सिद्धराजश्रीजयसिंहदेवस्य, परमार्हतश्रीकुमारपालदेवस्य, श्रीमदजयपालदेवस्य, श्रीमूलराजस्य च कविसतककन्याणोपनिबद्ध पदैर्दि प्रसन्नसिद्धि कविराजमोश्रीपालकीर्तिस्तवमाह–श्रीसिद्ध पाल॰—

ने 'सिद्ध ! सिद्धपाल !, भोमो–भीमसेन इति न्यायात् । 'कल्या-णस ।' 'कल्या कल्याणवाचि-स्यात्' (हैम्य० २ १९९) इति पाठाद् कल्याणीवाक्–संस्कृतादिपड्भाषानुगतकाव्यरूपेत्यर्थ । सस्या भाण.-मगनं स एव सा–श्रीमस्य । अत एव ' भरसवितानहर ! भर-सास्त्वर्गम्युर्मे ( ) इत्यादिकविवचनात् । भीरसा ये कवयस्तेषा वितानं–अवसरस्तत् हरति कल्याणीं वाचं वितन्वसि सति सिद्धपाले मुपसदसि गीरसामा अन्येषां कवीनां नाऽवसर इत्यर्थ । 'ईक्षमेह !' ईक्षमा–लक्ष्मीसम्पादनसमर्था ऊहा वितर्को यस्य, न केवलं कवि किन्तु लक्ष्मीसम्पादककाव्यापारचिन्ताक-तुरोऽपीत्यर्थः । ' कान्तारव ! कान्त–कमनीय आरव –शब्दो यस्य । अरण ! ' अकलह ! परनिन्दाश्रमप्रयासादिदोषरहितत्वात् । 'समान' ! सकलश्लोकपूज्य ! । जय त्वम् । 'भाजदेव !' 'ज्ञातसर्वस्य-वहार !। 'धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गपालक !। ' महीन्द्रयवीर ! महोदय

विशेषेण इतें–गच्छति ।'धीर !'धिया–बुद्धया राजते, धियं वा ददाति। 'सोम !' सकर्षे !। 'प्रमाथ !' प्रहृष्टाभिप्राय !। 'परमात्म !' पर–प्रकृष्टः आत्मा–स्वभावोऽस्येति। 'सूरे !' सकलशास्त्रविचक्षण। अनेन विशेषणद्वयेन सिद्धपाठस्य काकोपरत्वमुक्तम्। सद्वयस्थितिद्वयोरपि श्रावकधर्मयोरस्मिन् सद्भावदर्शनात् ॥ १८ ॥
अथानवद्यविद्यावैशारद्यमात्मपितामहस्य श्रीमजितदेवसूरि-
हे जयदेव !' जया–अपराजिता स्याद् –अधमो यस्य।
तथा हि–

" यः शास्त्रसत्त्वगणितागममन्मथकाव्य-
सत्तर्कतर्कशमतिप्रसरैः प्रबुद्धैः ।
मध्यारिमि स्मरमदप्रमुखैर्मुमुक्षा-
मुक्तैः परीक्षणीय न जीयते स्म ॥ "

सः, अर्थात् अजित स यासौ मनोहराकारतया देवश्च। 'सूरे !' आचार्य !। अजितदेवसूरे ! इत्यर्थः। 'कल्याणसारसवितानहरे !' कल्याणं–कनकं तस्य सारसं–कमलं तस्य वितानं–विस्तारस्तद्धरे !–कपिशकान्ते। सुवर्णवर्णे इत्यर्थः। 'अमोह ! अम–प्रतिवादिविनाशनविधने समर्थः ऊहः–तर्को यस्य। 'कान्तारवारण !' कान्त–कमनीय आर–चङ्क्रमणं तेन वारण इव–गजवत्क्रमण इत्यर्थः। 'समान !' सकलजीवतुल्य !। 'धर्मार्चक !' धर्मेण अर्थमस्तु व्याप्नोति–आश्रयते विभु धर्मार्थिका तां धर्मार्थकम्। धर्मार्थिनमित्यर्थः। 'भव' रक्ष। रागादिशत्रुपरिपुर्वर्गेन। अमलमहोदय !'

---

१ "प्रसिद्ध" क।

ममद'—अनुपशम तं हन्ति असमदहा उदयो यस्य । 'वीरधीर !' अवर्म—कः—सर्मरक्षा सस्यां ईरयी—गमनबुद्धिस्तां राति—ददाति । 'सोमप्रभ ! आन्हादक !! 'परमागमसिद्ध ! जिनसिद्धान्तेन ख्यात !!

अथ परमप्रमदाप्रमप्रजयसिंहः श्रीविजयसिंहसूरि—

हे 'हरे !' सिंह ! 'जयाप !' जयशब्दपूर्वक ! सिंह ! । 'सवितान ! वे —विशब्दात् तान —विस्तारः, सह वितानेन वर्तते विजयसिंह इत्यर्थः । 'सूरे !' आचार्य ! । 'कल्प !' कलिकालेऽपि दुष्करक्रियाकलापकरणसज्ज !। 'आगसार ! आग —शब्दस्तेन सारां सजलजलधरध्वानगम्भीरया गिरा देशनां करोतीत्यर्थः 'क्षमोह !' क्षमां—क्षान्ति ऊहते महापराधेऽपि न कुप्यतीत्यर्थः । 'कान्तसमारण ! कान्तासु—स्त्रीषु आरः—अभिगमं तं वारयति । स्वयं निरुपमब्रह्मचर्यपर परेभ्यो ब्रह्मचर्यमुपदिशतीत्यर्थः ।' समान !' समस्तजनजनितपूज ! । 'दिव' इति क्रिया । असपृश्यापवादभूमिं नय, देववत् आचर । 'धमार्थ ! धर्महेतो ! । 'कामद !' स्मरखण्डक !! 'महोदयवीरधीर !' मोक्षगमनप्रगल्भ ! । 'सोमा चारित्रिषु प्रथमप्रथितश्रेष्ठ !! । 'प्रभावपरम !' प्रभाव —परैरलमिभवनीयोऽनुभावस्तेन परम !—प्रकृष्ट !!' आगमसिद्ध ! स्वपरागमप्रख्यात ! ।।१००।।

इत्थं धर्मस्तुत्वं श्रुत्वा समुल्लसितमतिप्रकर्षः कोऽपि शिष्य यथार्थदृष्टयास्य कर्तारं स्वगुरुमनेनैव वृत्तेन स्तौति—

हे 'सोमप्रभ !' सूरे !' कल्याणसारसवितानहरे !' कल्या—विवक्षितार्थप्रतिपादनदक्षा आगमा—शास्त्राणि एव सारसानि—पद्मानि

महा –उत्सवास्तेषां उदय: तत्र धीर ।–दृढ़ ।। 'धीर' । मुनिप्रवर !, मनवानात्, 'सिंहस्यम दरिद्रता' इत्युक्ते । 'प्रमाथपर !' माहात्म्य- भेद्य ! । 'मागमसिद्धसूरे !' मा—प्रसिद्धस्था आगमे—क्षमे मत्प्रसिद्ध- चार्य ! ॥ ७२ ॥

ईशान: पूर्वमुक्तस्तद्वोऽत्र मुक्त ।

अथाऽसङ्कुतविजयन्त नमन्त—

हे 'भव !' "अभो भवन्ते विश्रमे" (हेम्म, २–२५२) इति पाठात् । कम्भागसार ! मत्प्रमेय ! । 'सच्चितानन्दरे ! 'सचि- तान –सप्तन्तानो हरि –इन्द्रो यस्मात् ।'अक्षमोह !' मनोहर ।। 'कान्त- रवारणसमान " कं–सुखं कान्तयति यत् व्यर्थ–मरिसमद्ध वानवकर्म्- भक्षणसस्प्राणे समान '–सदृप ।। 'मायदेव !' भेद्यद्रोह ।। 'धर्मार्थ- काम्य !' त्रिकापाकक ।। महोदय । महोकते ।। 'धीर !' निश्चि- न्त ।। 'धीर !' असुरसमरे स्थिर । । 'सोमप्रभ !' आह्लादक ।। 'अथ' रक्ष । 'परम्' प्रगतिपरम् । 'मागमसिद्धसूरे !' आगमे –शास्त्रे सिद्ध आत्मार्थ सूरिर्यस्य तस्य गुरुर्विमामुकरित्यर्थ ॥ ७२ ॥

अथ मपितपृथ्वीममोदः पयोद —

हे 'देव !' कामम्र ! । यदुक्तम्–"देवं हवंकि देवस्तु सोमरे इत्सरो मुरे ।" (हेम० २–५१७ । 'कन्यात्र !' कम्बा—कर्णको- टरविपाटनपटुः भाग –गर्जितमनिर्मसय । 'सात्मविलासहर ! कमल-

---

१ कम्पून तर्व पीम्—अनुसार पर्व कुत्वे स्थितः तृत्या निवाक्या । पूर्वस्य दलम् पद्मे वर्णयन्तं इतिवत् ॥

मनसिजाभिलाषक ॥ 'दृक्समोह !' दृक्षा—अप्सरसतान् मोहयति मनो हरमान । 'कान्त ।' क—अर्थ मन्त —भव्य यस्य । 'रणारणसमान !' र—र्मद, 'रणोऽस्मे शब्दनेऽपि च'' (हेम्प १—२१) इति पाठ्यम् तस्य धाने समान !—सदृप ! । 'भाव !' सकलजगद्रत्ने । 'धर्माभिकामद !' [illegible]नगरनक !। 'महोत्य !' महोमत !। 'वीरधीर ! वीरागां—महानां धिये दर्पेष रिपुविजयाय तेषामन्यगतानां तेषां मेघवशगमात मन क्षुभ्यति इपथ । 'सेमत्र '' सेम—उष्ठे प्राति—पूर्यति । 'मानवर !' माया — पापाभ्येषु पर !—प्रधान । मागमसिद्धमूर ! ' मा—पाप्याभिरुपगम मायी. तस्या आगम—प्राभिमत्र महासिताचार्य ! ॥ ७४ ॥

मथ [illegible]स्य कल्पम्—

हे [illegible] ' ' मद [illegible] आगमात् ' मग —अन्तरेण मार्ग— प्राप्त [illegible], [illegible] [illegible], य प्राप्त जिनमार्ग मोऽपि मयपानाद [illegible] । 'धर्मविनानदर ' न [illegible] —[illegible] [illegible] मत्र । मदमनरुमागप्रकाशिनं द्वैपायनन [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible], [illegible] —[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पत्र । '[illegible] ' [illegible] —[illegible] [illegible] —[illegible] मगार्ग [illegible] । 'ममान !' [illegible], [illegible] गया [illegible] । जय [illegible] । [illegible] !' [illegible] [illegible] ॥ पर्मव !' धर्मनिर्भक ॥ '[illegible] [illegible] । [illegible] '' [illegible] —उन [illegible]- [illegible] —[illegible] [illegible] । 'मानमद !' मानात्—अ-

स्यत् प्रभाव—उत्पत्तिर्यस्य । 'परमागमसिद्धसूरे !' प्रकृष्टस्य
अपगमे मन्त्रसिद्धाचार्य ! ॥ ७५ ॥

अथ पाण्डित्यार्थमनस्कं कलशम्—

हे कल्याण ! ' सुवर्ण ! सर्वमङ्गलमेव ! । 'सचिदानन्दहरे !' सचि
त्वारा हरम—सुखमा यस्मात् । मन्त्रमेव ! इन्द्रियानन्दक !।
'कान्तार !' कान्ता—कामिन्यस्तासां आर—मामि च करोति, गिम्
अगू । वारणसमान ! वारणे—गजनै समान !—सदृश ! । मम
त्वम् । 'आपदेव ! आप—श्रेष्ठो देव—क्रीडादिर्यस्मात् । धर्मार्थ-
कामद !' त्रिवर्गपालक ! । 'महोदय !' महा—उत्सवास्तेषां उदयो
यस्मात् । 'धीरधीर ! धीरा—सुमव्रारवान् धीरधिय—सुवर्णसम्पद
योषा मुद्रे धैर्यं यस्यासौ शर्मा । 'सोम !' सम्बन्ते !, " उमा गौर्यां
हरिद्रायां कीर्तिकान्त्यतसीष्वपि" (हेम्य० २–३०९) इति पाठात् !
'प्रभाव !' प्रकृष्टपदार्थ ! । 'परमागमसिद्धसूरे !' प्रकृष्टसम्पदा मानस्ते
सिद्धाचार्य ! ॥ ७६ ॥

अथाऽनुष्ठानिचायविग्रहः समुद्रः—

हे 'कान्त ! समुद्र !। कं—अर्कं अन्त—मध्ये यस्य ।
कल्याणसारस !' कल्याणा—पटुशब्दा सारसा —पुष्करास्या
यत्र; यथा सरसां समुद्र सारसं, कल्याणं—उत्कर्ष सारसं यत्र
सरस्वान्' (अभि. २ मा १।१) इति प्रसिद्ध !
'विभानहरे!' विभानो—मन्द भिद्यमानत्वात् हरि—केशवो यत्र ।
'अप्रमेय !' यथापत्वात् करणमूर्च्छनक ! । 'रवारण्यसमान !' रा—
सर्वमदित्वसारमे विस्मापने समर्थ ! । मम त्वम् । आपदेव ! आप

अथ चरणसञ्चारणपद्म मुरजः—

हे 'हर!' मुरहम !। 'कल्याणसार ! पद्मकल्याण ! क्ष-कल्याण ! वा । यदुक्तम्—

"पञ्चभद्रस्तु हृत्पृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः ॥
पुच्छोरःखुरकेशास्यैः सितैः स्यादष्टमङ्गलः ।"

(अभि. का ४, श्लो. १ २-१ १)

'सवितान ! विपुलोर पृष्ठपार्श्वभाग!। 'मनोज ! मनोहर !। 'कामचार !' काम्य—अभिलाषानुरूप चार—चक्रक्रमणं यस्य 'वारण-समान! वारणै—हस्तिभिः समान!—सदर्प ! गजमपि जिगीषत्यर्थः । जय त्वम । 'आपदेव ! ' श्रेष्ठीक्रीड !। पर्मार्थक्षमन्द !' त्रिवर्गानन्द ! विभूतिहेतुत्वात् । महोदय !' महोन्नत ! । धीर !' विक्रान्त !! धीर ! क्षमप्रहारोऽपि स्वस्थानकं रणाद् बहिर्नैगति इति धैर्ययुक्त !। सोमप्रमाव ! सोम—समीरस्तद्वत् प्रभावो—वेगो यस्य । 'परमा-गमसिद्धसूरे !' परमां मा—परमी.—समाक्रमणा तस्या आगमे प्राप्ता-सिद्धाचार्य ! यस्याग्रास्तस्य मतिनी ( )

इत्युक्ते ॥ ७९ ॥

अथ चक्रमगिरिकन्धुरः सिन्धुरः—

वारण ! गज ! । 'कल्याण !' भद्रे भद्रजाते! । 'सार ! चतुरङ्गसैन्यश्रेष्ठ !। 'सवितान !' सविस्तार ! । 'हर' अपनय । कम् ! 'परम् शत्रुम । 'इभमोद ! ' दन्तैरपिस्रग्भञ्जनक !। 'कामचार !' कामलीमवच्चङ्गम !। 'समानजयापदेव !' समाना—सदर्पा अपापा-

'मारमारम !' यमनविघ्नमूल !। समान ! ' सदर्प !। अथ इत्युपहासे । व्यापदेव ! भाग्निंत एवाऽस्तुत्य !। ' धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गसम्पादक ! आत्मनस्तदभावात् परेषां तत्करणात् । ' महोत्सववीरवीर!' महा—उत्सवास्तेषां उदयस्तस्य वीरे—विशिष्टकम्पने वीर !—दक्ष !, उत्सवाग्रमवाहिदर्शने मनःक्षोभात् । 'सोमप्रभाव ! सोमात्—शान्तो प्रभाव —प्रकृष्ट स्यमस्य यस्य 'पवनादान' इत्युक्तेः । परमागमसिद्धसूरे !' परेषां मा—बौद्धमभी. तस्या गमे—व्यपगमे सिद्धसूरे !—आज्ञासिद्धाचार्य ! ॥ ८२ ॥

अथ पञ्जुरुपितुलिर्षकिञ्चिदुक्तः शुकः—

हे 'हरे ! शुक !। 'कल्याणसार ! अथ, श्रीम, नम्र इत्यादि माङ्गल्योक्तिप्रधान !। ' सवितान ! ' सह वीनां—शुभ्रानां तानेन—विस्तारेण । अप्रमेह !' मनोहर !। ' कान्तारव ! ' कान्त —मनोज्ञोक्तिपुष्टत्वेन कमनीय आरवः—शब्दो यस्य । अरणसमान !' अरणी—श्योमि साधर्ण्यं तेन समानो—साहाय्यार ! । अत नम् । 'आपदेव !' श्रेष्ठकोड !। धर्मार्थकामद ! तत्कथनेन त्रिवर्गपालक !। 'महोत्सवर्वी' महोत्सवान्—धनिनः वेत्ति—जानाति । अधीर ! मार्जारभीरो ! । सोमप्रभाव ! सोमो—क्वाधिशेपस्तस्य प्रभा तां अवति तौम इत्यर्थः । ' परमागमसिद्धसूरे !' मायाशास्त्रसिद्ध !—विचक्षण ! तापसाम्नेषु तत्कथनात् ॥ ८३ ॥

अथ विविधनाशपदशरण्यं अरण्यम्—

हे ' कान्तार ! ।कल्याणसारसवितानहरे !' कवि:—काव्य

रुत्र भागसारा—शम्बप्रधाना सविताना —सविस्तारा हरय —रूपम सिंहा मा यत्र । 'वारणसमान !' वारणै —करिभि समान !—सदर्प ।। अथ इत्युपहासे । 'आम्नेन !' आदित पद्मागतेरशन्यप्रवेशाकत्वात् । धर्मार्थकामद !' त्रिवर्गमिण्डक !, तत्पवितस्य चनस्य त्रिवर्गभावात् । महोदय ! ' महाप्रमाण ।। वीरधीर ! ' वीराणां धियं ईरयति। 'सोम प्रमाव ! सोमानां—दिव्योषधीनां प्रभा भवति रात्रौ तत्रोदयाः प्रवोध्यन्ते इत्यर्थः । परमागम ! ' परमा—प्रकृष्टा अगानां—पर्वतानां सकर्णा वा मा—श्रीर्यत्र । 'सिद्धसूरे ! ' सिद्धा—रसाविसिद्धिमाञ्च सूरयो नागार्जुनाद्या यत्र ।। ८४ ।।

अथ विमलजनसविकसत्प्सर सरः—

'हे समान !' सेन—सकारेण आधिक्यमान , मान इति शब्द चतुर्भिरधिकद्वारात् मध्यपदलोपी समास । ततो मानशब्दात् अमल सकारेण मानस इति भवति । कीदृश ! कल्याणसारसवित नहरे !' कल्याणसारसानि—कनककमलानि तेषां वितान —विस्तारस्तेन हर —पिङ्गवर्ण ! । यद्वा के—जले शोभन्ते कन्य —हंसचक्रवाकादयस्तेषां आण —शब्दस्तेन सार—श्रेष्ठ ! । 'सवितानहरे ! ' सवितान —सकल सुराम्भेरपरिवारविस्तारवान् हरि —कृष्णो यत्र । तत्र मरमतिजलक्रीडां करोतीत्यर्थः । 'अभमाह ! ' मनोहर ! ' 'कान्तारवारण ! ' के—जलं तस्मात् —प्रान्त तं इति इयति कान्तारा वारणा —वनगजा यत्र । अथ रस । आपद्गेय ! ' आयो देव —क्रीडा यस्मात् । धमार्थ कामद ! तत्र रत्नानां सर्वसिद्धिसाधनानां त्रिवर्गसाधनात् । महोदय !' गगनादपि गुरुतर ।। 'वीरधीर ! ' वीनां—राजहंसादीनां ई रे—

१ सुपद्मराजि' क ।

गमने चिय राति । अन्यतोऽन्यागमने राजहंसा मानसं गच्छन्तीत्युक्तेः ।
सोमप्रभावपरम ! सामं—बलं तस्य प्रभावेण—नैर्मल्येन परम !—
प्रकृष्ट !। ‘ आगमसिद्धसूर ! आगमेन सिद्ध —ख्यात सूरि—गुरुर्यत्र ।
यद्यपि शास्त्रागमनेऽभ्यासा बृहस्पतेरप्यागमनं कष्टं, तथापि तस्य प्राधान्य-
ख्यापनाय मदेन भणनम् । यथा ‘ब्राह्मणा आयाता वसिष्ठोऽपि
आयातः ’ ॥ ८५ ॥

अथ अनिवरिपुमनोपतापे चापम्—

हे धन ! चाप !। ‘ कल्याण ! कल्य—पटु आण—टङ्का-
रध्वनिर्यस्य । सारसवितानहर ! ’ सारं—बलं स्यन्ति सारसा अर्थात्
वैरिणस्तेषां वितानं तं हरति । ‘ ईहसमोह ! ईहित—वाञ्छितं मोहं
यतीति भीरु–त्वात् । ‘ कान्तारगा ! ’ कान्तार—दुर्गमार्गे तत्र गमने-
गमनं यस्मात् । रणसमान ! रण—युद्धे समान !—सदृश ! । धन-
स्वम् । ‘ आपदव ! ’ आपदवयस्य ! । ‘ अर्थकामदमहोदय ! ’
अर्थकामप्रदो महोदय —अभ्युदयो यस्मात् । ‘ धीरधीर ! ’ धीरं—धानुष्कं
धीरयति, यद्वा धीरान् प्रतिभटानां चित्तं ईरयति । ‘ सोमप्रभाव ! ’
सर्वादितिस्थाप ’ । परमागमसिद्धसूरे ! परमा मा—लक्ष्मीस्तया
आगम अन्वर्थमिवापार्थं ! ॥ ८६ ॥

अथ त्रिविधानरथापूर्वरविधि[1] वैद्यः —

हे भगद ! ’ वैद्य !, भगान्—रोगान् धति । ‘ कल्याण-
सागमसितागहर ! ’ कल्या—नीरोगो हृदयं च धा...—सम्यक्त्वं स्यति
चिपु कल्यागमा या रसायन—प्रथमपश्चात्निस्सारः तं हरति ।

[1] त्रिविधमनय° घ ।

'ईश्वमोह !' ई-छरमीस्तदुत्पादने क्षम ऊहो यस्य। 'कान्तार वारणसमान!' कं-सुखं तस्यान्तो दुःखं तस्यार—प्रातिस्तद्वारणे समान !—सदृश ॥ रोगिणां तु सन्निपेषैतो मोक्षे पुण्यत इति भाव। जय त्वम्। 'मायदेव!' प्रधानस्तुते ॥ 'धर्मार्थक!' धर्मं धर्मयते परोपकारकरणात्। 'महाशयवीर!' महोदयं विशेषेण ईर्तेगच्छति, चिकित्साकरणात् प्रमूर्त विमर्श कमत इति भाव। 'धीर!' साहसिक। यमादप्याप्ष्य जनं जीवतीत्यर्थ। 'सोम' सकीर्ति॥ 'प्रभावपरमागमसिद्धसूरे!' प्रभावपरमा ये आगमा—सुश्रुत—चरकवाग्भटाद्या मन्यास्तेषु सिद्धसूरे!—प्रख्यातविचक्षण!॥ ८७॥

अथाञ्जनेयनवाजनाविनिः पावनि —

हे हर!' हनुमन्' कृत्य'' स्वाम्याप्तेशकरणत्रक्ष!। मायसार!' वाद्मसप्रधान'। सचितान! वज्राङ्गरनाङ्गुल्पुच्छविस्तार॥ 'अक्षमद्ग!' अक्षा—राक्षसविशेषस्तं मोहयति, मुद्दे तद्वान्। 'कान्तारवारणसमान'' कान्तार—विपिन तासु भार—गमने वारण समान —सदृश! बलचार्यर्थ। जय त्वम्। आपन्देव!' प्रेमप्रथ उ'! 'धमाधमभव!' धर्मीय काम पति। महोदय' महान् उदय—उत्पतन यस्य काञ्चन उद्विताद्विरिरथ। 'वीर'' पराक्रमम॥ 'धीर' स्वोत्साक्षा य!। साम प्रभाव! साम—पवम तस्मात् प्रभाव—प्रादुर्भावपत्तिपस्य। 'परमागमसिद्धसूर'' परस्य—पुराणपुरुषस्य रामस्यापदव., मा इव—धौरिव मा यस्या सीता तस्या आगम—लाभ सिद्धसूर!—सिद्धकोविद!॥

---

१ विशेषेण घ।

अथ विषयमुलमपि (?) पितामहः कान्तामर —

हे 'दमहोत्सव !' दं—कमलं तस्य महः—विकाशोत्सव यस्योदय ।। 'कल्याणसार !' कल्याणानि—सविदुर्वाङ्कुतादीनि महामणि तैः सार !। 'संकिराण !' चन्द्रोऽमृतमणिरितमण्डप ! यद्वा मकरमुख ।। 'हरेरमोह !' हरत्यपि इरा—चोरास्तेषां ईश्वरः—कामोऽसहाय उन्हा । कथं मया मनामरणादि मामामिति वितर्को यत्र । यद्वा हरे—शङ्करे अमृतमोह ! —करुणारूप ! तेनापि कामविनाशस्य इन्दुत्वाद्या 'कन्तारव !' कमनीय आरवो—मयस्तूर्यादिर्यस्य । 'कल्मांकल्मषरहित !। 'समान'' देवगुर्वादिपूजायुक्त ।। यम त्वम । 'भावदेव' मेघकीड ।। धर्मोर्विकाम !' धर्मार्थे काम —स्मर अभिलाषो वा यत्र । लोके विवाहस्य धर्मरूपत्वात् । 'धीरधीर !' धीर—पुत्रस्तस्य धियं राति । धीरपुत्रो भविष्यतीति धियं ददातीत्यर्थः । 'सोममनाम !' सर्वाभीष्टप्रसाद ।। 'परमागमसिद्धसूरे ।' परा—महती मा—श्रीरस्त्यागमे आगमे वा सिद्धसूरे !—मन्त्रसिद्धाचार्य ! । ८९ ।।

अथ शुक्लमनुष्कमध्यात् ममधनममावनोद्धृतदृपनादृश्यप्रभावकर भोसिद्धसेनदिवाकरः—

'सिद्धसूरे !' सिद्धसेनदिवाकर !। यथा भीमो भीमसेन तथा सिद्धः सिद्धसेन, स एव सकलकुमतितिमिरतिरस्कारकारणात् सूरि—दिवाकर तत्र 'प्रभो' प्रभवति 'अपरमागम !' अपहृतसिद्धान्त ! 'मा अप—ममधातममाप्नुहि । सम्मत्यादितर्कसूत्रैर्युना भवन्निराकरणस्य दुरत्वात् । कल्याणसार !' कवि —कामहरस्तस्मै आल—

सम्प्रदायेन सार ! वाक्समूहप्रधान ! इत्यर्थ । सविलास !' यशःयुक्त !, अनेन वेद आक्षिप्तस्तस्यैवाऽयमेवादिविविधाऽक्षरप्रकृष्टत्वात् ' हरस ! ' हर ईश्वरस्तं ईक्षते–सकलजगत्कर्तृत्वेन पश्यति । अनेन नैयायिको वैशेषिक आक्षिप्त । तयोरेव जगत्कर्त्रीश्वराभ्युपगमात् । मा निपत्ते प्रागुक्त । ' उत्कृष्टान्तारवारणसमान ' उत्कृ–अन्वयव्यतिरेकधर्मवितर्क स एव कान्तार–कानन तद्भञ्जने वारणसमान !–गजतुल्य !। माघदेव ' ' आदि –प्रथम स –विष्णुर्देवो यत्र अनेन साङ्ख्य आक्षिप्त । विष्णुभक्तत्वात् तस्या ' धर्माऽर्थ ! धर्म एव अर्थो न धर्मी अर्थो–वस्तु यस्य उपलक्षणं चैतत् । अवयवा एव न अवयवी, गुणा एव न गुणी अर्थ इत्यपि द्रष्टव्यम्। तस्येव धर्मीविनिर्मुक्त धर्मादिमात्रवस्तुसत्ताभ्युपगमात् ' कामद ! ' दुष्करव्रततपोब्रह्मचर्यादिकष्टानिराकरणेन कामान्–इच्छितभोगान् द्यति–पालयति । अनेन नास्तिक आक्षिप्त । नास्तिकस्यैव परलोकमैमुख्येन इहलोकसुखाभिमुखत्वात् । 'महोदयवीरधी । ' महोदयो–मोक्ष तस्य वीर –विशेषकम्पनं तत्र धी –बुद्धिर्यस्मात् । सर्वस्यापि परागमस्य मोक्षाविम्नेहेतुत्वात् । अशोभ' अभोर्ते !, सिद्धसेनदिवाकरेण व्यस्तप्रतापत्वात् । अयमथ –उत्सृमितजैनदर्शनकम्मक्ष सिद्धसेनदिवाकर परिस्फुरति न शेषदर्शनिस्वयोनानां स्फूर्तिगर्भान , किन्तु तत्रास्तं गत । यदुक्तम्—

> " स्फुरन्ति वादिखद्योता साम्प्रत दक्षिणापथे ।
> नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनदिवाकर ॥ ' ॥९०॥
> (प्रभा० वृद्ध० प्र श्लो० १७४)

अथ प्रकरणचतुर्दशशतीमन्दाकिनीविनिर्गमहिमाचलः
हरिभद्राचार्यः—

हे ‘हरे !’ हरिभद्र ! ‘कल्याणसार !’ कल्याण-भद्रं तेन सार ! हरिभद्र इत्यर्थः । सवितान !’ विविधाम्बरप्रधान ! महा- भागत्वात् । ‘मोहमहाकान्तारवारण ! मोहो—ज्ञानं तत्र मोहो—वि- पर्यास स एव कान्तारं—वनं तस्य भञ्जने वारण !—कुञ्जर !, चतुर्दश- विद्यास्थानान्यभ्यस्य सर्वसन्देहसन्दोहव्यपोहक्षम ! इत्यर्थः । अत एव ‘समान !’ साहङ्कार ! । जम्बूद्वीपमध्ये यस्य पठितं नाव- गच्छामि तस्य शिष्यो भवामीति प्रतिज्ञाय करकलितजम्बूलता पुरे पुरे भ्रमामि इति मते । अथ त्वम् । ‘वामदेव !’ वामो—पूर्वं अ- विष्णुर्देवो यस्य । तदात् प्राक् वैष्णवमतात् । ‘धर्मार्थ !’ प्रतिपन्न- चारित्रधर्म !’ ‘अमर ! वन्दनपुरस्सरं प्रातर्जैमनानां स्वपरसम- यसमयचर्चेनरूपान्, मध्याह्ने तु स्थितानां यथासीष्टभोजनप्राप्तिरूपान्, अपराह्ने प्रतिवादिनां वादविवादरूपाय कामान् ददासि, निशान्ते च भोजनदानार्थिक कथमित्याह— महोदयस्यैरर्थम !’ महोदय- अभ्युदयस्यारम्भे धीर–निविडगमने तस्य धी–बुद्धिस्त्वं इति । अथ मध—साधवाद् विना च तत्कर्तनीयमानान् तपमहत्ताधिकरगो- मध्यरीधनान् मध्यगापितरत्नवर्णान् मदनपिन्डान् माहयित्वा तस्या- ऽभ्युदयं चकार हरिभद्रसूरिः । साम !’ सत्कीर्ते ! प्रभुतया- प्रवरे करमन प्रमाणपरमागमसिद्ध !’ प्रमाणपरम—माहात्म्ययुक्त आगम ‘ चोद्दसगो हरिपणगं (आव. नि. गा. ४२१) इत्यादि

१ मस्तर प ।

शिवान्तस्तन शिव !—निष्पम ! गृहीतव्रत ! इत्यर्थ । सम्यक् तदवगमाद् आचार्यपदप्राप्त ॥ ९१ ॥

अथ पदतर्कसम्पर्कसम्पन्नविकृष्टपञ्चिममकृष्णमतिभिवदेवसूरि श्रीदेवसूरि—

हे सूर ! ' आचार्य ॥ ' आदरेव ! ' आयो देवशब्दा यस्य देवसूर ! इत्यर्थ । कल्याणसारसवितानहरे ! मद्याम्भोजनगवे !। ' क्षमोदकान्तारवारण ! ' क्षम —क्षपण कुमुदचन्द्रदिकृष्टपटरतस्य । स्व—वितक श्रीनिनाणनिषेधरूप स एव कान्तार तत्प्रमन वारण—गज ॥ अत एव ' समान ! ' श्रीसिद्धराजपर्षदि प्राप्तसत्कार ॥ जय त्वम् ।—जयवान्प्राण्यवसरस्तवति माघ । ' धमार्थक ' वाक्जय-युवनृपते स्वापतपप्रभावपि निरीहत्वात । धर्ममेव अर्थयते । 'अमद!' राजपूज्यत्वेऽपि निरहङ्कार ॥ ' महोन्नयर्यम ! ' मह —तेज दया-श्च्या समाहारस्तास महानयम् । विशायन हर्षे—गच्छति कुमतिवसी युगपत एकत्राऽसम्भविनो अपि त्वयि अवस्थिते अनस्त्वं लोकाचरोऽ-सीति 'दर्पयस ! धीर ' अशाम्य । विकृष्टपात्रावसर म क्षामें मत इत्यथ । साम' प्रतिवादिजयविजृम्भितकीर्ते'। ' प्रभावपरम !' प्रशमसीप्राविप्रभाव भिमयाभिर्सा धरपि मन प्रासाजनननरूपाऽ नुमाव तन परम !—प्रकृष्ट ! । आगमसिद्ध '' युगप्रधानागम ॥९२॥

अथ चौलुक्यपक्षवर्तिकुमारपालदेवमतिबोधरूपपर्यादिमाद्भुत-सूरिः श्रीहेमचन्द्रसूरि —

हे कल्याण ! ' मिथ्यात्वविषपातनापरगुणो कृशावेन हम ॥

हे सौम ! ' सकलसोऽम्लोचनचकोरचन्द्रसौम्यमानितत्वा चन्द्र ! । 'सुरे ! ' मा नर्म ।। सव श्रीहेमचन्द्रसूरे ! इत्यर्थः । ' सार ! ' सकलकार्यसिद्धभेष्ठ ! । ' सविधानप्रवर ! ' सपो—मन्त्र विमने येषां ते सविन —मान्त्रिकास्तेषां सान —पञ्चविधसनसमासपर्वविस्तर ते इति, प्रवर्तितसमस्तसामप्रधानपदप्रत्यान । ' ईश ! ' समस्तनागार्थस्वस्व-मीशक !। 'मोहकान्तारतारण ! ' मोहो—यथार्थवस्तुनि संशयविपर्य-सरूपं कमानं तदेव कान्तारे—काननं तद्वजने तारण—कुमार ! सदा हि—

' क्वत्व म्बन्तरण मर्न विरचितं छन्दो नवं कृष्णामया—
लङ्कारो प्रथितो नवो प्रकटितं श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।
तर्कः सञ्जनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं
बद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरत ॥ "

'सयात्!' समस्तरामामरपादिमान्ये कनककमलसचरणयुग ! मम त्वम् । मायदेव ! ' माया—कुमया देवा यस्मात् । स्थाने स्थाने जिनायतनानां तेन कारितत्वात् । धर्माधिकारम ! ' धर्मार्था चक्रा भेव निधयश्च । ' महोदयपथिपोत ! ' महान्—कारिगुणगरम-पदातिमधुर्येन गुरु उदय —मापाम यस्य स पालो भीमस्य वैर-वरिकगनमरपतीनां धर्मोद्भवनक्रपतीनां पराभप गुरु अर्थर्च वर-वर्तिश्रीकुमारपालो तस्य विर्व—निर्मायमनमुविस्मयपुगमानुरूप-निध्यमनागन—मावगन्तामपतान—सहमानोजनमजनपालो धर्मवृद्धि-गत्। प्रभावनम ! प्रभाव —महन्मोदिधर्मजनमाहात्म्यं तेन पाम —पाः । आगमनिर ।—गेऽभिमतविज्ञानी । ॥ ११ ॥

अथ विक्रमपुष्पितनरसिंहदेव श्रीजयसिंहसूरि —

' हरे ! ' अरिकरिशिरःकपाटपाटनपटुतया सिंह !। ' जयाय !' जयरस्यपूर्व ! जयसिंहदेव !। कल्याणसार !' सुवर्णसिंहप्रधान !। 'सवितान ! 'वय—कुक्कुटाः पक्षिणस्तेषां सानो—विस्ताधस्तेन सह वर्तते युद्धार्थं कुर्कुटान् दधौ इत्यर्थः । यदुक्तं श्रीकविराजेन—

" रे भूपाः ! कविराज एव भवतो जल्पत्युदग्रबदसुम

पूर्व्या बभ्रणायुधाः परममी युष्मत्कुले देवताः ।

युद्धोत्सवदर्शनैकरसिकः धरिताभ्रपूर्व्यमो

देव पश्यत नाऽमुनापि रचयत्येकातपत्रां महीम् ॥ '

'अक्षमोह ! ' अक्षैः—पाशकैर्मोहयति—द्यूतक्रीडया परान् पराजयत इत्यर्थः । द्युतोप्यततवैशारद्येन सकलकलाकुशल इति तत्पम । 'कान्त ! कमनीय !। आरवारणसमान ! आर—अरिसमूहस्य वारणे समान—साहकार !, धाराधिपयशोधर्मोपरिसमृद्धं गुर्जरक्षितीं निर्गच्छन्तं निवारयन्सैन्यमध्ये । धर्मार्थकामत्रयोदय ! त्रिवर्गप्रद !। कनकशामात् महस्य—परमोत्सवलक्षणस्य उदय—उन्नतिर्यस्मात् । अथापि तत्प्रवर्तितस्य कनकदानप्रधानस्य स्मोत्सवस्य प्रधानत्वात् । वीर ' ' एकान्तवीर !। ' धीर ! ' साहसिकप्रकाण्ड । यदुवाच श्रीकविराज —

" एकान्तवीरतिलको भुवनैकमल्ल सिद्धाधिप परमसाहसिकप्रकाण्ड ।
तपाभ्यर्थरकविमण्डलविस्तिनाथ इत्युक्तिभिःस्तुतिभिरेव मामभिरेव दधः ॥ "

'सोमप्रभ !' सोम —चन्द्रापपुरुषस्तस्येव प्रभा यस्य । अथ'रख अपरिदति

'भगवो!' कमनीय ।। भारत !' भारं—मरिसमूहं चारयति बिभर्ति निर्मीय 'ग र ग्रह प' (सिद्ध १—१—४८)' रगसमास।' स्यो—युष्मत्र गमान सम्पर्क इ भाचप्। निच् निवप्, निस्तोपश्च । यो यो गुणाभिमानी भजन्ते इ सप्रसारणमपाद्रेम् इत्यर्थः । 'धर्मार्थ!' धर्मस्य अहिंसादेः अर्थो—निर्णयिसरमात् अहिंसां निपिष्य पापहिंसार्थेन हिंसां गमार इत्यर्थः । 'कामद!' प्रणतप्रार्थितार्थप्रद ।। महोत्सव धीमति!' महादशा—अम्युदयवन्त पे बीरा स्वकम्भरीमूपसोमेश्वर प्रपगमा विक्रान्तास्तथा पिर्य इयसि—कम्पयति निजनगारत्वमात्रेपि भाम तैः कनिगुणकम्पनमण्डपिकादिप्रासत्वेपन्मात् । 'सोमप्रम ! गार्भिकाम्ब ।। 'भव' रम । काः ! 'परमा' परमा मा—लक्ष्मी गर्गानरूरे । 'सर्वे गस्पर्शा भ्रामायां' इति गमो—अर्च तेन [illegible] प्रमूर्तभिभूतिप्राप्त्या श्रमवन्त इति कपादि यस्य सूरत—घातसा मन्मात् ॥ १६ ॥

अथ तमूभ्यान्मूर्स्थितारादिवम्भूसः ओमूसरामः—

१ 'आपदेय ! आपदशब्दो मूलप्रमांस देवशब्दो राजपर्याय—ऽत्र मूलाय ।। भव्य ! न भीमते इत्यसम । यदि वा 'भवभाव!' प —भवभवेचः आम पितृत्वेन प्रथमो यस्या देवा' राजन् । घट [illegible] । कान् ! 'समान् भविवमान् साधून् इत्यर्थ [illegible] कन्या सर्विम [illegible] मान्भभेट ।। 'सवित्वान्हरे !' सवितानां—विस्त—विम्पसन [illegible] यस्य । समोद ! क्ष्मा—पृथिवी लक्ष्मी गति । [illegible]

त्रिवर्गपालक । ' महोदय । ' महान् उदयो यस्य । ' वीर । ' इति कान्त ॥ (' धीर । ' साहसिक । (' सोमप्रभाव । प्रत्यह कल्लोप भीममानतया सोमस्येव—चन्द्रस्येव प्रभावो यस्य । ' परमागमसिद्ध-सूरे । ' परेषां—शत्रूणां मा—लक्ष्मीस्तस्या गमे—व्यपगमे सिद्धसूरे । मत्त्रसिद्धाचार्य ।.॥ १७ ॥

अथ सिद्धराजश्रीजयसिंहदेवस्य, परमार्हतश्रीकुमारपालदेवस्य, श्रीमदजयपालदेवस्य, श्रीमूलराजस्य च कवित्वकल्पनारोपनिपथि वर्तते प्रसन्नसिद्ध कविराजश्रीपालकीर्तिकुलाम्नायः श्रीसिद्धपालः—

नं 'सिद्ध.। सिद्धपाल ।, भीमो—भीमसेन इति न्यायात् । 'कल्याणस ।' 'कल्या कल्याणवाचि-स्याद्' (हैम्य० २-१९९) इति पाठात् कल्याणीयाद्—सरसत्वादिमहत्वानुगतकल्पस्वरूपेण्यर्थ । तस्या आगमगमनं स एव सा—श्रीर्यस्य । अत एव ' अरसविरसामहर । नासत्स्वर्सुमें ( ) इत्यादिकविवचनात् । भीरसा ये कवयस्तेषा मिलानं—अवसरस्तत् हरति कल्पार्गी वाचं विदन्ति सति सिद्धपाले सुपसदसि भीरसानां अन्येषां कवीनां माऽवसर इत्यर्थ । 'लक्ष्मीद । लक्ष्मा—लक्ष्मीसम्पादमसमवा उदारचित्तवां यस्य, म केवलं कवि किन्तु लक्ष्मीसम्पादकल्पापारचिन्ताय धुरीणोऽपीत्यर्थ । ' कान्तारव । कान्त—कमनीय आरव—शब्दो यस्य । अरुण । ' अकल्मद । परनिन्दात्मप्रशंसादिदोषरहितत्वात् । 'समान' । सकलजोकपूज्य । । जय त्वम् । 'माधदेव ।' 'ज्ञातसर्वस्व सहार ।। 'धर्मार्थकामद ।' त्रिवर्गपालक ।। ' महीश्वधीर । महोदय

'कान्त!' कमनीय ।। 'मारव !' मारं—अरिसमूहं वारयति क्विप् णिलोप 'रा रे सम्प्र च' (सिद्ध १-२-४८) 'रणसमान!' रणो—युद्ध तत्र समान सदर्पं तं भाषते । णिप् क्विप्, णिलोपश्च । यो यो युद्धाभिमानी भटस्तं तं समसाम्यमवाप्नोषि इत्यर्थः । 'धर्माधे !' धर्मस्य अहिंसादेः अर्धो—निवृत्तिर्यस्मात् अहिंसां निषिध्य यागादिप्रवर्तन हिंसां चकार इत्यर्थः । 'कामद ! प्रणतप्रार्थितार्थप्रद !। महोदय धीरधीर !' महोन्मा—सम्मुखयन्त ये वीरा शाकम्भरीभूपसेनेश्वर प्रमुखमो विक्रान्तास्तेषां धियं हरति—कम्पयति निजभुजपराक्रमस्याऽपि ममस्ते करितुरगकाञ्चनमणिपिकादिप्राभृतप्रेषणात् । 'सोमप्रभ !' सकीर्तिकान्त !। 'भव' रक्ष । कः ? 'परमाः' परमा मा—लक्ष्मी 'गमसिद्धसूरे ! 'सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्थाः' इति गमो—ज्ञानं तेन सिद्धा प्रमुखविभूषिमाप्ता ज्ञानवन्त इति यावत् गता सूरय—पण्डिता यस्मात् ॥ ९६ ॥

अथ समुत्थाम्भूतिवाराविरूभूका श्रीमूलराजः—

हे आपठेय ! मावकम्पा मूलपर्याय देवकम्पो राजपर्याय चेति मूलराज !। अजय! न जीयते इत्यजय । यदि वा 'अजजय ! अजय—अभयदेवः नाम पितृत्वेन प्रथमो यस्या देवो' राजन् ! 'भव रक्ष । कान् ? 'समान् अविषमान् साधून् इत्यर्थः कन्या नसार ! सकलमाङ्गसभेश !। 'सवितान्तहरे !' सविताना—विस्तारवन्तो हरय—तुरङ्गमा यस्य । 'क्षमेश !' क्षमां—पृथिवीं स्वकीयां पालयितु, परकीयां माहयितु ईहते—वितर्कयति । 'कान्तारवारण ! कान्तारा—वारणस्कमणा वारणा—करिणो यस्य । 'धर्मार्थकामद !

अमद'—अनुपशम तं हन्ति अमदहा उदयो यस्य । 'धीरवीर !' भवनं—ऊः—सर्परक्षा तस्यां ईरवो—गमनमुदितरूतां राति—ददाति । 'सोमप्रभ ! आल्हादक !। 'परमागमसिद्ध !' जिनसिद्धान्तेन ख्यात !।

अथ परसमयतमस्तम्भमविजयसिंहः श्रीविजयसिंहसूरि —

हे 'हरे !' सिंह ! अथाय ! ' अमरशब्दपूर्वक ! सिंह !। ' सवितान ! वे—विशाम्यात् तान —विस्तारः, सह वितानेन वर्तते विजयसिंह इत्यर्थः । ' सूरे !' आचार्य !। 'कल्प !' कलिकालेऽपि दुष्करक्रियाकल्पकलणसमर्थ !। 'आगसार !' आगः—शब्दस्तेन सारां सजलजलधरध्वानगम्भीरया गिरा देशनां करोतीत्यर्थः ' क्षमोह !' क्षमा—क्षान्ति ऊहते महापराधेऽपि न कुप्यतीत्यर्थः । ' कान्तारवा- रण ! कान्तासु—स्त्रीषु आरः—अभिगमः तं वारयति । स्वयं निरुप- मब्रह्मचर्यपरः परेभ्यो ब्रह्मचर्यमुपदिशतीत्यर्थः ।' समान ! ' समस्त जनजनितपूज !। 'देव' इति क्रिया । अस्मृप्याप्यवादमूर्मि नम, देववत् आचर । ' धर्मार्थ ! धर्महेतो !। ' कामद ! ' स्मरखण्डक !। ' महोत्रवीरवीर !' मोक्षगमनप्रगल्भ !। 'सोम ! चारित्रिषु प्रथम- प्रथितकीर्ते !। ' प्रमावपरम !' प्रभाव —परैरनभिभवनीयोऽनुभावस्तेन परम !—प्रकृष्ट !।' आगमसिद्ध ! स्वपरागमप्रख्यात !॥१००॥

इत्थं सर्वस्य श्रुत्वा समुल्लसितमतिप्रकर्षं कोऽपि शिष्य धनार्थदत्तमारय कर्तारं स्वगुरुमनेनैव वृत्तेन स्तौति—

हे 'सोमप्रभ !' सूरे !' कल्याणसारसवितानहरे !' कल्या- विचक्षितावप्रतिपादनदक्षा वाणा—शब्दास्त एव सारसानि—प्रधानि

विशेषेण इर्ति—गच्छति । 'धीर !' धिया—बुद्धया राजते, धियं वा ददाति । 'सोम !' सर्वार्थे । । 'प्रमाव !' प्रकृष्टाभिप्राय । । 'परमात्म !' पर —प्रकृष्ट, मागमो—क्ष्मीमममातिर्यस्य । 'सूरे !' सकलशास्त्रविचक्षण । अनेनाविरोधगर्भेण सिद्धपासस्य लोकोत्तरत्वमुक्तम् । सकलार्थविस्तरमोऽपि मायीकस्मोऽस्मिन् सद्भावसदर्शनात् ॥ ९८ ॥

अथानवद्यमिधायैवारम्भमायस्यविजायमिवः श्रीमभिवदेवसूरि-

हे अवायदेव ! ' अमः—अयवाद आम—प्रथमो यस्य । तथा हि—

" य सम्प्रदयवमणिवामममम्यकम्य-
सर्क्कार्कवामतिमसरैः प्रबुद्धे ।
मायारिमि स्मरमवप्रमुखैर्मुमुक्षा-
मुख्यैः परीषहगणैश्च न क्षीयते स्म ॥ "

स अयदिव् मविता स चासौ मनोहराकारतया देवश्च । ' सूरे ! ' भ्याचार्ये । । अभितदेवसूरे । इत्यर्थ । ' कल्पाजसारसवितानहरे ! ' कल्याणं—कनकं तस्य सारसं—कमलं तस्य वितानः—विस्तारस्तद्धरे !—अधिशयानते ! सुवर्णवर्णं इत्यर्थः । ' समोह ! ' दम —मतिवातिविद्यामदष्टवेमने समर्थ ऊहः— तर्को यस्य । ' कान्तारवारण !' कान्तः—कमनीयः वारः—चङ्क्रमणं तेन वारण इव—मत्तक्षीमयत इत्यर्थ । 'समान !' सकललोकपूज्य ।। 'धर्मार्थक !' धर्ममेव अर्थवस्तु कायति—सम्प्रायते विघ् धर्मार्थकं तं धर्मार्थकम् । धर्मोविन मित्यर्थ । 'भव' रक्ष । रागायन्तरङ्गारिपुर्वकेन । अमरमहोदय !'

१ क्वचित्' क ।

सुगुरुस्य प्रथमकमलादर्पेण पुण्यकाम
कौमारेऽपि स्मरमदवमी जैनदीक्षां प्रपमः ।
विमस्याऽपि मुतबलनिधे पारमासाप बाले
श्रीमान् 'सोमप्रभ' इति प्रसत्कीर्तिराचार्यवर्य ॥ ४ ॥
यो गृह्णाति समुच्चतं बहति यस्तर्केऽमृतं पाठ्यं
धर्म्यं यस्चरितं करोति तनुते य पावनीं देशनाम् ।
सोऽस्मात् सुमतेश्चरित्रमदमद् य सूक्तिपद्धतिं परां
श्रीसोमप्रभसूरिरेव विशदं वृत्तं शतार्थं व्यधात् ॥ ५ ॥

प्रथमास्य वृत्तस्य चेन्नुत्वमाह—

कल्याण । कान्तार । धर्मार्थ । सोमप्र ।

हे 'सोमप्र ।' सोमं–प्रश प्राति–पूरयति असद् इत्यर्थ । 'कल्याण । कल्मः–पद्‌ भाम –गर्भितमानिर्मस्य । 'कान्तार!' कं–
बलं तस्य अन्त –मध्ये र –वन्हिः विपुलउग्रो यस्य । धमार्थ ।'
धर्मेहेतो । । अकरद्देपेर्न्यादिनिन्यरमा धर्मप्रवृत्तिहेतुत्वात् बतसे
इति क्रिया । 'अन्यग्रस्तायद्वैकोऽप्यब्धि' राम २, घुमम् १,
दुग्धम् ४ इत्यादु ' (हैमच्छन्दो २–९) त इति लक्षणेन दुग्धं
नामच्छन्द ॥ १ २ ॥

सारस । वारण । कामद । मा वप ।

हे 'वारण !' गज । । सारा सा–श्रीर्यस्मात् । 'कामद !'
वाञ्छिताभप्रद । । मा–प्रमा वप–आरोपय, समरे शत्रून् जय
इत्यर्थः ॥ छ्न्न्द ॥ १०१ ॥

तेषां विलासो—विस्तारस्तत्र हरो—सूर्य ।, अनेन त्वयानेकार्थसम्पत्तेर्थ्यवात् प्रभुरित्युक्तम् । भवसमोहकान्तारसारणसमान ।' भवो—भवं तत्र यो मोह—स एव कान्तारं तत्र सारणसमान । —गजसम ॥ । अनेन मध्यार्थानोभ्रममितो यथार्थरूपस्य यदि प्रभुत्वकर इत्युक्तम् । अत नम । 'भावदेव । भाव—एकचैव हते भर्वोऽस्त्वापिर्मानेन श्रेष्ठ ऐकस्तुनिरत्यर्थव्यादिरत्यपिर्मैस्मात् । 'भमोर्भक ।' भमोर्भ—पुण्योदकः—भाग्य यस्य । 'भमव ।' निराहार ।। 'महोम ।' मह—तेजःप्रभृति, सकलस्यास्य तेजःप्रद इत्यर्थ । 'यतीर । ई—कामः यतीरमतिक्रान्तो यस्य । 'धीर । 'धियं राति, धिया वा राजते । 'भाव परम ।' भावनं भाव समस्तसत्यपरता तेन परमो—प्रकृष्ट ।। 'भाव सिद्ध ।' भावमेव—सिद्धान्तेन प्रसिद्ध ।'॥ १०१ ॥

एव एव शिष्य स्वान्ते कविरैर्गुरोर्गिरिम्पा सितकाननामे ।
गुरुत्वमाचाम्यपर्कार्पनेन भवतीकं मक्ति पुनरुक्तमेताम् ॥ १ ॥

प्राग्वायल्पमनीरराशिरमनोभाभिर्मिनास्पर्पर:
सत्रासो 'जिनदेव' इत्यभिधया पूज्यनामिर्मन्त्रियाम् ।
परयोभार्थविपेकविकमदयसाक्षिप्यपुण्यैर्गुणैः
साम्यं सम्पुरमुर्मिरा वमऽपि विक्षपन् न विश्राम्यति ॥२॥

तस्यात्मज सुजनमण्डलमौक्तिकस्त—
मुख्याभिमतेऽभिमयमयोऽजनि 'सवदेव' ।
एकत्वसर्वगुणनिर्मितकौतुकेन
धात्रा इतोऽस्यमिति य प्रथित पृथिव्याम् ॥ ३ ॥

શ્રીવર્ધમાનગણિવિરચિત ૧૧૬ અર્થવાળા કાવ્યનું

ભાષાંતર

નરેશ્વર કુમારપાળના ધર્મગુરુ કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરના શિષ્યરત્ન શ્રીવર્ધમાનગણિએ કુમારવિહાર નામનું કાવ્ય રચ્યું હતું. (આ કાવ્ય અત્યારે કેટલીક તપાસ કર્યા છતાં કોઈ પણ ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયું નહીં.) તેના ૮૭ મા શ્લોકના પ્રથમ સ્વોપજ્ઞ વૃત્તિમાં પોતે જ અર્થ કર્યો હતા, છતાં બોધિને આશ્ચર્ય કરાવવા ખાતર ૧૧૬ અર્થ ફરીથી કરે છે

તે સત્યાસીમું શ્લોક નીચે મુજબ—

गम्भीरं श्रुतिभिः सदाचरणतः प्राप्यमविष्ठोद्भयः
सत्कम्बारपितमियो बहुगुणः यः साम्यमालम्बते ।
श्रीचौलुक्यनरेश्वरेण विबुधश्रीहेमचन्द्रेण च
श्रीमद्वाग्भटमन्त्रिणा च परिपादिन्या च मन्त्रेण च ॥

આ કાવ્યમાં પ્રગટ રીતે દષ્ટિગોચર થતાં ઉપમાનો સિવાય બીજા ઉપમાનો પણ થાય છે તે અહીંએ છીએ.

(૧) નમસ્કાર કરેલા સામંત રાજાનું વર્ણન—

શ્રીચૌલુક્ય વંશમાં જ પેદા થયેલા હે શ્રીકુમારપાળ રાજા ! આ કેસર તમને નમસ્કૃત થયેલા રાજાની સરખામણી કરે છે

वितान समान ! महेश ! रमाम !

वितानेन—यज्ञकर्मणा समान !—सामहार ! सम्बोधन इत्यर्थ ! 'महेश !' मह—तेजो ददात । 'रमाम !' रमां—श्रियं मन्यति यज्ञकर्मणे ईदृशस्त्वमसि इत्यर्थः । पूर्वं वृत्तम् ॥ १०४ ॥

हरेश ! उमाप ! समीरमसिद्ध !

हरं—शङ्करं ईष्टे । 'उमाप !' उमा—गौरी जाया पुत्रवत्से प्रथमा यस्य । अत एव 'समीरमसिद्ध !' स्म—कामः समीर—स—मुकुटो यस्य ईदृशो यः म—महेश्वरः तेन देव इति प्रतिपक्षेन सिद्धो-स्यास ! महेश्वर इत्यर्थ । इदमपि पूर्वं वृत्तम् ॥ १०५ ॥

मोहदेव ! पीर ! सुरे !

हे 'सुरे !' मान्यार्थे ॥ 'मोहदेव !' मोहं सौम्यादि—विषयादि । 'पीर !' पियं—धर्मबुद्धिं राति । 'भान्तौ मातौ' (हैमच्छन्दो १—५) इति छन्दःसूत्रात् भन्सयगणगुरुभिः धी इति छन्दः ॥१०६॥

इति पञ्चमि पदे पञ्च वृत्तानि ।

एवं द्विकाभिकसंयोगे बहूनि वृत्तान्युत्पद्यन्ते ।

समाप्ता चेयं शतार्थवृत्तपद्धतिरिति ।

कृतिरियं श्रीमतो विजयसिंहाचार्यचरणकमलभ्रमरस्य

श्रीसोमप्रभाचार्यस्य ।

शुभं । श्री । कल्याणमस्तु भाविमैयन्तु ॥

(૪) વિષ્ણુવર્ણન—

સર્વ જીવોને અભયદાન આપવાથી એક અદ્વિતીય પુરુષ ! હે કુમારપાળ ! આ વિહાર વાસુદેવની ઉપમાને લાયક છે

કેવો વાસુદેવ ! પોતાના નાભિકમળમાં રહેલા બ્રહ્માજીની વેદધ્વનિથી ગંભીર અનેક અભ્યુદયરૂપ મોટા મંગળોમાં હમેશાં પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર (એટલે રાજ્યલક્ષ્મીને સફળ બનાવનાર). દાન પરાક્રમ, સત્યભામા વિગેરે કર સુન્દર સ્ત્રીઓથી પ્રેમ મેળવનાર, અથવા તે સર્વ સ્ત્રીઓને એકજ રાત્રિમાં સુરત (સંભોગ)થી સુખ આપનાર, એક જ રાત્રિએ સર્વની આશા શી રીતે સંપૂર્ણ કરે ! એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય તેને લીધે જણાવવાનું કે સત્વ, રજસ તમોગુણવાળા હોવાથી અનેક રૂપ કરવાને શક્તિસંપન્ન.

(૫) મહાદેવવર્ણન—

કરવેરા વિગેરે માફ કરવાથી ગૌમુખલક્ષ્મી હે એક પુણ્યરત્ન ! કુમારપાળ ! એ દેવઘર મહેશ્વરની સરખામણી કરે છે કેવો મહાદેવ ! પ્રેમાળ પાર્વતીના મધુર વચનો સાંભળવાથી ગંભીર, દાનવોના નાશ કરવાથી હમેશાં જયવાદ મેળવનાર, અને તેથીજ સ્વાધીન સુન્દર પત્ની (પાર્વતી) એ આપેલા વિષયજન્ય સુખથી આલ્હાદ પામનાર. અને સત્વ, રજસ તમસ ગુણોથી યુક્ત (આ સરાગ ઈશ્વરનું વર્ણન થયું)

(૬) નીરાગ ઈશ્વર (વીતરાગનું) વર્ણન.

અઢાર દોષરહિત વિશુદ્ધ મહેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી અને રંગેરંગમાં જિનધર્મ પરિણમી જવાથી દેવાને લીધે ગૌમુખ વગના

* ૧ દાનાંતરાય, ૨ લાભાંતરાય, ૩ ભોગાંતરાય, ૪ ઉપભોગાંતરાય, ૫ વીર્યાંતરાય, ૬ હાસ્ય, ૭ રતિ, ૮ અરતિ, ૯ ભય, ૧૦ શોક, ૧૧ જુગુપ્સા, ૧૨ કામ, ૧૩ મિથ્યાત્વ, ૧૪ અજ્ઞાન, ૧૫ નિદ્રા, ૧૬ અવિરતિ, ૧૭ રાગ અને ૧૮ દ્વેષ એ અઢાર દોષ પરમેશ્વર વીતરાગમાં હોતાં નથી.

હે રાજા ! તમારી આજ્ઞા સાંભળવાથી ગંભીર, સત્યવાદી પ્રતિજ્ઞા પ્રાપ્ત કરનાર તથા પોતાના મંત્રીઓ અને કેટલી વ્હાલી અર્પણ કરી હિત કરનાર, અથવા પોતાના ઉપકાર કરનારનું હિત કરનાર (નમસ્કાર કરનાર) અથવા સુંદર ચારિત્ર્ય વિગેરે એ કરીને આશ્ચર્ય પમાડનાર, તમારા શરણાગતનો આશ્રય કેવળી સહેજે મેળવનાર. અર્થાત્ જે સુબુદ્ધિ હોય તમારે શરણે આવે નહી તેને વનવાસ સેવવો પડે છે

(૨) નમસ્કાર નહીં કરનાર નૃપનું વર્ણન—

હે ચૌલુક્ય ! (કુમારપાળનૃપ !) આ પ્રકાર તમને આ નમેલા રાજાની સમાનતા ધારણ કરે છે તે આ પ્રમાણે—

શ્રીકુમારપાળ મહારાજાને નમસ્કાર નહિ કરવાથી તેમની બીકને લીધે પોતાના કુટુંબ સ્ત્રીઓને અને નગરને તજીને ગયા પર્વત વિગેરે ગુપ્ત સ્થાનમાં જનાર, પોતે કરેલા અનેક દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર, તમારા પ્રતાપ વગરના કાળ સાંભળતાંજ અને મારવાડી ઉપર પર્વતમાં સ્થાન મેળવનાર, અને આરણ્યક ક.ક. એવું સ્વાભાવિક આચારથી સંતાનવૃદ્ધિ પાલન કરનાર. અને સુબુદ્ધિ જે એનામાં હોય તો તમને નમસ્કાર કરીને દુઃખને ટાળી શકે.

(૩) સમવર્ણન—

અદ્વૈતિકનો ભિન્ન કરવાથી દુર્નીતિથી પણ નવસૃષ્ટિ અને તામસને લીધે મર્દ નહીં કે દેખાતા હે કુમારપાળ ! આ પ્રકાર અમારી સમાનતા કરે છે હે રાજા ! મારે મુખથી નિરાકાર મેળવેલી સંસાર, દરેક દેશમાં નવીન તરીકે ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરનાર, ઋગ્વેદાદિ ચાર વર્ણની અનુકૂળ આજ્ઞાઓ, શીતસ્પર્શ, સહિત અને વાણી નામની સ્ત્રીઓથી આનંદ મેળવનાર, તથા અધીન મોક્ષ આદિ પણ પ્રકાશ.

(૮) કુબેર વર્ણન—

હે શ્રીમાન્ કુળના પુરુષોમાં તિલકસમાન ! આ દેરાસર ધનદની સાથે સરખામણી કરે છે. કેમકે ધનદ ! વેણુતિથી ગંભીર. ધનદ મહેશનો મિત્ર છે શ્રીકંઠ વિષ્ણુનો સત્કાર છે અને વિષ્ણુની નાભિમાં ઘણા રહેલા છે તેમની વેણુધ્વનિથી ગંભીર. હમેશાં દાન આપવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલો ધનનો દાતા, શોભન અંતઃપુરની સ્ત્રીઓથી સંભોગ સુખ પ્રાપ્ત કરનાર, અને સર્વ સુખોના અધિરાજ.

(૯) ક્ષેત્રપાળ વર્ણન—

હે શ્રીમાન પ્રધાન ! સર્વ સિદ્ધ કિન્નર, વિદ્યાધરની સુંદરી ઓના હૃદયને હરણ કરે એવી રૂપસંપદા હોવા છતાં પરસ્ત્રીથી હૃદયને સ્પર્શ કર્યો વગરનો હોવાથી સર્વ શ્રીમાનથી રાજાઓમાં હે વર્ણનીય આકૃતિવાળા ! રાજન્ ! આ દેરાસર ધ્યાનવાદનવાળા ક્ષેત્રપાળની સદૃશતા ધારણ કરે છે તે આ પ્રમાણે—

આપણા લોકોએ અર્પેલ સ્તોત્રો વિગેરે ધારણ કરવાથી ગમન કરનાર, અને બળ પમાડનાર, અથવા બાળજનોના બળને વધારનાર. ઘણા લોકોને ઇચ્છિત આપનાર અથવા શત્રુઓને ઉચ્છેદનાર, મુદ્ગર, દેવળ ત્રૈલિંગ આદિ સાથે સંગ્રામ કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર, બાળકો પર દયા ભાવ રાખનાર, તથા શત્રુઓ ઉપર ક્રૂર તથા હાથમાં શસ્ત્રોની કમાન જેમ નાચે, હસે અને ગાયન કરે છે એવો અને પોતાના ક્ષેત્રનું રક્ષણ કરવાપણું વિગેરે ઘણા ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૧૦) અઢારમા અરતીર્થંકરનું વર્ણન—

હે શ્રીમાન શિર પુરુષ !—એવો આઠ અંગુલ પ્રમાણ શરીર વાળો હોવાને લીધે શ્રીમાનથી રાજાઓમાં ઉત્કૃષ્ટ પુરુષ ! તથા હે પર્વતની શાખા ગુફા અર્થાત્ નાસેલા લોકોને જેમ ગિરિગુફા આધાર રૂપ છે તેવી રીતે હે શરણાગતોનું રક્ષણ કરનાર ! આ મંદિર અરનાથ

એક અદ્વિતીય પુરુષ ! આ પ્રકારે નીરાગ ઈશ્વરની સ્તુતિ ધારણ કરે છે પરમ ઐશ્વર્યવાન ઈશ્વર જેવો ! હરિ દેવોમાંનું યથાર્થ વર્ણન કરવાને ગંભીર. ધર્મેશ્વરનું વડે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, અને અદ્વિતીય આર્તિક ઐશ્વર્યયુક્ત સ્ત્રીઓને ધર્મોપદેશ આપી સ્વર્ગ તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારો તેમનું પ્રિય કરનાર, અને સત્વ, રજસ, તમસ અને ત્રણે ગુણોથી વર્જિત.

(૭) ધનપતિ વર્ણન—

સર્વ અને લોકની લક્ષ્મીના હરણને હરણ કરે એવા સર્વ અને સમચતુરસ્ર શરીરસંસ્થાન હોવાને લીધે, તથા મહાન પુણ્યોને અનુરૂપ તથા ધન વિગેરે શુભ લક્ષણ સંપન્ન હોવાને કારણે (હે ગૌતમ વચનના પ્રધાન પુરુષ !) આ કૈલાસ ધનપતિ સમો સામાન્યથી કરે છે જેવો ધનપતિ ! દાન સાંભળવામાં ગંભીર (અનર્થ અનુચિત તે સાંભળે અગર વિગત સાંભળવું ક્યાં ન સાંભળનાર કરનાર) સતાવષ્ટોભ આચરણ રાજ્યથી પ્રસાદાય પ્રતિષ્ઠા અને સર્વવિધ ફળ પ્રાપ્ત કરનાર સુંદર સ્ત્રીઓની સંતતિના કારણભૂત સુરત સુખથી આનંદ મેળવનાર, અને અનેક શુભ ગુણ (નિર્ધન પણ લક્ષ્મીને લીધે કુલીન મનાય છે). કહ્યું છે—

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
यस्यार्थाः स पुमांल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥

“ જેના પાસે ધન હોય તેના સર્વ મિત્રો, તેના સર્વ બંધુઓ, તેજ દુનિયામાં મરદ અને તેજ પંડિતમાં પકાય છે.

અથવા વસુગુપ્ત પણ આવી રીતે—જે લક્ષ્મીવત્સ હોય તેના પાસે સંનિહિત હોય. તે બુદ્ધિમાનોની શોભાને લીધે તે પણ ગુણવાન અને અથવા શોભાઆદિ અનેક શુભ ગુણ.

(૮) કુબેર વર્ણન—

હે શ્રેણિક કુળના પુત્રોમાં તિલકસમાન ! આ કેસર ધનની સાથે સરખામણી કરે છે કેવો ધનદ ! ગેરુતિથી ગંભીર. ધનદ શીઘ્રનો મિત્ર છે શીઘ્ર શિવનો સહચર છે અને વિષ્ણુની નાભિમાં વાસ રહેલા છે તેમની ગેરુભનિથી ગંભીર. હમેશાં દાન આપવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલો ધનનો ધણી, શોભન અંતઃપુરની સ્ત્રીઓથી સંભોગ સુખ પ્રાપ્ત કરનાર, અને સર્વ યક્ષોના અધિપતિ.

(૯) ક્ષેત્રપાળ વર્ણન—

હે શ્રેણિક પ્રધાન ! સર્વ સિદ્ધ કિન્નર, વિદ્યાધરની સુંદરી ઓના હૃદયને હરણ કરે એવી રૂપસંપદા હોવા છતાં પારકીથી હૃદયને સ્પર્શ કરી વગરનો હોવાથી સર્વ શ્રેણિકવંશી રાજાઓમાં હે વર્ણનીય આકૃતિવાળા ! રાજન્ ! આ કેસર આનવાહનવાળા ક્ષેત્રપાળની સદ્દશતા ધારણ કરે છે તે આ પ્રમાણે—

આરાધક લોકોએ કહેલાં સ્તોત્રો વિગેરે શ્રવણ કરવાથી ગમન કરનાર, અને હર્ષ પમાડનાર, અથવા ભક્તજનોના હૃદયને હર્ષાડનાર. સાધક લોકોને વાંછિત આપનાર, અથવા શત્રુઓને કંપાવનાર, શાકળ, રેવત, ભૈરવ આદિ સાથે સંગ્રામ કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર ભક્તો પર દયા ભાવ રાખનાર, તથા શત્રુઓ ઉપર ક્રૂર તથા હાથમાં મનુષ્યોની કપાળ જેઠ નાચે, હસે અને ગાયન કરે છે એવો અને પોતાના પ્રેમનું રક્ષણ કરવાપણું વિગેરે ઘણા ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૧૦) અઢારમા અરતીર્થંકર વર્ણન—

હે શ્રેણિક મિત્ર પુત્ર !—ઓછો આદિ અંગુલ પ્રમાણ શરીર વાળા હોવાને લીધે શ્રેણિકવંશી રાજાઓમાં ઉત્કૃષ્ટ પુત્ર ! તથા હે પર્વતની ગુફા ગ્રહણ અર્થાત્ આશ્રિત લોકોને જેમ ગિરિગુફા આધાર રૂપ છે તેવી રીતે હે શરણાગતોનું રક્ષણ કરનાર ! આ મતિ અરનાથ

તીર્થંકર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે એ રીતે ! સમવસરણમાં ચતુર્મુખી
પણ અધિક શરીર, એનો કરજેથી ઉપલક્ષિત એવું છે કે—

चतुर्मुखं चतुर्वक्त्रं चतुर्धा धर्मदेशकम् ।
चतुर्गतिविनिर्मुक्तं नमामि जिनपुंगवम् ॥

“પૂર્વ દિશામાં મૂળરૂપ અને શેષ ત્રણ દિશામાં દેવકૃત પ્રતિબિંબ હોવાને લીધે ચાર રૂપવાળા, ચાર મુખવાળા, દાન, શીલ, તપ, ભાવ એમ ચાર પ્રકારના ધર્મને પ્રરૂપનાર અને નરક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એ ચાર ગતિથી મુક્ત બનેલા (સિદ્ધિપદને પામેલા) શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરું છું.”

સર્વના સુરાદિ પ્રાણિઓને યોજનમાં સમાન ભેગાવનાર, તેમજ સમસ્ત સાંવત્સરિક દાન દઈ, નિત્ય-ઉદય કરનારી સિદ્ધિ (મુક્તિ)નું કર્યું જે ચિત્ત (ખાસ) તેઓને એવા. અથવા સુર, નર, તિર્યંચ વિગેરે સર્વને સાધારણ રીતે પ્રતિબોધ આપનાર, એવું છે કે—

देवा देवीं नरा नारीं शबराश्चापि शाबरीम् ।
तिर्यञ्चोऽपि च तैरश्चीं मेनिरे भगवद्गिरम् ॥

દેવો દેવ વાણી તરીકે, મનુષ્યો મનુષ્ય ભાષા તરીકે ભિલ્લો ભીલોની બોલી તરીકે અને તિર્યંચો તિર્યંચ ભાષા તરીકે પ્રભુની વાણીને સમજે છે.

ભગવાનનું એવું વર્ણન કરી શ્રી એવા અનંત ગુણોવાળા

(૧૧) કુવલય નામના સુંદર ભાગ (મણિબિંબ)નું વર્ણન—

હે મોક્ષમાં પ્રધાન પુરુષ ! સંસારસમુદ્રના તટ એવા ભેદ પ્રભુ નો કુવલયને ઉલ્લાસકારી બનાવનાર ગુણપ્રધાન શ્રીહેમચંદ્રના ભાગ

ગંભીર ઉપર ભ્રમર સમાન! શુભધ્યાન! હે શ્રીકૃષ્ણ મિત્ર પુત્ર! સુષમ સુષમ નામના આરો, (અમર પરતીર્થિકોએ જેનું નામ કૃતયુગ પાડેલ છે) તે તીર્થંકરોના જન્મને લીધે ઉત્તમોથી બીજો સુષમ દુષમા નામે આરો છે તેની સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે કેવો આરો! કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી ગમન કરનાર, જ્યાં થોડા અલ્પ ચલિત હેલ છે એવો. પરસ્પર વિરોધ રહિત સ્વામી સેવકરૂપ સદાચારથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ શીલવતી સ્ત્રીઓથી સંયોગ સુખ આપનાર અને વિરહ દુઃખરહિત હોવાને લીધે અદ્ભુતપણે યુક્ત.

(૧૨) વિષ્ણુપક્ષ વર્ણન—

શરણાગતને વજ્રના પાંજરા જેવા હે શ્રીકૃષ્ણ પ્રધાન રાજન્! સુન્દર છે આકાર જેના એવા વિષ્ણુના મુખ્ય ... આ સાથે આ જિનાલય સરખામણી કરે છે કેવો આ! શત્રુઓને હણવાના સમયે ઉઠતા વેગના શબ્દ સાંભળવાથી ગંભીર, યુદ્ધથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, ઉંચે જનાર, શીલવતી સત્યભામા વિગેરે જેની પત્નીઓ છે એવા વિષ્ણુએ જેનું ચિત્ર કર્યું છે એવો અને તેથીજ સર્વ ભાગ્યોથી અદ્ભુતપણે યુક્ત.

(૧૩) કામપુત્ર (અનિરુદ્ધ) વર્ણન—

હે શ્રીકૃષ્ણ નરેશ્વર! આ પ્રાસાદ કામપુત્ર અનિરુદ્ધ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કામપુત્ર કેવો! દરેક પ્રાણીઓના ચિત્તમાં ગમન કરનાર, પ્રીતિને કરાવનાર (અર્થાત્ નિર્માણ). અત્યંત નવ પરાક્રમ હોવાથી સત્ય થોડી પ્રશંસા સાંભળવા વડે ગંભીરતાવાળો, ઉત્તમ સંગ્રામથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. ઉષા નામની પત્નીથી રતિસુખ મેળવેલ, અને ધૈર્ય સૌભાગ્ય વિગેરે ઘણા ગુણો યુક્ત.

(૧૪) શીકારી વર્ણન—

નિરંતર મારેલા અનાથ પશુઓમાંથી પ્રચ્છિન્ન ભોજન મેળવનાર

સપદિક મૌક્તિક તાપસ રક્તભિક્ષુ (બૌદ્ધ) શ્વેતભિક્ષુ (જૈન શ્વેતામ્બર) પાશુપત વિગેરે, અને દીન અનાથ વિગેરેના આશીર્વાદ અને જયધ્વનિના કોલાહલ સાંભળવાથી જેના મસ્તક સ્થિર નહિ રહ્યા છે એવા મસ્તક સારથીથી મહારેશમવાળા રથમાં બેઠેલા સૂર્યથી જોવાએલા મુખ કમળવાળા હે મૈત્રુક નરેશ્વર!, હે કમલલોચન! કુમારીઓથી શોભિત એવા શિકારી સાથે આ ચરિત સામ્યતા ધરાવે છે કેમ કે શિકારી! શીકાર માટે વનમાં જનારા ધનુષના ટંકાર શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉત્પન્ન કરનાર, વાંસ કરેલા વસ્ત્ર વડે અમુક આમનેમ ફરવા વડે મશ્કેલા પશુઓ મારવા માટે સ્થિર નહિ, પણ મારવામાં નિર્દય, સારાં પશુઓ મળી શકે એવા મૈત્ર જંગલમાં પ્રાપ્ત થયેલ છે પશુહિંસન વિચારે પ્રચ્છિન્ન વસ્ત્ર જેવે, અને મોટી ટોપી ધારણ કરનાર.

(૧૫) પક્ષીપતિ વર્ણન—

હે મૈત્રુક નરેશ્વર! વિદ્વાનોના ઈશ્વર અર્થાત્ પક્ષીપતિ, તેની સાથે આ દેશાધર સામ્યતા ધારણ કરે છે કેમ કે પક્ષીપતિ! પાંખો પામનાર, લોકોને ભય પમાડનાર, શ્રીમાં! નિરંતર મુખે વખાણવાથી, મર્યાદા મંડલમાંથી પ્રતિજ્ઞા ભેગવનાર, અન્યત્રસ્ત્રીઓ ઉપાડી લાવેલી સુંદર સુન્દરીઓથી પ્રાપ્ત થયેલ છે દક્ષિણત્ર જેણે, અર્થાત્ કુલીન ભોગો તેને જરા માન ન આપવાથી પ્રચ્છિન્ન એવા ન મળવાને લીધે નજરે દેખાતોજ ઉત્સવ પામનાર, અને પિશાચોમાં વિશિષ્ટ પરાક્રમ ગણનાર.

(૧૬) ચોર વર્ણન—

હે મૈત્રુક નર! આ દેશાધર ચોર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કેમ કે ચોર! મદના વિશેષે ધન હરવા માટે આમતેમ ગતિ કરનાર, મદની આંખોમાં અંજન લેનાર, ગણિકાને પ્રતિપાલન કરનાર

પાર્શ્વનાથના બિંબથી મહોદય મેળવેલ છે. અગ્નિ એવો નથી. જેથી તે અગ્નિ મસ્ત જ્વાળાઓના સમૂહથી વિરાજિત હોવાથી તે અગ્નિ છે. આ વિહાર શીતરસથી અંત:કરણને આનંદ આપનાર છે. અગ્નિ તેવો નથી. આ જિનાલય ઘણા મુમુક્ષુઓને અને અગ્નિમાં પણ કોઈ નથી. તેથી આ વિહાર સાથે અગ્નિની સરખામણી ન હોય શકે કારણ કે એ તેના કરતાં અધિક છે.

(૨૦) યમવર્ણન—

હે શ્રીમાન નરેશ્વર! પ્રાણિમાત્રને સંતાપ ઉપજાવનાર તથા એક શરીરથી બીજા શરીરમાં દાખલ કરનારા યમરાજ સાથે આ ચૈત્ય સરખામણી કરે છે. કેવો યમ? નાદ-નાદ અને મુખાનોમાં આરંભિત કરનાર, વળી લોકોને નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય આપનાર, નાશ કરવાના આચરણથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, સજ્જન પુરુષોની શ્રેણિએ જેને ઈષ્ટ કર્યો નથી એવો. અર્થાત્ આખા જગતમાં જેને શરણ ગમતું નથી. તેથી જ શત્રુ રહિત.

(૨૧) વરુણવર્ણન—

હે શ્રીમાન નરેશ્વર! આ ચૈત્ય વરુણ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવો વરુણ? જળ ધ્વનિ સાંભળવાથી ગંભીર, હમેશાં પવિત્ર સ્થિતિમાં રહેવાને લીધે પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, ધન આપનાર, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓથી સંતોષ પ્રાપ્ત કરેલ અને શાસ્ત્રોથી વિભૂષિત.

(૨૨) રાક્ષસવર્ણન—

હે શ્રીમાન નર! આ જિનાલય રાક્ષસ સાથે સામ્યતા ધારે છે. કેવો રાક્ષસ? સર્વત્ર ગમન કરનાર, નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર, તેમજ ખંડન કરીને આઠ ક્ષણ વિશેષી ભક્ષણ કરનાર. પોતાના ધન-શ્રીમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, શરીરિત પશુઓની ક્રમાળ ધારણ કરનાર. આથી જ આમ હેવો કરવો ઉચિત સમજાય.

(૨૫) પાતાલવર્ણન—

હે મોક્ષુમ નર ! આ જૈન પાતાલ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવું પાતાલ આ ! જેના મધ્ય ભાગનો તાગ ન હોવાને લીધે ગભીર. તેમજ પરમાધાર્મિક દેવોએ કર્મોના કરેલા નરકના જીવોને કષ્ટ દઈ સંબંધવાળી ગભીર. સર્પોથી હમેશાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, નાગકન્યા સહિત, સુન્દર અગ્નિથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ અને મર્ત્યલોકની અપેક્ષાએ ઘણું ઊંડું.

(૨૬) મર્ત્યલોકવર્ણન—

હે પ્રિયુમ નર ! આ જિનાર મર્ત્યલોક સમાન છે. કેવો મર્ત્યલોક ! નિરંતર ગતિ કરનારા તિર્યંચ અને મનુષ્યોના ગોકુલ સંબંધવાળો અથવા વેપારીઓથી ગભીર. સુન્દર કર્મોથી પ્રતિષ્ઠા તથા ઉત્તમ મેળવેલ, અથવા હમેશાં અનાચારને લીધે દેવત્વ મળ-ભૂત સ્વર્ગે અને અનુકૂલ દેવને ધારણ કરનાર. મતલબ કે સારાં કર્મો કરનાર માણસ સદ્ગતિ મેળવે અને ખરાબ કર્મથી દુર્ગતિ મેળવે. સુંદર ઓઘોથી શોભેલ છે કિંતુ એમાં અનાદિ ધર્મની પ્રતિષ્ઠા હોવાને લીધે ઘણું સુશોભિત, તે સિવાય ઘણું સુશોભન નહિ.

(૨૭) સુરલોકવર્ણન—

હે મોક્ષુમ ! આ જૈન સુરલોક સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો સુરલોક ! નિરંતર થતા નાટક પ્રેક્ષણના સંગીત સંબંધવાળો ગભીર. હમેશાં દેવોના સંચારથી પ્રતિષ્ઠા પામેલ, વળી જેમાં દેવાંગનાઓ છે એવું, અને દેવાંગનાઓથી દેવોને સુખ ઉપજાવનાર એવો જ પાતાલ અને મર્ત્યલોકની અપેક્ષાએ ઘણું સુશોભન.

(૨૮) પર્વતવર્ણન—

હે મોક્ષુમ નર ! આ જિનાલય મેરુ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. મેરુ કેવો ! ઘણા ઊંચા સંબંધવાળો ગભીર, પર્વતમાં

અભ્યાસથી ધનુર્ધારીઓમાં પ્રખ્યાતિ મેળવેલ, છતાં અમર નિર્દંભ, સારા યોધાની સ્ત્રિઓને પ્રિય કરનાર, ધનુષ્યની દોરીમાં સદ્ગુણ માનનાર અર્થાત્ ધનુ ટંકાર સાંભળવાથી જ હૈયા ગભીર નહી, કિન્તુ અન્ય શત્રુ વિરેરેના શિરચ્છેદ કરવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ સુભટ બરાબર લક્ષવેધી ગણાય. આવા પણ સુભટોને આમ મળ આપનાર.

(૨૯) સજ્જનવર્ણન—

હે મેઘુસ નર! આ દૈવાકર સજ્જન સાથે સરખામણી કરે છે જેમે સજ્જન! સ્વભાવે ગભીર વેદ્યાકપોના ઉચ્ચારણથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ પે વાન જેનું દેકના હૃદયને આહ્લાદ ઉપજાવનાર, સારા માણસોમાં મેર ગણાતા સજ્જન શિરોમણિઓનું અભિમત (પ્રિય) કરનાર, અને મિત્રતા વગેરે સારા ગુણોના નિધાનરૂપ.

(૩૦) દુર્જનવર્ણન—

હે મેઘુસ નર! ખૂબના માંસનું ભક્ષણ કરનાર હોવાથી કુત્રા જેવા દુર્જન સાથે આ ચિત્તને મરખાવે છે જેમ કે જેમ દુર્જન! અન્યને કલ્યાણે ચમન કરનાર, ત્રાસ આપનારા શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર, બીજાનું કામ તોડી પાડવાથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, દયા રહિત સારા માણસોના સુખને નાશ કરી પોતાનું ધાર્યું કરનાર આથી જ નિર્ગુણ ગણાએલ.

(૩૧) કુમારપાળનૃપવર્ણન—

કવિના મુખ આગળ બેઠેલ આ કુમારપાળ નરેશ્વર સાથે આ ચિત્ત સામ્યતા ધરાવે છે જેવો કુમારપાળ! પરમ સ્વરૂપ સમુદ્ર સમાન ગભીર વેદ્યાદિથી તેમજ શત્રુઓથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ, અથવા પોતાના પરિજનોમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ, પ્રાર્થીઓને અનુકૂળ નથી અની ભાર વલ્લિઓ આપનાર, સેવકોથી પ્રિય કરાએલ અથવા સેવકોને પ્રિય કરનાર અને સર્વ ગુણોનો સમુદ્ર.

(૩૨) રાજહંસવર્ણન—

આ જિનાલય રાજહંસ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કેવો ભાઈ! આકાશમાં ગમન કરનાર, તેવા પ્રકારના શબ્દો સાંભળવાથી લોકને લીધે શોભાયમાન હમેશાં કરીને આહારાદિ મેળવનાર, છળથી દોષોને લીધે નિર્દય, અન્ય આરબમાં વિશેષ પ્રીતિ ધરાવનાર, કારણ કે મનુષ્ય વિગેરેની વસ્તીમાં આવને લીધે રહી શકે નહિ આવવા નિર્મળ માનસરોવરના જળમાં આનંદ મેળવનાર. વિશેષ ઉત્તમ વાના ગુણયુક્ત. જે પક્ષી વીતસ્વરૂપ હોય તે અનુકૂળ છે એમ વર્ણન કરાય અને એવો જે વર્ણ હોય તે શુભ મનાય. એમ કે એમ અતિ નીકળ્યું છે

(૩૩) પવિત્રવર્ણન—

આ જિનાલય વિદ્યુત સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. તે આ પ્રમાણે-સકલ લોક અમર જેવી સાંભળવાથી મળીને, વચન આપનારી સરસ્વતી દેવીની ગરબ કૃપાથી પ્રતિભાને પ્રાપ્ત થયેલ છે વાત એવું. આખ્યા સદાચાર નો દેવગુરુ વિગેરેમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ છે વાત એવું તે. અનુકૂળ નવીનની માફક સકલ લોકને સુખ આપનાર. સારા માણસોની આંખોને પ્રિય કરનાર અર્થાત્ સર્વ લોકને પ્રિય અને ન મળી શકાય એવા ઘણા સુંદર રૂપી રત્નોના સ્થાન રોહણ ગિરિસમાન.

---

*વિબુધપક્ષીહેમચન્દ્રેણ આ વાક્યના ઉલ્લેખ કરતાં કિ-ષ્ણી બુધ-પક્ષી ભાષ્યસ અમર મૂર્ખ પક્ષી-પક્ષી, પક્ષી+હન્ ધારણ કરનાર પક્ષી+ઈશ વાણીને જ આનાર, હેમ-સોનું, ચન્દ્ર-ચન્દ્ર, હેમચન્દ્ર સોનાનો ચંદ્ર અને શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહાચન્દ્ર મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલો ચંદ્ર એમ ભિન્નભિન્ન રીતે થાય છે. તેજ કમથી અહિં અર્થો કરવામાં આવ્યા છે

(૩૪) મૂર્ખવર્ણન—

જેમ કુરૂપને રૂપવાન્ કહેવા છતાં તેનો અર્થ કદ્રૂપો જ થાય છે તેમ મૂર્ખને આવો પંડિતજી! એમ વિપરીત કહેવા છતાં તેનું મૂર્ખપણું જ સાબિત કરાય છે. કહ્યું છે—

मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरङ्गैः ।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सख्यम्॥

હરણ હરણો સાથે, ગાય ગાયો સાથે, ઘોડા ઘોડા સાથે, મૂર્ખ મૂર્ખો સાથે અને વિદ્વાન્ વિદ્વાનો સાથે મિત્રતા બાંધે. કારણ કે મિત્રતા સરખે સરખાની જ હોય છે. તેથી આ શ્લોક મૂર્ખની સાથે સમાનતા બતાવે છે.

હે મૂર્ખ! સદર જો! રૂપી ગમ-આગ છે જેમાં એવા આગમોમાં પ્રીતિ ધરાવનાર તથા યુક્તિને પણ પ્રીતિ રાખનાર. કારણ કે મૂર્ખ હોવાને લીધે તત્ત્વોના યથાવસ્થિત અર્થને ધારણ કરવામાં સમર્થ હોતો નથી. પોતાના ખરાબ વર્તનને લીધે દેવગુરુ ઉપર સ્થિર રાખનારો અર્થાત્ દેવગુરુમાં ભક્તિ ધરાવનાર. જીવ તથા અજીવનું બરાબર જ્ઞાન ન હોવાને કારણે નિર્દય. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

जो जीवे वि न याणाइ, अजीवे वि न याणाइ ।
जीवाजीवे अयाणंतो, कह सो नाहीइ संजमं ? ॥ १२ ॥
जो जीवेवि वियाणाइ अजीवे वि वियाणाइ ।
जीवाजीवे वियाणंतो सो हु नाहीइ संजमं ॥ १३ ॥

(अध्ययन ४)

पढमं नाणं तओ दया एवं चिट्ठइ सव्वसंजए।
अन्नाणी किं काही किं वा नाही छेय पावगं? ॥ १० ॥

(અધ્યયન ૪)

જે માણસને જીવનું જ્ઞાન નથી તથા અજીવનું જ્ઞાન નથી અને જીવાજીવની વિભાગ નથી તે શી રીતે સંયમ પાળી શકે?

જે જીવોને જાણે છે અજીવોને ઓળખે છે અને જીવાજીવની માહિતિ ધરાવે છે તેજ સંયમ પાળી શકે

પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા એમ સર્વ સંયમમાં રહેલ છે માટે અજ્ઞાની શું કરી શકે? અને પુણ્ય, પાપ શી રીતે પીછાણી શકે?

આવી રીતે પૂર્ણ જ્ઞાનનો અભ્યાસ હોવાથી જીવ દયાનો પણ અભ્યાસ થઈ શકે. સર્વનો સંહાર કરનાર હોવાથી અપાર સંતાપીઓનો નાશ કરનાર હોવાને લીધે તેમને પણ દુઃખ નહિ દેનાર. સંસારમાં વર્તતા દરેક જીવોએ એક બીજા સાથે અનેક જાતના સંબંધ ધરાવેલા છે. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે 'એક જીવને સર્વે જીવોએ માતા તરીકે, પુત્રી તરીકે, પિતા તરીકે અને પુત્ર તરીકે અનન્ત વખતે અનુભવેલા છે.' એટલા માટેજ શત્રુરૂપ નહિ અર્થાત્ શત્રુ રહિત.

(૩૫) લક્ષ્મીવાન—

તથા લક્ષ્મી સાથે આ વિચારની સરખામણી થાય છે કેવી? લક્ષ્મી! વિષ્ણુના નાભિકમળમાં રહેલા બ્રહ્માએ કરેલા વૈષ્ણવાસ્ત્ર સંકલનાથી ગંભીર, સમુદ્રથી ઉત્પત્તિ અને ઉદય પ્રાપ્ત કરેલી વિષ્ણુને સતત સમાગમથી પ્રિય કરનારી, અને બહુ ગુણોવાળી લક્ષ્મી કે વિચાર માણસ નિર્ગુણ હોય છતાં ગુણીજન બનાવે છે.

(૩૬) સુવર્ણવર્ણન—

તથા સુવર્ણ સાથે આ જૈન સમાનતા ધરાવે છે. સુવર્ણ કેવું? આત્મની વધઘટ આને કારણે ચોક્કસ ન હોવાથી ગંભીર. પોતાની વિશિષ્ટ કિંમત સ્વભાવથી અને દક્ષિણાવર્તરૂપી લક્ષણ યુક્ત હોવાથી મહાત્મ્ય અને ઉન્નતિ મેળવેલ. રાજાઓ વિગેરેની અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ વગેરેને આનંદ આપનાર. તથા આઠ ગુણોથી યુક્ત. તે આઠ ગુણોના નામ-૧ વિષઘાતિ, ૨ રસાયન ૩ મંગલાર્થ ૪ વિનીત, ૫ પ્રદક્ષિણાવર્ત ૬ વજનદાર, ૭ બળી નહિ જનાર, ૮ અનિન્દનીય એમ સુવર્ણમાં આઠ ગુણો હોય છે *

(૩૭) ચન્દ્રવર્ણન—

તથા આ જિનશાસન ચંદ્રમા સાથે સામ્યતા ધારણ કરે છે. કેવો ચન્દ્ર? આકાશમાં ગમન કરનાર નક્ષત્રોની લક્ષ્મીથી વિરાજમાન. પોતાના વિમાનમાં વાસ કરેલા ગાંધર્વોના નૃત્ય સ્વભાવથી તેમજ અંધકારનું ખંડન કરવાથી ઉદયાચલ ઉપર પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલો. પોતાના સંબંધી તારાઓમાં ગમન કરનાર, અર્થાત્ તારાઓ રૂપી સ્વજનથી વૃદ્ધિ પામેલ. તથા જગતને આહ્લાદ આપવો વિગેરે ઘણા ગુણોને ધારણ કરનાર.

(૩૮) કપૂરવર્ણન—

તથા આ જૈન કપૂર સાથે સરખામણી કરે છે. કેવું કપૂર? સુગંધીને લીધે સર્વત્ર ગમન કરનાર. ચંદ્રમાની પેઠે શીતળતા રૂપી લક્ષ્મીથી શોભાયમાન. અહો કપૂરની કેવી સુગંધી છે આ પ્રમાણે સર્વ લોકોના વખાણથી અને કષ્ટ આપનાર અગ્નિને લીધે મનુષ્યોના

* આ આઠ ગુણો સંબંધી વિશેષ માહિતી માટે જુઓ જિનમંડન ગણિકૃત ધર્મપરીક્ષા.

મસ્તક ઉપર સ્થાન મેળવનાર, સુગંધ દેવાવડે સુન્દર સુન્દરીઓને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, અને નિર્મળતા, સુગંધીપણું વગેરે ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

તથા મદ સમ્બન્ધી આસ્વાદ પણ જણાય છે તે ફૂલની માળ, ચંદન અને અગરના વિગેરે પદાર્થોથી ઉત્પન્ન થયેલ અનેક પ્રકારે હોય છે તેથી પણ અનેકાર્થતા છે

(૩૯) દેવવર્ણન—

તથા આ શૈલ દેવના સાથે સમાનતા ધરાવે છે કેમ કે દેવ ! જય જય નન્દ નન્દ વિગેરે મિષ્ટ વચનો સાંભળવાથી નહીં અનેક ક્રીડાવાપીઓમાં સ્નાન, જિન પૂજન, પુસ્તક વાચન વગેરે ઉત્તમ કર્તવ્યોથી ઉન્નતિ મેળવેલ, અથવા દાનવો સાથે સંગ્રામો જીતી ઉન્નતિ મેળવેલ. દેવાંગનાઓ વડે આલિંગનાદિ સુખ પ્રાપ્ત કરેલ અને ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

(૪૦) સૂર્યવર્ણન—

આ શૈલ સૂર્ય સાથે સમતા ધારણ કરે છે કેમ કે સૂર્ય દિ આકાશમાં મોટી ચારે દિશાએ ગમન કરનાર, સવારે અંધકાર નિશ્ચયે કરેલા તિરસ્કાર વડે અને દૂર કરનાર, હંમેશાં ગમનને વિષે ઉદયાચલ ઉપર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરેલ, સજ્જનોની સ્ત્રીઓને પ્રિય કરનાર, તેમ જ પ્રભા આપનાર, પ્રકાશ, પ્રતાપ વિગેરે ઘણા ગુણોથી સફળ.

(૪૧) શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યવર્ણન—

શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ સાથે આ વિહાર સામ્યતા ધારણ કરે છે. શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય કેવા છે ? ક્ષીર સમુદ્રની પેઠે ગંભીર,

સાત ક્ષેત્ર અને સાત વ્યસન ત્યાગ કરવાથી અને [1]પંચાચારનું પાલન કરનાર હોવાથી સમસ્ત દુનિયામાં ધન્યવાદને પ્રાપ્ત થયેલા. સમગ્ર સંઘમાં હતા. અથવા જેને સમૃદ્ધિ-પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે એવા. અથવા શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરવાથી મહાન્ ઉદય પ્રાપ્ત કરેલા. અથવા સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ માટે જેમના વચનો ઉત્તમ ઉદાહરણના છે એવા. સર્વ કામ ઇચ્છાને અનુકૂળ નદીન સમાન. અથવા દેવગુરુ વિષે મહા વાત્સલ્ય તથા મુનિઓમાં મૈત્ર અથવા દેવોમાં મૈત્ર સમાએલા પ્રભુની પેઠે કહેવાતા. અથવા પરમાત્મા શ્રીવીતરાગનેજ દેવ માનનારા શ્રીકુમારપાળ જેણે મહાત્મ્ય અને ખ્યાતિ મેળવેલ. અથવા નમસ્કાર કરવા આવેલા સાધુઓ અને શ્રાવકોનો ઉદ્ધાર કરનાર. અથવા કોશ વિવર્જિત શ્રીમંત શ્રાવકોથી પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત થએલા. અથવા બન્ધુઓએ પ્રણામ કરી તેમને પૂજ્ય માનવાથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉદય પ્રાપ્ત કરેલ. અથવા મહાભાગ્ય સોમનાથ વિગેરે તીર્થોમાં પ્રતિબિંબ મહાદેવની પેઠે ઉદય મેળવેલ. અર્થાત્ અણિમા આદિ આઠ મહા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજને જેઓ સાક્ષાત્ મહેશ્વર માનતા હતા. અથવા શ્રેણિક રાજા વિગેરે રાજાઓમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. અથવા કાર્તિક હોવાથી ચન્દ્રની પેઠે ઉદય પામ્યા. અથવા ધન કુબેરની પેઠે દાન વડાએ અખૂટ ભંડાર હોવાથી અત્યુદય મેળવેલ. અથવા સમુદ્રની પેઠે મર્યાદા ઉલ્લંઘન નહી કરનાર અને ગંભીર હોવાથી અત્યુદયવાળા. અથવા શુભ પક્ષના ચન્દ્રની પેઠે ઉદય પ્રાપ્ત કરેલા. અથવા ૯ પેઠે પરમેશ્વર તેમજ અથવા પરમેશ્વરની અપાર કરુણાથી પ્રાપ્ત કરેલ જ મહાત્મ્ય અને પ્રતાપનો ઉદય જેમનો એવા. અથવા બૃહસ્પતિની જેમ બુદ્ધિ વિજ્ઞાન ધરાવનાર. એજ પ્રમાણે જેઓ કલ્પવૃક્ષ ચિંતામણિ કામધેનુ, લક્ષ્મી, ભગવતી વિગેરે

---

[1] પંચાચારનાં નામ—

૧ જ્ઞાનાચાર, ૨ દર્શનાચાર, ૩ ચારિત્રાચાર, ૪ તપાચાર ૫ વીર્યાચાર

સકલ પદાર્થોની વિચારણા કરવાથી અનંત જ્ઞાની થઈ ગયો છે. તથા સજ્જન પુરુષોના હૃદયને અભિપ્રેત મુદ્રા ધર્મ કરનાર. અને ગુરુ પ્રધાન હોવાથી આચાર્યના ૩૬ ગુણોથી યુક્ત.

(૪૨) મંગળ વર્ણન.—

તથા આ વિહાર મંગળ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કેમ કે મંગલ ! વક્રગતિએ ગમન કરનાર. આકાશમાં ગમન કરનાર. લોક પ્રવાહથી ભય ઉપજાવનાર. તસ્કર વૃત્તિથી નહીં, કારણ કે પવિત્ર સાધુઓને સર્વે ગ્રહો અનુકૂળ હોય છે. હંમેશાં ગમન કરવાથી ભૂમિ મેળવેલ. સારા સાધુઓથી વૃષ્ટિ પૂર્ણાદિ પ્રાપ્ત કરેલ. અને શુભ ગ્રહથી અવલોકેલ હોય (અર્થાત્ મંગળ ઉપર શુભ ગ્રહ ગુરુ, શુક્ર, બુધ અને ચંદ્રની દૃષ્ટિ પડતી હોય) તો મહાસુખી, પરંતુ પાપ ગ્રહોથી હોય તો આશ્રમી નહીં.

(૪૩) બુધ વર્ણન.—

આ ચૈત્ય બુધગ્રહ સાથે સમાનતા ધરાવે છે કેમ કે બુધ ! આકાશમાં ગમન કરનાર. મહાશુભ ગ્રહોમાં હોવાને લીધે ગ્રહની વક્રગતિથી સંતાપમાન અસ્તને દૂર કરનાર. વૈદિક મંત્ર સાંભળવાથી ભય હંમેશાં પણ અનુપમ ઉત્પાદનાર કલ્યાણને રહી જેનાથી પ્રતિમા મેળવેલ. સજ્જન પુરુષોની મિત્રોને આહ્લાદ ઉપજાવનાર. અથવા શુભ પ્રદેશમાં મનોહર આલ્હાદ અને આસન રહેલ મંગળ ગ્રહથી અભિમત વસ્તુને વૃદ્ધિ પમાડનાર. તેમ જ સૌમ્યગ્રહ હોવાને લીધે બહુ સુખ દીધેલ.

(૪૪) બૃહસ્પતિ વર્ણન.—

તથા બૃહસ્પતિ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે. કેમ કે ગુરુ !

આવી વિશેષ પદ્ધતિ માટે જુઓ શ્લોકમાં સંચિત ગ્રહમાનનૂપિમલ[illegible] ॥

બે વાણીઓથી અને સકલ શાસ્ત્ર શ્રવણથી ગંભીર. પરસ્પર બન્નેની મૈત્રી હોવાને લીધે શનૈશ્ચર ગ્રહથી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલ. લાભ દાયક. સારા માણસોને ઇચ્છિત પ્રિય કરનાર. અને શુભ શ્વેત વસ્ત્રાદિ અનેક સુખોથી યુક્ત

(૪૫) શુક્ર વર્ણન–

વધા લક્ષ્મીને મથન કરનારા દાનવોના મંત્રી શુક્ર સાથે આ જિનવર સરખામણી કરે છે તેવો શુક્ર! ગંભીરાર્થ શાસ્ત્ર રચવાથી અને સકલ શાસ્ત્રો સાંભળવાથી ગંભીર. હમેશાં દૈત્યો સાથે સંગ્રામ કરવાથી પાતાળમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલા અસુરોનું હિત કરનાર, અને વૃદ્ધિ વિગેરે અનેક સુખો યુક્ત.

(૪૬) શનૈશ્ચર વર્ણન–

આ જિનાલય શનૈશ્ચર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે તેવો શનિ! આકાશમાં ગમન કરનાર. નામ માત્ર સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર. ઘણું વિચારથી પ્રાપ્ત કરેલ છે પ્રતિષ્ઠા અને મહોત્સવ જેણે એવો. સજ્જન પુરુષોની સ્ત્રીઓને જરા સુખ નહી આપનાર. અર્થાત્ દંપતીનો વિયોગ કરાવનાર. અને જો નીચ સ્થાનમાં હોય તો ઘણો દુઃખકારી. પરંતુ ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલ હોય તો વિશેષ ગુણસ્થાનકારક હોવાથી જરા સુખ મુક્ત કહેવાય નહી.

(૪૭) રાહુ વર્ણન–

પોતાના પુષ્ટ રૂપ ગ્રહની શોભાને વિનાશ કરનારા ચંદ્રને ગ્રસન કરનારા રાહુ સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે તેવો રાહુ! નીચલા ભાગમાં ચંદ્ર સાથે ગમન કરનાર. ગ્રહણ જેવા ભય કરનાર. હે રાહુ! અમને મુક્ત કર. આ પ્રમાણે સકલ લોકોના વચન સાંભળવાથી અથવા બે વાણીઓથી ચંદ્રને કંપાવનાર. ભય યુક્ત

ગમન અને ચપળ હોવાને લીધે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરેલો મણ્ડલ જેમાંને નિર્દય અને દુઃખ આપવાના વખતે ડરતા નથી. અશ્વ પીવાને લીધે સ્થાણી બનેલા મસ્તક ઉપર મદ અને ધ્વનિ ખણ્ડ કરનારો. આખેજ તાતત રૂપી ઘણા સહોદર.

(૪૮) હેતુ વર્ણન–

તથા આ વિહાર હેતુમદ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. જેવો હેતુ! આકાશ માર્ગમાં ગમન કરનાર, શ્રુતિમાર્ગથી આપ્ત રહેને સત્ય ઉપજાવનાર, ખરી રીતે નથી, સ આશ્રયથી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ. આ રહિત સત્ પુરૂષોએ આરંભમાં એનું ઉચિત કર્યું છે એવો. અને જે નીમ સ્થાનમાં રહેલ હોય તે અનુકુળકારી. પરંતુ જો અન્ય સ્થાન સ્થિત હોય તે અનુકુળકારી નથી.

(૪૯) મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલા ગંગાનું વર્ણન–

મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલા ગંગ સાથે આ હૈત સામ્યતા ધારણ કરે છે. જેવો તે ગંગ! ગગનજળના પ્રવાહના પડવાના અવાજ સાંભળવાથી ગંભીર બનેલ. હમેશાં મહાદેવ સાથે સ્થિરતાથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉત્ત પ્રાપ્ત કરેલ. મહાદેવની પત્ની ગૌરીને મૈથુન પ્રસંગે રતિપ્રધાન કરી તેનું ચિત્ત હરનાર. અને પ્રીતિ, ધૈર્ય વિગેરે વધુ ઉત્કર્ષ પમાડનાર.

(૫૦) મહેશ્વરના હાસ્યનું વર્ણન

તથા મહેશ્વરના અટ્ટહાસ્ય સાથે આ હૈત સામ્યતા ધરાવે છે. જેવું હાસ્ય! બધે દિશાઓમાં ગમન કરનાર. ઉજ્જવળતાને લીધે મનને હર્ષ ઉપજાવનાર, અથવા ગંગની કાંતિની માફક શોભાયમાન અટ્ટહાસ્ય સાંભળવાથી અને સાચાપણું પામતા તેના પ્રભાવને લીધે મહત્ત્વ અને ઉન્નતિ મેળવનાર, ગણ અને ગૌરીને આનંદ ઉપજાવનાર, ઈત્યાદિ અનેક ગુણ સંપન્ન

(૫૧) મહેશ્વરના ભસ્મ વિલેપનનું વર્ણન—

તથા મહેશ્વરના ભસ્મોદ્ધૂલન સાથે આ ચૈત્ય સામ્યતા ધરાવે છે તેઆવી રીતે. આ ભસ્મ શંખના કરેલ છે એમ સમજી શકાય તેમ ન હોવાને લીધે મંભીર શું કપુરના જથ્થાથી બનાવેલ છે? શું ફેણને ઓગાળીને રચેલ છે? શું સ્ફટિક રત્નના કકમાંથી ઘડી કરેલ છે? શું ચરણના પિંડમાંથી ઉપજાવેલ છે? અથવા શું સર્વ દ્રવ્યના સત્વમાંથી તૈયાર કરેલ છે? આવી રીતના સંશયને ઉત્પન્ન કરનાર. તટ ઉપર બેઠેલાં બ્રહ્માની નાભિમાં રહેલા કમલાસનને ઉચ્ચારેલા સ્તુતિ મય મિશ્રિત વેદ વાક્ય સાંભળવાથી તેમ જ બ્રહ્માએ જ લગાવેલા ભસ્મનેથી શરીરમાં સ્થાન મેળવનાર. નમન કરનારાઓને વાંછિત વસ્તુ આપનાર. ગૌરી અને ગંગાએ આલિંગન સમયે જેનાથી સૌભાગ્ય શોભા બનાવેલ છે એટલા માટે જ અત્યંત ચૈત્યવત્

(૫૨) દાનવ વર્ણન—

તથા આ ચૈત્ય દાનવ સાથે સરખામણી કરે છે. કેવા દાનવ! મધ્ય ભાગની (ઉદરની) ડોકને ભલુ ગમ ન પડે એવા હોવાથી ગંભીર પાતાલમાના પાતા પૈકીના અવાજ સાંભળવાથી નાગકુમારો વડે પ્રતિજ્ઞા પામેલો. તથા વગરનો. અસુરોની પત્નીઓને પ્રિય કરનાર. સ્વામી પક્ષે (દેવતાઓએ) કરેલા પ્રહારને જીતતા વખતે માયાથી હોવાને કારણે વિવિધરૂપ ધારણ કરનાર

(૫૩) નર વર્ણન—

હે ઔઘુમત્વથી રાજેન્દ્ર! આ ચૈત્ય નર સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કેવા નર! સાથ શાસ્ત્ર સાંભળવાથી ગંભીર. હમેશ મારણો વડે પૃથ્વી ઉપર કરીને પ્રતિષ્ઠા મેળવનાર દાતા. સુંદર સ્ત્રીથી ઇચ્છિત આનંદ મેળવનાર. અને ગાંભીર્ય ઔદાર્ય વિગેરે ઘણા ગુણો યુક્ત.

(૫૪) લક્ષ્મી ઉડાવનારનું વર્ણન—

હે રાજન્! લક્ષ્મીને વેડફી નાખનારા માણસ સાથે આ ચૈત્ર સામ્યતા ધરાવે છે. કેવી રીતે? ગીત વિગેરે સાંભળવા વડે વસંત કોયલો પરથી સબંધોને લીધે નદીઓમાં પ્રતિભા સુધારેલ. આ સંન્યાસીઓમાં ચિત્ત ભ્રમાવવામાં નિરંતર તત્પર રહેલ. તેમજ મેઘા વિગેરેની આસ્થા વગરનો. સારા માણસોની સારી સારી સ્ત્રીઓ સાથે (પરસ્ત્રીઓ સાથે) વિલાસ ભોગ તથા આલિંગનાદિ સુખ ભોગવનાર પોતાના સર્વ ધનનો નાશ કરનાર. એટલા માટે સુખ વગરનો.

(૫૫) સોનાના ગઢનું વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ર સોનાના ગઢ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. સુવર્ણગઢ કેવો! આકાશના દર્પણ ઉત્તમ ચતા કમર (રણકાર) સરખી ગંભીર સોનાના નારીક ઘાટ ચાલતાં અવાજ પીબો તેમજ પીડા ભય છે અને કોયલ નેરથી ટોળતી તેવો અવાજ ગંભીર આવે છે. આકાશમાં રહેતો ગઢ જેની ભીંતિઓથી ગંભીર છે તેથી અતિ ગહની અને સોનાની સરખામણી કરે છે સુવર્ણગઢ સ્ત્રી અને પુરુષોના ઘરથી ભરીને પ્રતિષ્ઠા ભોગવેલ હોય છે ત્યારે ગઢમાં ગમન કરીને ઉપવાસ ઉપર સ્થાન ભોગવેલ છે સુવર્ણગઢ સારા માણસોના મસ્તક ઉપર રત્નના કિરણોથી આનંદ ઉપજાવનાર હોય છે ત્યારે ગઢમાં અંતર તારાઓને આનંદ આપનાર છે તથા સુવર્ણગઢ અતિ વિગેર અનેક ઉત્સવ હોય છે આ બાબતમાં એક શ્લોક આ આવે છે—

सोवर्णं वप्रं जगाम विकम्प पत्युर्वियोगानले—
स्वन्म्पाः केम्मिगरसृपो विपुल हस्येपोऽपि ही दुःसिता।

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(૫૮) ધર્મ વર્ણન—

પ્રથમ પુરુષાર્થ ધર્મ સાથે આ શૈલ સમાનતા ધરાવે છે. જેમ ધર્મ ! સંસારમાં કારણ કે પાપ કરનારા મનુષ્યો પણ એમ કહે છે કે "અમે ધર્મ કરીએ છીએ" પરંતુ શબ્દ માત્રથી જ તેમનો અને સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મ સમાન મનાય છે. પાલન કરનારને સ્વર્ગ અને નરકનાં દુઃખ આપવાથી તેમાં ગાયના અને આકડાના દૂધના જેટલો તફાવત છે. ગાયનું દૂધ પીનારને પુષ્ટિ આપે છે ત્યારે આકડાનું દૂધ જીવિતવ્ય કાપી નાખે છે. તેથી ધર્મ ગંભીર કસોટીમાં આવે છે. તથા ન हिंस्यात् सर्वभूतानि જેમ પણ કોઈની હિંસા કરવી નહી એમ વેદ વાક્યથી જાણતોને અન્ય ઠેકાણે अजैर्यष्टव्यं એમ પણ ઉલ્લેખ કરે છે ત્યાં પરમાર્થ સમજ્યા સિવાય કેટલાક મનુષ્ય બીજો પશુનો વધ કરવા મનથી અર્થ કરે છે પરંતુ પરમાર્થી વેદવાક્યનો ભાવાર્થ સમજનારા જૈનો તો ત્રણ વર્ષ જૂની ડાંગરથી યજ્ઞ કરવાનું જ કથન કરે છે. કારણ કે જો ક્રૂર હિંસાથી સ્વર્ગ મળતું હો તો નરકે કયા કારણથી જવાય ! તેથી ધર્મ ગહન છે. હમેશાં શુદ્ધ ચારિત્રને લીધે જ એમાં મોક્ષ પ્રાપ્તિ જણાવેલ છે સત્પુરુષોને આનંદ આપનાર, અને જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર આદિ અનેક ગુણોથી સંયુક્ત.

(૫૯) અર્થ વર્ણન—

તથા શ્રી એટલે લક્ષ્મી. એ જ અર્થ નામે બીજો પુરુષાર્થ તેના સાથે આ શૈલ સરખામણી કરે છે જેથી લક્ષ્મી ! અસ્થિર (અચાનક નાશ પામનારી) રાજા, ચોર, ભાગીદાર, જળ, અગ્નિ વિગેરેથી ભય ઉત્પન્ન કરનારી, તથા ગુણીજનો જેનું હમેશાં જતન કરે છે (વખાણે છે) એવી, હાથી-અશ્વ વિગેરેથી મેળવેલી સારા સારા મનુષ્યોનાં માથાં કપાવનારી, તત્ત્વ દૃષ્ટિએ જોતાં શ્રીગુરુ આનંદ નહી આપનારી, એટલે જ ગુણ વગરની.

(૧૦) કામ પુરૂષાર્થ વર્ણન—

તથા આ ગંત કામ પુરૂષાર્થ સાથે સરખાપણું ધરાવે છે જેવો કામ પુરૂષાર્થ ! શિવ વિવાહના શબ્દો સાંભળવાથી ગંભીર, દમેલો સંગ્રામથી પ્રતિજ્ઞા મેળવેલ અને સ્મારહિત, એટલે કે કામીપુરૂષ રૂપી પ્રમાદીઓને મારવાના કામમાં શીકારી જેવો. સારા માણસો અને તેમની સ્ત્રીઓને સુખ આપનાર, તથા અખંડિત ધનુષવાળા ધનુષને ધારણ કરનાર.

(૧૧) મોક્ષ પુરૂષાર્થ વર્ણન—

તથા આ ગીત મોક્ષ પુરૂષાર્થ સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે જેવો મોક્ષ પુરૂષાર્થ ! અનંત સિદ્ધોનો સમાગમ થાય છે તેવા હોવાથી ગંભીર, અથવા પૂર્વોત્તરવાળાં શ્રુતજ્ઞાનવાળા સિદ્ધોએ દર્શિત, નિત્ય (અવિનશ્વર), અને ચારિત્રને લીધે સ્થાન મેળવી શકાય તેવો અને અભ્યુદય કરનાર. સાધુઓને આનંદ આપનાર તથા શાશ્વત સુખ દેનાર. અને જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર વગેરે ગુણોથી અલંકૃત

(૧૨) વેદધારી સરસ્વતીનું વર્ણન—

તથા આ ગીત શ્રી સરસ્વતી સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે જેવી સરસ્વતી ! એવા ભારે આપેલા મતધરોથી ગંભીર બનેલી, દમેલા પગથી મસ્તક સુધી સમ ચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળી, સુંદર મસ્તકવાળી મહાકવિઓને વરદાન આપનારી અને સંયમ મુનિઓની અગ્રણી

(૧૩) વચનરૂપ વાણીનું વર્ણન—

તથા આ ઉપર વચનરૂપ વાણી સાથે સરખાપણું ધરાવે છે જેવી વાણી ! સંસ્કૃત પ્રાકૃત, માગધી, શૌરસેની પૈશાચિક અને અપભ્રંશ શબ્દો સાંભળવાથી ગંભીર અથવા શ્રુતજ્ઞાનિ ગણધરો વગેરેએ અનેક અર્થો કરેલા હોવાને લીધે ગંભીર. જે દેખી પ્રતિજ્ઞા અને અભ્યુદય પામેલી વિદ્વાનોને પ્રિય થઈ પડેલી સ્ત્રીઓની કીર્તિ પામેલી રૂપ રચનાને લીધે સમગ્ર જગતને પ્રિય અને ઓજસ વગેરે અનેક ગુણોથી યુક્ત.

+,૦ આનું વર્ણન અન્ય ગ્રંથોમાં ૨૮ છે

(૧૪) ધનિકની આજ્ઞારૂપી વાણીનું વર્ણન—

તથા આ કૈલાસ ધનવાનની આજ્ઞા સાથે સરખામણી કરે છે. જેવી આજ્ઞા ? બીજા માણસોએ આપેલા ન્યાયો સાંભળવાથી ગંભીર, માલિકના કહેવા પ્રમાણે સેવકોએ કરેલા આજ્ઞાવચનોથી આદિ લઈ તેની આજ્ઞા માનનારાઓને ખુશી કરનારી (ઇચ્છિત આપનારી) અને ઘણા સુખોવાળા.

(૧૫) સુભટ વર્ણન—

તથા આ કૈલાસ સુભટ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. જેવો સુભટ ? દુશ્મનોને ધ્રુજાવનાર સામે આવેલા સુભટના હોંકારા સાંભળવાથી ગંભીર બનેલો હમેશાં સંગ્રામથી જ પ્રખ્યાતિ અને આનંદી મેળવેલો, સહસ્રયોધિ વગેરે શત્રુ સમૂહથી સહિત પ્રાપ્ત કરનાર અને અનેક ધનુષની દોરી મજબૂત કરનાર.

(૧૬) મંગળવાદિ વર્ણન—

તથા મંગળવાદિ સાથે આ કૈલાસ સરખતા ધરાવે છે. જેવો મંગળવાદી ? મંગળના આલાપથી મેળવેલી કીર્તિ સાંભળવાથી ગંભીર, શત્રુઓના મદને ભંજન કરનાર, અથવા મંગળના જોરથી પોતાની જિહ્વા વગેરેનો છેદન કરવાથી અને ઝેર વગેરે ભક્ષણ કરવાથી મંગળવાદિઓમાં પ્રસિદ્ધિ તેમજ સમૃદ્ધિ મેળવેલો. મંગળના આલાપથી આકર્ષણ કરેલી અપ્સરાઓ સાથે આલિંગનાદિ સુખ મેળવનાર, અને હર વખત જય જપનાર.

(૧૭) પક્ષિ વર્ણન—

તથા આ કૈલાસ ચોમાસું સાથે સરખામણી કરે છે. જેવું ચોમાસું ? સર્વ દેશમાં ગમન કરનાર, હમેશાં જળાશયોમાં વાસ વગેરે તેની નીકની શોભાયમાન પક્ષોને લીધે મહાત્મ્ય મેળવેલ. તથા ગમન કરનાર, સારા જળાશયોમાં ઉત્પન્ન પ્રાપ્ત કરેલો. વિવિધ દેશોમાં ગમન કરવાને લીધે ઘણા સુખો મેળવેલો.

(૬૮) આડંબરી સ્ત્રીનું વર્ણન—

તથા આ રેખાવડે આડંબરી સ્ત્રીની સમાનતા કરે છે જેવી કે સ્ત્રી ! જેટલો આપે તેટલા ઘોડાને ખાઈ જવાથી ગંભીર, હમેશાં ભક્ષણ કરવાના કાર્યને લીધે પ્રસિદ્ધિ મેળવેલી, બહુ ભક્ષીપણાને લીધે જ શરીરે મજબૂત બનેલી અને ખૂબ ઘોડાક ખાઈ જવાના ગુણવાળી.

(૬૯) સર્પિણી વર્ણન—

તથા આ ગતિ સર્પિણી સાથે સરખાપણું ધારણ કરે છે જેવી સર્પિણી ! બિલ (છિદ્ર) વગેરેમાં ગમન કરનારી દંશ દેવાને લીધે ભય ઉપજાવનારી, મરણ વગરના સર્પોની જ મ અને ઉન્નતિ પામેલી, સર્પોની પત્ની, કોઈનું પણ શુભ નહી કરનારી એટલા માટે જ દેવગુણ દોષોને કારણે ગુણ વગરની.

(૭૦) સ્વૈરિણી વર્ણન—

તથા આ ગતિ સ્વચ્છંદી સ્ત્રી સાથે સામ્યતા પામે છે જેવી સ્વચ્છંદી સ્ત્રી ! પરપુરુષો સાથે ગમન કરનારી ઘોડાપણાદ સાંભળવાને લીધે પતિને ભય ઉપજાવનારી હમેશાં પોતાની મરજી માફક અનાચાર સેવવાથી અને કરવાથી સ્વૈરિણી એવી પ્રતિષ્ઠા પામેલી પોતાના પતિનો અંત આણનારી પતિને કદી પણ સુખ નહી આપ-નારી અથવા કદિ પણ હૃદયમાં પતિને સ્થાન નહી આપનારી, અથવા પરણેલા પતિ સાથે અનુકૂળ નહી રહેનારી એટલે વિરુદ્ધ વર્તન કર-નારી, તેથી જ ગુણ વગ ના મળ્યાએલી.

(૭૧) પંડિતા સ્ત્રી વર્ણન—

તથા આ ગતિ પંડિતા સ્ત્રી સાથે સમાનતા ધારણ કરે છે જેવી પંડિતા ! સેવક જનને દાન આપનારી, મન શાસ્ત્ર સાંભળવાને લીધે પ્રતિવાદીઓને ભય ઉપજાવનારી સદા વરદાન આપનારી સર સ્વતીની કૃપા વડે વચનશક્તિ અને જ્ઞાન મેળવેલી બુદ્ધિથી બધાને પણ જીતનારી અથવા સારા માણસોની સભામાં વાકસિદ્ધ

સંપન્ન હોવાને લીધે મેઘ સમાન હતી. અને ચક્ષિણોના સમૂહને છોડીને પોતાના આત્માને આનંદ આપનારી, અને મનસ્વિતા આદિ ગુણો સુયુક્ત.

(૭૨) સુરૂપ વર્ણન—

તથા આ વિહાર રૂપવાન્ સાથે સમાનતા ધરાવે છે કે રૂપવાન્ ! ગંભીર હૃદયવાળો, અગર જેનો નાભિનો ભાગ ગંભીર છે એવો. છત્રધારી પંક્તિથી અને છત્રથી વખણાયેલો, માથી પગ સુધીને આખા શરીરે સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળો, સુંદર સુંદરીઓને અત્યંત પ્રિય. અથવા ખાસ મધ્ય ભાગવાળો, યત્રાકૃતિસ્તત્ર ગુણા વસન્તિ આ વાક્યાનુસાર ઘણા ગુણોવાળો. અથવા એક શરીરવાળો હોવાને લીધે સુન્દરી પુરુષના સંસર્ગમાં આવનાર અને સુંદરીજનોના સમાગમને લીધે શોભિત કરનારામાં કેટલીક વખત કેટલાક ગુણો આવી જાય છે એટલા માટે જ સારા ગુણોથી સંયુક્ત.

(૭૩) વાત્સ્યાયન મહર્ષિ વર્ણન—

તથા સુપ એટલે કામશાસ્ત્રના પ્રણેતા વાત્સ્યાયન મહર્ષિ સાથે આ વિહાર સમાનતા ધારણ કરે છે. વાત્સ્યાયન ઋષિ સંબંધી પૌરાણિક દંતકથા એવી છે કે—

બાલ બ્રહ્મચારી વાત્સ્યાયન ઋષિ પોતાના તપોબળથી દેવદર્શન સ્વર્ગ લોકમાં ગયા. ત્યાં પ્રજાપતિ ઈંદ્રે કહ્યું કે આ સ્વર્ગમાં શી રીતે આવ્યો ! આના પાસે પૈસો ન હોવાને લીધે એણે કોઈ દેવમંદિર, ઉદ્યાન, તળાવ, વગેરે ધર્મસ્થાન બંધાવ્યાં નથી, તેમજ કોઈ પણ નવીન ગ્રંથની રચના કરી નથી. દુનિયામાં પ્રવેશ કરવા માટે એક પણ કામ કર્યું નિયમ મુજબ દેવ સહિત સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે નહીં. પરંતુ આ પોતાના તપોબળથી જ દેવાંગનાઓને પ્રિય થયા છે તે ગુણ નથી. એમ કહી ઈંદ્રે ઈશારો કર્યો અને સભાસદોએ પણ ઈશારો કર્યો તેથી વાત્સ્યાયન ઋષિ પાછા ઉતરેલા આકાશના દીવાદાંડી પાછા પૃથ્વી ઉપર પડ્યા અને વિચાર કર્યો કે હવે પ્રમા-

[illegible]

(૩૮) [illegible]

[illegible]

(૩૯ [illegible]

[illegible]

(૪૦) [illegible]

[illegible]

(ક્ષત્રના મધ્યમાં રહેલા અને સેવા કરતા સર્વોને ક્રમથી નાંખનાર સ્તનોની ઉન્નતિને મેળવેલ મહાદેવને અભિમત સુખ આપનાર, અને આ લોકમાં રહેલા રોગોથી વિરાજિત (શોભાયમાન)

(૭૭) સૂર્યવર્ણન —

તથા અંધકારના કિરણો સાથે આ મેલ સામ્યતા ધરાવે છે. કેવા અંધના કિરણો ! સામર્થ્ય મળે તેવા સ્વરૂપને સાંભળવાથી ગંભીર નિરંતર પ્રકાશ આપનારા આભરણ વડે મેરુ પર્વત ઉપર સ્થાન મેળવેલા, સજ્જન પુરુષોની સ્ત્રીઓને આહ્લાદ ઉપજાવનાર, એટલા માટે સમગ્ર દુનિયાને ઉપકારક હોવાને લીધે સાક્ષાત્પણા

(૭૮) ચારિત્રને લીધે સ્થિર બનેલા ચિત્તનું વર્ણન—

તથા આ મત પર્વતની ગુફા જેવા ચિત્ત સાથે સામ્યતા ધરાવે છે કેવું ચિત્ત ! સામ સાંભળવાથી ગંભીર, ગિરિગુફા તો ગંભીર હોય છે દમેલા ચારિત્રને લીધે મહાત્મ્ય અને ઉન્નતિ મેળવેલ, ગિરિગુફા સિંહ અને સર્પો વગેરેના વસવાટવાળી હોય છે ચિત્ત સજ્જન પુરુષોને તેમજ સ્ત્રીઓને આહ્લાદ ઉપજાવનાર હોય છે ત્યારે ગિરિગુફા વિકાર આરણ્યમાં વૃદ્ધિ પામેલા વૃક્ષોને પ્રિય કારક છે તથા ચિત્ત ગાંભીર્ય આદિ ગુણોના આધારરૂપ છે ત્યારે ગિરિગુફા અનેનું રક્ષણ કરવા વગેરેના ગુણોવાળી હોય છે

(૭૯) દાધાનળ વર્ણન—

તથા આ જિનાલય ઉદક સાથે સાદૃશ્ય ધરાવે છે. કેવો દાધર્મિ ! ઉદક સ્વભાવ હોવાને લીધે આનંદેમ પ્રીતિ કરનાર મન મન વાત સાંભળવાથી આ ઉપજાવનાર મગ્ન આવેલા જે તે માટે સ્વામીને ઉન્નતિ મેળવેલ, મહારણ્યમાં વૃદ્ધિ પામેલ ઉદક સ્વભાવ વાળો તથા કાક ઉત્પલ વગેરે અનેક ગુણોને ધારણ કરનાર

(૮૦) મુખવર્ણન—

તથા આ મત મુખ સાથે સમાનતા ધરાવે છે કેવું મુખ ! સામ સાંભળવાથી મનોહર, દમેલા અન્તઃકરણથી મહાત્મ્ય પ્રતિષ્ઠા

મેળવેલ, સારી સ્ત્રીઓને ચુંબન વગેરેથી પ્રિય કરનાર, અથવા હમેશાં સુંદર દેખાવવાળુ અને પ્રીતિ ઉપજાવનાર તથા કીર્તિ–તેજ વગેરે ઘણા ગુણોથી સંપન્ન.

(૮૧) શુક વર્ણન—

તથા આ કેસરકર જાતિવાન શુક સાથે સામ્યતા ધારણ કરે છે જેવો શુક આકાશમાં ગમન કરનાર બીલાડી વગેરેના શબ્દો સાંભળવાથી બીકને લીધે કંપવાવાળો હમેશાં મનુષ્યની માફક સ્પષ્ટ શબ્દોના ઉચ્ચારણથી પ્રખ્યાતિ મેળવેલો પુરુષ સાથે આનંદ ભોગવનાર, અને સર્વ ગુણથી સંપન્ન.

(૮૨) સર્પદૃષ્ટિ વર્ણન—

તથા આ બૈલ સર્પના નેત્ર સાથે સદશતા ધરાવે છે જેવાં નેત્ર આકારથી ગંભીર હમેશાં ચરણ વગરના સર્પોથી પ્રતિષ્ઠા અને ઉન્નતિ મેળવેલ, સુંદર દેખાવયુક્ત, મનોહર તેને આનંદ નહી ઉપજાવનાર, અને રોષયુક્ત હોવાને લીધે સુખયુક્ત નહી.

(૮૩) કામી વર્ણન—

તથા આ બૈલ કામી પુરુષ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે જેવા કામી વિવિધ રાગ–રાગિણીઓમાં સુંદર ગીતો સાંભળવાથી ગંભીર, વાત્સ્યાયન ઋષિએ પ્રરૂપેલા નખક્ષત, ચુંબન, આલિંગન વગેરે આસનોથી પવિત્ર અને ફળ મેળવેલ સુંદર સ્ત્રીઓને સુરતાદિ સુખ આપનાર અને કીર્તિ વગેરે ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

(૮૪) કામિની વર્ણન—

તથા આ જિનાલય કામિની સાથે સરખામણી કરે છે જેવી કામિની વિષય ભોગ સંબંધી આશા, સાંભળવાથી ગંભીર કંઈક ચંચળ અને કંઈક સ્થિર એવા ચરણોથી ગમન કરનારી પતિને આનંદ ઉપજાવનારી અને સર્વ શ્રી ગુણોથી યુક્ત.

(૮૫) શામત વર્ણન –

તથા આ કીલ શામળ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો શામળ? શત્રુના નિગ્રહ માટે ગમન કરનાર, પ્રયાણકાલ સાંભળવાથી શત્રુઓને ભય ઉપજાવનાર, સંગ્રામોથી પ્રખ્યાતિ મેળવેલ, શત્રુઓને પ્રહાર કરવામાં દયા વગરનો, બીજા એવા (નાયકો) વગેરે સુભટોને સન્માન આપીને પ્રિય કરનાર, અથવા બીજા એવા વગેરે સ્વામી પક્ષના સુભટોને મજબૂત પ્રહાર કરીને તેમના પ્રાણ હરનાર એથી તેમને આનંદ ઉપજાવનાર નહી અને ધસતા વગેરે ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

(૮૬) માંસાહારિ વર્ણન—

તથા આ મંદિર માંસાહારી સાથે સદ્રશતા ધરાવે છે. કેવો માંસાહારી? પશુ વધ માટે અરણ્યમાં ગમન કરનાર જે નવી હિંસા પશુઓના શબ્દ સાંભળવાથી ભય ઉપજાવનાર પશુઓના વિનાશ કરવાથી શરીરની પુષ્ટિ મેળવનાર, જે નવી આનંદથી ઉચ્ચત પર્વમાં શિકાર વગેરે કરી આનંદ મેળવનાર, એવા પશુની ઉપર અનેક વખત પ્રહાર કરવાથી નિષ્ઠુર.

(૮૭) સ્થાણુ વર્ણન—

તથા આ જિનાલય સ્થાણુ સાથે સમાનતા ધરાવે છે. કેવો સ્થાણુ? શુદ્ધ સિદ્ધાંત સાંભળવાથી મંદિર, સારી ગાય મહત્વની પ્રતિષ્ઠા અને ઉત્તમ પ્રાપ્ત કરેલો સજ્જન પુરુષોને આલ્હાદ ઉપજાવનાર, અને દયા, દાક્ષિણ્ય વગેરે વિવિધ ગુણોથી સંપન્ન.

(૮૮) ચરવર્ણન—

તથા આ દેવાલય ગંગા ચર (જેપીયા) સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. કેવો ચર? રાજ્ય દેશના વ્યવહારની વાર્તા સાંભળવાથી મંદિર, દેશોમાં ગમન કરનાર, બીજા ચરો સાથે વાતચીત કરી જ્ઞાન મેળવનાર, એવા જગ્યાઓમાં ગુપ્ત રહીને નિવાસ કરનાર, એવા આવી જગ્યામાં રહીને વચ્ચે વચ્ચે નગરના નગરમાં જઈને પોતાના સ્વામીનું હિત કરનાર અને પોતાનું સ્વરૂપ બીજાને ઓળખવા ન દઈને ગુપ્ત સ્વરૂપ વાળો.

કરીને એકદમ ભેગવનાર, અથવા ભક્ષણ કરવાથી શારીરિક કાંતિ ભેગવનાર, બીજા સૂક્ષ્મ જનાવર જીવોનું ભક્ષણ કરવાથી દયા વગરનો. કહ્યું છે કે—

अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम शतयोजनविस्तरः ।
तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघव ॥

હે રાઘવ! સો યોજનના વિસ્તારવાળો તિમિ નામે મત્સ્ય હોય છે તેને ગળી જનાર તિમિંગલ નામે મત્સ્ય છે અને તેને ગળી જનાર મત્સ્યપણ છે. જળમાં હિંસા કરનાર અને પુણ્ય અને દયાએ રહિત.

(૬૪) દેવાકૃતિ વર્ણન—

તથા આ ગ્રંથ દેવાકૃતિ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે જેવી દેવાકૃતિ ઉત્પત્તિ સમયે જ માતાના સ્તનમાં રહેલા પુત્રો સાથ્યતાથી શરીર, પૂર્વજન્મમાં કરેલા ધર્મ કૃત્યોને લીધે દેવલોકમાં નિવાસ પામેલ, તથા પ્રધાન દેવાંગનાઓથી સંભોગ સુખાદિ મેળવેલ અને અનેક શસ્ત્રોના સ્થાનરૂપ.

(૬૫) વણિક વર્ણન—

તથા આ દેવાલય વણિક સાથે સમાનતા ધરાવે છે જેવા વણિકો! પરધનના લાભ સાંભળવામાં કંજૂસ, બીજાને ઠગી ધન મેળવનાર, ધનધીના આચરણ વડે ગુમાવ્યા ધન મેળવનાર, કૂડાં કપટ અને કૂડ માપાં કરીને ઘી તેલ વગેરે ઓછાં આપી, વધારે લઈને બીજાને મારી નાખવાની વાસનાવાળા હોવાથી દયા વગરનો લોભી હોવાને લીધે પિતાની પત્નીને પણ ભાગ નહિ આપનાર. કહ્યું છે કે—

विजाति-कायस्य विचरणमार्गी कालागमायिक परवञ्चकानाम् ।
तथापि किं हारयति याप्यमाना या मातृकामातरि दाम्भिकानाम् ॥

અને જે વાણિયો માગી લેનાર બ્રાહ્મણ, કાયસ્થ અને કિરાતોમાં દાનશક્તિ ક્યાંથી હોય? અને જે ભસ્તા પક્ષીથી

કરીને ખોરાક મેળવનાર, અથવા ભક્ષણ કરવાથી શારીરિક શક્તિ મેળવનાર, બીજા સઘળા જળચર જીવોનું ભક્ષણ કરવાથી સદા વધનારો. કહ્યું છે કે—

अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम शतयोजनविस्तरः ।
तिमिंगिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति राघव ॥

હે રાઘવ! સો યોજનના વિસ્તારવાળો તિમિ નામે મત્સ્ય હોય છે તેને ગળી જનાર તિમિંગલ નામે મત્સ્ય છે અને તેને ગળી જનાર મત્સ્યપણ છે. જળમાં ક્રીડા કરનાર અને પુરુષાર્થ રહિત હોવાને લીધે સુખ રહિત.

(૬૪) દેવાકૃતિ વર્ણન—

તથા આ મલ દેવાકૃતિ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે જેવી દેવાકૃતિ ઉત્તમ સમરસ માનુષ સ્વર્ગમાં રહેલાં પુરુષો સામાન્યથી ગણીએ, પૂર્વજન્મમાં કરેલાં ધર્મકૃત્યોને લીધે દેવલોકમાં નિવાસ પામેલ, તથા પ્રધાન દેવાંગનાઓથી સંયોગ સુખાદિ મેળવેલ અને અનેક સુખોના સ્થાનરૂપ.

(૬૫) વણિક્ વર્ણન—

તથા આ દેવતર વાણિયા સાથે સમાનતા ધરાવે છે જેમ વાણિયો! પરદેશના ધન સાંભળવામાં ચતુર બીજાને ઠગી લેવા સબંધીના આચરણ વડે પુષ્કળ ધન મેળવનાર, કૂડાં કપટ અને કૂડ માપ કરીને ઘી તેલ વગેરે મિશ્ર આપી, વધારે લાભને અર્થે ભારે લાભની લાલચવાળો હોવાથી સદા વધારનારો કંજૂસ હોવાને લીધે પોતાની પત્નીને પણ આનંદ નહિ આપનાર. કહ્યું છે કે—

द्विजाति-कायस्थ-किरातकानां वाणिज्यशक्ति परवञ्चनानाम्?
यथाऽपि किं दास्यति याच्यमानो यो मर्तुकामोऽपि दशुम

અન્ય પાસેથી માગી લેનારા બ્રાહ્મણ, કાયસ્થ અને કિરાતોમાં દાનશક્તિ ક્યાંથી હોય! અને જે મરતાં પાસેથી

ક્રમ ધારણવામાં ગંભીર, સ્હામે આવેલા શત્રુને પ્રહાર કરવો અને પુંઠ દેખાડનારને છોડી મૂકવો આવા પ્રકારના સદાચારથી માહાત્મ્ય મેળવેલ, અદ્ભુત નક્ષત્રને ધારણ કરનાર, વિમાન સમૂહોમાં મેરુ, અથવા સામા આવેલા શત્રુઓના મસ્તકોનો અંત આણનાર, પેટને ઉદર શત્રુસંહાર કરનાર અને સ્વાધિષ્ઠિત, પૌરૂષ વગેરે ગુણો (અગ્નિ) ગ્રહોને ધારણ કરનાર.

(૧૦૦) વિનાયક વર્ણન.

તથા હસ્તીના જેવા મુખવાળા વિનાયક ગણપતિ સાથે આ ચૈત્ય સમાનતા ધરાવે છે. જેવો ગજાનન (મસ્તક) સુખ બનેલા ભક્તોના મનોરથપૂર્ણ સામર્થ્યથી ગંભીર વરદાન આપવારૂપ ચમત્કારથી માહાત્મ્ય મેળવેલ, અથવા દેવતાઓની પંક્તિ સાથે સંલાપ કરીને પ્રાધાન્ય મેળવનાર. પૌરાણિક કથન એવું છે કે–

એક વેળા દેવતાઓમાં એવી વાત ચાલી કે જે મુખ્ય હોય તેને દેવપર્ષદામાંથી બહાર કરવો. તેથી ગણેશે વિચાર્યું કે દેવોમાં તો હું જ મુખ્ય છું, તેથી મારા માટે જ આ વાત ચાલે છે. એમ વિચારી ઊભા થઈ દેવોને કહેવા લાગ્યો કે બોલો જે દેવોમાં મુખ્ય હોય તેને બહાર ન કાઢી મૂકો. આવી રીતે સંગ્રામની તૈયારી કરવાથી દેવો તેને નમ્યા. શત્રુઓને હસ્તને લીધે વ્યાકુળિત, પર્વતોની જેવી ગૌરીને દર્શનથી સંચિત સુખ આપનાર, ગૌરવાદિ ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

(૧૦૧) ગજવર્ણન.

તથા આ દેરાસર ગજ સાથે સામ્યતા ધરાવે છે. હસ્તી જેવો! પ્રતિપક્ષી હસ્તીના સન્મુખ જનાર, ગર્જારવના શ્રવણથી ઉન્મત્ત કરનાર, મેઘ હસ્તિનીઓ સાથે વિલસન કરનાર, અને અત્યન્ત દેહને લીધે ઘણા સુખો પામેલ.

(૧૦૨) ગજકેસર વર્ણન.

તથા આ ચૈત્ય ગજકેસર સાથે સરખાપણું ધારણ કરે છે.

(૧૧૧) સિદ્ધગતિ વર્ણન.

તથા સાત કર્મક્ષય થવાને લીધે સાધવી યોગ્યતાવાળી સિદ્ધગતિ સાથે આ મૈત્ર સમાનતા ધરાવે છે. કેવી સિદ્ધગતિ ? મોક્ષ પ્રતિ ગમન કરનારા મુનિઓને સંસારથી ભય ઉત્પન્ન કરનારી હોવાથી ગંભીર. પ્રશ્ન—તે સિદ્ધગતિ શી રીતે મળી શકે ? ઉત્તર—સારો યત્ન કરવાથી. હમેશાં ચારિત્રને લીધે પ્રતિષ્ઠા અને ઉર્ધ્વગમન મેળવેલી, સજ્જન પુરુષોને આનંદ આપનારી હોવાને લીધે કાંતા સમાન, અનેકને પોતાના પ્રિય બનાવનાર. તથા જ્ઞાન, દર્શનાદિ ઘણા ગુણોથી યુક્ત.

(૧૧૨) વેશ્યાસક્ત નર વર્ણન.

તથા લક્ષ્મીનો નાશ કરનારા વેશ્યાસક્ત નર માણસ સાથે આ મિત્ર સમાનતા ધારણ કરે છે કેવો નર ? હું તને વિશેષ ધન આપીશ એવી પ્રથમ વેશ્યા આગળ કબૂલાત કરીને ઘણું ઘણું કહેવા છતાં ઉંચો યોગ્ય નિષેધ નહી જાણનાર હોવાથી ગંભીર. ગીત સાંભળવાથી અને તાંબૂલપાનાદિ આચરણવાળો હોવાથી વેશ્યાને ત્યાં સ્થાન મેળવેલ. અને વેશ્યા પાસેથી વૈભવ મેળવનાર, સુન્દર વેશ્યાથી વિલાસ ભોગાદિ ઈચ્છિત આનંદ મેળવનાર

(૧૧૪) શ્રી ઋષભદેવ વર્ણન.

તથા કુમારી અવસ્થામાં શિલ્પકળા વગેરે શિખવનારા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી સાથે આ મૈત્ર સમાનતા ધરાવે છે કેવા શ્રી ઋષભદેવ ? બહુ દાનધારક હોવાને લીધે ગંભીર. વ્રતગ્રહણ કર્યો પછી વર્ષ દિવસ સુધી આહારરહિત રહેવાથી તથા હજાર વર્ષ સુધી મૌન ધારણ કરવાથી સદાચારથી માહાત્મ્ય મેળવેલા તથા કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા બાદ સમવસરણમાં આવેલા ચારે નિકાયના દેવતાઓથી પૂજા સંબંધી ઉત્સવ મેળવેલા, તેમજ મોક્ષરૂપી આનંદ પ્રાપ્ત કરેલ. યુગલિકની પત્નીઓને ધર્માધર્મની વ્યવસ્થા શીખવી તેમનું હિત કરનાર, તથા જ્ઞાન, દર્શન આદિ અનેક ગુણો યુક્ત.

આ શ્લોક ૧૧૩ ને ૧૧૪ ની ય અર્થ બહુ મળી શક્યા નથી.

(૪) સૂર્યપક્ષ—

જે પંચમ આરણ સારથીને અને ભુક્તિને ધારણ કરે છે જેને સાત ઘોડાઓથી પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલ છે જે ઉદયાચલ ઉપર શોભાય માન હોય છે જે અંધકારનો નાશ કરવામાં અત્યંત શક્તિમાન છે જેના નામથી વાર ચાલે છે અને જેનાથી દરેકને આનંદ તથા નિષ્કલંકપણું થાય છે એવો સૂર્ય અમારા સુખને માટે થાઓ.

(૫) ચંદ્રપક્ષ—

જે સિંહાસનની શાલિનીને ધારણ કરે છે પ્રશસ્ત હોવાથી આધારભૂત વસ્તુને લીધે પ્રખ્યાતિમાં આવેલો જે ઉજ્જવલ વર્ણથી ઐરાવણ સાથે જળમાં જન્મ મેળવેલ, અમૃતમય કિરણોવાળો આખા તારાઓની સ્ત્રીઓ સાથે એક દિવસના નિવાસ સમાન સ્થિતિ પાળનાર, સૌમ્યમુખ હોવાને લીધે જેનાથી અત્યંત સુખી થાય છે એવો ચંદ્ર અમારા સુખને માટે થાઓ.

(૬) પાર્શ્વજિન પક્ષ—

જે મન, વચન અને કાયાના અશુભ વ્યાપારને રોકવા રૂપ યોગને અને પાંત્રીસ ગુણથી વિભૂષિત યોજનગામિની વાણીને ધારણ કરે છે

જે ધરણેન્દ્રથી ઓળખાય છે (અર્થાત્ ઘણું ભાગે તેમની મૂર્તિ સાથે ધરણેન્દ્ર પદ્માવતીની મૂર્તિ હોય છે.) જે સર્પના લાંછનને ધરવાવાળા છે

જે મેઘમાલિએ કરેલા જળના ઘોર ઉપસર્ગને સહન કરવાવાળા છે અને જેમના ચરણકમળની સેવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે એવા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ અમારા સૌખ્યને માટે થાઓ.

---

[૨]

પદ્યાર્થ કાવ્ય

---

(૧) બ્રહ્મપક્ષે—

જે વાણીને ધારણ કરે છે. વિષ્ણુની નાભિથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાને લીધે પોતાના આધારભૂત વિષ્ણુથી શોભતા, હિરણ્યગર્ભ નામ હોવાને લીધે હેમથી વિરાજમાન, જે પ્રાણીઓના પાપને હણવા સમર્થ છે, જેને પાણીમાં રહેવાની નિમગ્ન વૃત્તિ છે અર્થાત્ પાણીમાં ચીરનિક્ષેપ કરનાર, અને સૂર્ય તથા ચંદ્ર તેમના નેત્રો હોવાને કારણે જેમનાથી પ્રાણીઓનું કલ્યાણ થયેલ છે એવા, બ્રહ્મા અમારા સુખને માટે થાઓ.

(૨) વિષ્ણુપક્ષે—

જે ગોવર્ધન પર્વત અને પૃથ્વીને ધારણ કરે છે, જે ગરુડ વાહન અને શ્યામ વર્ણથી શોભનાર છે, લક્ષ્મી હોવાને લીધે જે નામથી શોભિત છે, મણિમુખે ઐશ્વર્યાદિ હોવાને કારણે ચક્ર ધારણ કરી દૈત્યોનો વિનાશ કરવા જે શક્તિમાન છે, જેનો નિવાસ જળમાં છે અને જેના સ્મરણથી પ્રાણીઓનું કલ્યાણ થાય છે એવા વિષ્ણુ અમારા સુખને માટે થાઓ.

(૩) મહાદેવ પક્ષે—

જે ગંગા નદીને ધારણ કરે છે, જે મુકુટમાં રહેલા ચંદ્રથી શોભતી કાન્તિ છે, જે સર્પોના આભૂષણોથી શોભે છે, જે પાપને નાશ કરવા સમર્થ છે, જે અનેક નિર્મળ વાહન ધરાવનાર છે અને જેનાથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે એવા મહાદેવ અમારા સુખને માટે થાઓ.

[૪]
શ્રી સોમપ્રભાચાર્ય વિરચિત
શતાર્થ કાવ્ય.

—x—

ધર્મોપદેશના સમયે જેની વાણી કામધેનુની માફક દરેક જીવોના હૃદયને અનુકૂળ વિવિધ અર્થને ઉત્પન્ન કરે છે તે શ્રી તીર્થંકરદેવ જગતને મોક્ષ સુખ આપો. ૧

વર્ષાના પાણીથી લતાઓની પેઠે જેના રસ રચનાથી બુદ્ધિનો વિકાસ થવાથી મનુષ્યોના મોહ મદનો દીપી નીકળે છે તે, કૃપાવડે અનુગ્રહ કરનારી શ્રુતદેવી અમારું રક્ષણ કરો. ૨

વિશુદ્ધ ગચ્છસ્વરૂપી આકાશમાં પૂર્ણચંદ્ર સમાન શ્રી અજીત દેવસૂરિ થયા, કે જેમનાથી જિનેંદ્ર ધર્મરૂપી સમુદ્ર ધનરૂપી જળ વડે અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો. ૩

તેમના ચરણ કમળમાં હંસ સમાન, બળવાન ગર્વરૂપી હાથીનો વિજય કરવામાં સિંહ એવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ વર્તમાન સમયમાં વિજયવંતા વર્તે છે જેમની ચારિત્ર પાલનની દુષ્કર પ્રવૃત્તિ જોઈને લોકો તીક્ષ્ણ તરવારની ધારાને પણ ફૂલ જેવી કોમળ સમજે છે. (અર્થાત્ ખડ્ગની ધાર કરતાં પણ અસહ્ય સંયમ પાલન કરે છે) ૪

તેમના ચરણ કમળમાં ભૃંગસમાન, અને પરોપકાર માટે વ્રત ધરનાર શ્રીસોમપ્રભ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ આચાર્ય શતાર્થ કાવ્ય ઉપર વૃત્તિ રચે છે ૫

[૩]

અનુલોમ પ્રતિલોમ શ્લોક

—(•)—

વીતરાગપક્ષે—

જે સારા સ્વરવાળા હોવાને,લીધે હંસ જેવા કણ્ઠવાળા મોહન છે. જે દેવોના દેવ છે જે યોગીને માન્ય છે ભય રહિત છે. જે ભવ્ય જીવોને ચરણમાં સેવા કરવા યોગ્ય છે જે ચંદ્ર સમાન આલ્હાદ આપનાર છે અને જે પ્રમાદોનો નાશ કરનાર છે એવા વીતરાગ પ્રભુને હું વંદુ છું

મહાવીરપક્ષે—

જે હંસના જેવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે જે બાળકોને પૂજનીય છે જે મહા દેવોથી ઉત્પન્ન હોવાને લીધે દેવોના દેવ મહાન છે જે ભયરહિત છે. જે સિદ્ધાર્થના સમવસરણમાં ભવિ જીવોને સેવા કરવા યોગ્ય છે. જે ઉજ્જ્વલ વર્ણ હોવાને લીધે ચંદ્રની પેઠે આલ્હાદ આપનાર છે અને જે પ્રમોદોને ધારણ કરનાર છે એવા મહાવીરને હું વંદુ છું.

કામદેવનો નાશ કરનાર !, મોક્ષપ્રાપ્ત ! રાગદ્વેષાદિ ચોરોથી નિર્ભય કરનાર હોવાને લીધે ધીર ! આલ્હાદક !, જેના આગમથી સૂરિઓ અને ગણધરો સિદ્ધિપદ વર્યા છે એવા વિજયા રાણીના પુત્ર !, અને સર્વત્ર વિજયપ્રાપ્ત હોવાથી અજિત ! અર્થાત્ અજિતનાથ ! તમે પોતાથી ભિન્ન (અન્ય) જીવનું રક્ષણ કરો.

(૩) શરણના સ્મરણ માત્રના પ્રભાવથી સંસારની ઉત્પત્તિનો ભંગ કરનાર શ્રીસંભવનાથ–

કરુણાવાળી મિત્ર ! ક્ષમાના વિતર્કરૂપી વનને વિકસાવવામાં જળ સમાન !, દુઃખને સમાપ્ત કરવા યોગ્ય જ્ઞાનથી સંપન્ન ! દેવાધિદેવ ! ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપી ત્રિવર્ગને આપનાર ! મોક્ષે ગમન કરવાને કુશળ !, આલ્હાદ આપનાર !, ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક ! અને જેમનાથી સૂરિઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા અશ્વના લાંછનવાળા હે શ્રીસંભવનાથ ! તમે જય પામો.

(૪) સમગ્ર ત્રિલોકને આનંદ આપનાર શ્રીઅભિનંદન–

કરુણાવાળી મિત્ર ! ઇંદ્રિયોના અજ્ઞાનરૂપી વનનો નાશ કરવામાં હસ્તી સમાન ! દેવાધિદેવ, ધર્મ અર્થ અને કામ રૂપી ત્રિવર્ગને આપનાર ! મોક્ષે જવા કુશળ !, પરમ આલ્હાદક ! શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક ! અને જેમનાથી સૂરિઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા વાનરના લાંછનવાળા હે શ્રીઅભિનંદન જિન ! તમે જય પામો.

(૫) ભયંકર દુર્ગતિરૂપી ખાડામાં પડતા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં કુશળ મતિવાળા શ્રીસુમતિનાથ–

સમગ્ર લોકાલોકને જ્ઞાનથી જોનાર ! મોહરૂપી અરણ્યને ઉખેડી ફેંકવામાં વનગજ સમાન !, ધ્યાન અને જયયુક્ત ! દેવાધિદેવ ! ધર્મ અર્થ અને કામ ને આપનાર ! મોક્ષે જનાર !, આલ્હાદ ઉત્પન્ન કરનાર !, અને જેના આગમથી સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, ક્રૌંચ પક્ષીના લાંછનને ધરનાર ! તેમજ શોભનમતિથી બિરાજતા હે શ્રી સુમતિનાથ ! તમે આપ શત્રુને દૂર કરો.

(૬) પોતાના શરીરની કાંતિથી પદ્મરાગમણિની પ્રભાને જીતનારા

તે વતાર્થ મન આ પ્રમાણે—

कल्याणसार सवितानहरे क्षमोह

कान्तारवारण समान जयाद्यदेव । ।

धर्मार्थ कामद महोदय वीर धीर

सोममभाव परमागम सिद्धसूरे ॥

[આ પદ્ય ૧ જીનોના અનુક્રમે નામ આવેલાં છે, તે અનુક્રમે અર્થ આપી શકાય હોવાથી અહિં તેમનો પુન: ઉલ્લેખ કર્યો નથી.]

૨૪ તીર્થંકરો.

(૧) ઇંદ્રોના સમૂહથી સેવાએલા ચરણવાળા શ્રીઋષભદેવ— કલ્યાણ—મંગળરૂપી કર્મોનો વિનાશ કરવામાં સર્વસમાન !, ઉદ્વેગ, આત્મા, જ્ઞાન અગર અહંકાર સંબંધી આસક્તિરૂપી વનને ભગ્ન કરવામાં હસ્તી સમાન ! પુણ્ય, સાધુ તથા શ્રાવકનો આધાર, ધર્મ, તેમજ પ્રચલિત ધાર્મિક આપનાર !, ધર્મને ચતુર્થ પ્રમાણે દેવ ધરી હોવાને કારણે મહાન ઉન્નતિવાળા ! સકળ કર્મ શત્રુઓનો વિનાશ કરવામાં શરીર ! ધર્મ વિનાશ સુધી પ્રભુ આધાર લીધા વગર વિચર્યા હતા એવા આગમના હોવાથી ક્ષુધા, તૃષ્ણાદિ પરીષહ સહન કરવામાં સમર્થ ! ચંદ્ર સમાન આલ્હાદ ઉપજાવનાર !, સર્વ પ્રાણી માત્રની દયા જેમાં પ્રધાન છે એવા આગમવાળા ! અર્થાત્ સર્વ માણસ અરહા અર્થે રૂપે સિદ્ધાંતો તીર્થંકરજ વર્ષે છે. અને એમનાથી પુંડરીક ગણધર વગેરે સિદ્ધિપદ પામ્યા છે એવા !, આ ચાલુ અવસર્પિણી કાળના પ્રથમ તીર્થંકર ! હે આદિદેવ શ્રી ઋષભદેવ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૨) નમન કરતા દેવ સમૂહથી શોભતા શ્રીઅજિતનાથ— સૂર્યનું પદ સમાન કાંતિ યુક્ત !, ક્ષમા ધરનાર ! શુભ ગમન કરનાર ! ગજ લંછન ધારક !, ગજલંછન હોવાથી આ અજિતજિન છે એમ કહી શોભાથી યુક્તએવ !, દેવોના દેવ !, પર્વતના હેતુ સર્વ !

માર્ગનું શોધન કરનારા હે શ્રી સુવિધિનાથ! તમે ભક્તિ તત્પર જનોનું રક્ષણ કરો.

(૧) ગંગાના તરંગો સમાન ઉજ્જ્વલ ચારિત્રથી પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરનાર શ્રી શીતળનાથ–

પ્રપંચના વિસ્તારનો નાશ કરનાર !, યથાવસ્થિત વસ્તુતત્ત્વને જોનાર !, મોહરૂપી વનમાં હાથી સમાન ! દેવાધિદેવ ! ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં હોંશીયાર !, ઉત્તમ સિદ્ધાંતના આપનાર !, તેમજ સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ જેના એવા, શ્રી વત્સચિહ્નને ધારણ કરનાર !, તથા ચંદ્રના જેવા પ્રકાશવાળા–શીતલ! હે શ્રી શીતલનાથ ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

(૧૧) સ્મરણ માત્રથી સિદ્ધ—કલ્યાણનો વિકાસ કરનાર શ્રી શ્રેયાંસનાથ—

ઘનથી અગર ગગનથી વિસ્તાર યુક્ત જેનાથી છે હરિ–જેમના પિતા વિષ્ણુ રાજા એવા (વિષ્ણુ રાજાના પુત્ર !) ઉક્તિ જન્ય મોહરૂપી વનને નાશ કરવામાં ગજરાજ સમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં કુશળ, આલ્હાદ આપનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાંત પ્રરૂપક !, જેનાથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૧૨) પરમ ઐશ્વર્યના નિવાસસ્થાન રૂપ ઈંદ્રોથી પૂજાએલા શ્રીવાસુપૂજ્ય—

ગમન વખતે સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારવાળા (દેવકૃત સુવર્ણના નવ કમળો ઉપર ગમન કરનાર !), જગતનું આલ્હાદન કરનાર ! મોહરૂપી વનનો વિધ્વંસ કરવામાં ગજરાજ સમાન ! ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થના આપનાર !, મોક્ષમાં જવા હોંશીયાર !, આલ્હાદ ઉપજાવનાર !, અને જેના આગમથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા,

શ્રીપદ્મપ્રભ–

સકળ લોકના ભાવોને જોનાર !, મોહરૂપી વનનો નાશ કરવા હાથી સમાન !, માન અને અજ્ઞાન ! જિનોના ઈશ !, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થ જાણનાર !, મોક્ષે ગમન કરવામાં ધુ-ધીર તથા ધીર ! આત્મહિત ઉપજાવનાર !, આગમથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ જેના એવા, શ્રેષ્ઠ કમળના લંછનવાળા હે શ્રી પદ્મપ્રભ ! તમો ભાવ શત્રુને દૂર કરો.

(૭) જન્મથી જ કોટિ દેવો જેના પાસે સેવાર્થ રહે છે એવા શ્રીસુપાર્શ્વનાથ–

પાંચ ફણાના વિસ્તારવાળો સર્પ છે મસ્તકે જેને એવા, ઉચિત સેવથી અજ્ઞાન યા ભ્રાંતિ રૂપી વનનો નાશ કરવા વન ગજ સમાન !, દેવાધિદેવ !, મોક્ષમાં વિશિષ્ટ રીતે ગમન કરવામાં ધીર !, ધર્મ, અર્થ અને કામના જાણનાર !, આત્મહિતકર ! અને ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંતના પ્રાપક !, સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ જેના એવા હે સ્વસ્તિક લંછનવાળા !–શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૮) સમગ્ર લોકના લોચનરૂપી ચકોરને આનંદ આપવા ચંદ્રમાની પ્રભા સમાન શ્રીચંદ્રપ્રભ–

કલ્યાણની ગેહ ! ઉદ્ભિન્ન અજ્ઞાનરૂપી વનમાં હસ્તી સમાન !, માન અને અજ્ઞાન ! દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામના જાણનાર !, મોક્ષે જવામાં કુશળ !, આગમથી જેના સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, અર્હત્ત્વ ધરનાર !, હે શ્રીચંદ્રપ્રભ અમ લોકનું તમે રક્ષણ કરો.

(૯) સકલ પૃથ્વીથી પ્રશંસિત ચરણ સેવાવાળા શ્રી સુવિધિનાથ–

સકલ કલ્યાણ ગેહ !, બહુતર પ્રધાન વચનના નિલય ! પરમ–થી સ્વતત્ત્વ અવબોધન કરનાર !, અજ્ઞાનરૂપી વનમાં હાથી સમાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામને જાણનાર ! મા અને લક્ષ્મી યુક્ત ! મોક્ષે જવામાં કુશળ !, જેના આગમથી સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, મકરલાંછન પ્રભાવાળા (પુષ્પદંતનામ ધારણ કરનારા) દેવ

ચારનું વોજન કરનારા હે શ્રી સુવિધિનાથ! તમે અખિલ તત્ત્વ જનોનું રક્ષણ કરો.

(૧) મંગલના તરંગો સમાન ઉજ્જ્વલ ચારિત્રથી પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરનાર શ્રી શીતળનાથ—

પશુભાવના વિસ્તારનો નાશ કરનાર !, યથાવસ્થિત વસ્તુતત્ત્વને જોનાર !, મોહરૂપી વનમાં હાથી સમાન ! દેવાધિદેવ ! ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં હોંશિયાર !, ઉત્તમ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપનાર !, તેમજ સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ જેના એવા, શ્રી વત્સલાંછનને ધારણ કરનાર !, તથા ચંદ્રના જેવા પ્રભાવવાળા–શીતળ ! હે શ્રી શીતળનાથ ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

(૧૧) સ્મરણ માત્રથી શ્રેય–કલ્યાણનો ઉલ્લાસ કરનાર શ્રી શ્રેયાંસનાથ—

જેનાથી અમર જનથી વિસ્તાર યુક્ત થયેલ છે હરિ–જેમના પિતા વિષ્ણુ રાજા એવા (વિષ્ણુ રાજાના પુત્ર !) ઉદ્ધિત જન્ય મોહરૂપી વનને નાશ કરવામાં વનગજ સમાન ! દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષે જવામાં કુશળ, આલ્હાદ આપનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાંત પ્રરૂપક !, જેનાથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૧૨) પરમ ઐશ્વર્યના નિવાસસ્થાન રૂપ ઇંદ્રોથી પૂજાયેલા શ્રીવાસુપૂજ્ય—

ગમન વખતે સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારવાળા (દેવકૃત સુવર્ણના નવ કમળો ઉપર ગમન કરનાર !), જગતનું અનમોહન કરનાર ! મોહરૂપી વનનો વિધ્વંસ કરવામાં ગજરાજ સમાન ! ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થના આપનાર ! મોક્ષમાં જવા હોંશિયાર !, આલ્હાદ ઉપજાવનાર ! અને જેના આગમથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા

દેવાધિદેવ! અને વસુપૂજ્ય રાજાની પૂજાથી જયાદેવીના પુત્ર! હે વાસુપૂજ્ય પ્રભો! તમે ભાવશત્રુને દૂર કરો.

(૧૩) નમન કરતા જીવોના મુકુટમાં રહેલા મણિઓની પ્રભાથી દેદીપ્યમાન બન્યાં છે ચરણ કમળ જેનાં એવા શ્રીવિમલનાથ—

સુવર્ણ કમળના વિસ્તાર સમાન દેહકાંતિ સંપન્ન!, ક્ષમા ધરનાર!, અંતર શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી સર્વગુપ્ત! ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થને આપનાર!, મુક્તિએ જેના પુરુષ! જગત્કાર આપનાર!, શુદ્ધ આગમના પ્રરૂપક!, અને જેનાથી સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, મનોહર!, કમળના જેવા નિર્મળ સ્વરૂપવાળા હોવાથી હે વિમલ! તમે જય પામો.

(૧૪) અનંત કેવળ જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યથી સંપન્ન શ્રીઅનંતનાથ—

અજ્ઞાનરૂપી મેઘ!, દર્શન સંબંધી ભ્રાંતિનો નાશ કરવા સૂર્ય સમાન! (યથાર્થ પદાર્થના જ્ઞાનથી થતી ભ્રાંતિને જેમ સૂર્ય હરે છે તેમ પ્રભુ પણ હરે છે.) જ્ઞાન અને જય યુક્ત!, દેવાધિદેવ!, ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થને આપનાર!, મોક્ષમાં ગમન કરવા યોગ્ય!, આચાર્ય! અને જેના આગમથી સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, સ્નેહ જાળના બંધનને ધરનાર! અતિ જલ્દી આપનાર! અર્થાત્ હે અનંત! તમે ભાવશત્રુને દૂર કરો.

(૧૫) દશવિધ યતિધર્મના ઉપદેશક શ્રીધર્મનાથ—

---

૧ ક્ષમા, ૨ નમ્રતા, ૩ સરલતા, ૪ શૌચ, ૫ સત્ય, ૬ સંયમ, ૭ તપ, ૮ નિર્લોભતા, ૯ નિષ્પરિગ્રહતા અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય આ દશ પ્રકારે યતિધર્મ કહ્યા છે. ગીતામાં જણાવેલા આત્માના ધર્મો પણ પ્રાયઃ મળતા આવે છે. તે આ પ્રમાણે –

शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥

ધર્મ સિવાય માત્ર અર્થકામદ અર્થાત્ અર્થ અને કામને આપનાર હોવાથી પણ ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, સુવર્ણકમળના જેવી શરીરકાંતિ ધરનાર !, ઉદ્ભિજ્જન્ય અજ્ઞાન રૂપી વનનો વિધ્વંસ કરવા હસ્તી સમાન !, દેવાધિદેવ !, મોક્ષે જવા સમર્થ !, આલ્હાદ આપનાર ! ઉત્તમ સિદ્ધાંત ! અને જેમના સિદ્ધ થયા છે સૂરિઓ એવા, ધર્મ ! હે શ્રીધર્મનાથ !, અમો તમે વિજયવંતા વર્તો.

(૧૬) પોતાના અવતારથી સર્વ ઉપદ્રવોની શાંતિ કરનારા શ્રીશાંતિનાથ—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તાર સમાન શરીરકાંતિને ધારણ કરનાર ! અર્થાત્ શરીરે પીતવર્ણ ! રક્ષણ માટે અવતરણ છે જેનુ એવા અર્થાત્ મરકી વગેરે ઉપદ્રવોથી રક્ષણ કરનાર !, પૂજનીય !, દેવાધિદેવ !, ધર્મની અભિલાષાવાળા !, મોક્ષે જવાની ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિને આપનાર ! આલ્હાદક ! ઉત્તમ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સ્થવિરો સિદ્ધ થયા છે એવા, તેમજ દૃષ્ટિને મોહ ઉપજે એવા ભ્રમના ભંજનવાળા હે શ્રી શાંતિનાથ ! તમે જય પામો.

(૧૭) ચાર પ્રકારની ભાવરૂપી વનરાજીને વિસ્તારવામાં જળ સમાન શ્રીકુંથુનાથ—

સુવર્ણરૂપના વિસ્તાર સમાન પીત વર્ણ !, અજ્ઞાનજન્ય મોહરૂપ વનનો ઉચ્છેદ કરવા ગજ સમાન !, દેવાધિદેવ ! ધર્મ અર્થ અને કામ સંબંધ ત્રિવર્ગને આપનાર !, મોક્ષે જવા ઉદ્યમ ! આલ્હાદક ! અને શ્રીદેવી (પ્રભુની માતા) થી જન્મ છે જેમનો એવા તથા લાંછનમાં છાગ (અજ) ને ધારણ કરનાર !, અર્થાત્ શ્રી કુંથુનાથ ! તમો જેઓ શત્રુ, મિત્ર, તૃણ, સ્ત્રી સમૂહ, પાષાણ તેમજ સુવર્ણ ઉપર સમ ચિત્તવાળા છે એવા (મુનિવરાદિ) નું રક્ષણ કરો.

(૧૮) શ્રીશાભાનથી શાળ મહેશને હણનારા શ્રીઅરનાથ—

દેવાધિદેવ ! અને વસુપૂજ્ય રાજાની જયાદેવીના પુત્ર ! હે વાસુપૂજ્ય પ્રભો ! તમો આપત્તિને દૂર કરો.

(૧૩) નમન કરતા દેવોના મુકુટમાં રહેલા મણિઓની પ્રભાથી દેદિપ્યમાન બન્યાં છે ચરણ કમળ જેનાં એવા શ્રીવિમળનાથ—

સુગંધી કમળના વિસ્તાર સમાન દેહકાંતિ સંપન્ન !, ક્ષમા ધરનાર !, અંતર શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી સર્વજ્ઞ ! ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થને આપનાર !, મુક્તિએ જવા ઉત્સુક ! આગમના જાણનાર !, શુદ્ધ આગમના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, મનોહર ! જળના જેવા નિર્મળ સ્વરૂપવાળા હોવાથી હે વિમળ ! તમે જય પામો.

(૧૪) અનંત કેવળ જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્યથી સંપન્ન શ્રીઅનંતનાથ—

કરુણાવંતી દેવ ! દર્શન શક્તિથી ભ્રાંતિનો નાશ કરવા સૂર્ય સમાન ! (યથાર્થ પદાર્થના જ્ઞાનમાં થતી ભ્રાંતિને જેમ સૂર્ય દૂર કરે છે તેમ પ્રભુ દૂર કરે છે) ધ્યાન અને જપ યુક્ત !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થને આપનાર !, મોક્ષમાં ગમન કરવા ઉત્સુક !, આસ્વાદક !, અને જેના આગમથી, સૂરિઓ સિદ્ધ થયા છે એવા, સ્તેન પાપીના વચનને ધરનાર ! અતિ ભક્તિ આપનાર ! અર્થાત્ હે અનંત ! તમે આપત્તિને દૂર કરો.

(૧૫) દશવિધ પ્રશસ્ય ધર્મના ઉપદેશક શ્રીધર્મનાથ—

---

૧ ક્ષમા, ૨ નમ્રતા, ૩ સરળતા, ૪ શૌચ, ૫ સત્ય, ૬ સંયમ, ૭ તપ, ૮ નિર્લોભતા, ૯ નિષ્પરિગ્રહતા અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય આ દશ પ્રકારે યતિ ધર્મ બતાવ્યો છે. બીજાઓમાં બતાવેલા શાસ્ત્રમાં પણ આવે છે. એને બતાવે છે તે આ પ્રમાણે—

क्षमो मार्दवः शौचं आर्जवमपरमेव च ।
ध्यानं विज्ञानं सन्तोषं ब्रह्म धर्मो दशात्मकम् ॥

વિજય રાજાના પુત્ર, દેવાધિદેવ ! બીજા કર્મના બંધનને ધારણ કરનાર ! ક્રોધનો નિરોધ કરનાર છે કેવળજ્ઞાન જેનું એવા, મોહરૂપ વનમાં અગ્નિસમાન !, મોક્ષમાં જવા હંસ !—ચતુર !, આલ્હાદ ઉપજાવનાર !, અને જેના આગમથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા, હે શ્રી નમિનાથ ! તમે નમસ્કાર કરતા ભવ્યજનનું રક્ષણ કરો.

(૨૨) સર્વ ઉપદ્રવરૂપ વનનું ઉન્મૂલન કરવામાં ચક્રની ધાર જેવા શ્રીઅરિષ્ટનેમિ (શ્રીનેમિનાથ)–

મેરુ સમાન બળવાળા ! વિવાહ થવાના નિષેધક ! સસલા, ડુક્કર, તેમજ મૃગ વગેરેને જોનાર ! અર્થાત્ પાંજરામાં પુરેલાં પશુઓને જોઈને પ્રભુએ વિવાહ કર્યો નહી. સમુદ્રવિજય રાજાના પુત્ર ! દેવાધિદેવ ! ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, મોક્ષે જવા ચતુર ! આલ્હાદ ઉપજાવનાર !, શુભ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સૂરિવરો સિદ્ધ થયા છે એવા, હે શ્રી અરિષ્ટનેમિ પ્રભો ! તમે પશુવર્ગનું રક્ષણ કરો. અર્થાત્ તમારો આ સમય તેનું રક્ષણ કરવાનો છે

(૨૩) ઇંદ્રના ઐરાવણ હાથીની પેઠે ધીમા ગુપ્ત ગમન કરનાર શ્રીપાર્શ્વનાથ–

મસ્તક ઉપર વિસ્તારવાળો સર્પ છે જેને એવા, કરુણાથી મેરુ ! ઉદ્ધત અજ્ઞાનરૂપ વનનો ધ્વંસ કરવા ગજ સમાન ! દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામના આપનાર !, મોક્ષે જવા ચતુર !, આલ્હાદ ઉપજાવનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક ! અને જેમનાથી સિદ્ધ થયા છે સૂરિવરો એવા હે શ્રી પાર્શ્વનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૨૪) અત્યંત દુસ્સહ વિપાકવાળા કર્મના સમૂહને વિખેરી નાખવા માટે પવન જેવા શ્રીમહાવીર–

કરુણાથી મેરુ !, સિંહના લાંછનને ધરનાર !, ઉદ્ધત અજ્ઞાનરૂપ વનનો નાશ કરવા હાથી સરીખા, દેવાધિદેવ !, ધર્મ, અર્થ

મોહથી ત્રાણ આપનાર !, ધર્મરૂપી આરાઓની પ્રભાવના પાલન માટે ચિંતા કરનાર !, મનોહર !, અથવા ૬૪ હજાર અંતઃપુર !, ૮૪ લાખ હસ્તીથી અલંકારવાળા, આ સર્વ રિદ્ધિઓથી પ્રસન્ન ચક્રવર્તિપણું ભોગવે છે તેવા જિન !, ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ પુરુષાર્થને જાણનાર !, ચક્રવર્તિપણાના ભોગોને ત્યજીને ચારિત્રધર્મની ભાવનાવાળા !, મોક્ષ માટે પ્રયત્નનું ચિંતન કરનાર !, મોક્ષે જનારા પુરુષ !, આત્મરૂપ !, શુભ સિદ્ધાંત !, અને સિદ્ધ થયા છે ચરિત્રો જેનાથી તે, નવતત્ત્વ જાણનાર !, અર ! હે શ્રી અરનાથ ! તમે જય પામો.

(૧૯) ઉત્તમ ધ્યાનથી મોહરૂપ મલ્લનું મર્દન કરનાર શ્રીમલ્લીનાથ—

પ્રભાવતી દેવીથી ઉત્પત્તિ છે જેની એવા, કુંભરાજાના ઘેર રહેલા સમગ્ર લક્ષણથી સિદ્ધ !, વિસ્તૃત યશ જેના નીલવર્ણવાળા, ત્રણેયના મોહરૂપ મલ્લનો નાશ કરવા બળવાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ અને કામ સર્વ મોક્ષ પુરુષાર્થ જાણનાર !, મોક્ષરૂપ થા ! ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધાંત ! તેમજ સિદ્ધ થયા છે ચરિત્રો જેના એવા હે શ્રી મલ્લિનાથ ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૨૦) ઉદ્યોતથી અમરાઓ જેના ચરણ કમળને પૂજન કરે છે એવા શ્રીમુનિસુવ્રત—

ઉત્તમ સિદ્ધાંતના પ્રાપક !, પદ્માવતીથી ઉત્પન્ન થયેલ !, કૂર્મ લાંછન ધરનાર !, પ્રમાદ પ્રધાન ધર્મનો નિષેધ કરનાર છે તેમજ શ્યામ જેવું એવા, મોહરૂપ મલ્લનો નાશ કરવા બળવાન !, દેવાધિદેવ !, ધર્મ અર્થ કામ એવા પુરુષાર્થ (ત્રિવર્ગ) ને જાણનાર !, મોક્ષે જનારા પુરુષ !, આત્મરૂપ !, અને જેમનાથી સિદ્ધ થયા છે ચરિત્રો એવા હે શ્રી મુનિસુવ્રત પ્રભો ! તમે જયવંતા વર્તો.

(૨૧) ચારણના નમેલા શિરરૂપ કમળથી નમન કરતા જનોના પાપને પ્રક્ષાલન કરનાર શ્રી નમિનાથ—

આપનાર !, આચાર્યની સેવાથી જેની પ્રાપ્તિ થાય છે એવો જના કુળ !, આલ્હાદક ! જૈન સિદ્ધાંતના જ્ઞાન સિવાય આચાર્ય પદ મળી નથી શકતાને વીપે પરમ આગમથી સિદ્ધ !, હે સૂરે ! આચાર્ય ! તમે જય પામો.

(૨૭) સિદ્ધાંતનો બોધ આપતા (ભણાવતા) ગુણ રહેતા શ્રીઉપાધ્યાય–

શાસ્ત્ર શીખ્યા વગરના શિષ્યોને વિદ્વાન્ બનાવનાર !, પ્રમાદરૂપ વનખંડને વિસ્તાર કરવા સૂર્ય ! 'ઇચ્છા મિચ્છા તહક્કારો[1] ઇત્યાદિ દશવિધ સામાચારીરૂપ સાધુ ધર્મને મુખ્ય રાખનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર ! ભિન્ન ભિન્ન શાસ્ત્રોનું પાન કરવાથી મહાન્ ઉન્નતિવાળા, ઇતરજનોની પ્રેરણા કરનાર ! બુદ્ધિ આપનાર !, ભવ્ય જનોને આલ્હાદ ઉપજાવનાર ! જૈન સિદ્ધાંતનું મનન કરનાર !– હે ઉપાધ્યાય ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

પાંચ મહાવ્રત

(૩૨) પ્રાણાતિપાત વિરમણ (અહિંસા) વ્રત–

હાથી જેવા કેમ તરત છે આવ તેમાં એવો, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર ! તેજ ને પ્રસરાવનારી દયા છે જેમાં (અર્થાત્ દયા સિવાય કોઈ રક્ષા બની શકે નહી) અમીર બનાવનાર ! ધૈર્ય આપ–

૧–इच्छा[1] मिच्छा[2] तहक्कारो[3] आवस्सिया[4] य निसीहिया[5] ।
आपुच्छणा[6] य पडिपुच्छा[7] छंदणा[8] य निमंतणा[9] ॥
उवसंपया[10] य काले, सामाचारी भवे दसविहा उ ।

વિશેષ માટે જુઓ ન્યા. ન્યા. શ્રીયશોવિ. કૃત સમાચારી પ્રકરણ આદિ ગ્રંથો.

• અહિંસા અહિંસા પોકારીને જૈનોએ કોમને બાયલા બનાવ્યા છે એમ કેટલાક અણસમજુ માણસો પ્રશ્ન કરતા હતા, પરંતુ ગાંધીજીની અહિંસાત્મક ચળવળ પછી તે માન્યતામાં ઘણો ફેરફાર થવા પામ્યો આવે છે. ખરી રીતે અહિંસા તો મનુષ્યને વીર બનાવે છે

અને કામાદિ પુરુષાર્થને આપનાર !, આનંદ ઉપજાવનાર !, શુદ્ધ સિદ્ધાન્તના પ્રરૂપક !, અને જેનાથી સિદ્ધ થયા છે મહર્ષિઓ એવા હે વીર !—શ્રી મહાવીરસ્વામી ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

પંચ પરમેષ્ઠી૦

(૨૫) ભવ્યો રૂપી કમળોનું પોષણ કરવા સૂર્ય જેવા અને પ્રથમ તીર્થંકર (શ્રી આદીશ્વર)ના પ્રથમ ગણધર શ્રીપુંડરીક—

ત્રિભુવન ધારક દોષથી રહિત સમાન !, જેનો નિવાસ કરવાનું છે કેવળ જ્ઞાન એવું એવા, આસન રૂપ બનેલ ઉજ્જ્વલ ધર્મ એવા, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર !, જેમ મેરુપર્વત મુખ્ય એવા ધ્યાન પ્રસિદ્ધ છે તેમ છે જેની પાસ ભારી ગણ મો છે તેમ અવસ્તની મેરુનાનું મુખ્ય રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્તિ છે તથાપિ અર્થ અને કામ પણ પ્રાપ્ત થાય છે મોક્ષે જનારાં કુશળ !, આનંદ ઉપજાવનાર !, જિનાગમથી પ્રખ્યાત ! આ અવસર્પિણીમાં પ્રથમ !, કલ્યાણના હેતુ ભૂત એવા પ્રથમ ! અર્થાત્ હે પુંડરીક ! તમે વિજયવંતા વર્તો.

(૨૬) કામ અને આચારનું કથન કરનારા આચાર્ય—

આચારને ધારણ કરનાર !, ગુણાદિ નગરમાં આવાસ રૂપ, રત્ન વગેરે રત્નોના વિસ્તારનો લાભ કરનારા તપસ્વીઓ (મુનિઓ)ને ધારણ બનેલ કાયથી લેનાર ! મેરુપર્વતમાં રહેલી જેવા, ક્રિયાદિ તથા આચારની પ્રાપ્તિ કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામને

અરિહંત વગેરે પંચ પરમેષ્ઠી પૂજ્ય છે ... પૂજાના અર્થાત્ સિદ્ધ થયે બધુ છે ... (અહીં ... સુધર્મા સ્વામી) ... આ અવસર્પિણીમાં પુંડરીક ... ગ તેઓ સિદ્ધના અંતમાં દેવનું વર્ણન હતો તે કારણ ... કરવામાં.

જેનાથી અપકાર થાય અને જે એનું કારણ છે એવી સંજ્ઞાનો એનો ક્યારે જ ત્યારે જે કલ્યાણ કરવાને વિશ્વાસ મૂળ સમાન! ઇત્યાદિ જન અજ્ઞાનાંધ મારવાને ઉપદેશ અમારા મહા છે, માન અને અન ગુણ' ધર્મ અને કામને આધાર છે, વિશેષ પ્રકારે મોક્ષમાં લઈ જનાર છે, આનાથી કરવામાં સુખ, પરાયું ધન ગ્રહણ કરવામાં ત્યાગ રહિત' આહાર ઉપજાવનાર। શાંતિ અને પ્રસાદથી ગુણ દુઃખ નિવારણ કરવા ગુણ' અનની જ મીમાં આત્મની નિરંતર। હે આત્મ મન! તું ભજ પાપ.

(૧૪) ચોરી નહીં પ્રધાન અગ્રસ્થ—

અપાયાપ કલ્યાણને વિશ્વાસનો ધર્મ ગુણ છે, મનુષ્ય ને અધમ પાપના મનુષ્યો દેવગતિથી જ્ઞાન છે અને પરિ જે ધન એનું મિત્ર કામોની ગોચરી રહિત માત્ર ધનના સંબંધ કરી, ગુણ અને નરકમાં એ બંને વિશ્વ વિચાર્યું પ્રાપ્ત કરવા મેળ ભાવમાં ધન ગુણ શાંતિ અને પ્રકાર જના! જેમ મનમાં મિત્ર ધન પ રહિત । જેનાથી એવા, દિવસે પણ જ ધન ભવની ભય મરણ મનના નિશ્ચય' હે ધન મન તું મદ અભાવ ન

(૧૫) ન્યાયોપાર્જિત ધન પ્રાપ્ત । કરવા । અપવિત્ર ધન

નાર । અર્થાત્ ધીરપણું અને ધીરતા જ્ઞાન રહ્યાથી જ થાય છે. અધ્યાત્મ ઉપજાવનાર । પરતીર્થિકોને અજ્ઞાનને લીધે યથાર્થ રીતે નહીં સમજાયેલ હોવાથી જૈનાગમમાં પ્રસિદ્ધ મેળવેલ । અને અનાર્યના નિરવદ્ય નિરવદ્ય । (તે સત્ય થયું ।1) તું સત્ય વિજ્ઞપ્તિ વર્ત

(૨૩) શાસ્ત્રની સંમત કરનારું સત્ય–

અભ્યાગ્રહ વગેરે નિષેધિત કરવા સૂર્ય સમાન ।, યથાર્થ નિત્ય છે જેનો એવું અર્થાત્ સત્ય જેમ જેમ વિચારીએ તેમ તેમ શુભ જ જણાય, કપટ રહિત । પૂજા પ્રાપ્ત કરેલ ।, પ્રશંસા મેળવેલ ।, મહાન કે સત્ય બોલનાર માણસ સર્વત્ર પૂજાય અને વખણાય છે પરંતુ હેતુ થતું । વાદવિવાદમાં જીતનાર ।, મહાન્ ઉપકાર કરનાર ।, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત । જિનાગમમાં પ્રસિદ્ધ મેળવેલ ।, અન્ય તીર્થિઓમાં સત્યનો અભાવ જણાય છે. તે આ પ્રમાણે—

ન હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ એટલે જીવની હિંસા કરવી નહીં. એમ જણાવીને વસન્તે પ્રાજાપત્યાન્ પશૂન્ આલભેત પ્રજાપતિ યજ્ઞમાં ૧૭ પશુઓનો વધ કરવો. અગ્નીષોમીયં પશુમાલભેત અગ્નિષોમમાં પશુ વધ કરવો.

षट् शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेऽहनि ।
अश्वमेधस्य वचनात् न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥

અશ્વમેધ યજ્ઞના પ્રથમ દિવસે છસોમાંથી ત્રણ ઓછાં એટલે (૫૯૭) પશુઓનો ભોગ અપાય. તથા ગાય પૂજ્યા ગણ્ય પૂજનીય છે. એમ જણાવીને અન્ય ઠેકાણે ગોસવયાજી ગામાલભેત ગાયનો વધ કરવો. ઇત્યાદિ અસત્ય વર્ણન કરેલ છે

(૨૪) સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માર્ગમાં ભાથા સમાન અધિકારીમ–

નિત્ય માનવામાં આવે તો તે ભિન્ન પર્યાયરૂપે પરિણમી શકે નહી અને જો એકાંત અનિત્ય સ્વીકારીએ તો એક પર્યાયથી અન્ય પર્યાય રૂપે પરિણમતાં જીવના જીવ પણાનો પણ વિનાશ થાય. તેમ તો બનતું નથી. માટે એકજ વસ્તુમાં નિત્યત્વ અને અનિત્યત્વ આદિ અનેક ધર્મો રહેલા છે એમ માનવાનું સામાન્ય લક્ષણ દરેક ગાયોમાં સંભવે છે અને પીત, અનેક રંગી વગેરે વિશેષતા પણ હોય છે એમ એકજ ગાયમાં સામાન્ય તેમજ વિશેષપણું હોય છે તેજ પ્રમાણે ઘટ પોતાના સ્વરૂપે અસ્તિરૂપે છે અને અન્ય વસ્તુની અપેક્ષાએ નાસ્તિરૂપે છે જો ઘટને પરરૂપે અસત્ ન માનવામાં આવે તો ઘટમાં ઘટત્વની માફક અન્ય સર્વ પદાર્થનાં સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર થવાં જોઈએ, પરંતુ તેમ જોવામાં આવતાં નથી, તેથી એકજ વસ્તુ સત્ તથા અસત્ રૂપે હોય છે ઇત્યાદિ સ્યાદ્વાદનું વિશેષ વર્ણન અન્ય મોટા શાસ્ત્રોથી જાણી લેવું.

(૩૮) આગમરૂપ સમુદ્રમાં મળતી ગંગા નદી જેવી સરસ્વતી દેવી—

યથાવસ્થિત અર્થને પ્રતિપાદન કરનારા ગંભીરવાણી શબ્દોથી સારભૂત ! અથવા વાણીને સંસ્કારવાળી બનાવનારી ! * હે સરસ્વતી ! તુંજ મનુષ્યને સંસ્કારવાળી ઉક્તિથી શ્રેષ્ઠ બનાવે છે શૃંગાર આદિ રસોથી શૂન્ય નીરસ કવિતાને નાશે તુંજ રસવાળી કવિતા ઉપજાવે છે અર્થાત્ તુંજ કવિતામાં રસ પોષે છે.ધ્યાનમાં બની ભ્રાન્તિરૂપ વનનું શોષણ કરનારી ! વાગ્યુદ્ધ મધ્યે અહંકાર ધરાવનાર પરવાદિઓનો પરાભવ કરવાથી કીર્તિ તથા ધન વગેરેના લાભને આપનારી ધર્મ અર્થ કામ અને આનાદીન ઉત્પન્ન કરનારી, કુમતિને ઉચ્છેદનારી આસ્વાદક તેમજ શ્રેષ્ઠ આગમોથી જેની કૃપાનો સિદ્ધ થયો છે સરિતાઓ એવી અર્થાત્ આવા આગમના જાણકાર વિદ્વાનો વાગ્દેવતાની ૬ થી ૭ થાય છે

૪ પુરૂષાર્થ

(૩૯) ચાર પુરુષાર્થમાંથી પ્રથમનારૂપી જગ વરે ધર્મ ક (ધર્મને સમજનાર ધર્મ—

---

* વાણી શ્રેષ્ઠ હોવાથી વિશેષણ મૂક્યો છે. ૦

(૧૭) દરેક મતોનું આગમથી જ્ઞાન થતું હોવાથી યુક્તિથી સાથે સમાગમ કરાવનાર જૈન સિદ્ધાંત—

ઉત્તમ પ્રકારના આચારના સાર ભૂત ! આપના સકલને દર્શ કરનાર છે દર્શન જેનું એવો, અર્થાત્ આગમ જેવા સિવાય યથાર્થ વસ્તુતત્વના અવબોધનો અભાવ હોય છે. અને સૂક્તમુક્તાવલીમાં કહ્યું છે કે—

न देवं नादेवं न गुरुमगुरुं न कुगुरुं
न धर्मं नाधर्मं न गुणपरिणद्धं न विगुणम् ।
न कृत्यं नाकृत्यं न हितमहितं नापि निपुणं
विलोकन्ते लोका जिनवचनचक्षुर्विरहिताः ॥

सिन्दूर श्लो० १०

જૈનસિદ્ધાંત રૂપી ચક્ષુ વગરના જીવો દેવને, કુદેવને, કદેવ સહિત ગુરુને, કુગુરુને, ધર્મને, અધર્મને, ગુણિજનને નિર્ગુણીને, કરવા યોગ્ય કાર્યને, ત્યાગ કરવા લાયકને, તેમજ હિત તથા અહિતને બરાબર રીતે જોઈ શકતા નથી.

મોક્ષરૂપ આરામનો નાશ કરવા ગજ સમાન !, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર !, કેમકે જિનાગમમાં કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી સિવાય પ્રાપ્તિ થાય છે. મોક્ષને આપનાર ઉત્તમ બુદ્ધિ આપનાર !, આસક્ત ઉપજાવનાર !, જેનાથી સિદ્ધ થયા છે સરિતો જેવા, અથવા નિત્ય, અનિત્ય આદિ અનેક ધર્મોનો સ્વીકાર કરવાના સ્વભાવવાળા અને સર્વ પ્રમાણોથી પ્રસિદ્ધ એવા સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદન કરવામાં ચતુર !, સ્યાદ્વાદ પ્રમાણ સિદ્ધ થયેલ છે તે આ પ્રમાણે—જીવ દ્રવ્યે નિત્ય છે પરંતુ દેવ, નારક આદિ પર્યાયની દૃષ્ટિએ અનિત્ય છે. જો તેને ઉત્પત્તિ તથા નાશ થયા સિવાય માત્ર સ્થિર રૂપે એકાંત

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કેવિત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગુણ [illegible] ગુણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે :-

जा पावपविनासा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અવિચારી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અવિચારી [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] પ્રવિચારી [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અવિચારી [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અવિચારીપણાની

[illegible]

અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર વનને વિનાશ કરવા સૂર્ય સમાન ! ઇષ્ટ જન્મ વિઘ્નોનો ઉચ્છેદ કરવા આરણ્યક હસ્તી સમાન !, એવો જે ધર્મ પ્રથમ છે એવો એ સર્વનું ઉપાદાન છે. કેમકે ગુરુ સિવાય ધર્મનું જ્ઞાન થાય નહી અને તે ગુરુની સેવા સિવાય ધર્મ સંભવે નહી. ¹ધર્માદર્થોઽર્થતઃ કામઃ ધર્મથી અર્થ અને અર્થથી કામ સધાય છે. એવું કથન હોવાથી અર્થ અને કામને આપનાર !, મોક્ષીને મોક્ષ મતિ આપવા સમર્થ !, આનંદ ઉપજાવનાર !, એવ સિદ્ધાંતમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવેલ ! અને દુર્ગતિઓથી બચાવવા પ્રવીણ ! હે ધર્મ ! ધર્મ પુરુષાર્થ તું જય પામ !

(૪) દુઃખતાનું મથન કરવા સમર્થ અર્થ—

અર્થ ! જેનાથી વિસ્તારવાળા ભોગોની પ્રાપ્તિ છે તે, લક્ષ્મીને મનોહર ભીંતો આપનાર !, વસ્તુના સમૂહને અવલંબવા અભિમાન ધરાવનાર ! અનેક ખેલ ક્રીડા કરાવનાર ! સુપાત્રમાં વાપરવાથી ધર્મને, અર્થાં નિષ્પાપણે ધનથી ધન વધે એમ કથન હોવાથી અર્થને, તથા ધર્મત કામ અર્થથી કામ થાય એમ હોવાથી કામને આપનાર !, જેનાથી આગળીવાળા (મોટા મોટા) સૌધો અને પંક્તિ બંધ હો એવા, કીર્તિયુક્ત પ્રતાપ અને ઉત્કૃષ્ટ લાભ જેનાથી થયે છે એવા, તથા જેનાથી સ્ત્રીઓએ પ્રખ્યાતિ મેળવી છે એવા હે સાર ! ધન ! અર્થાત્ અર્થ પુરુષાર્થ ! તું જયવંતો રહે.

(૪૧) સંસારમાં રહેલા જીવોને રમણીય લાગે છે એવો કામ—મનમથ અને ભગનો નાશ કરનાર ! જેનાથી ઉદ [illegible] વિસ્તાર રહિત બન્યો છે એવો પૌરાણિક શ્રુતિ એવી છે કે—આથી

¹ મિ. સંપત ગ્રંથમાંથી સંપૂર્ણ શ્લોક નીચે મુજબ ઉપલબ્ધ થાય છે—

ધર્માદર્થોઽર્થતઃ કામઃ કામાત્ સુખ ફલોદયઃ ।
[illegible] ॥

ષ્ટિની માયા) ને ધરનાર ! પૂજાને પ્રાપ્ત ! લોકને મિત્ર સમજનાર ! શિષ્યોના યુદ્ધ કરાવવાને કારણે ધર્મ અર્થ અને કામનો નાશ કરનાર !, મોક્ષે જવા સમર્થ ! અજ સમાન ઉત્કૃષ્ટ ! છંદોની પરમ રક્ષાથી પ્રધાન !, સિદ્ધાંતથી પ્રસિદ્ધિ પામેલ ! યતિ !, બ્રહ્માના પુત્ર હોવાને લીધે બ્રહ્માના અવયવ રૂપ ! હે—નારદ ! તું જય પામ.

(૪૫) વિવિધ પ્રકારના મંત્રોના ભેદોને વખાણનારા વેદ—

ઉદાત્ત અનુદાત્ત અને સ્વરિત છંદોથી મેય !, વર્ણ કરીને વેદોમાં છંદોની જ પ્રધાનતા છે અર્થની ગહનતા નથી. વિવિધ પ્રકારના મંત્રોનું વર્ણન કરનાર ! ઇશ્વરનો પરાજય કરવાને કારણે ઇશ્વર ઉપર કોપ દેખાડનાર ! બ્રહ્મવર્તના સમયે જ વદનું પાન કરાવ્યું હોવાથી સોમમખ નિષેધક !, ઋતુપુરુષ નામ હોવાને કારણે વિષ્ણુને માન તથા જાપથી પુષ્ટ બનાવનાર ! વૈદિક શ્રુતિ એવી છે કે—વિષ્ણુ ભગવાને મત્સ્યરૂપ ધરીને સમુદ્રનો અવગાહન કરી વેદોને જેમાંથી લાવી જ તેમજ પૂજા મેળવી હતી. ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર ! મહાન ઉત્કૃષ્ટ દેવાદિકોમાં બુદ્ધિ આપનાર ! સોમયજ્ઞનો પ્રભાવ વધારનાર ! અને જેનાથી બ્રાહ્મણો સિદ્ધ બન્યા છે એવા હે આગમ[1]—વેદ ! તું આપ જ વગર મરાતાં પશુઓનું રક્ષણ કર કારણ દુર્નિરૂપ આત્મામાં પરવાના કારણરૂપ હોવાથી ઇયત્તા કરી જાણી નથી.

(૪૬) જગતમાં અનર્થ કરવાના કારણભૂત બનેલા દાનવોનો વધ કરવામાં શક્તિ ધરાવનારા વિષ્ણુ—

સંગ્રામમાં જતા છિદ્રાદિ અથવા ઠગાઈથી ભય ! ગરુડ વાહન ! ૩૨ પ્રિય પુત્ર !, શત્રુના સમૂહનો નિવારણ કરનાર !, અસુરોનો સંહાર કરનાર ! ધર્મ, અર્થ તેમ જ કામને આપનાર છે ઉદર જેનો એવા સામર્થ્ય(શારીરિક બળ)થી પ્રધાન ! યુદ્ધોમાં સ્થિર રહેનાર !, ઉત્પન્ન મહાદેવના પ્રભાવને દેખાડનાર !, વૈરાગ્ય કથા એવી છે કે—એક

---

૧ જુઓ આનંદ પર્વ ૮ અ. ૧૨

(૪૨) દુઃખની ખાણ જરામાંથી મુક્ત કરવા તત્પર મોક્ષ પુરુષાર્થ-

સર્વ કર્મ અને ક્લેશથી મુક્ત હોવાને લીધે [illegible] અને વિકાસના સૂર્યસમાન ! ઉદ્વેગ રહિત હોવાને કારણે [illegible] જન્ય અજ્ઞાન અસાર આવિર્ભાવ કારણનો વિધ્વંસ કરવા સજ્જ સજ્જન !, નિષ્ક્રિય હોવાને સનને પ્રપંચો જ ક્રીડાના આધારથી મુક્ત ! પુણ્ય પાપક્ષયાન્મુક્તિ પુણ્ય તથા પાપના ક્ષયથી મુક્તિ થાય છે એવું કથન હોવાથી ધર્મ અર્થ અને કામનું ભજન કરનાર ! [illegible] શત્રુનો વિનાશ કરવા શરીર ધરેલા જીવોને સંસારનો ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ કરાવનાર !, આલ્હાદ ઉપજાવનાર ! ઉત્તમ સિદ્ધાંતથી સિદ્ધ થયા છે પંડિતો જેમ [illegible], એવા છે મહાત્મ્ય ! હે મોક્ષ પુરુષાર્થ !, તું જય પામ.

બ્રહ્માદિ દેવો અને દેવીઓ

(૪૩) પરબ્રહ્મને જોનારા બ્રહ્મા.

જેના મુખમાં વેદ ધ્વનિ છે એવો. હિરણ્યગર્ભ નામ હોવાને લીધે સુવર્ણ સમાન છે ગર્ભ જેનો, હંસ પક્ષી સાથે વર્તનાર !, મહાદેવના લિંગને જોવામાં અજ્ઞાન ધરાવનાર !, અર્થાત્ મહાદેવના લિંગનો અંત બ્રહ્મદેવ જોઈ શક્યા નહીં. [1]ક્રોધ રહિત ! મૂળ કારણ ! દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર ! [illegible] સાથે સંબંધ ધરાવનાર હોવાથી મહતી ઉત્પત્તિ ધરાવનાર !, [illegible] ! બુદ્ધિ આપનાર !, કીર્તિ તથા મહાત્મ્યસહિત ઉચ્ચારને ધરનાર !, ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ રૂપી વેદ ત્રયીના પ્રથમ રચનાર હોવાથી પ્રસિદ્ધ આચાર્ય ! [illegible] તમે જયવંત રહો.

(૪૪) બ્રહ્માને જોવાની ક્રીડામાં વિચારક નારદ—

કલહપ્રિય એવી વાચા હોવાને લીધે કલહ કરાવનાર [illegible] મિષ સર્વ લોકના સ્વરૂપનું કથન કરીને ઈશને પ્રીતિ ઉપજાવનાર !, [illegible] ક્રોધમાં આવી જનાર !, [illegible] (સા-

---

૧ જુઓ શિવપુરાણ, જ્ઞાનેશ્વર સંહિતા અધ્યાય ૬, ૭, ૮.

(૪૭) વિષ્ણુના કમળાક્ષને વિકસિત કરનાર ભગવાન્—

કમળાક્ષથી મેઘ જેવા શ્યામ વિષ્ણુનો વિસ્તાર વધારનાર! મનોહર રૂપ સંપન્ન!, કારણ કે મદ મત્સર સર્વ નાશ પણ એમનું સુંદર રૂપ જોઈને મોહિત બનેલી સ્ત્રીએ ઘડાને બદલે બાળકને ગળે દોરડાનો ફાંસો મેલી કૂવામાં ઉતાર્યો હતો.[1] બળથી જગતી હાથી સમાન! જગતી મુખ્ય પુણ્ય ધરાવનાર! દેદીપ્યમાન અને દેવસ્વરૂપ ઉપર યતિએ ત્યાગે કારણે ધર્મના પ્રયોજનવાળા મોટી સ્થાપનાવાળા રાજાઓને પણ મુલકમાં કુશળ!, મદ સમાન ઉજ્જ્વળ! પાકી લક્ષ્મી મેળવવા સિદ્ધપુરુષ સમાન! હે કામદ! કામપાળ! (નરપાલ!) તું જય પામ.

(૪૮) મનુષ્યોની શોભા વધારનારી લક્ષ્મી—

પોતાના નિતંબ પ્રદેશથી સુવર્ણ કમળને આચ્છાદન કરનારી!, ઇંદ્રિયોને મોહિત કરનારી સુંદરીઓ, શીઘ્રતાથી જય અને માન તથા અભિમાની રાજાઓની છત્ર તેમ જ કીર્તિ, ધનાદિ આપનારી! ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ પુરુષાર્થને ઉપજાવનારી! તથા સુપાત્ર દાનાદિ આપવાને કારણે રૂપ સૌભાગ્ય, ભોગ અને સ્વર્ગાદિ સુખ આપનારી! હે લક્ષ્મી! તું આ જગતનું રક્ષણ કર.

(૪૯) શિવ સુખના અનુભવરૂપ કામનું વર્ણન પ્રથમ કરી દીધું હોવાથી હવે યુદ્ધ કરીને પુષ્પક ?? પ્રાપ્ત કરનાર પ્રદ્યુમ્ન—

કમળની પેઠે શોભતી વિષ્ણુ પુત્રવાળો વૈભવ છે એવો મનોહર સુખનો અંત કરનારા શત્રુઓના સમૂહને અટકાવનાર! માટે અભિમાન ધરાવનાર! કોપથી પ્રધાન! ધર્મ અર્થ અને કામનું પાલન કરનાર! ઉજ્જયંત ગિરિ ઉપર હોમ અને પ્રદ્યુમ્ન સિદ્ધ થયેલા હોવાથી મોક્ષે જનારાઓમાં કુશળ! આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર! ઉત્તમ લક્ષ્મી તથા વિષ્ણુના મનથી ઉત્પન્ન થયેલ હે પ્રદ્યુમ્ન તું જયવંતો રહે.

---

૧ આ વિષે ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષ ચરિત્ર.

વખતે મહાદેવજીએ દાનવને વર આપ્યો કે તું જેના મસ્તક ઉપર હાથ મુકીશ તે બળી મરશે. પછી તે દાનવ પાર્વતીજી ઉપર આસક્ત બની મહાદેવજીના ઉપર હાથ મુકવા તૈયાર થયો. ત્યારે શંકર વિષ્ણુ પાસે ગયા. તેની હકીકત સાંભળીને વિષ્ણુએ અદ્ભુત સ્ત્રીરૂપ ધારણ કર્યું. તેની પ્રાર્થના કરવા આવેલા તે દાનવને વિષ્ણુએ (મોહિની રૂપે) કહ્યું કે મને આપની થવા માટે તારા જ માથા ઉપર હાથ મુકી નાચ. તે દાનવે પણ એમની વિડમ્બનાને લીધે તેમના કહ્યા પ્રમાણે કર્યું અને બળી મુએ. ત્યારબાદ શંકર સ્વસ્થ થયા.[1]

મહાદેવથી એની પ્રભા વધી છે એટલું જ નહિ મહાદેવના પ્રતાપથી જ ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. કોઈ એક કવિએ કહ્યું પણ છે—

हरिस्ते साहस्रं कमलबलिमाधाय पदयो–
र्यदेकोने तस्मिन्निजमुदहरन्नेत्रकमलम् ।
गतो भक्त्युद्रेकः परिणतिमसौ चक्रवपुषा
त्रयाणां रक्षायै त्रिपुरहर ! जागर्ति जगताम् ॥

વિષ્ણુએ તમારા ચરણે કમળનું બલિદાન આપીને પોતાની એક આંખ કાઢી તે પણ ચઢાવી. તેથી તેનામાં જે ભક્તિની વિશેષતા થઈ તે આ રૂપે ભાસાઈ ગઈ અને હે ત્રિપુરહર !–શંકર ! તે આ ત્રણે લોકની રક્ષા માટે ઉદ્યુક્ત રહે છે[2]

લક્ષ્મીના ભ્રમાગમનથી પ્રસિદ્ધ ! દાનવોની સેનાઓને વૈધવ્ય દીક્ષા આપવામાં ગુરુ સમાન ! હે હરે !–વિષ્ણુ ! તું ભજન માટે સેવવા યોગ્ય આ જગતનું રક્ષણ કર.

---

૧ જુઓ વામન પુરાણ ૮ અધ્યાય. ૧૧ અને ૧૧ ૧ અ. ૧૮
૨ આ સ્તવન ચોથીબિન્દુ ઉ. જૈન ખાસ્ત્રમાં જુઓ છે.
૩ જુઓ શિવપુરાણ, સનત્કુમાર સંહિતા.

સર્વ વ્યાપક હોવાને કારણે નિષ્પ્રભ! અણિમાદિ આઠ સિદ્ધિઓ ધરનારાઓના આચાર્ય વૃષભ! હે ઉમાપતિ!–મહાદેવ! તમે જય પામો.

(૫૩) શંકરના હૃદયને ચોરનારી ગૌરી (પાર્વતી)–

કોઈક સમયે ગંગા સાથે ક્રીડા કરતા મહાદેવને જોઈને પાર્વતી ગુસ્સે થયા. તે વખતે 'આ શું કરી નાંખશે' એમ શિવજી અધીરા બન્યા. અને પાર્વતીએ પણ ગુસ્સે થયા જેવો દેખાવ કરી શંકરને કહ્યું કે–સર્વ દેવોના મુરબ્બી! અમર! કલ્પાયુનો નાશ કરનાર!, રસ પ્રકારના દૂધના ઘડાનું મંથન કરનાર!, જેનાથી સ્નેહ ઉપજાવનાર! હે શંકર તમને ગંગા સાથે સમાગમ કરતાં નિષેધ કરનારી પર્વતની પુત્રી આ ઉમા–પાર્વતી તમારાથી દૂર જવાની નથી માટે તમે અધીરા ન થાઓ.

(૫૪) દાનવો સાથે યુદ્ધ કરનાર સ્કંદ (કાર્તિકેય)

મયૂરવાહન! દાનવોને યુદ્ધ માટે આહ્વાન આપનાર!, હાથમાં ધારણ કરેલા કુંભના વિસ્તારથી તેમજ તેના કિરણોથી વ્યાપ્ત! મનોહર!, બ્રહ્મચારી હોવાને લીધે સ્ત્રી સમાગમનો નિષેધ કરનાર! વૈરીને માન તથા પૂજ્યભાવ અપાવનાર! ધર્મના હેતુભૂત!, કામદેવનો વિજય મેળવનાર! આશ્રયી મેળવેલ!, પરાક્રમવાન! યુદ્ધમાં શૂર! બીજા કોઈથી ન બની શકે એવો તારક[1] દાનવનો વધ કરવામાં વિચક્ષણ! હે શંભુ અને પાર્વતી પુત્ર!–કાર્તિકેય! તમે ક્રૌંચ[2] નામના ઉચ્ચ પર્વતનો ભેદ કર્યો છે

(૫૫) વિઘ્નના સમૂહનો નાશ કરનાર ગણેશ–

હરિ, હર વગેરેથી પ્રથમ પૂજા મેળવેલ! આખા જગતમાં જન્મ નહિ જનેલ! કારણ કે પાર્વતીએ પોતાના શરીરના[3] મેલથી

૧ મત્સ્ય પુરાણ અ. ૧૪૭–૧૫૯ ૨ મહાભારત. વનપર્વ અધ્યાય ૨૨૩–૨૨૫. ૩ મત્સ્યપુરાણ અ. ૧૫૪ તથા શિવપુરાણ. જ્ઞાનસંહિતા અ. ૩૨–૩૩.

(૫૦) પ્રભાતના સમયથી શોભિત મંત્ર–

મંત્ર ! વિષ્ણુના રાજ્યની વૃદ્ધિ કરનાર ! પૃથ્વીની સાધના સંબંધી ચિંતા કરાવનાર ! દૈદિપ્યમાન ! શત્રુના સમૂહનો નાશ કરવાથી પૂજાને મેળવેલ ! વિશ્વને મુખ્ય બનાવનાર ! ધર્મ, અર્થ અને કામને માટે તેજ ધારણ કરનાર ! શત્રુઓના મર્દન કરવામાં દયા રહિત ! વીર પુરુષોની બુદ્ધિને ફેલાવનાર ! કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત ! અન્યની લક્ષ્મીનો લાભ મેળવવા સિદ્ધ મંત્ર સમાન ! હે સાર ! મંત્ર ! તું જય પામ.

(૫૧) લગ્ન પાસેથી શત્રુઓ સામે યુદ્ધ જગાડનાર પાશુપતાસ્ત્ર

મંત્ર ! વિષ્ણુના વિસ્તારને વધારનાર ! પરમાત્માના ચૈતન્યને હરણ કરનાર ! શત્રુઓના સુખનો નાશ કરનારા ચન્દ્રોદયો, જરાજન્મ્યાસથી યુદ્ધની સમાપ્તિ કરાવી નાંખવાને લીધે સંગ્રામ રહિત !, દાનવોના માનનું ખંડન કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિને આપનાર ! વીર પુરુષોની બુદ્ધિને ફેલાવનાર ! મત્સ્યમાન ઉત્પન્ન !, લક્ષ્મી મેળવવા માટે સિદ્ધ આધાર સમાન !, હે સારસ ! ઘોર જન્મ લંભ ! તું અન્ય પ્રાણીનો વધ ન કર. કારણ કે મત્સ્યમાન ઉત્પન્નતા ધારણ કરનારાને (તને) અન્યનો વિનાશ કરવો ઉચિત નથી.

(૫૨) ઉપદ્રવોના શાંતિ કરનારા શિવ–

[1]દક્ષના યજ્ઞનો નાશ કરનાર !, શરણાગત હોવાને લીધે બ્રહ્માને મોહ ઉપજાવનાર ! ગંગાને અમર મસ્તક ઉપરના ફીણને ધારણ કરનાર ! [2]જલંધરનો માન ઉતારનાર ! સર્વ દેવોમાં શ્રેષ્ઠ ! દાનવોના વધ માટે પિનાક નામના ધનુષ્યને ધરનાર !, કામદેવનું ખંડન કરનાર ! મોટી ઉન્નતિ મેળવેલા અંધક[3] વગેરે દૈત્યોના વિનાશ કરવાને માટે મોટા પરાક્રમો કરનાર ! ધૈર્યયુક્ત ! અત્યંત મહિમાવાળા !

---

1 જુઓ ભાગવત સ્કંધ ૪ અધ્યાય ૫ તથા ૬૬ ૬ પ્રસંગ પ્રથમ ૮
2 મત્સ્યપુરાણ અધ્યાય ૧૧૨. 3 મત્સ્ય પુરાણ, અધ્યાય ૧૯૮.

નિદ્રારૂપ અંધકારનો નાશ કરીને પ્રથમ જ સૂર્યનું દર્શન થવાને કારણે પ્રભાતના દેવ !, કારણ કે સૂર્ય દુનિયાને ઉદ્યોત આપ્યા બાદ અન્ય દેવોનાં દર્શન થાય છે. હરો ધાર્મિક કાળના પ્રવર્તાવનાર ! ઇષ્ટ વસ્તુ આપનારા છે ઉત્સવો એના એવા, ઉદય પર્વત ઉપર ઉદય પામનાર ! ગ્રહની પ્રભાને ઢાંકી નાખનાર ! ઉચ્ચતમ લક્ષ્મીના વાસથી પવિત્ર એના વો પ્રખ્યાતિ પામ્યા છે એવા હે હરે !–સૂર્ય ! તું જયવંતો રહે.

(૫૮) કમલિનીઓની આનંદને ઉપજાવનાર ચંદ્ર—

મિત્ર !, સૂર્ય વિકસ્વી કમળોના વિલાસનો નાશ કરનાર ! કામ ઉત્પન્ન કરનાર ! વીરીની સ્ત્રિઓના સ્વચ્છંદી ગમનને અટકાવવાનો અભિમાન ધરાવનાર ! મતલબ કે ચંદ્રનો ઉદય થતાં અનુરાગવાળી બીકને લીધે કુલટાઓ બહાર નીકળતી નથી. ક્રીડા કરનાર ! ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ વર્ગને આપનાર ! કારણ કે ઉચ્ચ ગ્રહના બળથી સર્વ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે મોટી ઉન્નતિવાળો, પક્ષીઓને ગમન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર !, અર્થાત્ ચંદ્રનો ઉદય થતાં રાત્રે પણ દિવસની ભ્રાંતિથી પક્ષીઓ ફરવા ચ્હાય છે સૂર્યનો ઉદય થતાં લક્ષ્મીથી શોભનું થયેલ ! હે સોમ !–ચંદ્ર તું જય પામ.

(૫૯) વેરિઓના સમૂહનો નાશ કરનાર મંગળ—

માંગલિક કાર્યનો નાશ કરનાર ! ઘૃતાદિ રસોના વિસ્તારને હરણ કરનાર ! અર્થાત્ તે તે રસોને મોંઘા કરનાર !. જ્યોતિષ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

छणि भारदिय मइय मूलंदधि, कवि मयरि रवि मणहि दंसवि।
सम रस मष्य महग्घ करावइ महमा नरवइ पवि पडावइ ॥

શનિ, સૂર્ય અને મંગળ કર્ક અગર મકરરાશિ ઉપર હોય, અને સૂર્યની આકૃતિ વિકૃત દેખાતી હોય તો વાસ

ઉત્પન્ન કરેલ છે કિંકરની પરંપરાને દૂર કરનાર હોવાને લીધે સ્વાધુની મેઘ ! વિશાળ ઉદરવાળા હોવાને કારણે વિસ્તાર યુક્ત !, ચક્રદેવને જોવાથી વિસ્મિત થનાર ! લીલાયુક્ત મનોહર રીતે ગમન કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામની આપનારી આપનાર !, પ્રથમ વૃત્તિને પ્રચિત કરીને પૂર્ણ ગણતાં પ્રયોજન સિદ્ધ કરનાર હોવાથી કેવલિત ! કીર્તિયુક્ત !, ઉત્કૃષ્ટ માહાત્મ્ય ધરાવનાર !, ભક્તોના સમાગમ માટે સિદ્ધ મંત્રસમાન ! હે વાત્સલ્યસમાન !—ભગવાન ! (હાથીના જેવા મુખવાળા) તું જય પામ.

(૫૧) જ્યાં શંકર અને પાર્વતીએ અનેક વિલાસ કરેલા છે એવો કૈલાસ—

કલ્પવૃક્ષી મેઘ !, ચોપટ, રોઝ, બેબક, મોર અને મયૂર વગેરે પક્ષીઓ, શીતળ પવન તથા સિંહ, વાનર વગેરેથી વ્યાપ્ત !, મનોહર અપ્સરા સ્ત્રીઓ અને ભક્તોના પરિવાર સહિત શંકર જ્યાં નિવાસ કરે છે એવો, જોનારને મનોહર ! જ્યોતિથી તેમજ હાથીઓથી અભિમાન ધરાવનાર ! સુંદર ક્રીડાના સ્થાનરૂપ ! ધર્મ, અર્થ અને કામને આપનાર ! અર્થાત્ કૈલાસ પર્વતની યાત્રા કરનારને જ્યાં સર્વે પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થાય છે એવી ! ઉપાસકો, રાક્ષસ વગેરે શરીરીઓને શંકરના આરાધનની બુદ્ધિ આપનાર !, સ્ફટિક રત્નમય હોવાને લીધે પોતાની કાંતિથી ચંદ્રની પ્રભાને વધારનાર ! અને જ્યાં મહાદેવની પ્રસન્નતાથી અભ્યાસ વિના આકુળતા વાળી અણિમાદિ સિદ્ધિ પામ્યા છે એવા હે પરમ + ધામ ! ઉત્તમ પર્વત !— કૈલાસ ! તું જયવંત રહે.

નવમ ગુચ્છ

(૫૨) પૂર્ણ ક્રિયારૂપી અગ્નિના અર્ધ્યના આશ્રયરૂપ સૂર્યપ્રકાશ પ્રહરને આહ્વાન આપનાર !, કર્મોનો વિનાશ કરનાર !, અન્તિકાળના અજ્ઞાનરૂપ પવનનો વિધ્વંસ કરવા હાથી સમાન !,

એવો નાસ્તિક મત દેખાડવાને લીધે આત્માને મુંઝવનાર ! એટલા માટે જ સ્ત્રી સેવન કરાવવા સંબંધી અભિમાન ધરાવનાર ! દૈત્યોનો આચાર્ય હોવાને લીધે દૈત્યોમાં મુખ્ય !, ધર્મનો ધ્વંસ કરનાર !, કામને વૃદ્ધિ પમાડનાર !, મોક્ષનો વિશેષપણે નિષેધ કરનાર !, [1]विद्यारंभे गुरु श्रेष्ठः વિદ્યાભ્યાસની શરૂઆત કરવામાં ગુરુવાર શ્રેષ્ઠ છે એવું કથન હોવાથી બુદ્ધિ આપનાર ! સામ્યક હોવાને મનમાં આહ્લાદ ઉપજાવનાર यात्रायां जयदो गुरुः યાત્રામાં ગુરુવાર જય આપનાર છે એવું કથન હોવાથી લક્ષ્મીના લાભ કરવા સિદ્ધ પુરુષસમાન ! હે સૂરે !—ભૃગુપતે ! તું જયવંતો રહે.

(૧૨) જગતને કામ શક્તિ આપનાર શુક્ર—

અસુરોને માન તથા લક્ષ્મી યુક્ત બનાવનાર ! યજ્ઞમાં બલિ દાનના સમયે વિષ્ણુએ વામન રૂપધરીને ઝારીની નાલિકામાં પ્રવેશ કરીને ડાભની અણી ખોસીને આંખ ફોડીને કલ્યાણરૂપ વનનો નાશ કર્યો. એમ વૈદિક કથન હોવાને લીધે યજ્ઞમાં જેના કલ્યાણનો ઉદ્દેશ નાશ કર્યો છે એવો સકલ નીતિશાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ કરનાર હોવાથી વ્યવહારની મુંઝવણરૂપ વનને ઉચ્છેદન કરવા ગજસમાન ! દેવોની પ્રતિમા વ્રતબંધાદિ ધાર્મિક કર્મો, શત્રુઓની જીત માટે પ્રસ્થાન વગેરે કરી અર્થ આપનારા અને વિવાહ વગેરે કામ આપનારા ઉત્સવોનો ઉદય કરનાર ! દાનવોના સુભટોને ધીરજ આપનાર ! શુભ ગ્રહ હોવાને લીધે કીર્તિ યુક્ત ! शुक्रके पा खिन्नसेरे मेंढ काम पर हैर । શુક્રવારે લીધેલા વાસણ વગેરે મોટ લાભ આપે, એમ કહેલું હોવાથી લક્ષ્મીના આગમનથી પ્રસિદ્ધ ! હે સૂરે !—દૈત્યોના ગુરુ !—શુક્ર ! તમે પ્રભા આપો. મતલબ કે દેવતા વગેરેની પ્રતિમામાં શુક્રના જાગવાથી તેમની પ્રભા વધે છે

---

૧ નારચંદ્ર જ્યોતિષમાં સંપૂર્ણ શ્લોક નીચે મુજબ નજરે પડે છે.

विद्यारंभे गुरुः श्रेष्ठो मध्यमौ भृगु भास्करौ ।
मरणं मंदे सौमाम्यां नो विद्या बुध सोमयो ॥

મારો પુત્રવિરહ અને અનાજ મહોળા થાય. અથવા રાજ ઓમાં વિગ્રહ (લડાઈ) થાય.

દર્શન માત્રથી મુંઝવનાર !, અર્થાત્ કન્યાદિ પ્રસંગોમાં ચંદ્રની દૃષ્ટિ લેઈને અશુભ કરનાર હોય છે સૂર્યના અસ્તિત્વથી નજરે નહીં પડનાર ! દરેક શુભ કાર્યના નિષેધમાં અભિમાન ધરાવનાર !, એટલા માટે જ પ્રથમથી જ ન પૂજવા યોગ્ય !, ધર્મ અને કર્મનું ખંડન કરનાર !, સ્ત્રીઓની બુદ્ધિને ઉત્પાદિત કરનાર !, અપશુકના પ્રભાવથી યોગ્ય !, ગગનમાર્ગમાં પ્રસિદ્ધ ! અર્થાત્ મંગળવારના દિવસે ગામાંતરે જવું નહીં.

કેમકે કહ્યું છે કે—

मगसमारि ससिसपवि । पिगहिं वाद न येछि ।
रोरसा पच्छुवासरस मासिकि ठिरद्द म सिछि ॥

હે અર્ધવચના ! મંગળવારના દિવસે પતિની આજ્ઞા ન હોય અર્થાત્ તેમનો સમાગમ ત્યાજ નથી. જો ત્યાં સ્થા તો પશ્ચાત્ પડશે. હે માર !—મંગળ ! તું ત્યાં રહે. (એ ઉપહાસ વચન છે)

(૧) દરેક ગ્રહોમાં સુંદર બુધ—

સ્વાભાવિક જનને વિકાસમાં રશ્મિમાન ! અજ્ઞાનની મુંઝવણરૂપ અન્ધ વિનાશ કરવા માત્ર સમાન ! એવા પ્રભાવવાળા !, ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રણ પુરુષાર્થને આપનાર ! મૂર્તિ શુભગુરુગુણા એવા વધુસ્થાનમાં (લગ્નમાં) બુધ, ગુરુ અને શુક્ર એવા હોય છે. ઉત્સવોનો ઉપર કરવામાં શૂર ! એના આગમને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સિદ્ધ કરેલ છે એવા ગહના ગુણ !, સૂર્યે—હે બુધ ! તું જય પામ.

(૧૧) જેના મનમાં એવી બુદ્ધિ વસે છે એવો બૃહસ્પતિ—

પૂર્ણ આર્યો ૧ ગણવે વસ્તુ (બાણને વહન કરવા યોગ્ય પ્રતિમા)નું પાલન કરવાથી ઉન્નતિને પ્રાપ્ત કરેલ હોય ધારણાનુ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. એવી બુદ્ધિને દીપે સ્વભાવથી એવા જનોએ છે

(૧૩) શુભ કાર્યોથી પર્વતને તોડવા વજ્રસમાન શનિ—

કલ્યાણનો નાશ કરનાર! ઇંદ્રિયાદિકોથી ઉત્સાહના સમૂહનો નાશ કરનાર!, અર્થાત્ શનિગ્રહથી એકએક કામ અશુભ હોવાને કારણે ઉત્સાહનો ભંગ કરે છે. મુંઝવણ કરનાર! ઈષ્ટ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિને અટકાવવામાં અભિમાન ધરનાર! પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય! ધનો મનુર્મીનગતે પૃથિવ્યાં સર્વપ્રજા ક્લેશવર્જિતા સ્યાત્! શનિ જ્યારે ધન અથવા મીનરાશિ ઉપર આવે ત્યારે સર્વ પ્રજા દુઃખી થાય એવું જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું વચન હોવાથી ધર્મ અર્થ અને કામને નાશ કરનાર! સમૃદ્ધિ તથા આયુષ્યને ઓછું કરવા યોગ્ય બુદ્ધિ ધરનાર!, આળસ નહીં ઉપજાવનાર!, પાંગળા હોવાને લીધે શીઘ્ર રીતે ગમન નહીં કરનાર!, સૂર્યના પુત્ર! (હે શનિ!) તું મને પાળ (મહર્ષિનું કથન છે)

(૧૪) સર્વ જગતને પીડા કરનાર રાહુ—

સૂર્યની પ્રભા (તેજ)ને તુચ્છ બનાવનાર! અમૃત પીવા અર્થે મસ્તક કપાઈ ગયેલ હોવાથી અમૃત જેના કલ્યાણનો અન્ત કરનાર છે એવો (તમસ્) સ્વાભાવિક હોવાને લીધે મોહના કારણરૂપ અન્ધકારને દેખાડનાર!, શત્રુના સમૂહને દાવપેચમાં માન ધરાવનાર!, માત્ર છે ડિલ જેનું એવો, ક્રૂર ગ્રહ હોવાને લીધે ધર્મ, અર્થ અને કામનું ખંડન કરનાર! સમૃદ્ધિને કેર ઉપજાવનારી બુદ્ધિ ધરનાર!, ચંદ્રનો પ્રભાવ અને ઈષ્ટ લાભને નાશ કરવામાં ચતુર! હે શાન્ત!—મસ્તકમાત્ર શેષ રહેલા હે રાહુ! તું મને પાળ.

(ઉપહાસ વાક્ય).

(૧૫) અશુભના સમૂહના હેતુરૂપ કેતુ—

કલ્યાણનો અંત આણનાર!, દાંભિકોથી ક્રુરતાદિ રસો, અથવા દુઃખ દેવી વગેરે રસોના વિસ્તારને વધારનાર!, રક્ષણ કરનારા યન્ત્ર, મંત્રી વગેરેનો ઘાત કરનાર!, ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિને અટકાવવા માટે

પાર્વતી શિખરોના આશ્રય, શિખરોમાં સૂર્ય, આકાશમાં ગ્રહો, પાતાળમાં રૂદ્ર, બહેરામાં રાક્ષસ અને વડમાં યક્ષ વસે છે આરણ્યમાં જનાર ! યુદ્ધ કરવામાં ગર્વ ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ સ્તુતિ કરવાને અયોગ્ય !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણ પુરૂષાર્થનું ખંડન કરનાર ! મોટી કાયાવાળા ! ભયંકર હોવાને લીધે વીર પુરૂષોની બુદ્ધિને પણ કંપાવનાર !, જ્યારે મરકીની મૈત્ર પ્રબલ હોય છે એવી રાત્રિએ વિચરનાર !, અને સૂર્ય જતાં ગમન તજનાર !, અર્થાત્ રાત્રિચર હોવાને લીધે દિવસે ગમન બંધ કરનાર ! હે અપરમાગમ ! આકાશથી ઉત્પન્ન થયેલ !—હે રાક્ષસ ! તું જય પામ.

(કપટાક્ષ વાક્ય).

(૭) સુંદર રત્નોના પરેશાના કિરણોની શ્રેણિઓ શ્વેતવર્ણ બનેલો વરૂણ—

સમુદ્ર કમળના વિસ્તાર જેનો ઘર જ્યાં અલ્પ પ્રકાશવાળો થાય છે એવા, મનોહર ! જલનો અધિષ્ઠાતા દેવ હોવાને લીધે પશ્ચિમ સમીપ વસનાર ! સમુદ્રના પેટથી માન ધરાવનાર ! એક ક્રીડા યુક્ત ! ત્રણે વર્ગ (ધર્મ અર્થ અને કામ)નું પાલન કરનાર, એની વિશિષ્ટ પ્રભાને રૂપ ઉપજાવવા કુશલ ! અર્થાત્ પશ્ચિમને (પશ્ચિમ દિશાને) પ્રાપ્ત કરીને કેવલ સૂર્ય જ તેજ રહિત બને છે એમ નથી, કિન્તુ ચંદ્ર પણ અસ્ત થાય છે પશ્ચિમ દિશાની શોભા વધારવા સિદ્ધ આચાર્ય સમાન ! હે વ !—વરૂણ ! તું જયવંતો રહે.

(૭૨) વૃક્ષોના વનને ઝુલાવનાર પવન—

કમ્પાવવાથી એવ ! વિસ્તાર યુક્ત !, ઉદ્દિપમાન અશોક આરણ્યને ઉજ્જેતા મેઘ સમાન !, અર્થાત્ મૂર્ખ મદા નાર ! મેઘ અવિકુલ !, વાયુરૂપ પ્રાણ વિનાશ કંઈ ન બની શકવાથી ધર્મ અર્થ અને કામને આપનાર !, મહાન ઉન્નતિ મેળવેલા વૃક્ષો વગેરેને વિશિષ્ટ પ્રકારે કંપાવવા કુશલ ! પુષ્પ વૈભવ કપુર વગેરે ગંધ

પૂજ્ય યુક્ત !, અગ્નિમુખા વૈ દેવાઃ સર્વ દેવોનું મુખ અગ્નિ છે એવી શ્રુતિ હોવાથી સર્વ દેવોમાં મુખ્ય !, ધર્મ, અર્થ અને કામને પાલન કરનાર અર્થાત્ વૈશ્વાનરપણાથી દાહક શક્તિ સંપન્ન હોવાને કારણે ધર્મ અર્થ અને કામને ભંજન કરનારા તેજથી સંપન્ન !, વસ્તુમાત્રને દહન કરનાર હોવાથી કૃષ્ણવર્ત્માઓમાં શ્રેષ્ઠ !, વસ્તુજ્ઞાન આપનાર !, રાત્રિએ પ્રકાશ આપવાને કારણે ચંદ્રમાના ઉદયમાં તેજથી શ્રેષ્ઠ !, અને સૂર્યના અભાવમાં તેજ રહિત ! હે પ્રભુ !—અગ્નિ ! તું જય પામ.

(૧૮) પ્રાણીમાત્રની સ્થિતિનો અંત આણનાર યમ—

આયુષ્યનો અંત આણનાર !, જેનાથી ઉત્સાહ નાશ પામે છે એવો, મૂકેલા ફરી ઊઠે નહિ એવી દીર્ઘ નિદ્રાકારી હોવાને લીધે ઇંદ્રિયોને મોહ કરનાર !, સુખનો અંત આણનાર !, પ્રાણીઓના ગમન તથા આગમન અટકાવવા એ પણ અભિમાન ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ કીર્તિ વગેરે ન બની શકે એવો (અર્થાત્ મૃત્યુની બીકને લીધે પ્રથમથી જ કીર્તિ એમ થઇ જાય છે) ધર્મ અર્થ અને કામ એ ચારે પુરુષાર્થનું ભંજન કરનાર !, સમૃદ્ધિઓથી કંપ ઉત્પન્ન કરનારી બુદ્ધિ યુક્ત ! કીર્તિ રહિત ! સૂર્યના પુત્ર !, ધ્વંસ કરનાર હોવાથી અનિચ્છનીય આગમન !, હે પ્રભુ !—યમ ! તું જયવંતો રહે.

(મત્સરીયન વાક્ય)

(૧૯) માંસના મુખ્ય ભોગવનારો રાક્ષસ—

અભ્યુદયનો નાશ કરનારા આગમનવાળો અથવા વિસ્તાર યુક્ત બનાવનાર ! કારણ કે શત્રુઓને મારવાથી યમને સહાય મળે છે. વળી પાતાલ ખાડાઓમાં રાક્ષસ અને વાયવ્ય ખૂણે વસે છે. એવું કથન હોવાથી ખાડાના ઝાડ પર પ્રીતિ ધરાવનાર !,

કહ્યું પણ છે કે—

पिङ्गीर वसह मोरी, पुरो सिंवे विरी पवासम्मि ।
पच्छूपम्मि वरो अक्खे एक्खो वडे वक्खो ॥

ધારણ કરનાર ! કમળના વનોના સમૂહનો નાશ કરનાર ! જૈનાસના મનને હરણ કરનાર !, મધ્યમાં જગતને ધારણ કરનાર !, અગ્નિને અભ્યાસમાં ગર્વ ધરનાર !, સર્વ દુનિયાના વર્તનમાં ન્યાય !, ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગને આપનાર ! મદની ઉન્નતિ પ્રાપ્ત ! વીરો (સુભટો)ની વૃદ્ધિને કાપનાર !, કારણ કે શત્રુના વિ ન માટે અન્ય દેશમાં ગયેલા સુભટોનું મન મેઘનું દર્શન કરવાથી ક્ષોભ પામે છે (ઘર તરફ આતુર છે) જગતને પૂર્ણ કરનાર (જગ પુરૂ પાડનાર !) પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ કરવામાં મેઘ ! ધાન્ય વગેરેની લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવવા આજ્ઞાથી સિદ્ધ થયેલા આચાર્ય સમાન ! હે દેવ !—ત્વોદ ! તું જયવંતો રહે

(૭૫) વિવેકમાં વિકલતા આપનારૂં મદ્ય—

વાચાળ બનાવનાર !, અર્થાત્ જે માણસ પ્રથમ પ્રમાણ યુક્ત (મિતાક્ષરીને) બોલનાર હોય છે તે પણ દારૂ પીવાથી સંબંધ વગર જેમ આવે તેમ વિક્ષિપ્ત બને છે જેના વડે વિષ્ણુ વિસ્તાર રહિત બન્યો છે એવો કારણ કે મદિરા પાન કરીને મસ્ત બનેલા કુમારોએ ક્રોધિત કરેલા દ્વૈપાયન ઋષિએ દ્વારિકાને બાળી નાખી હતી એમ શાસ્ત્રમાં કથન છે ઉદરિયોમાં પેટમાં ઉત્પન્ન કરનાર ! અત્યંત ક્ષમાથી રહિત (ગુસ્સા યુક્ત) વિતાનિ ધરનાર ! દારૂ પીવાથી ધન બધાએ જતા રહેવાને લીધે મનોરથ વૃત્તિનો નાશ કરનાર ! હું રાજા છું વગેરે બબડાટ કરવાથી અહંકાર યુક્ત ! પ્રથમથી વખોડવા યોગ્ય !, ધર્મનો નાશ કરનાર !, કામદેવને જાગૃત કરનાર મોટા શ્રીમંતોને પણ ભિખારી બનવાની (ત્રિવર્ગની) બુદ્ધિ આપનાર ! જળથી ઉત્પત્તિ મેળવેલ !, ઉત્તમ લક્ષ્મીનો વિનાશ કરવામાં મંત્રથી સિદ્ધ બનેલા આચાર્ય સમાન !, હે મદ્ય !—દારૂ ! તું જય પામ (મશ્કરીમાં વપરાયેલ ઉપમા છે)

(૭૬) વાંછિત અર્થને ઉત્પન્ન કરનાર સુવર્ણ—

દરેક ધાતુઓમાં મુખ્ય !, વિસ્તારવાળા પોષ વગેરેની પ્રાપ્તિ

મુનિઓનો વાસ કરવા સિદ્ધ આશ્રમ સમાન !, સોમ જેવા આહ્લાદ પમાડનાર ! હે હુતે !—વાયુ ! તું જય પામ.

(૪૨) ધર્મનું દાન આપવા તત્પર બનેલો કુબેર—

સુવર્ણ અને ધનથી વિસ્તાર યુક્ત !, શ્રીકંઠસખા મહાદેવનો મિત્ર હોવાને લીધે મહાદેવને જોવાથી સ્નેહ ધરાવનાર !, સત વિમાના ધામીઓના દર્પ ધરાવનાર !, મેઘ સમાન યુક્ત ! ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર ! અર્થાત્ ધર્મનું દાન આપવાથી ધર્મ અને કામને પણ આપનાર કહેવાય. મહોત્સવોનો ઉત્સવ કરવામાં રક્ત !, સર્વસંપૂર્ણ દરિદ્રતા દરિદ્ર અવસ્થા હોવાથી દરેક પૃથ્વી શૂન્ય જ હોય છે અથવા યસ્યાર્થાઃ સ એવ પંડિતઃ જેના પાસે ધન છે તેજ પંડિત. એવું કથન હોવાને લીધે ધન આપવાથી બુદ્ધિ આપનાર !, મહાત્મ્યથી મેઘ ! લક્ષ્મીનો વાસ આપવા સિદ્ધ આશ્રમ સમાન ! હે સોમ ! કિન્નર દેવોના ઇંદ્ર—વૈશ્રવણ ! તું જય પામ.

ધર્મનું વર્ણન પૂરું (૪૨ મા અર્ધમાં) કરી હોવાથી હવે નહિ તે ફરી દેવામાં આવે છે

(૪૩) નિત્યોત (વિમાનને) ને અલંકૃત કરનાર ધનદ—

કલ્પવૃક્ષથી મેઘ ! ઇંદ્ર જેનાથી સંતાન યુક્ત થયેલ છે એવો, મનોહર !, શુભનો નાશ કરનારા શત્રુ સમૂહને (દાનવોના સૈન્યને) નિવારવા માન ધરાવનાર !, મેઘ સમ યુક્ત ! ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થ (ત્રિવર્ગ) ને આપનાર !, મહાન ઉન્નતિ પ્રાપ્ત !, વજ્રધર ! અસુરોના યુદ્ધમાં આગળ રહેનાર !, આકાશ !, આકાશ—વાસીઓથી સન્માન એવો બૃહસ્પતિ જેનો સલાહકાર છે એવો હે સ્વર્ગ—નાથ ! તું નમન કરનારનું રક્ષણ કર.

(૪૪) પૃથ્વીના આનંદને વિસ્તારનાર વાસુદેવ—

કમળના પત્ર સુધી નાભવાને સુવર્ણ જેવી વર્ણવાળી ધનિર

સ્કંધોની શોભા વધેલ છે એવા, અર્થાત્ સિંહના ભયથી તાજા ઘાસને ખાનારા ઘોડા આવી નહી શકવાથી પર્યંત અને સ્કંધોને કંઈ નુકશાન પહોંચે નહીં. મૃગાદિને મારવામાં ચતુર !, અથવા પુરુષો શાર્દૂલ કીશોર સિંહ વગેરે આમ ભાષામાં બોલાય છે ઇત્યાદિ કથન હોવાથી જૈન સિદ્ધાંતમાં સૂત્રના વાહન તરીકે પ્રસિદ્ધ !, હે હરે !—સિંહ ! તું જય પામ.

(૭) ગમનથી ગમન કરવામાં કુશલ એવો અશ્વ—

કમલાશ્રુથી શ્રેષ્ઠ ! અર્થાત્ પદ્માસ્યાશ્રુ અથવા અષ્ટાસ્યાશ્રુ સંજ્ઞક ! અશ્વનાં લક્ષણ જણાવતા અભિધાન ચિંતામણીમાં શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ કહે છે કે—

पद्मभद्रस्तु हस्तपृष्ठमुखपार्श्वेषु पुष्पितः ।
पुष्पोरा सुरकेशास्ये सिते स्यादष्टमङ्गल ॥

હાથ પીઠ, મુખ અને પાસા જેના પુષ્ટ હોય તે અશ્વ પદ્મભદ્ર કહેવાય, અને જેના પુચ્છ, છાતી, ખુર વાળ અને મુખ શ્વેત હોય તે અષ્ટમંગલ નામથી ઓળખાય છે એવી પુંઠ અને પાર્શ્વભાગે વિશાળ ! મનોહર ! સવારની ઇચ્છા અનુસાર ગમન કરનાર ! વેગથી હાથીને પણ ઠગવાની ઇચ્છા ધરાવનાર ! શ્રેષ્ઠ ક્ષેમ ધરાવનાર !, લક્ષ્મીનો લાભ કરનાર હોવાથી ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર ! મહાન ઉન્નતિ પામ ! પરાક્રમ યુક્ત !, પ્રહાર લાગવા છતાં પોતાના નાથને યુદ્ધમાંથી બહાર લઇ જનાર હોવાથી ધૈર્ય યુક્ત !, વાયુના જેવા વેગ યુક્ત ! यस्याश्वास्तस्य मेदिनी જેના પાસે ઘોડા તેની પૃથ્વી. એવું કથન હોવાથી જનનો લક્ષ્મીનો લાભ કરાવવા આજ્ઞાસિદ્ધ આચાર્ય સમાન !, હે હરે !—અશ્વ ! તું જય પામ.

(૮) ગાજતા પર્વત સમાન ઉચ્ચ હસ્તી—

બલવાન !, ચતુરંગ સેનામાં શ્રેષ્ઠ ! વિસ્તાર ધોરણ !, જોનારને વિસ્મયતા ઉત્પન્ન કરનાર ! મનોહર ગતિયુક્ત ! જેનાથી

કરાવનાર !, ઇંદ્રિયોને આનંદ આપનાર ! ભોગોની પ્રાપ્તિ કરનાર !, હાથીઓ વડે પૂજ્ય પ્રાપ્ય ! અર્થાત્ હાથી વગેરે આપનાર !, જેવી મેઘ કીધા સ્વો છે તે. ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર ! મોટા મોટા ઉત્સવોનો ઉદય કરનાર !, સુખોને ધીરજ ઉપજાવનાર ! અર્થાત્ પોતાના (ધનના) ખોળાથી સુખો સુખમાં ધૈર્ય ધરી શકે છે પ્રતિષ્ઠિત !, ઉત્તમ સ્વાર્થ !, ઉત્તમ શસ્ત્રોને એકાન્ત સિદ્ધ આચાર્ય સમાન ! હે કલ્યાણ !—પુણ્ય ! તું જય પામ.

(૭૭) મર્યાદા નહીં ઉલ્લંઘનાર સમુદ્ર—

જેના મધ્યે જળ છે એવો, મેઘ સમ્બન્ધી સારસ પક્ષી છે જ્યાં એવો, અથવા સરસ્વાન્ એવું નામ હોવાથી મોટા મોટા સરોવરો છે જેમાં એવો, જ્યાં સિન્ધુ નિત્ય વેગે એવો, જળ ઉપજાવનાર હોવાથી ઇંદ્રિયોને મૂર્છા કરનાર !, સર્વ (દરેક જાતની) ભૂમિને ભોગવતા સંબંધી ગર્વ ધરાવનાર !, મેઘ અધિષ્ઠાન દેવો યુક્ત !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, અર્થાત્ જળનું દાન આપવાથી જેના ધર્મ સંરક્ષણ થાય અને કામને પણ આપનાર !, મોટા ઉત્સવ યુક્ત !, મંત્રાને ઉત્તમ એવાં વસ્તીની મોટ આપવાથી શોભા યુક્ત !, ચંદ્રને જન્મ આપનાર !, મેઘ લક્ષ્મીની ઉત્પત્તિ કરવા યુક્ત !, હે કાન્ત !—જળથી પૂર્ણ ! સમુદ્ર ! તું જય પામ.

(૭૮) જગત (પશુઆદિ)ને મારવામાં શક્તિ ધરાવનારા નખરૂપ ઔષધીઓના મોટીથી જગતને આક્રાંત કરનાર સિંહ—

દરેક જાતનાં પશુઓનો વિનાશ કરવા સમર્થ એવા દન્તી મેઘ ! કેસરાના વિસ્તાર યુક્ત !, શીઘ્રને ધરનાર !, જેમણે હાથીઓનો નાશ કરવાથી ગર્વ ધરનાર ! મેઘ જેવી ગર્જના ધરાવનાર !, હિંસક હોવાને લીધે પોતાના અને પરના ત્રણે પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મહા ઉત્સાહ યુક્ત !, શરીર !, જન્મથી શોભા નહીં પામનાર ! કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, જેનાથી મેઘ પંક્તિની અને

જળ, ઝાંખ, નદ પ્રત્યાદિ મગલિક વચનો ઉચ્ચારવાથી મેઘ!, ઋષિઓના વિસ્તારયુક્ત !, સુંદર શબ્દ કરનાર ! દેખાવમાં મનોહર ! આકાશમાં ફરવા (ઉડવા) સંબંધી ગર્વ ધરનાર !, ખેલ ક્રીડા કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગનું કથન કરનાર હોવાથી ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર !, ધનિક માણસો પાસે જનાર !, ભીખારીથી ડરનાર !, નીલ વર્ણ હોવાથી સોમલતાનું અનુકરણ કરનાર !, તાપસોના આશ્રમોમાં સાંભળવાથી ઉચ્ચ શાસ્ત્રોમાં વિચક્ષણ ! કે જુરે !— મેઘ ! તું ત્ય પામ.

(૮૪) વિવિધપ્રકારના હિંસકપશુઓના આશ્રયભૂત અરણ્ય—

જ્યાં ક્ષણ ક્ષણ બનાવનારા અજગરથી પ્રધાન અને વિસ્તારયુક્ત વાંદરાઓ તથા સિંહ વસે છે એવું, હાથીઓથી મદ ધરાવનાર !, ભયથી જ જ્યાં કોઈનો પ્રવેશ ન થઈ શકે એવું, ત્યાં આવી ચોમેર માણસ ત્રણે પુરુષાર્થ નહીં સાધી શકવાથી ત્રિવર્ગનું ખંડન કરનાર ! મોટા પ્રમાણયુક્ત !, મોટા મુસાફરોની બુદ્ધિને ત્રાસ પમાડનાર !, દીપ્ત ઔષધીઓની પ્રભાને પ્રસરાવનાર ! અર્થાત્ રાત્રે ત્યાં અનેક ઔષધીઓ પ્રકાશ કરે છે જ્યાં પર્વતોની અને વૃક્ષોની મેઘ શોભા છે એવું, પારા વગેરેની સિદ્ધિ કરનારા ધાતુ નાગાર્જુન વગેરે ઋષિઓ જ્યાં વસે છે એવા હે કાન્તાર !—અરણ્ય ! તું ત્ય પામ. (વિષદાસ વાક્ય)

(૮૫) જ્યાં નિર્મળ પાણીમાં અપ્સરાઓ નિવાસ કરે છે એવું માન સરોવર—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારથી પીતવર્ણ !, અથવા જળમાં ક્રીડા કરનારા હંસ, ચક્રવાક વગેરે પશુઓના આશ્રયથી શ્રેષ્ઠ !, સર્વ અપ્સરાઓના પરિવાર યુક્ત ઈંદ્ર જ્યાં ક્રીડા કરે છે એવું, મનોહર ! જળમાં પ્રવેશ કરનારા વનગજોથી યુક્ત !, ક્રીડાથી શ્રેષ્ઠ !, માન સરોવરમાં સ્નાન કરનારા સાત ઋષિ અને દેવતાઓના ત્રણે પુરુષાર્થ સિદ્ધ થવાથી ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, આકાશ કરતાં

રત્નોના કિરણ મેળવી ગર્વ ધરાવે છે એવો, સિદ્ધિને આપનાર !, મેઘની ઉપમા ધરાવનાર !, શોભા ઉપજાવનાર હોવાથી ઘર સુખોની બુદ્ધિને પણ કેમ ઉપજાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, સોમેશ્વર (સોમદેવની ઉત્પન્ન કરેલ) નામ હોવાને લીધે આશ્રય (તેજ)થી સિદ્ધ છે જન્મ જેનું એવા હે વાસ્વ !—સ્વ ! તું જયને કર.

(૮૧) જેના અંતર વાસી સુખે વિરાજે છે તેવું કમળ—

અત્યંત સુખ ! જેને વિકસ્વરતા અંક સમર્થ નથી એવું ઇંદ્રિયોને આનંદ આપનાર ! મનોહર શબ્દવાળા ભમરાઓના ભ્રમણથી ગર્વ ધરાવનાર !, મિત્ર સ્તુતિ યોગ્ય !, દેવતાની પૂજના સાધનભૂત હોવાથી ધર્મના પ્રયોજન રૂપ ! કમળની વૃદ્ધિ કરનાર !, અગાધ જળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી મોટા વિસ્તાર યુક્ત !, હંસ, સારસ (બગલા) વગેરે પક્ષિઓને કંપાવનારી આપત્તિ ગમન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર !, જળમાં જ ય પ્રાપ્ત કરેલ !, સર્વોત્તમ થતાં ઉત્કૃષ્ટ વિકાસની શોભાના વાળથી પ્રસિદ્ધ !, હે સારસ !—સરસિજથી કમળ ! તું જય પામ.

(૮૨) ઉત્કટ ઝેરથી ગર્વ ધરનાર સર્પ—

અમૃત થત હોવાને લીધે કમળને દૂર કરનાર ! દયાના વિસ્તાર યુક્ત ઇંદ્રિયોને અત્યંત પૂર્ણ આપનાર !, સુખનો અંત આપનાર !, ગમનમાં વિઘ્નરૂપ !, પ્રથમથી સ્તુતિને અયોગ્ય !, હિંસક હોવાથી પોતાના અને પરનો વધ કરવાથી જનના ત્રણે પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મોટા ઉત્સવોના ઉપમાં વિશેષ કંપ ઉપજાવનાર ! ક્રૂર !, આકરો ઉત્સવોની શરૂઆતમાં જ સર્પ દ્રષ્ટિએ પડવાથી મનમાં શોક ઉત્પન્ન થાય છે જનનો બોધક કરવાથી જલદી નાસવાની બુદ્ધિ ધરાવનાર ! અન્ય છનોની ઇચ્છાશક્તિનો વિનાશ કરવા આપથી સિદ્ધ થયેલા આચાર્ય સમાન !, હે દુર્દ !—સર્પ ! તું જય પામ. (હાસ્ય વચન).

(૮૩) અગ્નિની પ્રદિપ્તી આપનારા કુસુમની સમાનતા ધરાવનાર દીપક—

જય છન્દ, નદ ઇત્યાદિ મંગલિક વચનો ઉચ્ચારવાથી શ્રેષ્ઠ !, પક્ષીઓના વિસ્તારયુક્ત ! સુંદર શબ્દ કરનાર ! દેખાવમાં મનોહર ! આશ્રમમાં કરવા (ઉગતા) ધ્વનિથી ગર્વ ધરનાર !, ક્રોધ કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગનું કથન કરનાર હોવાથી ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર !, ધનિક માણસો પાસે જનાર !, ખીખાટીથી કરનાર !, નીલ વર્ણ હોવાથી સોમલતાનું અનુકરણ કરનાર !, તાપસોના આશ્રમોમાં સાંભળવાથી ઉચ્ચ શાસ્ત્રોમાં વિચક્ષણ ! હે શુક !— શ્રેષ્ઠ ! તું જય પામ.

(૮૪) વિવિધપ્રકારના હિંસકપશુઓના આશ્રયભૂત અરણ્ય—

જ્યાં કઠક ખૂલનારા અજગરથી પ્રધાન અને વિસ્તારયુક્ત વાંદરાઓ તથા સિંહ વસે છે એવું, હાથીઓથી ગર્વ ધરાવનાર ! પ્રથમથી જ જ્યાં રાજાઓ પ્રવેશ ન થઈ શકે એવું ત્યાં આવી પહોંચેલ માણસ ગમે પુરુષાર્થ નહી સાધી શકવાથી ત્રિવર્ગનું ભંજન કરનાર ! મોટા પ્રમાણયુક્ત !, મોટા પુરુષોની બુદ્ધિને પણ કંપાવનાર ! દીપ્ત ઔષધીઓની પ્રભાને પ્રસરાવનાર ! અર્થાત્ રાત્રે ત્યાં અનેક ઔષધીઓ પ્રકાશ કરે છે. જ્યાં પર્વતોની અને વૃક્ષોની શ્રેષ્ઠ શોભા છે એવું, પારા વગેરેની સિદ્ધિ કરનારા આદિ નાગાર્જુન વગેરે ઋષિઓ જ્યાં વસે છે એવા હે કાન્તાર !—અરણ્ય ! તું જય પામ.(ઉપહાસ વાક્ય)

(૮૫) જ્યાં નિર્મલ પાણીમાં અપ્સરાઓ વિલાસ કરે છે એવું માન સરોવર—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારથી પીતવર્ણ !, અથવા જળમાં ક્રીડા કરનારા હંસ, ચક્રવાક વગેરે પક્ષીઓના આશ્રયથી શ્રેષ્ઠ !, સર્વ અપ્સરાઓના પરિવાર યુક્ત ઇંદ્ર જ્યાં ક્રીડા કરે છે એવું, મનોહર ! જળમાં પ્રવેશ કરનારા વનગજોથી યુક્ત !, લક્ષ્મીથી શ્રેષ્ઠ !, માન સરોવરમાં સ્નાન કરનારા સપ્ત ઋષિ અને દેવતાઓના ગમે પુરુષાર્થ સિદ્ધ થવાથી ગમે પુરુષાર્થને આપનાર !, આકાશ કરતાં

રાજાઓ વિજય મેળવી ગર્વ ધરાવે છે એવો, જિતેન્દ્રિને જાણનાર !, એકી ઉંચાઈ ધરાવનાર !, ક્ષેમ ઉપજાવનાર હોવાથી ઘર શુભોની ભુદ્ધિને બહુ રૂપ ઉપજાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, સોમોદ્ભવ (સોમવંશી ઉત્પન્ન થયેલ) નામ હોવાને લીધે આગમ (વેદ) થી સિદ્ધ છે અન્ય એવું એવા કે કારણ !—આમ ! તું બનુને હર.

(૮૧) એના અંતર વાસી સુખે વિરાજે છે તેવું કમળ—

અત્યંત શુભ !, એને વિકાસના અંત સમર્થ નથી એવું, ઇંદ્રિયોને આનંદ આપનાર ! મનોહર સુગંધવાળા ભમરાઓના ભરણથી મદ ધરાવનાર !, મિત્ર સ્તુતિ યોગ્ય !, દેવતાની પૂજાના કારણભૂત હોવાથી ધર્મના પ્રયોજન રૂપ ! બ્રહ્મની વૃદ્ધિ કરનાર !, આપ અનાથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી મોટા વિસ્તાર યુક્ત !, હંસ, ચક્રવાક (ચકવા) વગેરે પક્ષિઓને રંજનારી આપવા ગમન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર !, જળમાં જ મ પ્રાપ્ત કરેલ !, સર્વોત્તમ અતિ ઉત્કૃષ્ટ વિકાસની શોભાના વાસથી પ્રસિદ્ધ !, કે સારસ !—સર્વવિકાસી કમળ ! તું જય પામ.

(૮૨) ઉત્કટ તેજથી ગર્વ ધરનાર સૂર્ય—

અભંગત ઘાત હોવાને લીધે અપાયને દૂર કરનાર ! ક્ષમાના વિસ્તાર યુક્ત ઇંદ્રિયોને અત્યંત મૂર્છા આપનાર !, સુખનો અંત આપનાર !, ગમનમાં વિઘ્નસમાન !, પ્રભાથી સ્તુતિને અયોગ્ય !, હિંસક હોવાથી પોતાના અને પરનો વધ કરવાથી અન્યના ગર્વે પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મોટા ઉત્સવોના ઉત્સવમાં વિશેષ કંપ ઉપજાવનારા યુક્ત !, અત્યંત ઉત્સવોની લુચ્ચાઈથી જ સર્વ વૃક્ષોને પડવાથી મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાનનો ભોગ કરવાથી વસ્તુ વડે આપવાની બુદ્ધિ ધરાવનાર ! અન્ય છળોની છલનાઓનો વિનાશ કરવા આપથી સિદ્ધ થયેલા આશ્ચર્ય સમાન ! કે સૂર્ય !—સૂર્ય ! તું જય પામ. (કમળ પક્ષ).

(૮૩) અગ્નિની કાંતિથી આપના કુસુમની સમાનતા ધરાવનાર પોપટ—

જય, જીવ, નંદ ઇત્યાદિ મંગલિક વચનો ઉચ્ચારવાથી સભ્ય !, પક્ષીઓના વિસ્તારયુક્ત ! મધુર શબ્દ કરનાર ! દેખાવમાં મનોહર !, આકાશમાં ફરવા (ઉડવા) સંબંધી ગર્વ ધરનાર !, મેઘ ક્રીડા કરનાર !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગનું કથન કરનાર હોવાથી ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર ! ધનિક સાધુઓ પાસે જનાર !, ભીખાદિથી કરનાર !, નીલ વર્ણ હોવાથી સૌમ્યતાનું અનુકરણ કરનાર !, તાપસોના આશ્રમોમાં સાંભળવાથી ઉચ્ચ શાસ્ત્રોમાં વિચક્ષણ ! હે શુકે !— સેપટ ! તું જય પામ.

(૪) વિવિધપ્રકારના હિંસકપશુઓના આશ્રયભૂત અરણ્ય—

જ્યાં ક્રૂર જણાવનારા અવાજથી પ્રધાન અને વિસ્તારયુક્ત વાંદરાઓ તથા સિંહ વસે છે એવું, હાથીઓથી ગર્વ ધરાવનાર !, પ્રથમથી જ જ્યાં કોઈનો પ્રવેશ ન થઈ શકે એવું ત્યાં આવી પહોંચેલ માણસ ત્રણે પુરુષાર્થ નહી સાધી શકવાથી ત્રિવર્ગનું ખંડન કરનાર ! મોટા પ્રમાણયુક્ત !, મોટા વૃક્ષોની વૃદ્ધિને પણ કાપનાર !, દીપ્ત ઔષધીઓની પ્રભાને પ્રસરાવનાર ! અર્થાત્ રાત્રે ત્યાં અનેક ઔષધીઓ પ્રકાશ કરે છે જ્યાં પર્વતોની અને વૃક્ષોની મેઘ શોભા છે એવું, પારા વગેરેની સિદ્ધિ કરનારા રાદિ નાગાર્જુન વગેરે વ્યક્તિઓ જ્યાં વસે છે એવા હે કાન્તાર !—અરણ્ય ! તું જય પામ.(ઉપહાસવાક્ય)

(૫) જ્યાં નિર્મળ પાણીમાં અપ્સરાઓ વિલાસ કરે છે એવું માન સરોવર—

સુવર્ણ કમળોના વિસ્તારથી પીતવર્ણ !, આવતા જળમાં ક્રીડા કરનારા હંસ, સારસ વગેરે પક્ષીઓના અવાજથી સભ્ય !, સર્વ અપ્સરાઓના પરિવાર યુક્ત ઇંદ્ર જ્યાં ક્રીડા કરે છે એવું મનોહર ! જળમાં પ્રવેશ કરનારા વનગજોથી યુક્ત !, કીર્તિથી શ્વેત !, માન સરોવરમાં સ્નાન કરનારા સાત ઋષિ અને દેવતાઓના ત્રણે પુરુષાર્થ સિદ્ધ થવાથી ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, આશ્રય કરતાં

રાજાઓ ચિન્હ મેળવી ગર્વ ધરાવે છે એવો, નિગમને જાણનાર !, મોટી ઉત્કંઠા ધરાવનાર !, ક્ષેમ ઉપજાવનાર હોવાથી ચાર મુખોથી સ્તુતિને પણ રૂપ ઉપજાવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપ યુક્ત !, સોમેશ્વર (સોમેશ્વરથી ઉત્પન્ન થયેલ) નામ હોવાને લીધે આગમ (વેદ) થી સિદ્ધ છે જન્મ જેનું એવા હે બ્રાહ્મણ !—બ્રહ્મ ! તું જયને વર.

(૮૧) એના અંતર જાણી મુખે વિરાજે છે તેવું કમળ—

અત્યંત શુભ !, એને વિકાસના અંત સમયે નથી એવું, ઇંદ્રિયોને આનંદ આપનાર !, મનોહર ગુંજારવ કરતા ભમરાઓના સમૂહથી ગર્વ ધરાવનાર !, મિત્ર સ્તુતિ યોગ્ય !, દેવતાની પૂજાના સાધનભૂત હોવાથી ધર્મના પ્રયોજન રૂપ ! લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરનાર !, અગાધ જળમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી મોટા વિસ્તાર યુક્ત !, હંસ, સારસ (ચક્રવાક) વગેરે પક્ષિઓને કંપાવનારી અથવા ગમન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર !, જળમાં જન્મ પ્રાપ્ત કરેલ !, સર્વોત્તમ અને ઉત્કૃષ્ટ વિકાસની શોભાના વાસથી પ્રસિદ્ધ !, હે સારસ !—સર્વ વિકાસી કમળ ! તું જય પામ.

(૮૨) ઉત્કૃષ્ટ જોરથી ગર્વ ધરનાર સર્પ—

અમંગળ યુક્ત હોવાને લીધે કલ્યાણને દૂર કરનાર ! ફણાના વિસ્તાર યુક્ત ઇંદ્રિયોને અત્યંત પ્રગટ જાણનાર !, મુખનો અંત જાણનાર, ગમનમાં વિઘ્નસમાન !, પ્રણયથી સ્તુતિને અયોગ્ય !, હિંસક હોવાથી પોતાના અને પરનો વધ કરવાથી અન્યના મનો પુરુષાર્થનું ખંડન કરનાર !, મોટા ઉત્સવોના ઉદયમાં વિઘ્ન રૂપ ઉપજાવવામાં ક્રૂર ! મરણ ઉત્સવોની શરૂઆતમાં જ સર્વ દૃષ્ટિએ પડવાથી મનમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય છે પવનનો ખોરાક કરવાથી વાયુ જેવી ગમનની બુદ્ધિ ધરાવનાર ! અન્ન ક્ષેત્રોની ઉત્પત્તિઓનો વિનાશ કરવા [illegible] સિદ્ધ થયેલા આગમ સમાન ! હે દુષ્ટ—સર્પ ! તું જય પામ. (હણાય નહિ).

(૮૩) ચોથની પ્રતિથી આપનારા પ્રમુખની સમાનતા ધરાવનાર પોપટ—

(૮૮) લંકા નગરીના ઉપવનની ભૂમિકાને અલંકૃત કરનાર હનુમાન્—

પોતાના સ્વામી (રામચંદ્ર અગર સુગ્રીવ)ના હુકમનો અમલ કરવામાં વિચક્ષણ !, કુમારના વખતથી પ્રધાન ! લંકાને વીંટળાય એવા મોટા પુચ્છના વિસ્તારયુક્ત ! યુદ્ધમાં અક્ષ નામના રાક્ષસનો વધ કરનાર !, બ્રહ્મચારી હોવાને લીધે સ્ત્રી સમાગમનો નિષેધ કરવા સંનિધિ સર્વ ધરનાર ! ધૈર્ય ગુણની ઉત્કૃષ્ટતા ધરાવનાર ! શત્રુ માટે પ્રાણની પરવાહ નહી રાખનાર ! ફાળ ભરીને સમુદ્રને ઓળંગી જનાર ! અનેક સુભટ ! રાક્ષસોથી ક્ષોભ નહી પામેલ ! પવન (પિતાનું નામ છે) થી જન્મ ધારણ કરનાર !, રામચંદ્રની સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જેવી સીતાની પ્રાપ્તિ કરાવવા સિદ્ધ પંડિત સમાન ! હે ઋદ્ધે !-હનુમાન ! તું જય પામ.

(૮૯) વિરહ સંતાપ વ્યથાને દૂર કરનાર વિવાહમહોત્સવ—

ધાણી ઢોલ, ચોખા વગેરે મંગલ પદાર્થોથી શ્રેષ્ઠ ! ચંદ્રવાઓથી મંડપને અલંકૃત કરનાર ! અલ્પવા ઉત્સવયુક્ત ! હું એમના વગાદિ થી રીતે થાય શું એવી રીતે ચોરોના મનમાં તર્ક ઉપજાવનાર ! બાલ્યા મહાદેવના આત્માને પણ મોહ પમાડનાર અર્થાત્ શંકરે પણ (મદનને ભસ્મ કરવા છતાં) પાણિ ગ્રહણ કર્યું હતું. ધવલ મંગલ અને વાજિંત્રના અવાજથી મનોહર !, અલંકરિત ! લેપ, પુષ્પ વગેરેની સુગંધથી યુક્ત !, શ્રેષ્ઠ ઋદ્ધિયુક્ત ! લોકોમાં વિવાહને ધર્મરૂપ માનેલ હોવાથી ધર્મ માટે અભિલાષા ધરાવનારા ! શરીર પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની બુદ્ધિ આપનાર ! કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત ! ઉન્નતતર લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવવા મંત્રથી સિદ્ધ થયેલા આચાર્ય સમાન ! હે વર+મહોત્સવ — વરના ઉત્સવ ! (વિવાહમહોત્સવ !) તું જય પામ.

પણ મોટા પ્રમાણયુક્ત !, રાજહંસ પક્ષિઓ માન સરોવર તજીને બીજે નહિ જનારી રાજહંસ વગેરેને નહિં ગમન કરવા બુદ્ધિ આપનાર !, જળના પ્રભાવથી ભય ! જ્યાં ગુરુપંક્તિનું આગમન થાય છે એવું જોર છતના આગમનથી સર્વ આગમન પણ સમજી શકાય છે તો પણ પ્રમાણના આપનારા વશિષ્ઠોઽવ્યાપાત સર્વ વ્યાસાદિ આત્મા અને વસિષ્ઠ પણ આત્મા આ પ્રમાણે જ તેનું જોડાણું બ્યાસના જુદા વિશેષણથી કથન કરેલ છે

(૮૬) શત્રુઓને સંતાપ ઉપજાવનાર મનુષ્ય—

સ્વ્યુતમસના મેઘ આભયુક્ત !, જ્ઞાનો નાશ કરનાર !, શત્રુઓના સમૂહને હણનાર ! ભયંકર હોવાને લીધે દર્શનમાત્રથી ત્રાસ આપનાર ! જેનાથી આરણ્યમાં જઈ શકાય છે એવું, યુદ્ધમાં પૂજ્ય મેળવેલ !, અન્નની મુખ્ય ઉર્મિઓ ધરાવનાર !, કામ અને પ્રેમ આપનારી આજ્ઞાથી યુક્ત ! મનુષ્ય બનાવનારા સુખોને ધીરજ આપનાર !, અથવા સામા પક્ષના સુખોની બુદ્ધિને મુંઝવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતાપયુક્ત !, અન્નની લક્ષ્મીનો લાભ આપવા મંત્રથી સિદ્ધ બનેલા આચાર્ય સમાન ! હે ધર્મ-મનુષ્ય ! તું જય પામ.

(૮૭) પાપરહિત વૈદક વિદ્યાને જાણનાર વૈદ્ય—

આ દર્દિ જરૂર આરામ થશે એવા વચનથી પ્રથમ ધાતુવિસ્તાર કરનાર !, લક્ષ્મી પેદા કરવાના વિચાર યુક્ત !, ગુરુઓ (ત્રણે) મહાત્માથી પૂજ્ય મેળવેલ !, નમ્રતાયુક્ત ચેષ્ટા !, પરોપકાર કરીને ધર્મનું અર્થ કરનાર ! રોગીઓની ચિકિત્સા કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવવાથી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત ! યમના હાથમાંથી પણ જીતનીને પ્રાણીને છોડવનાર હોવાથી સાહસિક ! કીર્તિસંપન્ન ! સુશ્રુત ચરક વાગ્ભટ વગેરે વૈદક ગ્રંથોમાં નિપુણ ! અને પ્રખ્યાતિ મેળવેલ ! હે આમય !—રોગો મટાડનાર ! વૈદ્ય ! તું જય પામ.

ઉત્તર ! અને સિદ્ધસેન દિવાકરથી પ્રતાપનો નાશ પણ ગમેલ હોવાથી કીર્તિ ભીત !, મતલબ કે જૈનદર્શનરૂપ આકાશના સમૂહને પ્રકાશનારા સિદ્ધસેન દિવાકર (સૂર્ય) પ્રકાશતાં અન્ય દર્શનરૂપ આગીયાઓનું તેજ નહોતું, કિન્તુ તેમના અસ્ત થયા પછી અન્ય દર્શનોનો વિકાસ થયો છે.

વળી કહ્યું છે કે—

स्फुरन्ति वादिखद्योताः साम्प्रतं दक्षिणापथे।
नूनमस्तं गतो वादी सिद्धसेनो दिवाकरः ॥

હાલમાં દક્ષિણ દિશામાં વાદિરૂપ આગીયાઓ પ્રકાશિત થાય છે તેથી હું માનું છું કે નક્કી વાદી સિદ્ધસેન નામે સૂર્ય અસ્ત થયા હશે.

અન્ય દર્શનોના શાસ્ત્ર ! સિદ્ધસેન દિવાકરે સમ્મતિ નામે તાર્કિક ગ્રન્થથી તારી હસ્તી ભેગી કેવી હોવાથી હે અપરમઅવાગમ ! [illegible] સિદ્ધાંત ! તું અભ્યાસને પ્રાપ્ત ન થા.

(૬૧) ૧૪ પ્રકારનું રૂપ ગંગા નદીના નિગમન માટે હિમાચલ પર્વત સમાન શ્રીહરિભદ્રાચાર્ય—

પ્રથમ બ્રાહ્મણ જાતીય હોવાને લીધે વિવિધ પ્રકારના [illegible] પ્રધાન ! જ્ઞાનમાં થતી મુંઝવણો રૂપ અરણ્યનો ભંગ કરવા હસ્તી સમાન !, અર્થાત્ ૧૪ પ્રકારના વિદ્યા* સ્થાનોનો અભ્યાસ કરી દરેક

---

* पुराण-न्याय-मीमांसा-धर्मशास्त्र-अङ्ग मिश्रिताः ।
वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश ॥

—याज्ञवल्क्य स्मृति आचाराध्याय श्लो. ३

૧ પુરાણ, ૨ ન્યાય, ૩ મીમાંસા ૪ ધર્મશાસ્ત્ર ૫ શિક્ષા, ૬ કલ્પ, ૭ વ્યાકરણ ૮ નિરુક્ત, ૯ છંદ, ૧૦ જ્યોતિષ, ૧૧ ઋગ્વેદ, ૧૨ યજુર્વેદ, ૧૩ સામવેદ, અને ૧૪ અથર્વવેદ એ ચૌદ વિદ્યા સ્થાન કહેવાય છે.

૪ ગુરુદેવો

(૬) કુતીર્થોના મતરૂપ (ખીચડી)માંથી પ્રવચનની (જૈન ધર્મની) પ્રભાવનાથી ઉત્પન્ન થયેલ અને જગત્‌ભરમાં ફેલાયેલ એવા આહ્લાદ પ્રમોદ (પ્રકાશ)ના કરનારા શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકર—

જેમ ભીમસેનનું ટુંકું નામ ભીમ બોલાય છે તેમ સિદ્ધ રૂપથી સિદ્ધસેન અને તે સર્વ કુમતિરૂપ અંધકારને હરનાર હોવાથી સૂર-સૂર્ય અને શબ્દના યોગથી સિદ્ધસેન દિવાકર એમ સંપૂર્ણ નામ થયું.

શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરના સ્વાધિકારપણામાં વચનના સ્વરૂપથી પ્રધાન!, અને અશ્વમેધ આદિ અનેક પ્રકારના યજ્ઞોના પ્રરૂપક હોવાથી શ્રેષ્ઠ ગુરુ! (આ વિશેષણથી વેદને આક્ષેપ કરેલ છે). સમગ્ર સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે ઈશ્વરને જોનાર! (આ વિશેષણથી નૈયાયિક અને વૈશેષિકોનો નિર્દેશ કરેલો છે કારણ તે બન્ને જગતના કર્તા તરીકે ઈશ્વરને સ્વીકારે છે) અન્વયવ્યતિરેક ધર્મના સિદ્ધાંતરૂપ આરસ્પર્શનો વિધ્વંસ કરવા હસ્તી સમાન! અને વિષ્ણુને આપ્ત દેવ તરીકે માનનાર! (આ વિશેષણથી સાંખ્યનું સૂચન કર્યું છે. કારણ કે તે વિષ્ણુ ભક્ત છે)

ધર્મ એજ પદાર્થ છે ધર્મી પદાર્થ નથી, તેમજ આત્મા પદાર્થ છે અવયવી નથી, ગુણ પદાર્થ છે વસ્તુ ગુણી નથી આ પ્રમાણે માત્ર ધર્મનિષ્ઠ વસ્તુ બધે સ્વીકારનાર! (આ વિશેષણથી મીમાંસક દર્શનનો નિર્દેશ કરેલ છે) ઈશ્વર, તપ, જપ, બ્રહ્મચર્ય આદિ કષ્ટનો ત્યાગ કરીને માત્ર પ્રત્યક્ષ લોકને માનનાર!, (આ વિશેષણથી નાસ્તિકનું સૂચન છે. કેમકે નાસ્તિક મત ચાર્વાકોથી વિપુલ કરીને આ અવનામ સ્વભાવ સ્વીકાર કરેલ છે) એવ સિદ્ધાંતના સ્વરૂપ કરવા દર્શનો ભેદમાં વિચ્છેદરૂપ હોવાથી ભેદમાંથી વિશેષ કરવાની બુદ્ધિને ઉત્પન્ન

રાજ્યની ધનની પ્રાપ્તિ થવા છતાં તેમાં નિસ્પૃહ રહીને માત્ર ધર્મને આચરનાર, ! રાજાના પૂજ્ય હોવા છતાં ગર્વ રહિત ! ક્ષમા અને તેજને ધરનાર !, ક્ષમા અને તેજ એ બન્ને એક ઠેકાણે ઘણા ભાગે સાથે નહી છતાં તારામાં બન્ને રહેલ હોવાથી હે આશ્ચર્ય ! તું લોકોત્તર છે એમ સર્વે કહે છે દિગંબર સાથેના વાદમાં ક્ષોભ ન પામવાથી ધીર, પ્રતિવાદિનો વિજય કરવાથી વિસ્તરેલી કીર્તિ યુક્ત, ! દુષ્ટ ચિત્તના માણસોના મનને પણ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા પ્રશમ, શીલ આદિ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ ! ગુણપ્રધાનરૂપ ! હે વાદિદેવસૂરિ ! આ અવસર તમારે જય પ્રાપ્ત કરવાનો છે માટે જય પામો.

(૬૩) જેમણે કલિયુગમાં ચક્રવર્તિ જેવા શ્રીકુમારપાળ રાજાને પ્રતિબોધ આપવાથી અદ્ભુત મહિમાપી દ્રવ્ય મેળવનાર શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય—

સર્વ આચાર્યોમાં શ્રેષ્ઠ ! પ્રાણિમાત્રને અભયદાન આપવા સંબંધી પટહ વગડાવનાર હોવાથી મહા નિષેધક ! દરેક શાસ્ત્રોના અર્થના વિસ્તારને સમજનારા યથાર્થ વસ્તુમાં થતા સંશય વિપર્યય સંબંધી મોહ (અજ્ઞાન) રૂપ અરણ્યનો ઉચ્છેદ કરવા હાથી સમાન, ! તે આ પ્રમાણે—

क्लृप्तं व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्व्याश्रया-
लङ्कारौ प्रथितौ नवौ प्रकटितं श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।
तर्कः सञ्जनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं
बद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरतः ॥

જેમણે (સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ) નવીન વ્યાકરણ, છંદોગ્રંથ (છંદોનુશાસન), નવીન દ્વયાશ્રય (સંસ્કૃત, પ્રાકૃત બે દ્વયાશ્રય કાવ્ય), નવીન અલંકાર ગ્રન્થ (કાવ્યાનુશાસન) નવીન યોગશાસ્ત્ર, નવીન તર્ક ગ્રંથ (પ્રમાણમીમાંસા, વાદાનુ-

જાતના મલિનને મટાડનાર છે, એટલા માટે જ આખા જગતીઓમાં કે
જે કોઈએ ઉચ્ચારેલા વાક્યનો અર્થ ન સમજું તેનો શિષ્ય થાઉં
એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને દશમાં ભાગ્યના યાકિની ધર્મ માને એક
નગરથી બીજા નગરે ફરતા હોવાથી આશ્ચર્યકારક છે, પ્રથમ વૈષ્ણવ
હોવાને કારણે પ્રથમ વિષ્ણુને દેવ માનનાર! ચારિત્ર ધર્મને અંગીકાર
કરેલ હોવાથી ધર્મના હેતુ ભૂત છે, રામ વગેરેને પ્રત્યક્ષપણે
બૌદ્ધોના રસ ને પરના શાસ્ત્રોના મર્મને ભેદવાથી, જ્યારે દુઃખી અને
ગરીબ બૌદ્ધોને પ્રચ્છિન્ન ભોજન આપવાથી અને સાથે પ્રતિવાદિઓ
સાથે વાદ-વિવાદ કરવાથી દરેકને પ્રચ્છિન્ન આપનાર છે,
ત્યાંથી મુનિને ભોજનાદિ આપવાની શક્તિ ક્યાંથી! એવા
શિષ્યના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવે છે કે આગમથી માટે જ્યાંની
વિશિષ્ટ બુદ્ધિ આપનાર! અર્થાત્ સાર્થવાહને ધારીને ચોરોથી ભય
જણાતાં, નગર ઉપર નજીકી ગુફાઓમાં રહેતા, જેના મધ્યમાં રત્નો
રાખેલાં છે એવા ભીલના મેળા આપનારને શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ
આપને સમૃદ્ધિને પાત્ર બનાવ્યો હતો. ચૌદસો (૧૪)
પ્રકરણો રચવાથી કીર્તિ યુક્ત છે, ચક્કિદુગં હરિપણગં (આ
નિ ગા ૪૨૧) આ ગાથા સાંભળવાથી મત અંગીકાર કરનાર છે,
અને તેના યથાર્થ અર્થ સમજવાથી આગમ જ મેળવ્યા! હે
હરિભદ્રાચાર્ય તમે જયવંતા રહો.

(૬૨) અન્ય દર્શનોના તર્કોનો સ્પર્શ કરવામાં ઉપર એવા
દિગંબર આચાર્ય (કુમુદચંદ્ર) નો પરાભવ કરવામાં પ્રખ્યાત
થયેલી બુદ્ધિથી બૃહસ્પતિને હસનારા શ્રીદેવસૂરિ—

અન્યરૂપ વનને વિનાશવા સૂર્ય સમાન છે, દિગંબરરૂપ કુમુદચંદ્રના
શ્રીનિર્ગ્રંથનો નિષેધ કરનારા સ્ત્રી મતરૂપ વનનો ઉચ્છેદ કરવા ગજ
સમાન છે, એટલા માટે શ્રી સિદ્ધરાજ જયસિંહની સભામાં (અણહિલ-
વાડ) જયશ્રી મેળવનાર છે, વિવાદમાં મેળવેલા વિજયથી તુષ્ટ થયેલા

રાજાથી ધનની પ્રાપ્તિ થયા છતાં તેમાં નિસ્પૃહ રહીને માત્ર ધર્મને ધરનાર, ! રાજાના પૂજ્ય હોવા છતાં ગર્વ રહિત ! રૂપ અને તેજને ધરનાર !, રૂપ અને તેજ એ બન્ને એક ઠેકાણે ઘણું ભાગે સંભવે નહી છતાં તારામાં બન્ને રહેલ હોવાથી હે આચાર્ય ! તું એકોત્તર છે એમ સમજે છે દિગંબર સાધુના વાદમાં ક્ષોભ ન પામવાથી ધીર! પ્રતિવાદિનો વિજય કરવાથી વિસ્તરેલી કીર્તિ યુક્ત ! દુષ્ટ વિચારના માણસોના મનને પણ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા પ્રશમ, શીલ આદિ ગુણોથી મેરુ ! ગુણપ્રધાનરૂપ ! હે વાદિદેવસૂરિ ! આ અવસર તમારે જય પ્રાપ્ત કરવાનો છે માટે જય પામો.

(૫૩) ચાલુક્ય કુળમાં ચક્રવર્તિ જેવા શ્રીકુમારપાળ રાજાને પ્રતિબોધ આપવાથી અદ્ભુત મહિમાથી યશ મેળવનાર શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય—

સર્વ આમ્નાયોમાં મેરુ ! પ્રાણિમાત્રને અભયદાન આપવા સંબંધી પટહ વગાડનાર હોવાથી ધર્મ નિવેશક !, દરેક શાસ્ત્રોના અર્થના વિસ્તારને સમજનારા યથાર્થ વસ્તુમાં પણ સંશય વિપર્યય સંબંધી મોહ (અજ્ઞાન) રૂપ અરણ્યનો ઉચ્છેદ કરવા હાથી સમાન ! તે આ પ્રમાણે—

क्लृप्तं व्याकरणं नवं विरचितं छन्दो नवं द्व्याश्रया
लङ्कारौ प्रथितौ नवौ प्रकटितं श्रीयोगशास्त्रं नवम् ।
तर्कः संजनितो नवो जिनवरादीनां चरित्रं नवं
बद्धं येन न केन केन विधिना मोहः कृतो दूरतः ॥

જેમણે (સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ) નવીન વ્યાકરણ, છંદશાસ્ત્ર (છંદોનુશાસન), નવીન દ્વયાશ્રય (સંસ્કૃત, પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય કાવ્ય), નવીન અલંકાર ગ્રંથ (કાવ્યાનુશાસન) નવીન યોગશાસ્ત્ર, નવીન તર્ક ગ્રંથ (પ્રમાણમીમાંસા, વાદાનુ-

-શાસન) અને, તીર્થંકરો વગેરેના નવીન ચરિત્રો (ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર) રચ્યાં હતા, અને તેઓએ કઈ કઈ રીતે જનતાના મોહને દૂર ન કર્યો અર્થાત્ દરેક રીતે મોહને હઠાવ્યો. રાજા, મંત્રિ વગેરે સર્વ લોકોએ સુવર્ણ કમળથી પૂજન કરાયેલ !, દરેક દેશમાં જિનમંદિરો કરાવવાથી દેવને મુખ્ય માનનાર !, ભવ્યજનોને વસ્તુતઃ ધર્મ, અર્થ અને કામ નામે પુરૂષાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવનાર !, હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ વગેરે સામગ્રીને ધરાવનાર અને ચારે દિશાના અંત સુધીના અર્ણોરાજ વગેરે રાજાઓનો વિજય મેળવવા વડે એક ચક્રવર્તિ શ્રીકુમારપાળરાજાને નિઃપુત્રનું ધનમુક્ત કરવાની, પશુહિંસા અને દ્યૂતાદિ વ્યસનનિષેધની સર્વપ્રવૃત્તિને આચરણ આપવાની અને દરેક સ્થળે જિનમંદિરો બનાવવાની પ્રધાનબુદ્ધિ આપનાર !, સર્વ દર્શનીઓને પરાસ્ત કરવા યોગ્ય ઉગ્ર મહાત્મ્ય ધરાવનાર !, સિદ્ધાંતના વાદાઓમાં મુકુટ સમાન ! મિથ્યાત્વરૂપ વિષનો નાશ વગેરે અદ્ભુત ગુણ યુક્ત હોવાથી હે સુવર્ણ (દેવ), સર્વ લોકોના લોચનરૂપ ચકોરના સમૂહથી પીવાયેલી પ્રતિભાવાળા હોવાથી ચન્દ્ર-સમા ! (હે હેમચંદ્ર !) આચાર્ય ! તમે જય પામો.

૪ રાજાઓ.

(૯૪) પરાક્રમથી નરસિંહાવતારની સમાનતા ધરાવનાર શ્રી(સિદ્ધરાજ) જયસિંહ—

મુગ્ધ સિદ્ધિથી પ્રધાન !, યુદ્ધ વડે ૭૨ ભક્તિઓને સંહરનાર ! (જાણનાર !) શ્રી જયસિંહને કહ્યું કે-

रे भूपाः ! कविराज एष भवतो भस्यत्युवत्रावृत्तमा
पृथ्यापमरस्मापुपात परममी पुष्पस्कुके देवता ।
यत् पुदोस्ताप दर्पोनैकरसिका भीतामपूरष्पमो
वेषा पम्पव नापुनापि रमपस्पेकास्वरमा महीम् ॥

હે રાજેન્દ્ર! આ કવિરાજ તમારા આગળ હાથ ઉંચા કરીને કહે છે કે આ કુકડા તમારા કુલદેવતા છે તેથી અવશ્ય પૂજવા યોગ્ય છે (એમનો ઘાત કરવો નહી) જુઓ તેમના કુકડને જોવામા તલ્લીન બનેલો સૂર્ય હજુ સુધી પણ પૃથ્વીને એક ક્ષણ બનાવતો નથી (અથવા તપતો નથી.)

કૂટ કીર્તિથી અન્યને છેતરનાર !, સાધારણ માણસની કલ્પના ન આવે એવા કૃતમાં હોંસીયાર હોવાથી સર્વ કળામાં કુશળ ! મનોહર !, શત્રુઓના સમૂહને ત્રાસઆપવામાં અભિમાન ધરાવનાર !, કારણ કે ધારા નગરના ગજ યશોધર્મ (વર્મ) વગેરે શત્રુ સમૂહને જેલમાં નાંખીને તેમને બહાર નિકળવાનું અશક્ય હતુ. ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને આપનાર !, ધનનો લાભ મળવાથી મોટી આશાથી મેળવનાર ! અથવા રમોત્સવ [લક્ષ્મીનો ઉત્સવ] ની પ્રવૃત્તિ કરનાર !, હજુપણ તેણે વાર કરેલ સુવર્ણદાનપ્રધાન તે રમોત્સવની પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે એકવીર ! સાહસિકોમાં અગ્રેસર !, આ ચારે સીમવિશે ? કહુ છુ કે—

एकाम्लवीरविक्कचा सुमनेकमल्ल सिद्धाधिप परमसाहसिकप्रकाण्ड, ६
दर्पान्धवर्वरकजिष्णुरवन्तिनाथ इत्यूर्मिर्विर्भयति नामभिरेष देव ॥

એકમત વીરોમા તિલક સમાન, કુનિયાઅરમા અજોડ મલ્લ, સિદ્ધરાજ, પરમસાહસિકોમાં મુખ્ય, અભિમાનમા અંધ બનેલા બર્બરકને જીતનાર, અવન્તિનાથ, ઇત્યાદિ નામોથી આ જયસિંહ રાજા જય પામે છે

સોમનાથ હોવાથી સોમના જેવી પ્રભાને ધારણ કરનાર !, જગતની રક્ષા કરવા સમર્થ હોવાથી સર્વ જગતની દેખરેખ રાખનાર ! હાથી, ઘોડા વગેરેથી યુક્ત વૈરિરાજાઓની લક્ષ્મીને મેળવનાર ! અને શત્રુરૂપી હાથીઓના મસ્તકના ઉપર ચોટી નાંખવાથી

કુસુમ હોવાથી શિક્ષમાન ! (સિંહ) હે સવાઈ ! જગ જનને શરણમાં ધરનાર અર્થાત્ જયસિંહ ! તું જગતનું પાલન કર.

(૬૫) બળવાન શત્રુઓનો વિજય કરવાને સમર્થ એવી શક્તિ ધારણ કરનાર હોવાથી કુમાર (કાર્તિક) ની સમાનતા કરનાર શ્રી કુમારપાળ દેવ—

આ કુમારપાળ રાજાના આઠ પુત્ર ! તીર્થંકરોના ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને નિર્વાણ આદિ કલ્યાણકોના મહોત્સવોમાં તપસ્યા, બ્રહ્મચર્ય, જિનપૂજન વગેરે કાર્યમાં ઉલ્લાસ કરવાથી મોક્ષ !, એક રસ્તે જાય મહુ ૭ ૩ –

पौत्रस्नपेऽप्नेय चैत्ये कृपकुमारमरैर्व पुरा सिन्धुरस्थी
स्कन्धारूढा विधातुं जिनजननमहे सुतिकर्मपयाम ।
पद्मपत्राभवत् समीरणमुद्धरनिभनिभाधारधातुर्यपर्णाः
स्फूर्जन्त्यादिकारस्नामरमकन्यपितामकिरे दिक्कुमार्य ॥

* * *

श्रामिषत् विरथाधिपा नृपवराचैत्ये द्विपाध्यासिता
कन्यत्वामरणाभिरामवपुष कन्यान्यकायुत्सवे ।
स्नोव कर्तुमपर्पेसंसचिरपि स्वर्गादिवाभ्यापयु
स्तन्मध्ये च कुमारपालनृपविभवेऽप्युत्तेन्द्रभिपम् ॥

શ્રી કુમારપાળ રાજાએ દેરાસરમાં જિનેશ્વરના જન્મ મહોત્સવ ઉપર સૂતિકર્મ કરવાને તત્પર બનેલી, દેદીપ્યમાન માણેક અને રત્ન વગેરે આભૂષણોથી અલંકૃત બનેલી, હાથીના સ્કંધ ઉપર આરૂઢ થએલી, કુંભ જેવા કલશોથી યુક્ત, અને પવન નાખવો (વા વીંઝવો) વગેરે પોતપોતાના કર્તવ્ય કરવામાં કુશળતા બતાવનારી છપ્પન દિક્કુમારિકાની રચના કરી હતી

જિનેશ્વરના કલ્યાણક વગેરે ઉત્સવ પ્રસંગે મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર સ્તુતિ કરવા માટે સ્વર્ગમાંથી જ આવ્યા હોય એવા રાજમહેલથી દેરાસર સુધી હાથીને હોદ્દે બેઠેલા યુવતીઓના અલંકારોથી સુંદર શરીરવાળા બત્રીસ ઇંદ્રોની રચના કરી, કે જેમાં શ્રીકુમારપાળ રાજા અચ્યુતેંદ્રની શોભાને ધારણ કરતા હતા. યથાર્થસ્થિત દેવ, ગુરૂ અને ધર્મતત્વને ઓળખનાર !, મોક્ષને લીધે સ્ત્રી સમાગમ નહી કરનાર ! અર્થાત્ દર વર્ષે ચોમાસાના ચાર માસમાં અને બાકીના કાળમાં આઠમ, ચૌદસ વગેરે પર્વ તિથિઓમાં ત્રિવિધ ત્રિવિધે બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળનાર !, દ્યુત, મદ્ય વગેરે અધર્મનો નિષેધ કરીને દરેક સ્થળમાં જિનમંદિરો, જિનરથયાત્રા, પ્રવર્તાવનાર હોવાથી ધર્મના સ્વરૂપ !, પોતાના તેજ (પ્રતાપ)થી દુષ્ટોને બાળીને દયાવડે સર્વ પ્રાણિઓની રક્ષા કરવાથી વીતરાગધર્મને આપનાર !, અર્ણોરાજ વલ્લાલદેવ, મલ્લિકાર્જુન, અને સોમેશ્વર, વગેરે ચાર દિશાના અંત સુધીના રાજાઓને છત્રમાં ધર્યા !, સાહસિકોમાં અગ્રેસર ! કીર્તિ યુક્ત પ્રજા ધરાવનાર ! સ્વપર સિદ્ધાંતના રહસ્યને જાણવા માટે સિદ્ધ પુરૂષ જેવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે ગુરૂ જેના એવા હે ઉચિતાચારધર ! ઠકર એનાથી સંતાનપણે ચૌલુક્ય છે એવા કુમાર ! અર્થાત્ કુમારપાળ નૃપ ! તું સર્વનું રક્ષણ કર. કારણ કે જૈન ધર્મને પ્રધાન માનીને, શિકાર વગેરે તજીને અને પડહ વગડાવીને પ્રાણિ માત્રનું રક્ષણ કરવું એજ તને ઘટે છે

(૪૧) વૃદ્ધિ પામેલા પ્રતાપ માત્રથી શત્રુઓની ભૂમિનો નિત્ય મેળવનાર શ્રી કુમારપાળ—

હાથીઓના અને અશ્વોના યુદ્ધના કોલાહલના શબ્દથી મેઘ ! પરમાર્હત શ્રીકુમારપાળ રાજાએ નિષેધ કરેલા શિકારપણે પૃથ્વીમાં પ્રવર્તાવનાર હોવાથી ચકરને વિસ્તાર યુક્ત બનાવનારા નેત્રમાત્રથી મોક્ષને ધારણ કરનાર ! અર્થાત્ જે જે રાજકન્યાઓને ગુણે કરે

ચરણનાર !, મનોહર !, શત્રુઓના સમૂહને અટકાવનાર !, યુદ્ધ માટે અભિમાન ધરાવનાર !, અર્થાત્ જે જે યુદ્ધનો ગર્વ ધરનાર સુભટ હોય તેને માનપૂર્વક યુદ્ધ માટે બોલાવનાર !, અહિંસા ધર્મનો નિષેધ કરીને, શીકાર ખેલવાને હિંસા કરવાથી ધર્મનો નિષેધ કરનારાઓને વર્જિત બનાવનાર ! શાકંભરીના રાજા સોમેશ્વર વગેરે રાજાઓને પોતાના નગરમાં જ રહેવા આજ્ઞાપાલકને હાથી, ઘોડા, અને સોનાની પાલખી વગેરે ભેટણાં મોકલી આપવાથી આખાની વાચા બોલતા યાચકોની પણ સ્તુતિને મેળવનાર !, કીર્તિ અને પ્રતિભાથી યુક્ત !, યુગલ બાહુઓની પ્રાપ્તિ થવાથી સેનાપતિ પતિનો વાસ્તવ વડો પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે એવા હે અજયપાલ દેવ ! આ ભારતમાં અજયશબ્દને ધારણ કરનાર તેં ! (અજયપાલદેવ !) તું અન્યની લક્ષ્મીનું રક્ષણ કર.

(૯૭) શત્રુરૂપ વૃક્ષોને મૂળથી ઉખેડનાર મૂળરાજદેવ—

સર્વત્ર વખાણથી પૈસ !, વિસ્તારવાળા બાહુઓથી યુક્ત, પોતાની પૃથ્વીના પાલનમાટે અને અન્યની ભૂમિને ગ્રહણ કરવા માટે વિચાર ચલાવનાર ! સુંદર ચાલવાળા હાથીઓથી યુક્ત !, ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર !, મહાન ઉદય પામેલ !, પરાક્રમ યુક્ત ! સાહસ ધરાવનાર !, કળાઓ અને કલાઓથી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત હોવાને લીધે મદ જેવા પ્રભાવ યુક્ત !, શત્રુઓની લક્ષ્મીનો નાશ કરવા યંત્રથી સિદ્ધ બનેલા આચાર્યસમાન ! હે અજયપાલ ! જેથી ન કળાય એવા મૂળરાજને ધરાવનાર (મૂળરાજ) બાળક બાલપાલ તેના પિતા હોવાને બન્ને તેના આત્મપુત્ર ! હે મૂળરાજ ! તું સાધુ પુરુષોનું રક્ષણ કર.

(૯૮) સિદ્ધરાજ શ્રી જયસિંહદેવની, પરમાર્હત શ્રી કુમારપાળ દેવની અજયપાલ દેવની અને શ્રી મૂળરાજની સાથ સમીપત રક્ષણ આપનારી પવિત્ર ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ મેળવેલા હરિરાજની શ્રીપાળની કીર્તિ રૂપ બતાવના મારા સમાન શ્રીસિદ્ધપાળ—

સૌમ્યતાદિ ગુણે ભાષામાં આલાપ કરવાની શક્તિથી મંગળ ! રસ વગરના કવિઓને અવસર નહી આપનાર ! અર્થાત્ રાજસભામાં જ્યારે સિદ્ધપાળ અસ્ખલિતપણે વાકપ્રવાહ ફેંકતો તે સમયે બીજા રસ વગરના કવિઓને બોલવા અવકાશ મળતો નહી. લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાના વિવેક યુક્ત ! મતલબ કે સિદ્ધપાળ માત્ર કવિજ હતો એમ નહી, પરંતુ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવનારા વ્યાપારની ચિંતામાં પણ ચતુર હતો. મનોહર વાણી ધરનાર !, પર નિંદા અને આત્મ પ્રશંસા વગેરે દોષોથી મુક્ત હોવાને લીધે કલંક રહિત !, દરેક લોકોથી પૂજનીય !, સર્વ ઉપકારના ભંડાર ! ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થનું પાલન કરનાર !, વિશેષ પ્રકારે આનાદિ મેળવનાર ! બુદ્ધિથી બૃહસ્પતિસમાન !, અથવા બુદ્ધિ આપનાર !, કીર્તિપ્રાપ્ત !, ઉત્તમ અભિપ્રાય ધરાવનાર ! લક્ષ્મીનો મોટ લાભ મેળવનાર ! સર્વ કાર્યોમાં કુશળ ! સ્વભાવે એક સાથે સાથે નહી રહેનારી લક્ષ્મી અને સરસ્વતી (એ બન્ને) એનામાં સાથે નિવાસ કરતી જોવામાં આવતી હોવાને લીધે આ અંતિમ બે વિશેષણોથી એનામાં લોકોત્તરપણું સૂચવેલ છે એમ શબ્દથી શ્રીમહેશ સમજાય છે તેમ સિદ્ધ !-સિદ્ધ શબ્દથી હે સિદ્ધપાળ ! તું જયવંતો રહે.

(૯૯) પાપ વગરની વિદ્યાઓની કુશળતાથી ગર્વ ધરાવતા પ્રતિવાદિઓથી નહી છતાયેલા શ્રીઅજિતદેવસૂરિ—

સુવર્ણ કમળના વિસ્તાર સમાન પીતવર્ણ !, પ્રતિવાદિના વિવાદનથી મહનું ભેદન કરવા સમર્થ તર્ક ચલાવનાર ! હાથી જેવી મનોહર ગતિયુક્ત !, સર્વ લોકથી પૂજ્ય ! કેવળ ધર્મની જ આકાંક્ષા રાખનાર !, ક્રોધાદિને જીતનાર !, શીલયુક્ત !, સર્વ છંદોના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ આપનાર !, આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર !, જિનાગમના ભાનુ તરીકે પ્રખ્યાત !, સપાપ ! અવધાને અમર્ષે ધરાવનાર ! તે આ પ્રમાણે—

य शब्दशास्त्र-नयविलासग्राम-मध्यकाव्य
सत्तर्ककर्कशमतिप्रसरे प्रबुद्धे ।

मायारिभिः स्मरमहमसुखैर्मुसा
मुग्ध्य परीषहमपरेण न जीयते स्म ।

જે આચાર્ય શબ્દશાસ્ત્ર, ગણિત, આગમ, મેઘકાવ્ય અને તર્કમાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા વિદ્વાનોથી, કામેન્દ્ર તેમજ અહંકારાદિ ભાવ શત્રુઓથી અને ક્ષુધાદિ પરીષહના સમૂહથી જીતાયા નથી.

મનોહર આકૃતિવાળા હોવાને લીધે દેવસમાન ! આપના મસ્તકપાદપદ્મરૂપે ! આપનો સ્પર્શમાત્રથી જન્મ છે આત્મામાં એને સિવ દેવ શબ્દને ધરનારા આચાર્ય ! (અજિતદેવસૂરિ !) ધર્માદિ જનોનાં કામાદિ અંતરંગ શત્રુઓનો નાશ કરીને તેમનું રક્ષણ કરો.

(૧) અનન્યતાથી પ્રાણીઓના સમૂહનો વિનાશ ભેદનાર સિદ્ધ એવા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ—

પ્રતિભાવાળા પણ દુષ્ટર વિદ્યાના સમૂહનું ખંડન કરવામાં ચતુર !, જળથી ભરેલા મેઘના ગર્જારવ સમાન ગંભીર વાણીથી દેશના આપનારા હોવાને કારણે શબ્દથી મેઘ ! મોટો અપરાધ કરનારા પર પણ ગુસ્સે નહીં થતા હોવાથી ક્ષમાને ધરનાર !, પોતે વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળીને અન્યને પણ બ્રહ્મચર્ય સંબંધી ઉપદેશ દેનાર ! સર્વ દોષથી મુક્તિ પામેલ !, ધર્મના નિધિરૂપ !, કર્મોદયનો વિનાશ કરનાર !,

---

* શ્લો૦ ૭):—

प्रस्तः क्रोधलता इतौ माया क्रोधे मरालता ।
चतुर्वर्णकुलधर्मैश रस स्पर्शे मुनीमिव ॥

૧ શુષ્ક (ઘટ્ટ) ૨ વિપક્ષ (તૃષા), ૩ ક્રોધ (કાક), ૪ ઠંડુ (વાણી) ૫ કમલ (હંસ, ભમરા), ૬ નામ્ન (ઘનો પીતો હતા), ૭ આસક્તિ (સમયમાં દોષ ન થાય તે) ૮ થી. ૯ ચર્યા (વિહાર) ૧ વિલાસ (વ્યાખ્યાન માટે બેસવું), ૧૧ શૈયા. ૧૨ આક્રોશ. ૧૩ વધ. ૧૪ યાચના ૧૫ અલાભ, ૧૬, રોગ ૧૭ તૃણ, ૧૮ મલ, ૧ સત્કાર, ૨૦ પ્રજ્ઞા, ૨૧ અજ્ઞાન, ૨૨ સમ્યક્ત્વ, એ બાવીસ પ્રકારના પરિષહ હોય છે.

એવો જેના કુશળ! ચારિત્ર ધરનારાઓમાં મુખ્ય તરીકેની કીર્તિ મેળવેલ! અન્ય કોઇથી પરાભવ ન પામે એવા પ્રભાવથી મોટા!, સ્વ અને પરના આગમના જાણ તરીકે પ્રખ્યાત! વિક્રમના સાથે જોડાયેલ જય શબ્દ છે નામના આદમાં જેને એવા સિંહ નામના આચાર્ય (અર્થાત્ હે વિજયસિંહાચાર્ય!) તમે જ્યાં નિષ્કુલ અકીર્તિ નથી એવા પ્રદેશમાં અમને લઈ જાઓ, અર્થાત્ દેવતા પ્રમાણે વર્તન કરો.

શિષ્યકૃત ગુરૂસ્તુતિ.

(૧ ૧) આવી રીતે એક શ્લોકના ૧ અર્થ સાંભળીને બુદ્ધિનો વિસ્મય થવાથી કોઈક શિષ્ય આ શતાર્થ કાવ્યના રચનારા પોતાના ગુરૂને (શ્રીસોમપ્રભાચાર્યને) આજ કાવ્યથી સ્તવે છે—

પ્રચ્છિત અર્થને પ્રતિપાદન કરનારા શબ્દરૂપ કમળોના સમૂહને વિકસાવવા સૂર્યસમાન! આ વિશેષણથી આચાર્યે અનેકાર્થ કાવ્ય રચવાનું સૂચન કરે છે. જ્ઞાનમાં થતી મુંઝવણ રૂપ અંધકારને ઉચ્છેદવામાં ગજ સમાન! આ વિશેષણથી યથાર્થ જ્ઞાનમાં થતા ભ્રમનું નિવારણ કરવા માટે આ શતાર્થ કાવ્યની વૃત્તિ પણ આચાર્યે બનાવી છે એમ ધ્વનિત કરે છે. એક જ કાવ્યના ૧ અર્થ કરવાથી ૨૪ તીર્થંકરોની મોટી સ્તુતિ કરનાર!, બીજાના માટે જ આત્માનું સમર્પણ કરેલ! અહંકાર રહિત! સકલ સજ્જન તેજ આપનાર! કામોત્તાપ સુભટને હણવામાં શૂરવીર!, બુદ્ધિ આપનાર! અથવા બુદ્ધિથી શોભાયમાન!, સર્વ પ્રાણિઓની રક્ષા કરવાથી મોટા! આગમ (સિદ્ધાંત)થી પ્રસિદ્ધ! હે સોમપ્રભ ! સોમપ્રભાચાર્ય તમે જય પામો.

તેજ શિષ્ય પોતે રચેલા કાવ્યવડે ઉચ્ચતાથી મેરૂ પર્વતને પણ હસનારા પોતાના ગુરૂના ગૃહસ્થ અવસ્થાના વંશાદિનું વર્ણન કરીને ફરીથી ભક્તિ પ્રગટ કરે છે (૧)

પ્રાગ્વાટ (પોરવાડ) વંશરૂપ સમુદ્રની ઓઘ વધારવા માટે

ચંદ્ર સમાન, જિનેશ્વરની પૂજામાં તત્પર, અને દરેક મંત્રિઓમાં મુકુટ સમાન જિનદેવ નામે મંત્રી થયો. કે જેની ઉદારતા, વિવેક, પરાક્રમ, ક્ષમા અને ધૈર્યતા વગેરે પવિત્ર ગુણોની સરખામણી કરવા માટે હમેશાં પ્રયત્ન કરતી આખી દુનિયા હજુ વિશ્રામ લેતી નથી. (૨)

એક જ આકૃતિમાં સર્વ ગુણો ભેગા કરી એવી રચના કરવાના કૌતુકથી વિધાતાએ એને બનાવ્યો છે એવો પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતિ મેળવેલ, પંડિતોને મસ્તકમાં રાખનાર અને સત્પુરુષોની મંડળીમાં મુકુટ સમાન સર્વદેવ નામે તેનો પુત્ર થયો. (૩)

તેનો પુત્ર વૈરાગ્યપૂર્ણ થઈને મુખ જોવા માટે આદર્શ તુલ્ય, ધર્મની ભાવનાવાળો, શાસ્ત્રસમાજ જેને ઠીક ગ્રહણ કરીને આગમોને ઉકેલનાર, અને સમગ્ર જ્ઞાનરૂપી સમુદ્રનો પાર પામીને વિસ્તૃત કીર્તિવાળો શ્રી સોમપ્રભ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ આચાર્ય થયો. (૪)

કે જે આનંદપૂર્વક વ્રતને ધારણ કરતો, તથા વિશ્વમાં આનંદ પ્રગટતા ધરાવતો, શીઘ્રતાથી કાવ્ય રચતો આનંદ આપનારી પવિત્ર દેશના આપતો, અને જેણે સુમતિનાથ ચરિત્ર તથા સૂક્ત મુક્તાવલી (સિંદૂર પ્રકર) બનાવ્યાં છે તે જ શ્રીસોમપ્રભાચાર્યે આ હેમ નગરના હતાર્થ ગ્રંથની રચના કરી છે. (૫)

[1]પિતૃસ્વરૂપ કાવ્ય.

(૧ ૨) મેઘવર્ણન—

ધર્મસ્વરૂપ મિત્ર આવાજ કરનાર !, અને જળમાં અગ્નિ (વીજળી) ને રાખનાર ! સોમપ્રભ ! હે અમને પુષ્ટ કરનાર (મેઘ !) તું ધર્મનું કારણભૂત છે મતલબ કે—તારી વર્ષાથી ધાન્યાદિની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેનાથી ધર્મ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે.

---

૧ જેમ બાપને એટલી બધી રીતે દેખીએ, અમારા દરેક ભાવને પાળીને દૂર કરી શકાય છે, તેમ અમે તે રીતે દરેક શબ્દના અર્થ જુદા જુદા કરી પોતાની હોશિયારી બતાવે આ ગ્રંથમાંથી કાવ્ય તે જ આવતા અર્થ ઉત્પન્ન થાય તેમ તેઓની આ ગ્રંથને પિતા તરીકે મેળવાને છે.

હૈમચંદ્રશબ્દાનુશાસનના ૨-૪ના સૂત્રમાં જણાવેલા લક્ષણ મુજબ અહિ તત્વ હોવાથી કુંભ નામે આ ચક્ર છે

(૧ ૩) ગજવલ્ગન—

હે શોભાયુક્ત ! અને વાંછિતાર્થના આપનાર ! હે વારણ ! ગજ ! તું યુદ્ધમાં શત્રુઓને જીતીને પ્રતાપ પામ. આ શોભ નામે ચક્ર છે

(૧ ૪) વાણિજકવલ્ગન —

તેજને વધારનાર ! અને ધનના વિધાનો કરવામાં સર્વ ધારણનાર હે વણિક ! તું ધર્માર્થ માટે લક્ષ્મી મેળવનાર છે આ શુભનામે ચક્ર છે

(૧ ૫) શેઠવલ્ગન—

પૂજાના પ્રસંગે ગૌરીને પ્રણામ આપનાર ! અને શિવને જોનાર ! (પૂજનાર !) હે શેઠ ! તું કામરૂપ સુભટને જીતનારા શંકરના ભક્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે આ પણ શુભ નામે ચક્ર છે

(૧ ૬) આચાર્યવલ્ગન—

મોહને જીતનારા હે આચાર્ય ! આપ શુભને આપનારા છો.

પદને અંતે આવેલા હ્રસ્વ વર્ણને પણ દીર્ઘ ગણવાથી બન્ને દીર્ઘ અક્ષરો હોવાને લીધે બન્ને અક્ષરના ચરણવાળું શ્રી નામે ચક્ર થયું

આવી રીતે પાંચ પાંચી પાંચ ચક્ર થયાં. આજ પ્રમાણે બન્ને વર્ણના જોડાણથી તેમજ ત્રણ ત્રણ અક્ષરોના સંયોગથી ઘણી જાતના ચક્રો ઉપજાવી શકાય છે

મૂળ શ્લોક ૧૪ વર્ણવાળા વસંતતિલકા છંદમાં છે. તેના ચૌદ અક્ષરના પાદ વિભાગ પાડી આકૃતિમાં ન્હે થી દેખાડેલ છે. તેમાં પહેલા ચૌદ અક્ષરના અ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ ત્રણ થઈને ત્રણ ત્રણ અક્ષરને એક આરા કરી આર આરા બનાવેલ છે. બીજામાં તે પછીના ત્રણ ત્રણ વર્ણ ત્રીજામાં તે પછીના ત્રણ ત્રણ અક્ષર અને ચોથા અર્ધમાં તે પછીના ચૌદ અક્ષરના ત્રણ ત્રણ અક્ષર ભેગા કરી આર આરા કર્યા છે. ઉપરના અર્ધમાં ભેગા અને આગળી નવે વર્ણના બીજા આરા કરી ક આઠ અક્ષરના આર આરા બનાવ્યાં છે.

૭૮ છંદમાં આઠ ગણ હોય છે. તે આ પ્રમાણે—

ऽ ऽ ऽ	ત્રણે દીર્ઘ	મગણ.	૧
। । ।	ત્રણે હ્રસ્વ	નગણ.	૨
ऽ । ।	આદિગુરુ	ભગણ.	૩
। ऽ ऽ	આદિલઘુ	યગણ.	૪
। ऽ ।	મધ્યગુરુ	જગણ.	૫
ऽ । ऽ	મધ્યલઘુ	રગણ.	૬
। । ऽ	અંત્યગુરુ	સગણ.	૭
ऽ ऽ ।	અંત્યલઘુ	તગણ.	૮

આમાંના મિશ્ર બનતા અનિષ્ટ, લોભ, ક્રમ અને દુઃખ નામે કરી ગણ ગણ અશુભ બને છે.

